

Venemaa-Prantsusmaaga sõlmitud traktaadid 1717-1807 a.

Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Том XIII Трактаты с Францией: 1717-1807 г. = Recueil des Traités et Conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères. Tome XIII, Traités avec La France: 1717- 1807.

С-Петербургъ. 1902.

Venemaa poolt välisriikidega sõlmitud traktaatide ja konventsioonide kogumik.

Koostas, Välisministeeriumi tellimusel, F. Martens,
Välisministeeriumi Nõukogu liige, Prantsuse Instituudi liige

XIII köide.

Prantsusmaaga sõlmitud traktaadid.

1717- 1807 a.

v.a. 1902.a.

Trükitakse Kõigekõrgema heaksarvamisel.

***

((06.02.2020 K.L.))

*

Eessõna.

Andes välja käesoleva XIII köite, millisega algab rahvusvaheliste traktaatide ja konventsioonide neljas seeria, millised on sõlmitud Venemaa poolt välisriikidega., ma ei saa konstateerimata jätta seda rõõmsat fakti, et käesolev väljaanne vääriliselt täielikku kaastundmist kõigis tsiviliseeritud maailma autoriteetide poolses tõsisel kriitikas. Ta võitles endale täiesti kindlaksmääratud koha tööde hulgas, millised on pühendatud rahvusvaheliste suhete ajaloolisele ning mis põhinevad tsiviliseeritud rahvaste riiklikes arhiivides olevate esmaallikate tundmaõppimisel.

Käesoleva väljaande erandlik iseärasus seisneb ajaloolise tausta kommentaarides, millised eelnevad ära trükitud rahvusvaheliste aktidele ja millised on koostatud, peaaegu erandlikult, allikate alusel, milliseid on ammutatud vahetult Välisministeeriumi arhiividest. Pidades silmas seda, et enam kompetentsed kriitikud leiavad nimelt neis ajaloolistes kirjeldustes „enam huvitava ja enam õpetliku“ käesolevat väljaannet iseloomustava eripära, ma ei pidanud endal olevat õigust jätta avaras mahus kasutamata minule kasutada antud rikkalikke arhiivide materjale. Selle asjaoluga on

osalt seletatav üksikute köidete ilmumise pikad vahed. Kui ma ei püüaks avaralt kasutada diplomaatilist kirjavahetust ja arhiivide akte, oleksid ajaloolise tausta kirjeldused märkimisväärselt lühemad. Kuid, minul on julgust mõelda, et sellisel juhtumil käesoleva väljaande kogu eluline huvi ja teaduslik tähendus oleksid siis juba juurelt ära lõigatud.

Selliste kaalutlustega selgitatakse käesoleva köite tähendust ja huvi, millise asjaks on Venemaa ja Prantsusmaa vahelised rahvusvaheliste suhete algusest peale kuni 1807 aastal sõlmitud tuntud Tilsiti rahu- ja liidutraktaatideni. Järgmises XIV köites trükitakse ära Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud rahvusvahelised aktid alates 1807 aastast kuni käesoleva ajani.

Kogu käesoleva väljaande suhtes rakendatud esitamise süsteemi järgi on esimeseks rahvusvaheliseks aktiks, milline ära trükitakse, on 1717 aasta Amsterdami liidu-traktaat (Nr.471), millisega avatakse rida franko-vene liite ja akte peale Westphalie rahutraktaati. Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste diplomaatiliste suhete tekkimise ajalugu ning areng enne 1717 aastat on üksikasjalikult esitatud „Sissejuhatuses“ (lk.I-LXXXVI). Ei loomulikud tingimused, ega mõlemate riikide poliitilised püüdlused ei saanud nende vahel õieti organiseeritud rahvusvaheliste suhete arengule kaasa aidata. Kui aga XVI sajandil tekkisid nende vahel vahetud suhted, siis nende algatamise au võttis enda peale Moskva Tsaar ja mitte Prantsusmaa Kuningas. Samas, kui Moskva riigi suhteid kõigi teiste Lääne-Euroopa riikidega olid algatatud viimaste poolt ja mitte Moskva valitsuse initsiatiivil. See huvitav eripära on selgitatav selle otsustava mõjuga, millist Prantsusmaa omas kõigi Moskva Vene ohtlikemate vaenlaste: Türgi, Poola ja Rootsi - nõukogus.

Kuid enne XVIII sajandi lõppu ei olnud Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted kaugeltki siirad-sõbralikud: monarhistlik Prantsusmaa alates *Ancien regime* aegadest ei suutnud loobuda oma poliitilistest traditsioonidest, millised ei lubanud Euroopa poliitilises süsteemis jätta tahaplaanile juba sajandeid oma liitlasteks olnuid riike. Ei Peeter Suure tungivad ettepanekud, tema tuntud 1717 aasta (Nr.471) Versailles visiidi ajal, astuda Venemaaga alalise liitu, ega Keisrinna Elisabeth ((Jelizaveta)) Petrovna ((Елизаветы Петровны)) sümpaatia Prantsusmaa Kuninga, Louis XV aegade, rahva, moraali ja tavade suhtes ei suutnud oluliselt parandada mõlemate riikide vahelisi vastastikuseid suhteid.

Kahetsusväärne lugu Venemaalt markiis Chenardie, Louis XV silmapaistvama diplomaatilise esindaja, Venemaalt, Keisrinna Elisabeth Petrovna käsul, väljasaatmisest, ei saanud samuti Prantsusmaa ja Venemaa vaheliste suhete parandamisele kaasa aidata Ajaloolise tausta kirjelduses, Nr.473 on üpris üksikasjalikult esitatud markiis Chetardie diplomaatilise misjoooni ajalugu, milline väärrib XVIII sajandi diplomaatide vaadete ja kommete vaatenurgast erilist tähelepanu.

Ajaloolise tausta kirjelduses Nr. 479 -485 on visandatud Venemaa osalus 1783 aasta Versailles rahutraktaatide sõlmimisel, millistega oli tunnistatud Põhja Ameerika Ühendriikide poliitiline sõltumatus. Venemaa, kui nende traktaatide sõlmimisel vahendaja roll, oli kuni käesoleva ajani nii vähe tuntud, et teda tavaliselt ei peetud neis rahvusvahelistes aktides osalejaks. Seejuures, Venemaa osales, kõigi sõdivate riikide palvel, rahu sõlmimisele viivates läbirääkimistel.

Keiser Aleksander I troonile tõusuga algas Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste rahvusvaheliste suhete ajaloo uus faas, millise keskuseks sai Napoleon I geniaalne isiksus. 1806 aasta (Nr.492) rahutraktaadi ajalugu, milline on allkirjastatud Oubriili poolt, oma volitusi ilmselgelt ületades, on esitatud arhiividokumentide alusel, millised toovad esile selle Vene diplomaadi vaieldamatu eksimuse. Ja nii, nagu see traktaat ei olnud Keiser Aleksander I poolt kinnitatud, siis see on trükitud ära, selle väljaande puhul rakendatavas korras, kui „Lisa“.

Lõpuks, traktaatidega, millised on 1807 aastal Tilsitis allkirjastatud, käesolev köide lõppeb.

Keiser Aleksander I roll, Tilsitis isiklikel kohtumistel Napoleon I, on tänini ajaloolaste vaheliste vaidluste asjaks. Neist enamus väidavad, et Aleksander I langes Tilsitis Prantslaste Keisri hurma lõksu niivõrd, et kaotas täiesti oma võime hakata vastu Napoleoni isiklikule mõjule ning allus vastuvaidlematult temale. Selline allumine oli, just-kui, kinnitatud Erfurti kohtumisel.

Ainiti, selline arvamus ei ole kinnitatud alljärgnevalt (lk. 350 jne v.k.) esitatud dokumentaalsete faktidega.

Lõpetuseks ma ei saa mittetunnistada, et käesoleva köite koostamisel osutasid minule suurt kasu „Сборника Императорскаго Русскаго Историческаго Общества» ((Recueil de la Societe Imperiale historique russe))köited, millistes on trükitud ära Prantsusmaa Välisministeeriumi arhiividest leitud diplomaatiline kirjavahetus. Samamoodi oli erakordselt kasulik mainitud ministeeriumi kapitaalne väljaanne: „Recueil des instructions donnees aux ambassadeurs et ministres de France. - Russie“. (Paris 1890, 2 vols.). Selle väljaande väärtus kasvas tohutult, tänu Alfred Rambaudi sule alt tulnud suurepärasele ajaloolise tausta kommentaaridele.

Lõpuks, on jäänud järele veel üks meeldiv kohustus, aga nimelt: väljendada minu siiraimat tunnustust minu kauaaegsetele ustavatele kaastöötajatele: krahv N. De Sance ja M. Mouromtsewile ((Н.Э. Сансе и М. И. Муромцеву)), nende alatise valmiduse eest osutada minule oma omakasupüüdmatut ja armastusväärset kaasabi minu poolt ettevõetud grandioosses töös.

Üle 500 rahvusvahelise akti on trükitud ära 13 ilmunud köites ja selleks on mitmetest kümnetest tuhandetest diplomaatilistest telegrammidest, erakirjadest ning memuaaridest, milliseid hoitakse arhiivides, isiklikult minu poolt tehtud väljakirjutused ajaloolise tausta kirjeldustele, mis on ka nende alusel välja töötatud.

Selline on meie kolmeteistkümneaastase töö aktiva ((ülevaade)).

Aprill 1902 a.

F.M.

*

Sisukord.

Sissejuhatus... I - LXXXVI.

Nr.471.

1717 a. 4. august (15.). Liidutraktaat, mis on sõlmitud Amsterdamis Venemaa, Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. (II.C.3. №3098). (Vt. kd.V, Nr.198)...

Nr.472.

1739 a. 17. (28.) detsember. Venemaa, Prantsusmaa ja Türgi vahel sõlmitud selgitav konventsioon, milline allkirjastati Konstantinoopolis. (II.C.3.№7.982).Vt. Traktaadid Türgiga.

Nr. 473.

1756 a.31.detsember (11. jaanuar 1757 a.) Venemaa liitumine Versailles aktiga, milline sõlmiti 1. mail 1756 aastal. (II.C.3.№10.680). (Vt. kd.I, Nr.20).

Nr. 474.

1757 a. 24. oktoober (5. november). Venemaa liitumine Austria, Prantsusmaa ja Rootsi vahel Stockholmis sõlmitud konventsiooniga. (II.C.3.№10.773).

Nr.475.

1757 a. 24. oktoobri (5. novembri) Deklaratsioon, milline puudutab ülaltäheldatud akti (II.C.3.№10.774). (Vt. kd.I, Nr.23.).

Nr. 476.

1760 a.7. (18.) märts. Venemaa 30 detsembri 1758 aasta Versailles traktaadiga liitumise akt. (II.C.3.№11.036).

Nr. 477.

1760 a. 10. (21.) märts. Venemaa liitumine Taani ja Prantsusmaa vahel sõlmitud 4. mai 1758 a. Kopenhaageni traktaadiga. (II.C.3.№11.038).

Nr.478.

1760 a. 10. (21.) märts. Viini Õukonna Deklaratsioon. (vt. kd.I, Nr24 ja 25).

Nr.479.

1783 a. 3. september (24 august). Venemaa ja Austria vahendusel sõlmitud ja Versailles allkirjastatud Prantsusmaa ja Inglismaa vahel sõlmitud rahutraktaat.

Nr.480.

1783 a. 3. septembril (24. augustil). Inglismaa kuninga New-Foundlandi puudutav deklaratsioon.

Nr. 481.

1783 a. 3 september (24. august).Prantsusmaa vastu-deklaratsioon.

Nr.482.

1783 a. 3 september (24. august). Venemaa vahendusel Versailles Inglismaa ja Hispaania vahel sõlmitud ja allkirjastatud Rahutraktaat.

Nr.483.

1783 a. 3. september (24. august). Inglismaa Deklaratsioon.

Nr. 484.

1783 a. 3.september (24. august). Hispaania vastu-deklaratsioon.

Nr.485.

1783 a. 3. september (24.august). Venemaa volinike-vahendajate poolt allkirjastatud Deklaratsioon.

Nr.479.

Nr. 480.

Nr.481.

Nr.482.

Nr.483.

Nr.484.

Nr.485.

Nr.486.

1786 a. 31 detsember (11. jaanuar 1787 a.) S-Peterburis Prantsusmaaga sõlmitud kommerts-traktaat. (II.C.3.№16.489).

Nr.486.

Nr.487.

1801 a. 9. (21) märts.Vene sõjavange puudutav Pariisi konventsioon.

Nr.487.

Nr.488.

1801 a. 26. september (8. oktoober). Pariisis Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud rahutraktaat.

Nr.489.

1801 a. 28 september (10 oktoober). Pariisi salajane konventsioon.

Nr.490.

1801 a. 28 september (10 oktoober). Selgitav deklaratsioon.

Nr.488.

Nr.489.

Nr.490.

Nr. 491.

1802 a. 14. (26.)detsember. Venemaa liitumise akt 14. (26.) detsembri 1802 a. Austria-Prantsuse konventsiooniga. (vt. kd. II, Nr.53. lk.194 jne.).

*****

((Tekkis selline mulje, et miskit on puudu, kuigi lk. numbrid seda ei kinnitanud. Tegelikult olid järgmised Nr. Mainitud lk.160, kui esitati Nr. 492; 493; 494; 495. KL.))

*****

Seikluste otsijad olid juba Moskoovias õnne otsimas käinud. Nõnda sel ajajärgul keegi Danzay ja Sauvage tõestasid oma kaasmaalastele kogu Prantsusmaa ja Moskva riigi vahelise kaubakäive kasust. Prantsusmaa kapten Margeret, kes teenis Moskva Tsaari vägedes, teatas, Moskoviast kirjutatud artiklis üpris huvitavaid andmeid sellest „üpris suurest, võimsast, asustatud ja rikkast“ riigist. Vähe veel, ta kinnitas, et Moskva riigis on elama asunud piisavalt märkimisväärne arv prantslasi, kes olid oma saatusega väga rahul, tegeledes kaubanduse või erinevate kunstidega.

Margereti töö ilõmus 1607 aastal, pealkirja „L'Etat de L'Empire de Russie et grand-duche de Moscovie“.

Kui uskuda Prantsusmaa allikaid, siis esimeseks Prantsusmaa saadikuks Moskvas oli 1586 aastal keegi Francois de Carle *).

*)Vt. Prantsusmaa Välisministeeriumi kapitaalset teost: „Recueil des instructions donnees aux ambassadeurs et ministres de France“. - „Russie“. Paris 1890, 2 vol., Alfred Rambaudi suurepärase ajaloolise tausta kirjeldusega.

See saatkond oli, just-kui, esile kutsutud Tsaar Feodor Ioannovitchi ((Феодора Иоанновича)) 1586 aasta oktoobris kirjutatud kirjaga kuningas Henri III, keda Tsaar teavitab enda Moskva troonile asumisest ja väljendab valmisolekut hoida mõlemate riikide vahel sõbralikke- ning kaubandussuhteid.

Ainiti, ei Vene ega ka Prantsusmaa arhiivides ei ole Carle saatkonna kohta säilinud mitte mingeid täpseid andmeid. Ei ole leitud temale antud instruksioone, ega ka tema volikirja. Esitatakse Tsaar Feodor Ioannovitchi vastukirja ja isegi „Tsaari ja Pariisi kaupmeeste vahelise kommerts-traktaadi „ teksti, milline oli sõlmitud 1587 aastal*)

*)Vt. Recueil des instructions, t. I, p.14-16.

Kuid Välisministeeriumi arhiivides ei ole mainitust kumbagi dokumenti. Kui vaadelda, täpsemalt mainitud kommerts-traktaati, siis on kerge veenduda selle võltsuses. On raske endale ette kujutada sellise Moskva Tsaari, ühelt poolt ja Pariisi kaupmeeste, teiselt poolt, rahvusvahelise akti sõlmimise võimalikkust. Ei Prantsusmaa sisemine olukord XIV sajandi lõpus, ega selle aja Moskva valitsuse vaated ja tavad ei saa selgitada sellise kommerts-traktaadi päritolu. Lõpuks, kuningas Henri IV huvitus Moskva riigist nii vähe, et ta, oma suures kogu Euroopa ümberkujundamise kavas, kui 15 riigi liitu, üldsegi Venemaad ei maininud. Seejuures Henri IV teadis sellise riigi eksisteerimisest, kuna ta kirjutas 1595 aastal Tsaar Feodor Ioannovitchile kolm kirja, millistes ta palus doktor Pauli oma isamaale lubada ja et Madalmaade kaupmees Michel Moucheron saaks Venemaal vabalt kauplemiseks loa.

Seevastu, on täiesti tõene, et saatkond, milline oli Tsaar Michel Feodorovitchi poolt saadetud mais 1615 aastal Prantsusmaale ülesandega teavitada Prantsusmaa Kuningale Michel Feodorovitchi ((Михаила Феодоровича)) Venemaa troonile valimisest. Selle esimese Venemaa Prantsusmaa saatkonna eesotsas asus Jean Gavrilovitch Kondyrew ((Ivan Gavrilovits Kondõrev, Иванъ Гавриловичъ Кондыревъ)) ja temaga oli kaasas kantsleikirjutaja Mihail Neverov ((Michel Neverow, Михайль Неверовъ)) ja teised.

Kondõrevile oli antud kiri, et see isiklikult Prantsusmaa Kuningale üle anda. Selles kirjas Tsaar, teavitanud Kuningat oma troonile tõusust, „kaebas üksikasjalikult poolakate ja rootslaste peale, kes tekitasid koos Valedimitri Otrepieviga kogu Venemaa riigile suure laostumise“. Seejuures tegi Tsaar Prantsusmaa Kuningale „vennaliku sõpruse ja armastuse“ sisseseadmise ettepaneku ja et hoida pidevaid suhteid, kuid ainult kirjalikke, ega mitte alaliste saatkondade vahendusel.

Venemaa saatkond istus Holmogoris Hollandi laevale ja suundus, eelkõige Hollandisse, kus tal oli täita samasugune ülesanne, nagu Prantsusmaal. Aasta lõpus jõudis saatkond Prantsusmaale ja saanud teada, et Kuningas Louis XIII asub Bordeauxis, suundus viivitamatult sinna. Kuningas võttis Moskva Tsaari saatkonna ja kirja vastu, milline oli nende poolt toodud, 1615 aasta detsembris. Kuid Kuningas ei kutsunud saatkonda lahkumisvisiidile, sest, et kiirustas Bordeauxist sõtta. Ta käskis ainult anda Moskva saadikul Tsaarile üle 16. detsembri 1615 aasta vastukirja.

Kuid Kondõrev keeldus selle kirja vastuvõtmisest sel põhjusel, et selles ei olnud kirjutatud tsaristlikku nime. Prantsusmaa ministrid keeldusid Kuninga kirja tagasivõtmisest, väites, et Moskva riigi ja Prantsusmaa vahel ei ole kunagi olnud mingeid diplomaatilisi suhteid ja seepärast ei ole vastastikusteks suhtlemiseks välja töötatud mitte mingeid kindlaid vorme. Kuid Kondõrev jäi oma nõudmise juurde ja lõppude lõpuks saavutas kuningliku kirja muutmise. Sinna ei olnud mitte ainult

kirjutatud Tsaari nimi, vaid Moskva Tsaar oli isegi ülistatud „Vene Keisriks“. Selline armastusväärsus ei maksnud XVII sajandi Prantsusmaa ministritele midagi.

Louis XIII prantsuse keelne kiri algab nõnda:

„Tres haut et tres puissant Prince Migala Feudorowitz (sic!), notre tres cher frere et bon ami, Empereur des Russes, etc.“ ((Väga kõrge ja väga võimas prints Migala Feudorowitz (sic!), Meie väga kallis vend ja hea sõber, venelaste keiser jne “.G.))

Kondõrev võis olla rahul oma Tsaari sellise austava tiitliga, kes arvatavasti kiitis oma saadiku käitumise heaks, sest et ei teinud vähimatki järelandmist tsaristliku tiitli suhtes. Tsaari tiitli õigekirjutusel oli Moskva riigi ja välisriikide vahelistel esialgsetel diplomaatilistes suhtlustes esma- tähtis koht.

Lõpuks, samuti ka Prantsusmaa Kuninga kirja sisuga pidi Tsaar rahul olema, kuna Kuningas mitte ainult ei lubanud temaga taastada endist „liitu“, vaid, peale selle, keelata oma alamatel teenida Moskva Tsaari vastu Rootsi ja Poola armeedes.

Varsti peale Moskva saatkonna ärasõitu tuli Prantsusmaa valitsus veendumusele, et ta peab saatma Moskvasse ka oma saatkonna. Sellist veendumust kinnitasid Prantsusmaa kaupmeeste nõudmised, kes tõestasid oma valitsusele suuri kasusid kaubandusest Moskva riigiga. Prantsusmaa kaupmehed ei lakanud kaebamast vintsutuste ja raskuste peale, millistega oli seotud nende kauplemine Moskvaga. Need hädad lähtusid, eekõige, Taani ja Rootsi poolelt, kes pidasid end Balti merel täielikeks peremeesteks. Kuid seejärel Prantsusmaa alamate täielik õigusteta olukord Moskva riigi territooriumil, pärssis lõplikult Venemaa ja Prantsusmaa vahelise kaubanduse arengut.

Prantsusmaa valitsus tunnistas end kohustatuks tegema tõsist katset, et selline olukord paremaks muuta ja Kuningas Louis XIII tegi ülalmainitud Deshayes de Courmeninile 1629 aastal ülesandeks suunduda Moskvasse kui erakorraline ja täievoliline Prantsusmaa suursaadik.

Deshayes saabus Venemaale 1629 aasta septembris ja ta võeti Pihkva vojevoodi D. P. Pojarsky ((Pozarski, Д.П. Пожарски)) poolt üpris armastusväärset vastu, kes Posolsky Prikaz (chancellerie des affaires etrangeres) ((Välisasjade kantselei)) käsul saatis Prantsusmaa suursaadikule vastu prisatvi ((politseiülesand), et teda saata kuni Moskvani. Teel tekkis suursaadiku ja pristav Okunevi ((Okounev, Окуневъ)) vahel tõsine vaidlus selle üle, et pristav tahtis sõita suursaadikust paremal käel, ega mitte vasakul. Suursaadik keeldus seepeale järsult sõidu jätkamisest, kui pristav jätkab nõudmast seda, et sõidab temast paremal käel. Kuid Okunev tõestas suursaadikule, et kõik Türgi, Pärsia ja teised välismaa suursaadikud, kes sõidavad Moskvasse, pidasid sellisest kombest kinni, et pristav sõidab parema käe pool. Deshayes vastas, et teiste saadikute käitumine ei ole temale korralduseks ja et ta kui kõige-kristlikeima Prantsusmaa Kuninga suursaadik, ei saa juhendada Türgi, Pärsia ja teiste bušmanitest saadikute eeskujust.

Ainiti Okunev jäi endale kindlaks. Siis otsustas Prantsusmaa suursaadik järsult keelduda teekonna jätkamisest: ta tuli hobuselt maha, milline oli temale antud vojevoodi poolt, hülgas vojevoodi kaarikud, istus talupoja vankrisse ja teatas, et sõidab tagasi või siis sureb temale antud solvangutest kohapeal. Vankumatu pristav teatas aga külmavereliselt suursaadikule, et ilma Tsaari käsuta ta teda Moskva riigi piiridest välja ei lase.

See tõsine rahvusvaheline vaidlus oli, lõpuks, lahendatud järgmise kavala viisiga, millise suursaadik ise välja mõtles: ta tegi ettepaneku, et tema Moskvasse eskortimiseks oleks nimetatud veel teine pristav. Okunev küsis eelnevalt selles tähtsas küsimuses Pihkva arhipiiskopi arvamust, kes nõustus suursaadiku ettepanekuga ja üks bojaaride lastest nimetati teiseks pristaviks. Siis liikus Prantsusmaa suursaadiku kolonn järgmises korras: keskel oli suursaadik, ta paremal käel Okunev ja tema vasakul käel teine pristav. Okunevi Posolsky Prikazi esitatud raporti järgi oli prantslaste ülalpidamine teel Moskvasse üpris pahakspandav: nad, justkui, pidevalt riisusid ja solvasid rahvast*).

*)Soloviev. Histoire Russie, vol IX, p.195 et suiv. Соловьёв. История России, т. IX, стр. 195 и след.

Moskvasse jõudes oli suursaadikule, Posolsky Prikaziga eraldatud majad ja eeskirja järgi, temale ja ta kaaskonna inimestele hakati andma toiduaineid ja mõdu. Kuid suursaadikule ei meeldinud temale antud toiduained ja mõdu asemele ta hakkas paluma prantsuse ja saksa veine. Ta sai vastuseks kategoorilise keeldumise.

Edasi, ta palus temale anda ekipaazi. Samuti ka seda ei antud.

Lõpuks, viidates Louis XIII poolsele Kondõrevi vastuvõtule, ta nõudis luba ilmuda Tsaari ette kaetud peaga, ja võtta mütsi maha vaid siis, kui öeldakse Tsaari nime ja tiitlit ning et kanda audientsil mõõka. Kõik need nõudmised lükati bojaaride poolt otsustavalt tagasi.

Teisest küljest, Moskva valitsus oli erakordselt rahulolematu, et Prantsusmaa Kuninga kirjas oli osa Tsaari tiitleid välja jäetud. Prantsusmaa suursaadik palus oma valitsuse eest vabandust selle asjaoluga, et ta ei suutnud kõiki Tsaari tiitleid meenutada.

Lõpuks, ta peab andma töötuse selleks, et tulevikus, kõikides Tsaarile saadetavates Kuninga kirjades, kirjutatakse kõik nimed ja viimase tiitlid väga hoolikalt.

Peale kõigi nende probleemide lahendamist Prantsusmaa suursaadik Deshayes de Courmenin väärilis 1. novembril 1629 aastal Kõigekõrgeima ametliku audientsi, millisel ta esitas ülalesitatud huvitav kõne. Koos sellega ta andis Tsaarile üle enda 27 aprilli enesekindla kirja, millisega kutsus esile bojaaride vihased vastuväited. Viimased olid samuti pahandatud sellest asjaolust, et Prantsusmaa suursaadik ilmus tühjade kätega, s.t. ilma mingite kingitusteta. Bojaaride küsimuse peale, suursaadik, vabandades, ütles, „et neil sellist tava ei ole“.

Selline Moskva tavade rikkumine ei saanud Prantsusmaa suursaadiku kasuks bojaaride ning tema valitsuse soovide suhtes poolehoidu võita. See tuli üpris kiiresti ilmsiks nende esimesel nõupidamisel, milline toimus bojaaride juures 5 novembril.

Deshayes avas istungi kinnitusega, oma valitseja nimel, et Prantsusmaa soovib Venemaaga hoida kõige sõbralikumaid ning liitlaslikke suhteid, kuna kuningas tunnetab Tsaari suhtes kindlat sõprust ning siirast armastust. Peale seda Prantsusmaa suursaadik tegi bojaaridele järgmised ettepanekud:

Esiteks, kui mingid Prantsusmaa kaubad Tsaarile meeldivad, siis kõik need on ka temale valmis; teiseks, mõlemate riikide vahel tuleb asutada „kaubandusliit“; kolmandaks, nii kui Prantsuse kaupmeestele Venemaal, nii ka Venemaa kaupmeestele Prantsusmaal lubatakse kaubelda maksuvabalt; neljandaks, asutada Moskvas Prantsusmaa konsulaat; viiendaks, et ei keelataks sõita Venemaa kaudu Pärsiasse ja lõpuks; kuuendaks, et Moskvas lubatakse rooma-katoliku preestritel ja jesuiitidel jumalateenistusi pidada.

Moskva valitsuse esindajad olid pahandatud sellistest Prantsusmaa suursaadiku ülemäärastest nõudmistest ja seepärast, ilma edasiste aruteludeta, lükkasid kõik ta ettepanekud tagasi. Kui, lõpuks, Deshayes ikkagi palus luba, et koos Prantsusmaa kaupmeestega sõita Pärsiasse, siis ta sai jälle kategoorilise äraütlemise osaliseks. Mõne päeva pärast, aga nimelt 11 novembril, võeti suursaadik hüvastijätu audientsil Tsaari poolt vastu ja peale seda ta asus kohe tagasiteele.

Esitatud asjaolud ei jäta vähimatki kahtlust selles, et Deshayes de Courmenini saatkonna reis lõppes täieliku ebaeduga. Mitte ühtegi tema ettepanekutest Moskva valitsuse poolt vastu ei võetud ja suursaadiku ning mõjukate bojaaride vahelised suhted olid üpris pingestatud.

Sellistes tingimustes ei saanud juttugi olla, Deshayesi vahendusel mingigi Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahvusvahelise lepingu sõlmimisest Samas kui Prantsusmaa ajaloolises kirjanduses hoitakse kindlalt ülal arvamust, et 1629 aastal sõlmiti Venemaa ja Prantsusmaa vahel esimene kommerts-traktaat, tänu Deshayes de Courmenini diplomaatilisele kunstile *).

*)Vt. Flassan. Histoire generale de la diplomatie francaise, t. I, p. 423.- Recueil des instructions, t. I, p.27 et suiv. Сборникъ Импер. Русск. Истор. Общества, т. XXXIV, стр. II.

Selle arvamuse kinnituseks tuuakse ära Tsaar Mihail Feodorovitsi ((Michel Feodorovitch, Михаила Феодоровича)) 12 novembri (või detsembri?) 1629 aasta kiri Prantsusmaa Kuningale.

Seejuures Välisministeeriumi arhiivides ei ole esimesest franko-vene rahvusvahelisest traktaadist vähimatki märki. Sellisest faktist piisab täiesti, et kahelda sellise traktaadi olemasolus.

Mis aga puudutab ülalmainitud Tsaari kirja, siis seda ei saa mitte mingil moel tunnistada juriidilise iseloomuga rahvusvaheliseks lepinguks. Lõpuks, kui pidada silmas seda, et Tsaari kirjas tunnistatakse Prantsusmaa kaupmeestel Venemaal õigusi, millistest oli neile bojaaride poolt suursaadik Deshayesile bojaaride koosolekul ära öeldud, võib omada mõningaid kahtlusi ka selle kirja enda originaalsuse suhtes. Kuid, kuidas ka ei olnud, siis igal juhul Deshayes de Courmenini saatkonna eesmärkide saavutamise ebaõnnestumises ei ole mingit kahtlust.

Kuid teisest küljest, ei ole vähem vaieldamatu, et alates sellest saatkonnast Prantsusmaa ja Venemaa vaheline diplomaatiline kirjavahetus ning suhted pidevalt arenevad.

Nii, 1631 aastal saabus Moskvasse, kuningas Louis XIII kirjaga, Prantsusmaa kapten Bonnefoy, millises paluti luba osta Venemaalt 6.000 lasti rukist. Tsaar luba ei andnud, sest sel aastal ta oli juba lubanud ära suured vilja kogused Inglismaale, Hollandisse, Taani ja Rootsi. Kuoid Tsaar lubas tuleval aastal viia Prantsusmaale kuni 50.000 veerandikku nisu. Prantsusmaa kuningas oma 26 detsembri 1631 aastal kirjas Metzist, tänas Tsaari osutatud armulikkuse eest ja koos sellega, palus ainult üheks aastaks vilja ekspordi loa pikendamist kuuele aastale, lubades igal aastal Venemaa linnades osta 50.000 veerandikku rukist, teravilja ja otra.

Seejärel, 1634 aastal Moskva valitsus saatis tõlk Ivan Angleri ((Jean Angler, Ивана Англера)) Venemaa ja Poola vahel rahu sõlmimise sõnumiga Prantsusmaale, Inglismaale ja Hollandisse. Teisest küljest, kuningas Louis XIII kirjutas 1635 aastal, kirja Tsaar Mihail Feodorovitsile, paludes teda asumiselt vabastada Prantsusmaa alamit Charles Talleyrandi, d'Exideuili markiisi, kes saabus Moskvasse Transylvanie prints Bethlen-Gabori suursaadikuna. Talleyrandi laimas tema saatkonna liige, Roussel, kes kaebas patriarh Philaretile, et Talleyrand saabus Moskvasse kuritegeliku mõttega uurida välja sadamaid, läbipääse ja Moskva riigi jõud ning teatada kõigest Poola Kuningale. Sellise kurja kavatsuse eest võeti Talleyrand kinni ja saadeti Siberisse asumisele, kus ta veetis üle kolme aasta. Kuningas Louis XIII palus Talleyrandi vabastamist, kelle süüetus, tema silmis, asus väljaspool igasugust kahtlust.

Huvitav, et Prantsusmaa Kuningas nii oma kirjas, aga ka 1631 aasta kirjas vilja suhtes, nimetab Moskva Tsaari – Keisriks. Talleyrand oli vabastatud ja ta naases Prantsusmaale. Ei ole kahtlust, et ta ilmus Moskvasse mitte kui Prantsusmaa kuninga saadik.

Kõik ülal esitatud faktid kinnitavad diplomatiliste suhete tekkimist ja Venemaa ja Prantsusmaa vahelist kirjavahetust. Kuid seejuures nad tunnustavad selliste suhete äärmist juhuslikkust. Mõlemate riikide poliitilisi huve puudutavatest diplomaatilistest läbirääkimistest ei saanud juttugi olla.

Selline asjade olukord muutus täielikult kui troonile asus Tsaar Aleksei Mihailovits ((Alexis Mikhaïlovitch, Алексея Михайловича)), kelle laiaulatuslikud plaanid Poola ja Rootsi suhtes pidid möödapääsmatult viima Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste mõtete vahetuseni. Samal ajal, Louis XIV pani kindla aluse „ida-barjääri“ poliitilisele süsteemile ja seetõttu ei soovinud mittesoovida Kirde Euroopas rahu säilimist. Seda eesmärki silmas pidades oli ta alati valmis olema Moskva Tsaari ja Poola ning Rootsi kuningate vaheliseks vahemeheks, kelle vaen oli erakordselt ebamugav Prantsusmaa Kuningale, kes haudus kõige auahnemaid ja sõjakaid kavatsusi oma lähimate naabrite suhtes.

Kuningas Louis XIV vahetute suhete algatamise au võttis enda peale Tsaar Aleksei Mihailovits. 1653 aastal ta saatis Prantsusmaale saatkonna, millise eesotsas oli Konstantin Gerassimovits Matshin ((Constantin Guerassimovitch Matchekhine, Константинъ Герасимовичъ Мачехинъ.) Temaga olid kaasas tõlk Boldvinow ja kantseleikirjutaja Bogdanow ((Болдвинов, Богдановъ)). Matshin oli pigem kuller, kui suursaadik. Temale oli tehtud ülesandeks sõita Prantsusmaale ja anda Prantsusmaa Kuningale Tsaari kirja Poola kuninga Jean Kasimiro ((Яна Казимира)) vastu sõja alustamisest. Kuller sõitis Venemaalt ära 6. detsembril 1653 aastal ja jõudis Pariisi mitte enne kui 24. oktoobril 1654 a.

Tsaari kiri Prantsusmaa Kuningale oli üpris sõnaohter: selles esitati kõik Moskva valitsuse kaebused Poola Kuninga teguviisi peale ja lõppude-lõpuks, väljendatakse soovi, et Prantsusmaa Kuningas peataks Poola Kuninga kõigis tema Venemaa vastastes ebatõdedes. Nende kaebuste

õigluse kinnituseks oli esitatud erinevad Poola raamatud, millistega kutsuti Louis XIV läbi lugema, et tutvuda paremini Moskva ja Poola vaheliste vastastikuste suhetega.

Matšehini saabus Hollandi ja Havre kaudu Pariisi, eraldas Prantsusmaa valitsus temale ja tema kaaskonnale maja ning pidas neid kostitas neid omal arvel. Matšehina Pariisis viibimine kutsus esile Prantsusmaa valitsuse ja Pariisi elanike tõsiseid nurinaid: sest kuni sellise määrani ta ja ta kaaskondlased pidevalt tegid kõlvatusi. Nad olid pidevalt ebakaines olekus ja meelitasid isegi neid teenima pandud šveitsereid ja valveteenistust nendega koos jooma.

Alles 30. oktoobril võttis Prantsusmaa Kuningas nende saatkonna ametlikul audientsil vastu. Teel oma residentsist lossi olid Moskva külalised, nende asiaatlikes rõivastes, tekitasid Prantsusmaa üldsuses üldist imestust, pidades neid türklasteks*).

*)Recuil des instructions, Russie, t. I, p. 40 et suiv. Ainult asjatult on selles suurepärasest teoses Matšetin ülistatud „Moskva printsiks“!

Audientsil Mašehin pidas kõne, milline oli tõlgitud juhusliku tõlgi poolt flaami keelde, aga seejärel teise tõlgi poolt flaami keelest prantuse keelde.

Moskva kuller oli üldiselt vastuvõtuga rahul, kuigi ka vihastus, kui tema Tsaari tiitleid segi aeti. Talle meeldis Pariis nõnda, et ta ei tahtnud kaua ära sõita. Oli tarvis temale öelda, et keegi teda kinni ei pea ja et ta võib ära sõita. 17. novembril 1654 võeti Matšehin Kuninga poolt vastu hüvastijätku-audientsil, kes andis temale isiklikult üle oma vastuse Tsaari kirjale. Alguses taheti temale Kuninga kiri anda üle sekretäri kaudu, kuid Moskva kuller keeldus kategooriliselt selle vastuvõtmisest teisiti, kui Kuninga enda käest. Ta ütles, et „Tsaar hukkab tema, kui ta nõustub kirja vastu võtma kellegi teise, kui Kuninga käest“. Temale anti järgi ja Kuningas ise andis Matšehinile üle oma 29 novembri 1654 aasta vastukirja Tsaarile.

Louis XIV kiri Tsaar Aleksei Mihailovitsile ((Алексею Михайловичу)) oli huvitav eelkõige selles-suhtes, et Tsaari enam ei nimetata Keisriks, nii nagu Louis VIII kirjades. Sellise hooletuse peale Matšehin ei protesteerinud. See kiri oli oma sisult Prantsusmaa Kuninga poolseks otsustavaks Poola Kuninga teguviisi hukka mõistmisest keeldumine. Vastupidi, Louis XIV väljendab Tsaarile Poola vastase sõja alustamise pärast pigem oma pahakspanu. Kuid, seejuures, Kuningas väljendab oma valmisolekut olla mõlemate sõdivate poolte vaheliseks vahendajaks, et aidata kaasa nende vahelise rahu ning hea üksmeele taastamisele.

Selle kirjaga Matšehin saabus Moskvasse mitte enne kui 1. juulil 1655 a., olles teel enam kui seitse kuud.

Varsti Versailles õukond jõudis veendumusele, et on hädavajalik pöörduda uuesti Moskva Õukonna poole ja ta pakkus temale oma vahendust teises tõsises asjas. 1656 aastal, Rootsiga peetava sõja ajal, tungisid Tsaari väed Balti provintssidesse. Venemaa, Preisimaa, Taani ja Poola vahel sõlmiti liit Rootsi Kuningas Karl X ((Charles X)) vastu. Siis oli Louis XIV täielik alus karta oma „ida-barjääri“ säilumise pärast, milline purunes täiesti, tänu selle kahe aluse: Rootsi ja Poola vahelisele sõjale. Seepärast Prantsusmaa Kuningas tunnistas hädavajalikuks viivitamatult teha Moskva Tsaarile oma vahendamise ettepanek.

Sel eesmärgil Louis XIV saatis 1657 aastal Moskvasse tõelise ja hiilgava saatkonna, millise eesotsa oli seatud kammerherra Desminieres. Oma 6. juuli 1657 aasta kirjas Kuningas teavitas Tsaari oma saadiku saabumisest ülesandega, et tõestada Rootsiga sõdades verevalamise äärmiselt hädavajalikku lõpetamise vajadust ja kellega peab olema sõlmitud rahu.

Desminierese reis Moskvasse oli muudetud keerukaks igasuguste Moskva vojevoodide ((väepealik, ringkonnaülem, linnaülem)) kiusamistega, milliste kaudu tema tee jooksis. Nii, Dorpati linnaülem mitte ainult ei soovinud osutada Prantsusmaa saadikule mingit kaasabi, vaid ta ka kuulutas temale, et kui ta „ei korista oma konte“ temale allutatud piirkonnast, siis ta arreteerib tema. Moskva Tsaaril ei ole mingit vajadust Prantsusmaa Kuninga vahendus-teenete järele ja seepärast võib saadik kebida oma koju, et teenida oma Kuningat „tema kambri“. See oli vojevoodi vihje Desminieresi kammerherra ametinimetusele.

Saadik vihastas selle „kubeneri lurjuse“ peale niivõrd, et otsustas Narvast suunduda Novgorodi, et seal sõita Moskvasse. Kuid järsku Dorpati vojevood muutis oma tooni ning suhtumist: ta saatis saadikule kingiks mõdu ja oina. Saadik saatis need kingid tagasi, kuid vojevoodi palvel naases Narva, et seal oodata „keiser-barbari“ Moskvasse sõidu luba ja et ilmuda ta „selgete silmade“ ette – nii nagu Desminieres kirjutab oma raportis.

Lõpuks, Prantsusmaa saadik saabus Moskvasse ja oli Tsaar Aleksei Mihailovitsi ((Алексеемъ Михайловичемъ)) poolt vastu võetud, kellele ta andis üle 20 novembri 1657 aasta kuningliku kirja. Selles aktis Louis XIV veenab Tsaar Aleksei Mihailovitsi Rootsiga rahu sõlmima ja pakub uuesti oma sõdivate poolte vahelist vahendus-teenet. Desminieresile ta pani selles asjas Moskva valitsusega läbirääkimiste pidamise kohustuse.

Kuid Desminierese saatkonna tegevus ei saavutanud mingit praktilist tulemust: saadik sõitis Moskvast ära, saavutamata Moskva valitsuse poolset Prantsusmaa vahendusega nõustumist. Tsaar Aleksei Mihailovits sõlmis vahetult Rootsiga Kardisis 1661 aastal rahutraktaadi, millise jõul ta loobus kõigist oma vallutustest Baltikumi piirkonnas. 1667 a. Androusovo relvarahuga, milline sõlmiti Poolaga 13 aastaks, Venemaa jättis omale Kiievi ja Dnepri vasaku kalda ning lubas osutada temale türklaste vastast abi.

Tsaar Aleksei Mihailovits teadis väga hästi Prantsusmaa suurest mõjust Konstantinoopolile ja seepärast ta pöördus selle riigi poole palvega, et ta peatataks Türgi suure sõjaväe pealetungi Vene ja Poola valdustele.

Sel eesmärgil oli Tsaari poolt 1668 aastal saadetud lauaülem Peter Ivanovits Potemkini ((Pierre Ivanovitch Potemkine, Петра Ивановича Потемкина)) suursaatkond Prantsusmaale. Potjomkin, tuntud kangelane sõjas poolakatega, sõitis välismaale oma pojaga ja kantseleikirjutaja Simeon Rumjantseviga ((Simeon Roumiantsev, Семеномъ Румянцевымъ)). Ta sõitis Arhangeliskist esmalt Cadixi, et täita Hispaania Kuninga juures temale antud ülesanne. Viibinud seitse kuud Hispaanias, lauaülem Potjomkin sõitis saatkonnaga Prantsusmaale, kuhu ta saabus 1668 aasta juulis. Alates Hispaania piirist oli kogu teel kuni Pariisini saatkonnale osutatud kõik selle aja auavaldused. Lõpuks, 1. septembril, ta saabus Pariisi, kus ta oli paigutatud Hotel des Ambassadeurs eütraordinaires, rue de Tournon.

Mõne päeva pärast, aga nimelt 4. septembril, oli saatkond juhutatud St-Germaini, Kuninga ametlikule audientsile. Louis XIV võttis Moskva suursaatkonna vastu sellele kuningale omase toreduse ja pidulikkusega. Ta ise istus troonil, temast paremal Prantsusmaa troonipärija ja vasakul d Orleansi hertsog. Kuninganna viibis looziz.

Louis XIV ei kutsunud esile ühtegi Moskva saadiku poolset etteheidet: audientsil läks kõik sujuvalt. Kuningas tõusis kolm korda, kui ta mainis Tsaari nime ja kuulas seistes Potemkini kõnet, milles ta arendas tema poolt Kuningale üleantava Tsaari kirja sisu. Selles kirjas uuesti viidatakse Moskva riigile oma naabrite Rootsi ja Poolaga hädavajalikust rahu hoidmisest. Eriti aga vajati Prantsusmaa abi selleks, et peatada türklaste pealetung.

Kui „kuningas-päike“ ((„le Roi-Soleil“)) päris „oma armastatud venna Tema Tsaristliku Majesteedi“ tervise järgi, ta tõusis austuse märgiks ja Potemkin oli täiesti rahul.

Sellel audientsil Moskva saadik mitte ainult ei andnud üle Tsaari kirja, vaid ka andis Kuningale üle oma kingitused.

On tähelepanuväärne, et kingid olid tehtud Potemkini enda poolt, ega mitte Tsaari nimel. Nii kinkis saadik suurepäraselt vääriskividega kaunistatud saabli, öeldes seejuures, et ta palub Kuningal vastu võtta see kõige kallim, mis tal on, s.t. saabel, millisega ta on saavutanud palju võite. Kuningas võttis armastusväärselt kingid vastu ja tegi väga hinnaliste kingitustega õnnelikuks ka Potemkini saatkonna, millise hulgas asusid Louis XIV, kuninganna ja troonipärija kogu pikkuses portreed.

Õnnetuseks suurele Moskva saadikule, tuli ka temal pettuda prantsuse armastusväärsuse suhtes. Kuninga vastukirjas, millise Potjomkin pidi endaga kaasa võtma, saadiku õuduseks, osutusid Tsaari tiitlis olevad erinevad vead ja hooletused. Potjomkin oli kuni sellise määrani ärritunud neist hooletustest, millistes ta nägi oma Valitseja väga suuri tahtlikke solvamisi, et keeldus järsult kirja vastuvõtmisest. Ta ütles, et „tema kurbus on nõnda sügav, et ta vaevu suudab vaadata Jumala valgust ja kui teda veel miski üllatab, siis ainult see, et ta on peale tema Valitsejale tehtud solvamist

veel elus“. Lõpuks, ta kuulutas, et prantslased võivad ta surnuks naljutada, pea maha raiuda ning ta enda tükkideks lõigata, kuid ta ei võta kunagi kaasa selliste jämedate vigadega kuninga kirja.

Louis IV leebus: ta ei soovinud Moskva Tsaari tiitlite pärast hukutada tema suursaadikut või lasta tal nalga surra. Esialgne kuninga kiri oli tehtud ümber kooskõlas Potemkini soovidele, kes seejärel nõustus selle kaasavõtmisega.

Potemkin sõitis Prantsusmaalt ära, olles vastuvõtu ja kõige nähtu üle väga rahul. Kuid praktilist tulemust tema saatkond ei saavutanud. Tõsi, tuntud Louis IV minister Colbert, tundis huvi Moskva riigiga kaubakäibe küsimuse vastu. Potjomkinile pakuti 13 artiklist koosneva Venemaa ja Prantsusmaa vahelise kaubandus-traktaadi projekti*).

*)Recuril instructions, t. I. p.56.

Kuid saadik keeldus selle kava suhtes läbirääkimiste alustamisest, viidates instruksioonide puudumisele. Ta andis nõu saata see projekt Moskvasse.

Samamoodi ta keeldus Prantsusmaa kaupmeestele mingite lubaduste andmisest, kes pöördusid tema poole kõikvõimalike ettepanekute ja algatustega. Ta nõustus vaid andma informatsiooni kaupade kohta, milliste vedu Venemaale oleks prantslastele kasulik.

Lõpuks, oktoobrikuu lõpus sõitis Moskva saatkond Pariisist ära ja suundus eelkõige Hollandisse. Ainult mõne kuu pärast saabus saatkond Moskvasse, kus Potemkin andis Tsaarile aruande oma saatkonnast ja Prantsusmaa kuninga 19. septembri 1668 aasta kirja. Selles kirjas Louis IV ainult väljendab, üldistes fraasides oma soovist arendada Moskva riigiga kaubandussuhteid. Pidades silmas seda eesmärki, lubab Kuningas kaitsta Prantsusmaal Moskva kaupmeeste elu ja vara, lootuses, et Moskva riigis hakkavad Prantsusmaa alamad kasutama oma elu ja vara täielikku puutumatus.

Selleks, et paremini arendada kaubandust Moskva riigiga, Colberti kava järgi, asutati Rochelles „la Compagnie du Nord“ ((„Põhja-Kompanii“, „Северная Компания«)), milline pidi varustama laevad, et suhelda pidevalt Arhangelskiga.

Tsaar Aleksei Mihailovits tundis täielikult kaasa kaubanduse ning laevasõidu arengule enda ja Prantsusmaa riigi vahel. Kuid temale asusid poliitilised huvid esimesel plaanil ja ta oli niivõrd hõivatud hetman Doroschenko ülestõusu mahasurumisega ning türklaste ja tatarlaste pidevatele Poola valdustele kallaletungidega, et kaubandussuhted Prantsusmaaga ei pärvinud tõsist tähelepanu.

Nende asjaoludega selgitatakse, miks Aleksei Mihailovits ei andnud prantslaste kommerts-traktaadi sõlmimise ettepanekutele mitte mingit edasist käiku. Kuid 1672 aastal ta saatis Prantsusmaale uue saatkonna, kellegi Winiuse näol, hollandlase, kes oli astunud Posolski Prikazi teenistusse. See uus Moskva saadik, või kuller, viis kaasa Tsaari 12. oktoobri 1672 aasta kirja, millises Tsaar käsitleb üksikasjalikult oma poliitilise olukorra problemaatilisust ja palub kuningal saata talle appi oma vägesid, et võidelda, nende kogu kristliku maailma ühiste vaenlaste, türklaste vastu.

On iseenesest mõistetav, et Louis XIV jättis Moskva Tsaari palve igasuguste tagajärgedeta. Ta vastas temale 22. mai 1673 aasta kirjaga, et ta on niivõrd seotud Hollandlastega sõdimisega, et ei saa Tsaarile mitte mingit türklaste vastast abi anda.

Tsaar Feodor Alekseejevits, peale Moskva troonile astumist, pidas vajalikuks teavitada sellest sündmusest Prantsusmaa kuningat. Seejuures ta väljendas soovi sõlmida Prantsusmaaga kommerts-traktaat. Kuid see soov ei täitunud, osalt poliitiliste asjaolude tõttu, osalt ka Prantsusmaa Kuninga poolsest vastuseisust tunnistada Tsaari kõiki tiitleid.

Poliitilised asjaolud hõlmasid täiesti Tsaar Feodor Alekseejevitsi tähelepanu. Väike-Vene asjad ja hetman Doroschenko seadsid Tsaari Ottomani Impeeriumiga vaenulikesse suhetesse, millised olid veelgi enam muudetud keerukamaks seisukohaga, milline oli võetud Poola ja Rootsi poolt Venemaa suhtes. Leidmata, et võimatu on loobuda oma pretensioonidest Rootsi Balti provintsidele, Moskva Tsaar pidi asuma Rootsiga vaenulikes suhetes. Teisest küljest, pidades silmas pidevat türklaste vaenulikkust ja nende pidevaid rünnakuid Moskva valdustele, pidi Tsaar soovima Poolaga rahu ja vaikuse säilitamist.

Selles punktis langes Moskva poliitika kokku Prantsusmaa poliitikaga. Louis XIV, kes asus oma kuulsuse ja võimsuse tipus, ei pidanud vajalikuks Moskva Tsaarile mingite eriliste järeleandmiste või teenete tegemist. Kuid ta pidas kasulikuks, oma „Ida-barjääri“ julgeolekuks, aidata kaasa Venemaa ja Poola vastastikustes suhetes rahu ja väikuse tagamisele.

Selle kaalutlusega on seletatav ülesanne, milline anti Louis XIV poolt oma saadikule Varssavis, markiis Bethunele, suunduda Moskvasse ja olla Moskva Tsaari ja Poola Kuninga vahel vahendajaks. See saatkond, otsustades Prantsusmaa arhiivi allikate järgi, toimus 1680 aastal*).

*)Vt. Recueil des instructions, t. I, p.65 et suiv.

Üksikasjalikus raportis oma reisist Moskvasse kirjeldab markiis Bethune oma vintsutustest, milliseid ta pidi taluma teel Moskva riigi pealinna. Vaieldamatut huvi pakuvad selles raportis kõik Tsaari audientsi ja Prantsusmaa sadiku Moskvas viibimist puudutavad üksikasjad. Kuid, kahjuks, ei see markiis Bethunele omistatav raport, ega ka teised arhiivide aktid ei sisalda mingit viidet diplomaatilistele läbirääkimistele, milleks see saadik Moskvasse ilmus. Selle saatkonna praktiolise töö tulemused on senini tundmatud.

Samavõrd ei saavutanud praktilisi tulemusi saatkond, milline oli saadetud Tsaar Feodor Alekseejevitsi poolt Prantsusmaale 1681 aastal. Selle saatkonna eesotsas asus Ouglitchi vojevood P. I. Potjomkin, keda mainiti kuningas Louis IV kirjas Tsaari ülemteenriks (maitre d'hotel)). See oli see-sama lauaulem P.I. Potjomkin, kes 1668 aastal oli saadikuks Pariisis. Koos saadikuga oli 1681 aastal tema poeg ja kantseleikirjutaja Stepan Volkov. Potjomkin tõi kaasa Tsaari 14. septembri 1680 a. kirja ning kingitused kuningale*).

*)Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго Общества. т. XXXIV, стр.1 и след.

1681 aasta märtsis jõudis saatkond Calaisi, kus see võeti kuninga nimel vastu, Prantsusmaa õukonnaametniku poolt, kes oli saadetud temale vastu. Viimane raporteeris oma valitsusele, et nende Moskva saadikutega on raske asju ajada, kelle nõudmised on ülemäärased. Peale selle, saatkonna liikmed tülitsevad pidevalt omavahel ja Potjomkin pidevalt tõestab, et tema üksi on saadik ja et Volkov on ainult kantseleikirjutaja.

Mais võeti saatkond ametlikul audientsil Kuningas Louis XIV poolt vastu, kes võttis armastusväärset vastu temale toodud kingitused, millise moodustasid peamiselt kallid karusnahad. Väline vastuvõtt, millist osutati Moskva saatkonnale, oli hiilgav ja igati austav. Saatkond elas kuninga kassa arvel ja temale näidati kõiki Versailles vaatamisväärsusi. Neid imetlenud, tegi Potemkin oma märkusi, millised kutsusid esile imestust ning muiet.

Kui ta esimene kord nägi Versailles purskaevusid, ta hüüatas, et „maakeral olid ainult Salomon ja Prantsusmaa kuningas, kes paistsid silma sellise suursugususe vaatamisväärsusega., aga Davidit ei saanud nendega kunagi võrrelda“.

Nähes vete masse, milliseid purskaevud välja paiskasid, Moskva saadik, just-kui, küsis: „kas siis kogu merede vesi asub Versailles?“. Kui temale näidati Le Bruni maali, millisel Louis XIV oli kujutatud väik käes, Potjomkin märkis üpris aupaklikult, et „kuningat ei saagi teisiti paremini kujutada, kui Jupiterina, kuna temale on omane seesama suursugususe ja samasugune kõikvõimsus“.

Üldiselt avaldas Potjomkin prantslastele, kellega ta kokku puutus, väga head muljet. Teda peeti hästi kasvatatuks ning targaks, kuid ikkagi barbaarse maa saadikuks, kuna see veel ei pidanud vajalikuks „siduda oma poliitilisi huve Lääne-Euroopa huvidega“*).

*)Flassan. Histoire de la diplomatie francaise, t. IV, p. 38 et suiv.

Ainiti, kas see Moskva Tsaari saatkond ei saavutanud mingeid praktilisi tulemusi. Saadik ise väljendas soovi, et uuendataks kommerts-traktaadi sõlmimise läbirääkimised ja palus, et Prantsusmaa valitsuse poolt nimetataks selleks volinikud. Kuid viimane piirdus avalduse

tegemisega, et Moskva Tsaari ettepanekud saadetakse Prantsusmaa kaupmeestele, kes suhtlevad Põhja-maadega, järelduste tegemiseks.

Selline oli vastus, milline oli antud saadikule Prantsusmaa Kuninga poolt ja mis oli kinnitatud nende poolt 11 mai 1681 aasta kirjas Tsaarile, milline anti üle Potjomkinile hüvastijätu-audientsil. Selle vastusega sõitis saadik Prantsusmaalt ära ja sellisel viisil jäi Venemaa ja mainitud riigi vahelise kaubandus-traktaadi sõlmimine lahtiseks.

Muideks, poliitiliste asjaolude muutmine andis Moskva Tsaarile aluse mitte eriti kurvastada oma saadiku Pariisi reisi sellise haletsusväärse tulemuse üle. Ta ei pidanud enam kartma Türgi Sultani, tänu Baktchisarai traktaadile, ega Rootsi ja ka Poola Kuningaid, millised vabanesid Prantsusmaa mõju alt. Sellistes tingimustes näisid selle riigi ja Venemaa vahel peetavad kaubandustraktaadi sõlmimise läbirääkimised täiesti liigsed. Tsaar Feodor Alekseejevits suri 1682 aastal, sõlmimata Prantsusmaa Kuningaga ühtegi rahvusvahelist kohustust.*)

*)Ср. Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго Общества. т. XXXIV, стр.399.

Kõigi Prantsusmaa saatkondade ebaedu Moskvast ja Moskva saatkondade praktilise tulu puudumine Versailles pidi ka ebasoodsalt mõjutama mõlemate riikide valitsuste vahelisi diplomaatilisi suhteid, kes niigi mõistsid teine-teist väga halvasti ja tihti läksid nende poliitilised eesmärgid lahku.

Selle asjaoluga selgitatakse selliseid fakte, nagu Picquetierre saatkonna ebaõnnestumine 1683 aastal. Sellele diplomaadile tegi Prantsusmaa Kuningas ülesandeks sõita Moskvasse, mis avalikult kuulutatult oli asuda Prantsusmaa ja Venemaa alamate vaheliste otseste kaubandusuhete loomisele. Kuid sellel saatkonnal oli ka teine salajane eesmärk, aga nimelt: luua Taani ja Brandenburgi, Louis XIV liitlaste, vahel head ja rahumeelsed suhted, ühest küljest, ja Moskva riigi vahel, teisest*).

*)Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго Общества. т. XXXIV, стр.401 и след.

Seejuures oli Picquetierrele tehtud ülesandeks valmistada ette Moskva valitsusega täielik kokkulepe ühise Rootsi vastase sõjategevuse suhtes.

Kuid see saatkond teele ei asunudki ja Picquetierrele koostatud instruktsioon on huvitav kui ajalooline dokument, milline tunnistab Prantsusmaa Kuningas Louis XIV vaateid tema Venemaa suhtes teostatava poliitika eesmärkidele.

Ivan ja Peeter Alekseejevitsi ja ka tsaaritar Sofia ((Jean, Pierre Alexeevitch, Sophie, Иона, Петра Алексеевичей, Софии)) valitsemise ajal diplomaatilised suhted Prantsusmaaga ei lakanud ja olid tähistatud mõne Moskva saatkonnaga Prantsusmaale. Kuigi need saatkonnad jõudsid Versailles, andsid ära Tsaaride kirjad ja said kuninglikud vastused, ikkagi need ei viinud Venemaa ja Prantsusmaa vahelisele lähenemisele. Mõlemate riikide poliitilised huvid ja püüdlused aga ei langenud üldsegi kokku.

Jaanuaris 1685 aastal Moskva valitsus saatis Prantsusmaale uue saatkonna, millise eesotsas oli lauaulem Semjon Almazov ((Simeon Almazov, Семень Алмазовъ)). Nende juures asus kantseleikirjutaja Semjon Ipolittov ((Simeon Ippolitov, Семень Ипполитовъ)). Sellele saatkonnale oli antud kaks ülesannet: üks oli avalik aga teine salajane. Esimene seisnes kahe venna Ivani ja Peetri Alekseejevitsi troonile asumisest teavitamine. Salaja aga tuli välja uurida Prantsusmaa Kuninga kavatsused Venemaaga, Austriaga ja Poolaga ühise Türgi vastase liidu suhtes. Volikirjaks oli saatkonnal kaasa mõlema Tsaari 7. jaanuari 1685 aasta kiri Prantsusmaa Kuningale.

Moskva saatkond jõudis Pariisi Mais 1685 a. ja mõne päeva pärast oli see vastu võetud Prantsusmaa Kuninga audientsil. Kuid see saatkond mingit praktilist tulemust ei saavutanud. Mõnedest Almazovi jutuajamistest Prantsusmaa ministritega ilmnes täielikult, et Louis XIV ei oma

vähimatki soovi oma liitlasest Türgi Sultanist loobumiseks. Prantsusmaa, Venemaa ja Poola - Austria kaitsmiseks ühendamise mõte, ei saanud Versaillesle Õukonna mingitki poolehoidu saada.

Samas kui Moskva valitsus ei soovinud loobuda lootusest, et Prantsusmaa võib ikkagi astuda türklaste vastasesse liitu. Kui aprillis 1686 aastal toimus Moskvas Venemaa ja Poola vahelise Türgi vastase rünnaku- ja kaitseliidu sõlmimine, otsustas Moskva valitsus uuesti saata eelmainitud lauaülema Almazovi Pariisi teatama eelmainitud sündmusest ja veenma Prantsusmaa valitsust selles liidus osalema. Kuid see saatkond teele ei asunud ja Vene-Poola liidust teatati Versaillesle posti teel.

Ainiti, Moskva valitsus, peale mõningast järelemõtlemist, ikkagi otsustas saata Prantsusmaale uue ja eriti ametliku saatkonna. Selle saatkonna eesotsas olid: vürst Jakov Dolgoruki ja vürst Jakov Mõšetski ((Jacques Dolgorouky, Jacques Myschetsky, Яковъ Долгорукий, Яковъ Мышецкий)). Selle saatkonna kaaskonda kuulus 150 inimest.

Vürstide Dolgoruki ja Mõšetski saatkond väärrib erandlikku tähelepanu, sest et sellest on säilinud aruanded nii vürst Dolgoruki raportitest, aga ka Prantsusmaa ametnike raportid, kes selle saatkonnaga suhtlesid. Peale selle annavad need allikad XVII sajandi Venemaa ja Prantsusmaa vastastike suhete väga hea iseloomustuse.

Soovides anda sellele saatkonnale erilise poliitilise tähtsuse, otsustas Moskva valitsus saata eelnevalt Pariisi kulleri Tsaari kirjaga, millisest teatati saatkonna peatselt tulekust. Kuller Behteejev ((Bekhteew, Бехтеевъ)) jõudis Pariisi juunis 1687 aastal, kuid Tsaari kirja üle ei andnud ja ka saatkonna saabumisest ei teatanud, sest et Prantsusmaa ministrid nõudsid, et kiri oleks antud Kuningale üle välisministri, Colbert de Croissy poolt. Kuid Behteejev mitte kuidagi sellega ei nõustunud. Kaks päeva püüdsid prantslased seda „lakeid“ („toapoissi“) veenda, et ta annaks kirja üle välisministrile. Kuid „lakei“ jäi oma nõudmise juurde, et annab selle kirja isiklikult Kuningale. Mõne päeva pärast sõitis Behteev Pariisist ära. Kuue nädala pärast ta ilmus uuesti Pariisi ja nõudis kuninga audientsi, et üle anda Tsaari kiri. Jälle öeldi temale sellest kategooriliselt ära ja ta sõitis Pariisist minema, viies Tsaari kirja oma bagaazis kaasa.

Samas oli Pariisi juba juuli keskel teatatud, et suur Vene saatkond on juba jõudnud Dunkerque. Prantsusmaa kuningas, soovimata et neid naljakaid etiketi suhtes tekkinud kokkupõrkeid kutsuksid esile saladusliku Moskva riigiga täieliku suhete katkestamise, käskis võtta saatkonna vastu kõigi tavaliste auavaldustega. Saatkonnale komandeeriti vastu kammer-junkur Storf, kellele oli antud üpris täpsed instruksioonid. Muuseas ta pidi hoiatama Moskva saadikuid, et kui nad esitavad etiketi ja oma Pariisis oleku suhtes „võimatuid pretensioone“, siis sõitku nad parem koju, ilma et oleksid Pariisi sõitnud. Kuid saadikud kinnitasid, et nad alluvad täiesti üldtunnustatud tavadele, kuigi nad olid neile esitatud küsimuse peale üllatunud: ega te ei tulnud mingi jonniga ja kas te ei hakka milleski Kuningliku Majesteedi käsu vastu?“

Sellele küsimusele vastasid Moskva saadikud: „Selline kummaline ülekuulamine üllatab meid; meie oleme saadetud looma harmoonia ja sõpruse sidemeid, ega mitte vastuseisu korraldama; endistele saadikutele selliseid ebataavalisi küsimusi ei esitatud“.

Üürivankritel, millised anti Prantsusmaa riigikassa kulul, Moskva saadikud koos rohkearvulise kaaskonnaga, asusid Dunkerquest Pariisi poole teele. Kogu selle teekonna vältel nad olid Prantsusmaa valitsuse ülalpidamisel. Kuid teel puhkes saadikute ja Prantsuse võimude vahel tõsine arusaamatus. Rohked kastid, millised moodustasid Moskva saadikute pagazi, plombeeriti kuni Pariisi jõudmiseni, kus nende samade võimude nõudmisel tuli need maha võtta. Moskva saadikud vaatasid väga kahtlustavalt plombeerimise operatsioonile ja nõudsid selgitusi. Neid hoiatati tõsiselt, et plomme ei tohi teel maha võtta ja et need lõigatakse küljest Pariisis.

Ainiti, saadikud käitusid teisiti: nad hakkasid plomme teel maha võtma ja avalikult kastides ja kottides Moskvast kaasatoodud asju müüma. Jõudnud St- Denis, avasid seal magazini ((kaupluse)), milles nad müüsid rahulikult riidest ja nahast esemeid, olles täiesti unustanud „enda kui saadikute väarikuse, et käituda kui pisipoodnikud ning eelistasid oma erakasu ning tulu oma Valitsejate aule“. Selline oli Prantsusmaa kuningliku valitsuse mulje, kes seepärast saatis majja, milline oli antud kasutada Moskva saadikutele, ametniku, kellele oli tehtud ülesandeks nõuda, et selline ebaseaduslik kaubandus lõpetataks, ning jääd majja, et jälgida sellest nõudmisest kinnipidamise üle. Kuid Moskva saadikud olid teist meelt: nad solvasid isiklikult ametnikku ja üks

saadikutest tõmbas tupest oma kinzalli, et see prantslane tappa. Selline oli tema kõrgematele ülematele tehtud raporti mõte*).

*)Срав. Сборникъ И. Р. Историч. Общества, т. XXXIV, стр. 11 и след. Соловевъ. История Россйи, т. XIV глава I. ; Rambaud. Recueil. t.I. p.83 et suiv.

Selline Moskva Tsaari saadikute käitumine pahandas kõvasti Louis XIV, kes oli sel ajal oma kuulsuse ja võimsuse tipus. Ta keeldus saadikute vastuvõtmisest ja käskis neile edasi öelda, et nad võivad teatada välisministrile kõik, mis oli neil temale öelda. Kuningale näis, et nende saadikutega on mingite läbirääkimiste pidamine täiesti liigne. Nende poolt toodud Tsaaride kirja nad võivad üle anda ministrile, et see üle anda Kuningale, kes siis selle ministri kaudu annab neile Moskva Tsaaridele viimiseks oma kuningliku vastuse.

Kuid siin Prantsusmaa Kuningas põrkus kokku sellise kangekaelsusega, millise ees ta oli sunnitud kapiltuleeruma. Vürst Dolgoruki kuulutas kõige katregoorilisemal viisil, et nad ei võta kuninglikku kirja vastu kellegi teise, kui kuninga enda käest; et ta ei anna Tsaari kirja kellegile teisele isikule, peale kuninga enda ja et, lõpuks, ta ei võta mingeid kuninglikke kinke vastu teisiti, kui kuninga endakäest ametlikul audientsil.

Louis XIV, kes harva taandus oma rohkearvuliste ja võisate vaenlaste ees, andis antud juhul järgi Moskva Tsaaride kangekaelsetele saadikutele. 2. augustil võttis kuningas nad ametlikul audientsil vastu. Vürst Dolgoruki andis Louis XIV Tsaari kirja ja teatas Moskvast Venemaa ja Poola vahel Türgi vastase liidu sõlmimisest. Seejuures tegi saadik kuningale ettepaneku liituda selle „vennaliku ja kristliku liiduga“ selle Püha Risti ja kõigi kristlaste vaenlase vastu.

Prantsusmaa kuningas, kellele oli Türgi Sultan ainus võimas Habsbourgide dünastia ja selle liitlaste vastane võimas liitlane, suhtus sellise Moskva saadikute ettepanekusse täieliku põlgusega. Kuid sellegi poolest, ta tegi oma Välisministrile, Colbert de Croussyle ülesandeks kuulata tähelepaneklikult ära Moskva Tsaaride volinike ettepanekud. Kuid kui juba alguses Moskva saadikud hakkasid arendama sellist teemat, et Prantsusmaa ja Venemaa võiksid kergelt „Ottomani Impeeriumi purustada“, käskis kuningas läbirääkimised lõpetada ja teatada saadikutele, et nad võivad ära sõita ilma hüvastijätu audientsita ja et kuninglik kiri ning kingitused antakse neile üle ministri poolt.

Sellise kohtlemise vastu protesteeris vürst Dolgoruki kõige energilisemal viisil, öeldes, et see on ennekuulmatu asi, kuna kõik Valitsejas annavad vastu-kirja oma saadikutele ja nemad, tsaari saadikud, ei võta kirja vastu teisiti, kui vaid kuninglikest kätest. Selle peale vastati, raporeeris vürst Dolgoruki, et „kuningas on üpris vihane, lubab saadikutele suurt õnnetust ja käskis nad saata tagasi Prantsusmaa piirile, kuni Dunkerque linnani“. Selle peale vürst Dolgoruki vastas kartmatult, et „mitte ainult kuninglik viha, ega ka surm ei saa neid sundida end juures õues kirja vastu võtma“. Ainiti Prantsusmaa kuningas ikkagi käskis saata saadikutele kingitused nende ööbimispaika. Kuid saadikud ei võtnud neid vastu, vaid saatsid tagasi. Siis ilmus nende juurde „tseremooniameister“ ja ütles, et kui nad kingitusi vastu ei võta, siis kuningas käskis need panna nende voori jõuga. Kartmatu vürst Dolgoruki vastas sellele ähvardusele, et saadikud ei võta endale mitte ainult kinke, vaid loobuvad ka voorivankritest.

„Kuninglik viha“, räägib vürst Dolgoruki, - „on hirmus meie süüdi olekul, aga süüta pole see üldsegi hirmus; meie peame eelkõige silmas pidama oma Valitsejate käsku“.

Moskva saadikute kangekaelsus murdis prantslaste halva tahte ja saadikud said hüvastijätu audientsi kuninga juures ning uue vestluse Prantsusmaa välisministriga. Kuninglikud kingid aga olid neile pettusega kaasa pandud.

Peale Pariisist St-Denisi sõitu vürstid Dolgoruki ja Mõšetski vestlesid 22 augustil Colbert de Croissyga. Tsaari saadikud ei viivitanud ettepaneku tegemisega, et Prantsusmaa astuks Venemaaga Türgi vastu liitu, kuna Päästja ütles: „Kui üks või kaks või kolm on Minu nimel ühinenud, siis mina olen nende hulgas“. Kui Moskva saadikute ilmekas jutt Prantsusmaa ministrit ei mõjutanud. Vürst Dolgoruki raporti järgi ütles minister: „Minu Valitseja soovib Nende Tsaaristlike Majesteetidega olla vennalikus sõbruses ja armastuses, Püha Risti vaenlase vastase liidu kiidab heaks ja soovib

kõigile kristlikele liitlastele võitu. Tema Kuninglik Majesteet käskis teile teatada oma kavatsusest, et temal ei maksa praegu kristlike Valitsejatega liitu asuda, kuna kuningas on saanud ajalehtedest teada, et kristlikud väed on juba vaenlase üle vidu saavutanud ja kui ta nüüd kuningas astub liitu ja saadab oma väed türkaste vastu, siis teda peetakse viimasena meeles. Meie Valitseja on suur monarh, otsib kroonile oma enda kuulsust, et tema väed asuksid mitte mingi teise, vaid tema enda juhtimise all“.

„Ja ka selleks kuningas ei saa liitu astuda“, jätkas Prantsusmaa minister, „et endistel aegadel ta saatis oma väed türklaste vastu Caesarile appi; ainult et neid vägesid ahistati kõvasti, ta väed paigutati lahinguväljadel halbadesse kohtadesse, kus mitte ainult ei olnud mingit elu ja toitu polnud saada, aga vaenlaste mõõkade ette saadeti neid enda ees. Prantsusmaa vägede kaotused olid hirmsad, aga mingit kuulsust ei saanud – kogu kuulsus jäi Keisrile ((Caesarile)), kelle poolt mingit selle jagamist ei olnud“.

„Kui türklased tulid Viini alla, siis meie kuningas pakkus Caesarile oma vägesid appi, kuid Caesar ei soovinud seda abi vastu võtta, millisel põhjusel, pole teada. Kuningas saatis Veneetslastele appi 8.000 inimest, kui oli sõda Candies ja Morees, kuid Veneetslased reetsid need väed võitluse käigus ja kuningal ei sündinud sellest mingit kuulsust. Poolakatel on sõjaväge vähe: viimases sõjas türklastega nad kaotasid suure osa oma vägedest; aga meie kuningal on palju vägesid ja ta võib ise türklaste üle oma erilise võidu saavutada“.

„Teie Valitsejate vahel“, lõpetas oma jutu Croissy, „ja meie omal on suur vahemaa; kuningas ei saa oma vägedega aidata, ja ka ilma igasuguse abita võivad Tsaarid türkaste üle võidu saavutada“.

Ainiti see pikk jutt ei veenanud Moskva saadikuid, konkreetselt nende püüded tõmmata Prantsusmaa kuningas tema lähima sõbra ja ustavaima liitlase – Türgi Sultani - vastasesse liitu. Nad jätkasid Prantsusmaa ministri veenmist ja püüdsid lükata ümber tema põhjendused. Siis aga teatas minister kategooriliselt järgmist:

„Kuningas ei saa liitu astuda selle pärast, et tema ja Caesari vahel on igavene mittesõprus, aga Sultaniga alatine rahu ja kindel sõprus. Kuninglikud alamad, kaupmehed omavad türklastega suurt kaubakäivet ja kui türklastega suhted katkestada, siis Prantsusmaa laostub. Millist tarkuse ja vahvuse muljet kuningas näitaks kogu maailmale, kui ta hakkaks aitama mittesõpra sõbra vastu: seda kuningas ei tee kunagi“.

Kuid Prantsusmaa ministri veenvad argumendid Moskva Tsaaride saadikuid ei veennud, kes ei suutnud kuidagi mõista: millisel viisil kristlikeim kuningas ja kiriku esmasündinud poeg võib eelistada sõprust busurmaniga ((moslemiusulisega)), kristlike rahvaste liidu, kogu kristliku maailma vaenlase vastu? Selline mitteloomulik ja ennekuulmatu sõprus türklastega pahandas Moskva saadikuid kuni hinge põhjani ja nad ei saanud end talitseda, et Prantsusmaa ministrile avameelselt mitte välja öelda oma mittemõistmine. „Mis on parem“, ütlesid temal saadikud, „liit kristlastega või rahu busurmanidega? Kuninga inimesed sõjast Türgiga ei laostu, sest et Türgi ikke all ei asu niipalju busurmanidest kaupmehi kui kristlastest kreeklassi. Türklased tanduvad kõigi kristlastest Valitsejate ees ja kristlased saavad vabaduse nende ikkest ja hakkavad omama oma kaubanduse äri, millest prantslased saavad enam tulu, kui praegu busurmanidelt“.

Aga isegi prantsusmaa Türgi vastase liiduga liitumise juhtumil peibutav suurte kasude lubamine ei avaldanud Prantsusmaa ministrile vähimatki muljet. Vastupidi, „Päiksekuninga“ minister isegi solvus, kuidas mingid Moskva Tsaaride saadikud võivad julgeda tema kuningat õpetada türklastega liidust Prantsusmaa poolt saadavate tegelike kasude suhtes.

„Minu Valitseja“, vastas väarikalt Colbert de Croissy, „teenis oma riigile palju aastaid ülimalt mõistlike tegudega igasugust kuulsust; aga nüüd ta ei toimiks nii mõistlikult, kui ilma igasuguse põhjusega katkestaks rahu Türgiga ja aitaks seda, kelle poolt ta tulevikus ootaks oma riigile igasugust vaenulikkust“.

Sellega lõppesid Moskva saadikute ja Prantsusmaa kuninga Louis XIV voliniku vahelised isiklikud läbirääkimised. Läbirääkimiste tulemus oli täiesti negatiivne ja saatkonna eesmärk jäi täiesti saavutamata. Vürst Dolgoruki võis saavutada ainult lubaduse, et Prantsusmaa ei hakka türklaste vastu ühinenud liitlas-riike segama. See oli ka kõik.

Peale teist ja viimast saadikute ja Prantsusmaa ministri vahelist jutuajamist, milline toimus 1 septembril 1687 aastal, vürstide Dolgorukovi ja Mõšetskiga oli kuulutatud, et Prantsusmaa kuningas võtab neid vastu 3. septembril oma hüvastijätuaudientsil. Kuni audientsini näidati saadikutele kõiki Versailles vaatamisväärsusi.

Audientsil soovis Louis XIV näidata Moskva saadikutele oma armulikkust ja „andis kõikvõimalikke tõestusi oma austusest ja sõprusest Tsaaride vastu ning isegi käskis lisada külastamise puhul rikkalikele kingitustele lisaks veel kuningriigis toodetavaid kõige kallimaid kangaid*).

*)Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго Общества. т. XXXIV, стр. 19.

Nii kirjeldatakse Moskva saadikute hüvastijätuaudientsi Prantsusmaa ametlikus raportis.

Kuid tegelikult viis hüvastijätuaudients uuele kahetsusväärsele kokkupõrkele ja lõppes üpris ebasoodsalt. Kuninga kirjas Tsaaridele, milline oli antud üle saadikutele hüvastijätuaudientsil, olid jäetud vahele sõnad: „Suurtele Valitsejatele“ („aux Grands Souverains“, „Suurtele Suveräänidele“). Saadikud keeldusid selle kuningliku kirja vastuvõtmisest ja nõudsid, et see oleks ümber kirjutatud. Kuid Prantsusmaa ministrid ei soovinud seda nõudmist täita, viidates sellele asjaolule, et Prantsusmaa kuningas mitte kellegile sellist tiitlit ei anna ja ei nimeta ka ennast niimoodi.

Ainiti Moskva saadikud jäid oma otsusele kindlaks ja keeldusid mitte ainult kuningliku kirja vastuvõtmisest, milline on Tsaaridele solvav, vaid ka kuninglikest kingitustest. Mitte mingid veenmised ja ähvardused ei suutnud Moskva Tsaaride saadikuid mõjutada. Prantsusmaa valitsus oli saadikute kangekaelsusest hämmingus ja „tseremooniameistrid“, häbenemata, rääkisid, et selle Kuningliku Majesteedi ajal pole kellegi poolt sellist „meelepaha“ valmistatud. Ja nii nagu Moskva saadikute põikpäisus oli võitmatu, siis Prantsusmaa ministrid otsustasid neist lahti saada vägivaldsel viisil. Nende korraldusel, saatkonna hotelli auvahtkond võeti maha; kõigil kuninglikel ametnikel kästi saadikute hotellist lahkuda ja lõpuks viidi sellest majast ka kogu mööbel välja!

Saadikud, jäädes ilma Prantsusmaa Õukonna igasugusest kostist, hakkasid elama oma enda kulul. Lõpuks, saadikud otsustasid sõita Hispaaniasse. Sel eesmärgil nad ostsid hobused ja palusid Prantsusmaa valitsuselt Hispaaniasse sõidu luba. Neile teatati vastuseks, et kuningas käskis neid viia kuni Havreni, aga sealt Prantsusmaa sõjalaeval kuni Hispaania „Savostianow“ (St- Sebastian) linnani.

Moskva saadikud võtsid selle ettepaneku vastu, kuid kartsid Prantsusmaa ministrite poolset riugast. Tõesti, nad suundusid Havre, ja seal teatati neile, et kui nad kuninglike kingitusi vastu ei võta, siis Hispaaniasse nad ei satu ja peavad jääma Havre. Siis saadikud veendusid kuninglike kingituste vastuvõtmise hädavajaduses.

Nii kurvalt lõppes vürstide Dolgorukovi ja Mõšetski suursaatkond. Ei ole raske endale ette kujutada rasket muljet, millise tekitas Moskvast vürst Dolgorukovi saatkonna tegevuse kohta esitatud raport. Kuulanud selle raporti ära, noored Tsaarid, koos Tsaaritar Sophie Aleksejevna, tsiteerisid ja bojaarid koostasid alljärgneva: „saata postiga oma teavituskirjad Rooma Caesarile ((Empereur d'Allemagne)), Hispaania ja Inglismaa kuningatele, Veneetsia Vabariigile ja Hollandi Generalstaatidele aga ka Prantsusmaa kuningale“ selle kohta, et „1) Prantsusmaa kuningas „nende saadikute vastuvõtul ja ärasaatmisel näitas neile, Valitsejatele, oma mitteamastust ja igasugust vastumeelsust ja et 2) ta on kõigi kristlike Valitsejate vastu liidus Türgi Sultaniga ja Krimmi khaaniga, Nende Tsaaristlike Majesteetide soovi vastaselt, armastades koos sõprust ja seotust nende kristlike mitesõpradega, kui kristlike Valitsejatega, keeldus ebasobivate vabandustega“.

Aga Prantsusmaa kuninga kirja tuli kirjutada rohkem „kogu vastumeelsus, millist tema poolt osutati neile, Valitsejatele, selles saatkonnas“.

See oli Moskva Tsaaride viimane kiri Prantsusmaa kuningatele, kuna paljudeks aastateks katkesid kõik mõlemate valitsuste vahelised kirjalikud suhted. Kaasaegsete tunnistusel, „venelaste vaen prantslaste vastu kasvas päev-päevalt“. On märkimisväärne, et see vaen ei laienenud prantsuse emigrantidele – hugenottidele, kes, peale Louis XIV poolt Nantesi edikti tühistamist olid

sunnitud otsima külalislahkust isegi kaugel Venemaal. Brandenburgi saadiku, valijavürst Chaplitz algatusel, anti neile prantsuse emigrantidele Venemaale asumiseks Tsaari lubakiri. Chaplitz selgitas Moskva valitsusele, et „Prantsusmaa kuninglik Majesteet alustas oma riigis oma lähimaid ja teisi inimesi loobuma evangelistlikust usust ja paljusid ajas kannatustega oma riigist välja, sundides vägisi erinevalt piinates katoliiklikku usku vastu võtma, paljusid surmates ja lahutas mehi naistest ja lastest, hoiab ahelates ja kes saades nendest vabaks, põgenevad erinevatesse ümbritsevatesse riikidesse“*)

*)Minu ((F.M.)) Traktatide kogu, kd. V, lk ((30?)). Соловьева. История России, т.XIV, глава 1.

Kuid kui 1689 aasta jaanuaris ilmusid Moskvasse kaks prantsuse jesuiiti, d'Avril ja Beauvillier, kuninga kirjaga, millises Louis XIV palus Moskva Tsaaridel lubada need preestrid Hiina, siis käituti nendega üpris ebaviisakalt. Kirjas, millise töid jesuiidid kaasa, pöördub kuningas „kõigekõrgema, suurepäraseima, valitsejalikuima ja suuremeelsema printsida“ Ivani ja Peetri Alekseevitsi poole palvega, et kaitstaks jesuiitide Hiinasse läbilaskmist.

Ainiti, vaevu nad Moskvasse jõudsid, kui nende ette ilmus Posolski Prikazist pristaav käsuga, et nad viivitamatult asuksid tagasiteele. Mõlemad jesuiidid pöördusid Poola saadiku, kes neid soovitas vürst Golitsõnile, Tsaaritar Cofia favoriidi, kaitset paluma. Kuid vürst Golitsõni kaitse ei peatanud mõlemate prantsuse jesuiitide Moskva riigi piiridest väljaajamist. Neid kutsuti Posolski Prikazi ja neile kuulutati järgmist: „Prantsusmaa Kuninglik Majesteet oma kirjas, millise teie töite, palus võimatut ja ebatavalist ja seetõttu Suured Valitsejad ei käskinud seda kirja teilt vastu võtta ja Suur-Vene linnade kaudu Hiinasse lubada vaid käskisid selle kirja teile tagasi anda ning lasta oma poolele tagasi seda sama teed pidi, millistmööda te saabusite.

Ja sellepärast Suured Valitsejad teid ei lubanud läbi lasta, et: kui teie kuninga juures olid tsaaride saadikud, siis teie Valitseja näitas saatkonna sealviibimise ajal nende Tsaristlike Majesteetide suunas palju vastikust ja häbi“.

Samasugused vaenulikud suhted Venemaa ja Prantsusmaa vahel kestsid edasi ka Peeter I valitsemise esimestel aastatel.

Suur Venemaa ümberkujundaja ((reformateur)) oli kasvatatud Prantsusmaa suhtes kahtlustuste ja umbusalduse vaimus. Ta ei suutnud unustada, et Prantsusmaa valitsus oli pidevalt Venemaa vaenlaste poolel ja tegutses väsimatult Konstantinoopolis, Varssavis ja Stockholmis Venemaa poliitika eesmärkide vastu. Moskva Prantsusmaalt naasunud saadikute raportid olid täis süüdistusi Louis XIV ja tema ministrite ülbuse ja vaenulikuse suhtes.

Lõpuks, oma isiklike tunnete tõttu ei saanud Peeter I omada erilist sümpaatiat hiilgava Versailles' Öukonna ja „Päiksekuninga“ vastu.

„Millist kaastunnet, küsib ajaloolane Solovev, - võis omada suur puussepp, geniaalne mustatööline hiilgavale ja peenutsevale Louis XIV Prantsusmaale? ... Maapoisid jäme lihtsus ja vana puuderdatud markiisi peened maneerid“*)!

*)Соловьевъ. История России, т.XV, гл.I (изд. «Общественной пользы»), стр. 1327.

Lõpuks, vaevu võib olla kahtlust selles, et suurt mõju avaldas Peeter I-le tema esmaste õpetajate, hollandlaste, mõju mis pidi samuti peegelduma tema rahvuslikes tunnetes Prantsusmaa vastu.

Muideks, need isiklikud tunded ei peatanud Peeter I-st huvi tundmast Prantsusmaa rahva, tema hiilgava kuninga ja kõigi prantsusmaa geeniuse võitude vastu tööstuse, meresõidu ja teaduste valdkonnas. Ta jälgis mitte ainult kõigi Prantsusmaa poliitika käikude üle vaid ka tundis huvi möödunud sajandi alguse särava prantsuse ühiskonna moraali ning tavade vastu.

Sellisel moel selgitatakse seda rolli, millist mängis aadlik Postnikov ((Постниковъ)) Pariisis möödunud sajandi alguses.

Postnikovile oli 1703 aastal Tsari poolt kästud elada Pariisis ku poliitiline agent, kuid ilma saadiku nimetuseta. Temale oli tehtud ülesandeks saata Prantsusmaa valitsusele ja ajakirjandusele kõik Moskvast saadetud teated Venemaa relvade võitudest ja Tsaari seadusandlikust tegevusest. Seejuures anti temale ka väga erinevaid ülesandeid. Nii, muuseas, Tsaar käskis tal osta Pariisist erinevaid instrumente, palgata Tsaari teenistusse osavaid meistreid, tellida kullaga tikitud riideid jne. Kuid mitte alati ei õnnestunud Postnikovil täita temale valitsuse poolt antud ülesandeid. Nii, muu-seas, tal oli raske leida prantslaste hulgast Venemaa Tsaari juurde teenistusse astuda soovivaid inimesi.

Postnikovile tehti kord ülesandeks värvata 12 „habemeajajat“ ((„coiffeurs-chirurgiens, „цирюликовъ» или хирурговъ)) ehk kirurgi. Ilma Prantsusmaa valitsuse loata ta ei saanud seda teha ja seepärast ta pöördus Prantsusmaa ministri de Torcy poole, palvega, et hankida nende isikute palkamiseks ja Moskvasse väljasõiduks kuninga luba. Minister nõudis, et Postnikov annaks temale sõitasoovijate nimekirja. Seejuures ta ei suutnud jätta, mõningase kahtlusenoodiga, lisamata: „Kuhu neil ikka sõita? Kas nad ikkagi sõidavad!“

Postnikov leidis mõned inimesed – kirurgid, kes nõustusid 1000 prantsuse eküü ((ефимкокъ)) eest aastas, Venemaale sõitmisega. Kuid ta lisis, et need «цирюлики» ((habemeajajad)) „soovivad sõita maailma lõppu Moskvasse ja kurat neid teab, mis räägivad; vaevu on kuulnud meie Moskvast, arvavad, et see piirneb Indiaga“. Selline oli prantslaste arusaam Moskvast Louis XIV aegadel, mis oli täiesti vabandatav, nagu ka oli mõistetav leitud Moskvasse suunduda soovijate habemeajajate sõidu otsustav ärakeelamine. Postnikov ise vabandab nende ees, rääkides, et kuna tal puudub saadiku ametikoht, siis see jättis ta ilma nende prantslaste usaldusest.

Vaatamata sellele ebaedule, Postnikov jätkas energiliselt Prantsusmaa valitsussfäärides ja avalikkuses oma isamaast õigete andmete levitamist ja Venemaa ja Tsaari kohta levitatava vale ning laimu kummutamist. Eriti väsimatult laimasid Rootsi ja Poola esindajad Venemaad ja venelasi.

Vaat mida kirjutas Postnikov 1703 aastal Golovinile: „Suvatsege käskida, et minule saadetak siia lühikesed väljakirjutused ukaazidest, seaduste uuendustest ja teistest uematest juhtimise parandamiseks antud korraldustest, millised Tema Majesteet, kuigi on koormatud sõjaliste asjadega, suvatses käskida avalikult väljakuulutada, kui oma rahva ja isamaa tõeline isa, kuna siin kõik tahavad rõõmustada mitte ainult sõjaväe edude üle maal ja merel, vaid ka heast ja magusast juhtimisest, millisega igavesti-kiidetud suverään valitseb selliste suurearvuliste rahvaste üle“.

„Suvatsegekäskida sellele kellele vaja, et hoolitsetaks käskude hulgast ukaazid ja et need saadetak minule, millistest teavitatakse Tema Tsaristliku Majesteedi ja meie isamaa kuulsuseks kogu Euroopas, aga eriti suvatsege paluda saata minule meie laevastiku originaalne kirjeldus, kui palju laevu on tehtud ja milliseid veel tehakse jne. Sellise vahva asjaga on Tema Majesteet üpris vajalikult tudvustatud selle kuulsa Õukonna juures ja on kirjutatud ühes keeles, millist vaevu mitte kõik Euroopas räägivad“.

On raske öelda, arhiivide allikate põhjal, kuivõrd kõik Postnikovi juhiseid ja palved võeti Posolski Prikazis arvesse. Kuid ei saa mittetunnistada, et Postnikov püüdis üpris usinalt hajutada Venemaa kohta levitatavaid valet ja laimujutte ja teisest küljest, püüdis hoiatada oma valitsust Versailles Õukonna poliitilistest kombinatsioonidest.

Kui Poola kuningas August II oli 1704 aastal troonilt kukutatud, tõusis uuesti esile prints Conti kandidatuur Poola troonile. See tõenäoline kandidatuur kutsus veelgi enam esile Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste suhete jähinemist. Postnikov kiirustas oma valitsust rahustama selles suhtes: prints Contil ja ta parteil ei olnud raha. Peale selle, ta teatas, et Peeter I manifest, millisega oli pöördutud Poola rahva poole, avaldas väga head muljet Louis XIV Õukonnas. Eriti aga meeldis selles manifestis Tsaari poolt kroonitud Valitsejate õiguste puutumatuses hoidmine, millised ei sõltu kellestki, „ainult ainsast kõigist kõrgeima suveräänse Jumalast tigidate mässajate raevuka kiirustamise vastu“. Tsaar tuletas Poola mässavale rahvale meelde Pühakirja sõnu: „Ärge puutuge minu poolt võitult“*

*)Соловевъ. История Россій, т.XIV, гл. I.

Teisel juhtumil Postnikov kiirustas samuti oma valitsust Prantsusmaa kabineti kavatsuste suhtes hoiatama. Nii ta sai teada ühe Prantsusmaa jesuiidist preestri salajasest missioonist Konstantinoopolisse. Postnikov teavitas viivitamatult sellest Tsaari järgmistes sõnades: „See Jesuse kompanii sõdur tunneb põhjalikult araabia keelt ja kui ta ümber riietub ning turbani pähe paneb, siis on võimatu teda ära tunda, kas ta on Jeesuse või põrguvürsti õpilane, mitte ainult kiriku oma, vaid ka riigiasjades on tarvilikud jesuiidid ja alati kõlbavad need Jeesuse ühenduse kõrgemad isad“.

Lõpuks, kui Postnikov sai teada Louis XIV kavatsustest saata Moskvasse uus saatkond, ta kiirustas kohe sellest teatama Tsaarile ja väljendas lootust, et see saatkond ei jääks jäljetuks. Aga tegelikult osutus, et see saatkond oli suure arusamatuse tulemus ja seetõttu jäi see mõlemate riikide lähenemise mõttes, ilma igasugustest positiivsetest tulemustest.

Ei ole kahtlust, et Postnikov toetas Prantsusmaa valitsuse mõtet nimetada Moskvasse erakorraline saadik, kellel kavatseti anda eriti salajane ülesanne. Kuid veel enam aitas selle mõtte teostamisele kantsler Golovini kiri Prantsusmaa saadikule, M. de Heronile Poolas. Selles (27. detsembri 1701 aasta) kirjas Golovin väljendab erilist austust Louis XIV vastu ja kinnitab Tsaari kavatsust hoida Prantsusmaa kuningaga alati sõbralikke ja liitlaslikke suhteid. „Tihe sõprus ja siiras liit“, kirjutas Riigikantsler, „nende kahe käesoleva sajandi kangelase vahel oleks arvatavasti kogu Euroopale suureks üllatuse asjaks ja oleks olnud, nii nagu minule näib, üpris kasulik tema rahule“*).

*)Rambaud. Recueil, t.I, p.94.

Need teated Moskva Tsaari kavatsuste kohta viisid Louis XIV veendumusele, et Tsaar ihkab temaga liitu ja on valmis Rootslastega rahu sõlmima ning võitlema, koos temaga, Austria vastu. Nende küsimuste lahendamiseks otsustas Louis XIV 1702 aastal saata Moskvasse, kui erakorraline saadik, Jean de Baluze.

Instruktsioon, milline anti 28. septembril 1702 aastal, on üpris huvitav ja on ümberlukkamatuks tõendiks, et Versailles' Õukond ei mõista üldsegi poliitilist olukorda Kirde Euroopas.

„Juba mõnda aega“, alustab see huvitav dokument, „nii nagu Tema Majesteet oli teavitatud, et Moskva Suurvürst soovib selle liidu au (sic!), veendunud nende sisenduste ekslikusest, millistega õhutasid tema vaenlased Prantsusmaal, selleks et teostada täielikult oma huve. Ta andis oma Taani ja Hollandi saadikute kaudu teada, et hindab kõrgelt kuningliku armastuse tähendust, millist ta siiralt soovis ära teenida ja sel eesmärgil sõlmida Tema Majesteedile sobiva lepingu“.

Pidades silmas de Heroni poolt väidetud Tsaari soovi sõlmida liit Prantsusmaa kuningaga, oli viimane veendunud, et Tsaar mitte ainult ei nõustu lõpetama sõda Rootsi vastu, vaid ka ei keeldu andmast kuningale ka vägesid ja rahasid, et sõdida Saksa Keisri ja Habsbourgide dünastia vastu. Baluze sai ülesandeks veenda lõplikult Tsaari kõigis Tema Kristlikeima Majesteediga sõlmitud liidu kasudes, ja meenutada talle, et „kogu Euroopas on teada Tema Majesteedi tähelepanu oma liitlaste kasudesse ja kui Tsaar kunagi hakkab olema nende hulgas, siis ta saab sellest kasu“.

Selle saatkonna eesmärgiks oli: „kindla ja alalise liidu“ sõlmimine. Selle liidu lähimeteks tagajärgedeks peavad olema : 1) Tsaar peab tegema, kasakate abil, diversiooni Transilvaaniasse ja 2) ta laenab kuningale raha, millistes oli kokku lepitud du Heroniga.

Mis aga puudutab esimest punkti, siis Tsaaril ei ole raske Transilvaaniat ja Keisri valdusi rünnata. Kuningas aga lubab püüda, et rahu sõlmimisel kõik moskvalaste poolt vallutatud maad jääksid temale. Ainult üpris problemaatiline hakkab olema Moskva vägede Itaaliasse vedu mööda merd, kuna Sultan ei lase teda väinadest läbi.

Teise punkti suhtes on tarvis Tsaarile selgitada, et ta osutab suure teene kuningale, kui ananb temale laenuks raha. Kuningas hakkab korralikult protsente tasuma, aga Tsaar tagab enesele Prantsusmaa kuninga alalise liidu.

Ainiti, võib olla, Moskva valitsus tekitab probleeme et viivitamatult sõlmida liidu-traktaat. Sellisel juhtumil Baluze pidi rõhuma kommerts-traktaadi sõlmimisele.

Lõpuks, tehakse Baluzele ülesandeks teatada kuningale Suurvürsti juhtimise viisist, tema võimust oma alamate üle, tema jõust maal- ja merel, viimaste suurendamise püüdlustest, tema tuludest, tema perekonnast, kaubandusest ja „tema alamate võimetest“ jne. Lõpuks, on hädavajalik, et saadik korjaks täpseid andmeid Tsaari valduste ulatusest ja nende piiridest Idas ning Moskoovia kaubandusest Indiaga.

Selline on huvitav instruksioon, milline anti Baluzele. Selles ei saa nägemata jätta Versailles Õukonna poolset Euroopas Moskva riigi poliitilise asendi täielikku mittemõistmist ja et üldsegi ei nähta Peeter I geniaalse poliitika ilmseid eesmärke. Louis XIV oletas tõsiselt, et kui Tsaaril tekib võimalus „saavutada“ temaga liit, siis ta loobub viivitamatult Rootsiga sõja ja kõigi oma suurtest plaanidest jätkamisest.

On mõistetav, et sellistel asjaoludel de Beluze saatkonda pidi tabama täielik ebaedu.

Baluze teatab oma 3 oktoobri 1703 aasta raportis kuningale oma Moskvasse saabumisest ja vastuvõtust, millise ta vääris Tsaari ning tema ministrite poolt.

Golovin oli temaga väga armastusväärne ja saatis temale kingiks erinevaid likööre ja kala tarretises. Golovini majas andis Tsar Prantsusmaa saadikule esimese audientsi ja rahuatas teda sellise mittetseremoniaalse vastuvõtu tagajärgede suhtes. Järgmisel päeval peale audientsi Tsaar sõitis oma vägede juurde ja saadik astus läbirääkimistesse Kantsleriga.

„Kuninglik Majesteet“, ütles Golovinile Prantsusmaa saadik „kuulis, et Tsaaristlik Majesteet on paljudel juhtudel rahulolematu liiduga Caesarliku Majesteediga. Ja tõesti, saksa rahvas on ebapüsiv, ta ei ole ühegi Valitsejaga sõpruses täiesti lõpuni; aga Prantsuse kuninga püsivus liitudes on teile teada mitte ainult praegustest kuulujuttudest, vaid ka paljudest raamatutest“.

„Ma olen praegu saadetud kuninga poolt“ jätkas Louis XIV esindaja, „et sõlmida liit mõlemate suurte Valitsejate vahel. Raporteerige Tsaristlikule Majesteedile, et suvatsesin esitada artiklid, milliste alusel ta soovib Kuningliku Majesteediga liitu sõlmida“.

Golovin pidas vajalikuks juba täiesti alguses välja selgitada ilmset arusaamatust, millise kutsus esile Baluze Moskvasse saabumine. Ta nõudis, et Prantsusmaa saadik ütleks väga täpselt, mida nimelt tema Kuninglik Majesteet soovib?

„Tsaristlikule Majesteedile“ ütles kantsler, „milliste meetmete nimel, nägemata mitte mingeid maale kasulikke asju, milline kasu siis sellest tuleb, astudes teie Valitsejaga liitu, jättes oma endised liitlased, kellega peab Prantsusmaa ka pregusel ajal ja mitte väikest sõda. Ja kui Tsaristlikul Majesteedil tuleks astuda endale Prantsusmaaga mingisse kasutusse liitu, siis ta häbistab end ning kaotab ka vanad liitlased ja seda ei saa salastada; aga kui Kuninglikule Majesteedile on vajalik liit Tsaristliku Majesteediga, siis teatage otsesekohele, millega Kuninglik Majesteet rahuldab Tsaristlikku Majesteeti liitu astumise eest, aga meie poolelt sellise liidu suhtes ei ole kunagi mitte mingeid ettepanekuid tehtud“.

Ei saa jätta au andmata Venemaa kantslerile Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liidu sõlmimise küsimuse selliselt püstitamise eest: enne kui sõlmida selline liit, soovis Tsaar teada, millist kasu see temale toob. Jätta maha vanad liitlased, soetamata kasulikke uusi, oleks olnud, ilmselgelt, arutu. Mitte kunagi Tsaar ei otsinud liitu Prantsusmaaga. Aga kui Versailles teisiti arvati, siis see on ilmselgelt arusaamatus.

Baluze raporteeris sellisest avameelsest jutuajamisest Tsaari volinikuga viivitamatult Kuningale. Louis XIV vastustust võinuks ette ennustada.

Vaatamata kogu kiitusele, millist Baluze esitas oma 10 aprilli 1703 aasta raportis, Tsari, tema geniaalsete ümberkorraldustele ja sõjajõule, kuningas ikkagi vastas:

„Nii nagu, saates teid, minu kavatsus oli vastata valmisolekule, mis väljaöeldud Tsari poolt et astuda minuga suhetesse, aga seejuures ma ei näe, et ta jäi samale seisukohale, siis oleks olnud teie edasine Moskvas viibimine *täiesti kasutu*. Samuti ei pea miski teid kohustama seda Valitsejat saatma tema ärasõidul sõjaväe juurde; aga seepärast minu soov seisneb selles, et teie ei kaotaks aega Poolasse naasemiseks“ (Kuninga 12. juuli 1703 aasta kiri de Baluzele).

Kuid Baluze jäi Moskvasse, saades 100 rubla iganädalast ülalpidamist Tsaari kassast. Ta ikka veel lootis, et kuningas saadab temale mingid artiklid, kui Liidu-traktaadi alused ja et need siis esitada Venemaa ministritele. Baluze veenas auahnet Prantsusmaa kuningat, et Tsaar austab teda

kõigist teistest monarhidest enam“ ja et Tsaari („Aleksanderi“) favoriit (loe:vürst A.D.Menschikov!) ((А.Д.Меньшиковъ)) on samuti väga Prantsusmaaga liidu meelne. Ainiti, Louis XIV ei näinud mitte mingit vajadust Venemaaga liidu sõlmimiseks ega omapoolsete liidu-traktaadi artiklite järgi. Ta oli täiesti rahulolematu, et oli aetud segadusse ja saatis oma saadiku Moskvasse, olles veendunud, et Tsaar taotleb tema liitu ja sõprust.

Lõpuks, märtsis 1704 aastal, Baluze sõitis Moskvast Varssavisse, olles olnud terve aasta Moskva Õukonna juures.

Selle Prantsusmaa saatkonna ebaedu ei katkestanud mõlemate riikide vahelisi suhteid. Vastupidi, need suhted arenesid üha enam ja enam ning viivad, lõppude-lõpuks tegelikule lähenemisele ja kindlale sõprusele. See on täiesti mõistetav, sest et suure Ümberkorraldaja geenius üha enam ja enam avas barjääre, millised eraldasid Venemaad ülejäänud Euroopast ja võitles Vene rahvale teiste Euroopa rahvaste hulgas välja aukoha. Venemaa rahvusvaheline käive arenes pealetungival viisil ja tema huvide kokkupõrke põhjused teiste välisriikide huvidega suurenesid progressioonis.

Nii, 1704 aastal, kaks Vene laeva, millistest ühte nimetati „Св. Андрей Первозванный“, olid kinni peetud Prantsusmaa kaaperite poolt ja konfiskeeritud Prantsusmaa Priisikohtu otsuse jõul. Peeter Suur oli sellisest löögist erakordselt pahane, milline oli antud tema loomingu tegevusega loodud Venemaa kaubalaevastiku vastu ja ta käskis Postnikovil savutada konfiskeeritud laevade vabastamine. Kuid Postnikov pidi tunnistama oma jõuetust, et täita see Kõige kõrgema käsk.

„Siinne õukond“, kirjutab ta Golovkinile, „suure viha ja vastumeelsusega puhub tema püha Tsaristliku Majesteedi huvide vastu ja praegu see tuli, milline varjas enda õukonna poliitika tuha all, löi loitma: meie laev on kuningliku Merenõukogu ees konfiskeeritud ja koos kõigi kaupadega kuningale üles kirjutatud; millisel põhjusel kuningas sellise sammu astus, minust paremini, teie, ma loodan, suvatsege käskida kuna ma ei tea, mida teilt Prantsusmaa saadik nõudis. Seesama nõukogu ei mõistnud tasakaalukalt õigust, sest et Rootsi laev, milline oli kinni võetud Prantsusmaa valvurite poolt, anti Rootsi saadiku palvel tagasi ja seda kõigi kaupadega. Suvatsege vaadata, kuidas lahtiste kaartidega sinne õukond ilmutab oma hella suhtumist Rootslastesse, ega mitte meile ja tegutseb häbitult rahva õiguse vastu, nagu juristid räägivad“.

Peeter Suur soovis, mis see ka maksma ei läheks, saavutada mõlemate vallutatud Venemaa laevade vabastamine. Seepärast ta käskis oma saadikul Haagis, Andrei Artamonovits Matveevil ((Андрею Артамоновичу Матвееву)) suunduda Prantsusmaale ja saavutada selles vaidlusasjas rahuldav otsus. Matveev oli isiklikult ise sellest asjast huvitatud, sest et ka tema isiklikud asjad olid Prantsusmaa kaaperite poolt vallutatud Hollandi laeval. Matveev sõitis 10 septembril 1705 aastal Haagist ära ja saabus 25 septembril Pariisi ning 23 oktoobril oli ta vastu võetud Prantsusmaa kuninga privaatsel audientsil. Audients oli „privaatne“, sest et Matveejevil ei olnud saadiku ametiastet, s.t. ei olnud diplomaatilise iseloomuga.

Temale antud instruksiooni alusel pidi Matveejev lahendama järgnevad kolm ülesannet: 1)uurima välja mõlemate ülalmainitud laevade vallutamise põhjused ja nõudma nende tagastamist; 2)peale Prantsusmaa valitsuse poolset selle nõudmise täidmist, tuleb teha Venemaa ja Prantsusmaa vahelise kommerts-traktaadi sõlmimise ettepanek, „selleks et kõigis Prantsusmaa sadamates Venemaa võiks kaubelda“, ja lõpuks, 3)“saavutada, et Prantsusmaa kuningas oma kirjades Valitsejale kasutaks tiitlit Majesteet“.

Matveejev, kohe peale Pariisi saabumist, kiirustas kantsler Golovkinile teatama Prantsusmaa pealinnast ning poliitilisest olukorrast saadud isiklikest muljetest.

„Pariisi linn“, kirjutab ta, „on Amsterdamist kolm korda suurem ja kirjeldamatult suure rahvahulgaga ja selle rahva ehted, meelelahutus ja lõbustused on kirjeldamatud. Ja kuigi räägitakse, et prantslased on kuninga poolt rõhutatud, siis see ei ole tõsi: kõigil on vabadus ilma mingite kitsendusteta ning kõik on täiesti võrdsed ja keegi suurnikest ei vihasta üldsegi ja ei paista välja, et nad peavad sellist pikaajalist ning rasket sõda“.

„Kõik kujutavad ette“, jätkas Matveejev, „et ma saabusin siia siinset kuningat vahemeheks paluma, et sõlmida Rootsi rahu. Ainult rootslaste poolt on sõnas ja kirjas lehitatud meie kohta suur hulk kuulujutte kogu rahva hulgas, teades, et siin Prantsusmaa Õukonna juures meie ministrit

ei ole, kes segaks ja teevad takistusteta seda mis pähe tuleb. Prantslased on pahased, et nende saadik, kes oli meie õukonna juures (Baluze), oli kuninga poolt asjatult saadetud, mitte mingeid kasulikke vilju ei saavutanud ja mina kardan, et sinne kaval õukond ka samasuguse rahaga meile hakkab tasuma. Riigisekretär Dortsy (de Dorcy) rääkis siin kellegile isikule otse: kui kuningas ei oleks olnud Postnikovi poolt julgustatud Moskva ja meie õukondade vahelisest tulevast sõprusest, siis kuningale ei oleks mõttesegi tulnud, et saata Moskvasse erakorraline saadik“.

Matvejevi kartused tema missijooni käigu suhtes õigustasid end täielikult. Audientsil oli kuningas üpris armastusväärne ja „suvatses öelda, et temale need suurniku vihjed meeldivad ja ta räägib kõike Tsaari kasuks, nii nagu tal selleks võimalusi on“. Ainiti, Matvejev ei hinnanud eriti neid armastusväärsusi. „Siin võtab kõik kokku raha“, kirjutas ta, „aga rohkem on näha inimeste vaesust; Ragotzile ja rootslastele ja ka Bavaaria valijavürstile ning sõja jätkamine neelasid rahad lõpuni. Rootslased on siin au see ja tema asjad ning ka Stanislas Leszczinski kroonimine on siin vaadeldud kui head asjad.

Matvejev asus energiliselt täitma temale antud ülesandeid. Ta esitas Prantsusmaa valitsusele memo, millises esitati üksikasjalikult Tsaari poolsete Vene vallutatud laevade tagstamise nõudmiste seaduslikkust. Selles 10 novembri 1705 aasta memos, eelkõige, kinnitatakse mitmeid kordi Prantsusmaa kuninga esindajate poolt antud lubadusi Venemaa laevadele Prantsusmaa vetes ja sadamates laevasõidu ja kaubanduse vabaduse kasuks. Tuginedes kõigile neile positiivsetele lubadustele, Tsaar lubas oma amatel siseneda Prantsusmaa sadamatesse. Seejuures, 1703 aastal, laev „Apostel Andrei Pervozvannõi“ („Апостоль Андрей Первозванный“) oli kinni peetud Prantsusmaa kaaperi poolt ja konfiskeeritud Priisikohtu nõukogu otsusel. Kuid selliseks konfiskeerimiseks mingeid seaduslikke aluseid ei olnud, kuna see laev ei rikkunud mitte mingi blokaadi ja ei vedanud mitte mingeid sõjalise salakauba asju.

1704 aastal teine Vene laev samasuguse nimega, teel Hollandist Dunkerquesse, oli kinni peetud ja konfiskeeritud samasuguse Priisikohtu otsusel.

Tsaar, Matvejevi memo sõnade järgi, nõuab, et mõlemad laevad oleksid vabastatud ja et kuningas kirjutaks oma sõjalaevade komandöridele ja kaaperitele ette, et austataks neutraalse lipu puutumatus.

Selle memo aiendeid arendas Matvejev vestluses Prantsusmaa ministritega. Nii, laevanduse asju juhtiv d'Ibervillele ta teatas, et kui Vene laevu välja ei anta, siis Venemaa ja Prantsusmaa sõprusele antakse tõsine hoop.

Selle peale d'Iberville ütles, et peamiseks takistuseks mõlemati riikide sõprusele ja liidule olid Venema suursaadikud ja saadikud, kes saabusid Prantsusmaale kauplema ja hoolitsesid ainult kuninga juures oma Valitseja kasu eest. „Nad esitasid ainult ebaviisakaid ja uhkeid nõdmisi, põlgasid kuningat, ministritega ilusti ja ausalt läbi ei käinud, enda juures pidasid võrukaelu, joodikuid, riiukukki, kes Prantsusmaa targa ja poliitilise rahva tüütasid oma rumalustega ära“, ja pärast, sõitnud Moskvasse, need Tsaari saadikud ajasid kuningaga segadusse ja Tsaar hakkas Prantsusmaa õukonda põlgama ning lugema enda vaenlaseks. „Tsaar ei taha Prantsusmaa õukonnast miskit kuulda, - jätkas d'Iberville, - ja kes tema juures, omadest või võõrastest, kuninga kohta miskit head ütleb, langeb põlu alla“.

„Oma reisi ajal Hanovresse“, lõpetas prantslane oma süüdistuskõne, „Tsaar jõi šampanjat ja kiitis seda. Kui aga temale öeldi, et see on prantsuse vein, siis ta valas selle maha ja klaasi viskas puru, sõimates prantslasi. Samas aga Tsaar vihkab rooma-katoliku usku; oma käesoleval Poola sõjakäigul ta tappis seal oma käega jesuiite ja mõned rooma-katoliku mungad“*).

*)Срав. Соловьева. История России, т.XV гл.1.

On mõistetav, et Matvejev eitas kõige kategoorilisemal viisil Tsaarile omistatud Prantsusmaa kuninga vastaseid vaenulikke mõtteid. Vastupidi, Tsaar alati pidas kalliks tema ja kuninga vahelist sõprust. Juhtum veiniga on täiesti vasturääkivuses Tsaari tarkusega ja see oli arvatavasti välja mõeldud ning levitatud Hanovre ja Rootsi õukondade poolt.

Jesuiitide ja munkade hukkamise suhtes Matvejev vaidles õiglaselt vastu, et kui nad ka tegelikult olid hukatud mingite suhete eest vaenlasega või Tema Majesteedi suhtes vaenulike kavatsuste pärast, siis ka Prantsusmaal oleks tabanud neid samasugune saatus, vaatamata nende religioossele iseloomule. Mis aga puudutab Prantsusmaal käinud endiseid Moskva suursaadikuid ja saadikuid, siis Matvejev mõistatavalt keeldus nende käitumise õigustamisest või heakskiitmisest. Kui nad on süüdi, siis arvatavasti neid ka karistatakse. Ta ainult positiivselt kinnitas tsaristliku valitsusesoovi hoida Prantsusmaaga kõige sõbralikumaid ja lähedasemaid suhteid.

Vaatamata sellistele Matvejevi kinnitustele, ikkagi jäi tema kahe vallutatud Vene laeva vabastamise nõudmine rahuldamata. Tõsi, Matvejev ise aga avaldas Prantsusmaa ministritele väga head muljet, kes tunnistasid, et temal on „rohkem mõistust, tunneb enam Euroopa asju ning on palju viisakam“, kui seda võis oodata. d'Ibervillele meeldisid väga Matvejevi sõnad, et tema Tsaar „on väga vaimustatud Tema Majesteedi heategudest, vagadusest ja suurest geeniaalsusest ja näeb temas kui parimat eeskuju heast valitsejast, keda peaksid jälgendama kõik teised monarhid“. Sellegi poolest öeldi Matvejeville tema nõudmise täitmisest ära, sest et kaks laeva olid konfiskeeritud mitte Moskva lipu tõstmise eest, vaid et pardal olid allkirjastamata laadungilehed. Peale selle ei olnud laadungilehtedel ei olnud selgitatud, kellele veosed kuuluvad – mis on nõutav „kõikide Euroopa riikide eeskirjade ja üldise tava järgi“. Laevad olid konfiskeeritud oletusel, et nad kuuluvad hollandlastele ja et nad laekusid juba ammu kaaperite-vallutajate käsutusse.

Mis aga puudutab Matvejevi asju, siis kuningas ei keeldunud nende eest õiglase hüvituse maksmisest, kui tõestatakse, et nad olid ära võetud Prantsusmaa või Hispaania kuninga alama poolt*).

*)Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго. Общества, т. XXXIV, стр. 41 и след.

Sellistel asjaoludel Matvejev ei näinud enam Pariisis edasiseks viibimiseks mingit vajadust. 20 septembril 1706 aastal ta võeti vastu Louis XIV hüvastijätuaudientsil, kes andis temale üle kirja Tsaarile. Selles kirjas kuningas väljendab kuningas oma rahulolu „Matjukovi“, s.t. Matvejevi käitumise üle ja koos sellega, kinnitab oma otsustavust mitte sõlmida Venemaaga mitte mingit traktaati, seni kuni Euroopas rahu ei ole taastatud. Tõsi, kuningas lubas Venemaa laevadele, vastastikususe tingimusel, vaba pääsu Prantsusmaa sadamatesse, kuid kommerts-traktaadi sõlmimine oli tema poolt edasi lükatud. Lõpuks, kuningas väljendas soovi, et nüüdsest ajast peale Venemaa saatkonnad Prantsusmaal ja Prantsusmaa saatkonnad Venemaal oleksid nende enda valitsuste ülalpidamisel.

Juba 9. oktoobril 1706 aastal Matvejev sõitis Prantsusmaalt tagasi Hollandisse.

Matvejevi rahulolematuse tema ebaeduka Prantsusmaa missiooni pärast oli täiesti loomulik ja ta ei varjanud seda oma valitsuse eest. Matvejev kirjutas enne Pariisist ärasõitu oma valitsusele:

„Siinne sõprus käib magusate kasutute komplimentide kaudu, tulusaks asjaks näib meil olevat vähe võimalusi; olla siin kellegi suurniku või ministri juures - on sama, mis tahta kogu selle Õukonna tavalise uhkuse pärast igasugust põlgust ja alandust, kes meie asju ja meid oluliseks ei pea. Nii ka mina elan siin praegu tegevusetult; mind peetakse siin pigem külaliseks kui ministriks; selleks ma nõuan teie vastust minule, et ma ei peaks virelema vaeselt ja tegevusetult siin sellises koletuslikkus ja rikkas Õukonnas; vahetada inglaste ja hollandlaste sõprus prantslaste omaga ei tööta meile kasu“.

Ja tõesti, Tsaar Peeter I ei vahetanud inglaste ja hollandlaste sõprust prantslaste sõprusega ja Matvejevi misjoni täielik ebaedu ei saanud muuta tema vaadet Prantsusmaa kuninga poliitika suhtes. Ta kartis seda poliitikat täpsemalt Konstantinoopolis ja Stockholmis, kuid selle juhtidele kaasatundmiseks ei olnud tal mitte mingeid põhjuseid.

Peale Matvejevi Pariisist ärasõitu jäi sinna endiselt alles Postnikov, kes pidi jälgima asjade käiku Prantsusmaal ja aeg-ajalt teatama „uuendustest“ oma valitsusele. Ei saa märkimata jätta, et Matvejev, olles tutvunud Postnikoviga, kostis tema suhtes oma raportites üpris kiitvalt. Postnikov, tema sõnul, on „tark mees ka Euroopa ning Valitseja kasuks aetavates asjades ning oskab keeli“.

See Matveejevi kiitev hinnang Postnikovi suhtes oli 1710 aastal kinnitatud Pariisi Akadeemia professori Lionneri kaebusega krahv Golovkinile mis tehtud Postnikovi peale, kes seitsmeaastase erinevate teaduste ja keelte õpingute eest pidi tasuma professorile 720 livrit. Aga Postnikov ei tasunud seda lihtsal põhjusel: tal ei olnud seda raha, sest ta sai Tsaari kassast oma teenistuse eest üpris korrapäratult palka. Selle asjaoluga, nähtavasti, on seletatav Postnikovi Pariisis viibimise ootamatu lõpp: 1710 aastal sõitis ta salaja Pariisist minema ja rohkem ta sinna ei naasenud.

Aga enne oma ootamatut Pariisist lahkumist ta täitis oma salaülesande, milline oli antud krahv Golovkini poolt, milline seisnes selles, et küsida d'Torcyilt, kas Prantsusmaal on tarvis Tsaari vahendust, et sõlmida kuninga ja ta vaenlaste vaheline rahu? Sellele küsimusele vastas Torcy, et „selle peale mõeldakse“.

Kuningas Louis XIV ei suutnud mõista millist kasu ta Venemaaga liidust saaks ning pööre mõlemate riikide vahelistes suhetes toimus alles tema järeltulija Louis XV valitsemise ajal. Ainiti, 1710 aasta poliitilised sündmused sundisid Louis XIV tõsiselt järele mõtlema Euroopa asjade täieliku pöörde üle, milline tekkis Venemaa Tsaari geniaalse isiksuse surve all.

Sel määral, kui Prantsusmaa vastu moodustunud koalitsiooni liikmed saavutasid Prantsusmaa vägede ühe võidu teise järel ja sel määral, kuidas vanad Prantsusmaa liitlased: Türgi ja Poola paljastasid oma täieliku jõuetuse, oli Louis XIV sunnitud endale esitama küsimuse: kas ei ole saanud aeg tema poliitika rinde täielikuks pööramiseks? Kas ei tuleks anda oma saatuse kätte selliseid kasutuid liitlasi, nagu Rootsi kuningas Karl XII ((Charles II, Карль XII)), kes oli pihuks ja põrmuks löödud Poltaava all ja Türgi Sultan, kes ei osanud ära kasutada oma õnne Pruthil?

Ei ole kahtlust, et Versailles kabinet seadis endale need küsimused ja otsis neile lahendusi. Prantsusmaa välisminister de-Torcy esitas juba 1710 aastal oma kuningale memo, millises viitas Venemaa Tsaari gigantse isiksuse suurele poliitilisele tähtsusele, kes suurendab oma võimsust ja muudab „oma riigi kõigile oma naabritele hirmsaks ja kutsub esile Keisri ja mereriikide õiglast kadedust“. Seepärast de-Torcy tegi kuningale ettepaneku saata Bezeval, Prantsusmaa saadik Dantzigis, Tsaari juurde tema veenmise ülesandega, et tema huvid lakkasid olemast solidaarsed Inglismaa ja Hollandi huvidega*).

*)Rembaud. Recueil, t. I, p.115 et suiv.

Kuid kuningas seda ettepanekut ei kinnitanud.

Seejuures Peeter I hiilgavad võidud pidid lõpuks avama silmad isegi kõrgil Louis XIV, kelle väed said ühe lüüasaamise, teise järel. Kuninga lähima nõuniku, de-Torcyl õnnestud veenda teda täielikus võimatuses võtta Vene Tsaarilt tagasi tema poolt Rootsilt vallutatud valdused. Kuningas ei saanud mittenõustumata jätta, et parem on omada enda poolel eluvõimelist ja täies jõus Venemaad, kui lagunevat Rootsi koos ta kuningaga, kelle tegelik kangelaslikkus langes kokku vaieldamatu veidrusega. Versaillesis tõstatati samuti küsimus: kas ei tuleks veenda Sultanit avama Venemaa laevadele Bosboruse ja Dardanellide väinad ja et sellisel viisil lähendada Venemaad Prantsusmaale?

Louis XIV otsustas saata Venemaale erakorralise saadiku, de-Baluze, kes oli juba kord Moskvast. Seejuures, Venemaa Posolski Prikazi sekretärile, Grigiori Volkovile, kes saabus 1711 aastal Pariisi, osutati kuninga ja ta ministrite poolt väga armastusväärne vastuvõtt. Volkov teatas, et Tsaar on väga rahul Baluze saadikuks nimetamisega ja ta nimetab oma saadiku Versailles Ōukonna juurde. Sellele ametipostile oli Tsaari poolt valitud vürst B. I. Kurakin ((B. Kourakine, Б.И.Куракинъ)), kes oli saadikuks Hollandis. Peale selle väljendas Volkov soovi et Prantsusmaa kuningas vahendaks Venemaad Rootsi ja Türgi vahel.

Versailles kabinet võttis selle mõtte vastu ja teatas Volkovile Prantsusmaa vahendustegevuse tingimused, millised olid järgmised: Tsaar peab 1)aitama ungarlasi Austria vastu; 2)mitte lubama Habsbourgi Ōukonna printsi keiserlikule troonile, 3)saavutama Saxe ja Taani vägede Prantsusmaa vastaste leerist tagasikutsumise.

Sellised vahendamise tingimused tõestasid veel kord Prantsusmaa ministrite Kirde Euroopa poliitilise olukorra täielikku mittemõistmist üldse ja Peeter Suure poliitika eesmärgi,

konkreetselt. Volkov tunnistas viivitamatult selliste tingimuste vastuvõtmise võimatust ja kirjutas oma valitsusele:

„Selge, et sinne Õukond ei lakanud otsimast Rootsi huvi ja kui kinnine ka välisminister de Torcy oli, ainiti, jutuajamises temaga Rootsi asjadest, tema näos ja sõnades võis kergelt püüda tema poolset mõningast poolehoidu. Üks minu sõber, asjades üpris kompetentne, rääkis minule, et Torcy käitub meie õukonnaga ebaõiglaselt ja soovib teda ainult alt vedada, aga sinne rahvas on kõik Venemaa vaenulik ja kui tekivad mingid head uudised, neist ta ei soovi neist kuuldagi ja ka trükki neid ei lasta, mispärast pidi ajalehe toimetajat millegagi meelitama, et ta võtaks vastu ning trükiks ära meie kohta häid sõnumeid“.

Vastus, mis anti Prantsusmaa ministrite poolt Volkovile, toob ilmsik nende pideva kahtlemise geniaalse Vene Tsaariga lähenemise suhtes. Kord nad väljendavad arvamust, et on saanud hetk, et eelistada Venemaad Rootsi vastu; siis aga väljendavad lootust, et Karl XII õnnestub, Türgi abil, anda hoop Venemaa Tsaarile.

Need kõikumised tulevad reljeefselt esile instruksioonides, mis on antud Venemaale uuesti nimetatud saadik de Baluzele. Nende 24. juuli 1710 aasta instruksioonide toon, on üpris üleolev Venemaa suhtes ja üpris kummaline, pidades silmas Euroopa poliitilist olukorda 1710 aastal.

„Juba mitu aastat“, algab instruksioon, „kui kuningat teavitatakse, et Tsaar, kahetsedes seda, et järgis rumalaid nõuandeid, soovinuks tulevikus aidata kaasa Tema Majesteedi huvidele hulga enam, kui hoida sidemeid Prantsusmaa vaenlastega“. See algus on üpris iseloomulik ja sunnib oletama, et Peeter I kahetses Prantsusmaa kuninga ees selle pärast, et „järgis rumalaid nõuandeid“. Kuid arhiivi dokumentidest ei ole üldsegi näha, et Peeter I oleks kunagi selliselt kahetsenud.

Kuningas väljendab seejärel lootust, et Põhja-riigid jõuavad omavahel rahumeelsele kokkuleppele ja ta on veendunud, et konkreetselt, Moskva Tsaar ei saa külmavereliselt pealt vaadata, kuidas Inglased ja Hollandlased (Prantsusmaa vaenlased) võtavad enesele „Euroopa arbiitrite“ rolli. Seni kuni Tsaar Rootsiaga sõdib, ta ei saa jälgida ülejäänud Euroopa asjade käiku. Põhjas rahu loomisele kaasaaitamise eesmärgil otsustas kuningas pakkuda mõlematele sõdivatele põhja-riikidele enda vahendusteenet. Neist Rootsi juba teatas kuningale oma vahendamise palvest. Kuid kas sellist vahendust ka Tsaar soovib, - see on kuningale teadmata piisavalt kategoorilises vormis. Selle asjaolu väljaselgitamiseks otsustas Prantsusmaa kuningas saata Moskvasse erakorralise saadikuna Baluze.

Saatkonna ülesanne seisnes selles, „et saada teada, kas Tsaari kasudega on kooskõlas ja kas ta soovib, et kuningas tegutseks rahu sõlmimisel kui vahendaja, milline peaks olema sõlmitud tema ja Rootsi kuninga vahel. Sellisel juhtumil Tema Majesteet on valmis kõike meetmeid võttes aidata kaasa läbirääkimiste edule“. Kui Tsaar on nõus Prantsusmaa kuninga poolse vahendamisega, siis viimane taotleb Tsaarilt avalduse tema peretensioonidest ning rahu tingimustest.

Tehes Baluzele ülesandeks hankida Tsaari poolt Prantsusmaa kuninga vahendajaks tunnistamine, siis viimane ei varja suurt huvi, millist ta omab Euroopa Põhja rahustamisel. Ta loodab, et peale Rootsiaga austavat sõja lõpetamist, läheb Peeter Suur ungarlastele appi, kuulutab end Saksa Keisri vaenlaseks ja isegi esitab oma poja kandidatuuri Ungari troonile. Lõpuks, Baluzele antakse nõu pöörduda, võimalusel, Tsaari enda, ega mitte vürst Menšikovi ((Menschikow, Меншикову)) poole, kes soosib kuninga vaenlasi. Kui Baluzel õnnestub saavutada Tsaari poolne Prantsusmaa kuninga vahentusteene vastuvõtmine. Siis on soovitatav, et Tsaar nimetaks Pariisi oma esindaja.

Kevadel 1711 aastal saabus Baluze Venemaale ja Javorovis ((Yavorow, Яворове)) oli tal oma saabumise eesmärkide üle esimene vestlus kantsler Golovkiniga. Prantsusmaa saadik, juba algusest peale, oli rahulolematu temale osutatud vastuvõtu suhtes: temale ei olnud korraldatud tõelist vastuvõttu ja ta ei saanud selliseid hiilgavaid kaarikuid, nagu esimesel korral, kui ta oli Venemaal. Kuid Baluzel ei saanud jääda märkamatuks, et Venemaa ministrid suhtusid temasse ilmse umbusuga, kahtlustades Versailles Õukonda selles, et ta, oma esindaja kaudu Porta juures, ässitas türklased uuesti Venemaale sõda kuulutama. Ilmselge, et see sõda oli esile kutsutud Karl XII abi andmise soovist, kes leidis peale Polltaava all lüüasaamist, varjupaiga Türgi territooriumil.

Krahv Golovkin ja Šafirov ((Golovkine, Schafirov, Головкинъ , Шафировъ)) selgitasid armastusväärset Prantsusmaa saadikule, et Tsaar võtab rahuldusega vastu Prantsusmaa kuninga vahenduse, et sõlmida Venemaa ja Türgi vaheline rahu. Kuid Venemaa ministrid keeldusid järsult Rootsiga rahu sõlmimiseks see vahendus vastu võtta. Nad jätkasid kõrvalekaldumatult tõestamist, et rahu Türgiga ei oma Venemaa Rootsi vastase sõjaga miskit ühist. Peale Türgiga rahulepingu allkirjastamist, Tsaar „saab võimaluse, et täielikult tõestada Teie Majesteedile“, - kirjutas Baluze Jarprovist 5. mai 1711 aasta kirjas kuningale - „oma tänu, astudes Teiega tihedatesse suhetesse, sõlmides Teiega liidu ja ilmselgelt võttes Teie poole Teie vaelaste vastu. Käesoleval hetkel on aeg ühendada Teie Majesteedi huvid Tsaari huvidega, kasutades selleks aega, seni kuni Tsaar ei astu mitte kellegagi kohustustesse ja ainult Teie Majesteedi äraütlemise juhtumil Tsaar, risti vastu oma soovile, astub liitu, milline on vasturääkivuses tema kasudega, kuna ta näeb selgelt, et liit Teie Majesteediga hakkab olema enam kindlam ja kasulikum“.

Nii magusad ja targad olid kantsler Golovkini ning tema abide jutud, kellega Prantsusmaa saadik läbirääkimisi pidas.

Louis XIV ei saanud asuda Tsaari vaatenurka ja reeta oma ainus ustav liitlane Põhjas – Rootsi kuningas. Seepärast ta kirjutas Baluzele ette, et ta ei pööraks tähelepanu tema suhtes etiketi rikkumisele, vaid püüdis veenda Tsaari ja tema ministreid, et kuninga soov sõlmida Venemaa ja Rootsi vahel rahu vastab täielikult mõlemate riikide seaduslikele huvidele. „Ma mõtlesin“, kirjutas Baluze kuningale 11. juunil 1711 aastal, „et hoolitsedes Tsaari ja tema (Rootsi kuninga) vahelise rahu eest, ma hakkain aitama samuti kaasa venelaste ja türklaste vahelise rahu sõlmimisele ja ainult neil alustel ma olen valmis tegutsema. Kui minu vaenlased teevad Tsaarile muid ettepanekuid, siis nad petavad teda ja samal ajal petavad ka Rootsi kuningat, ning ma olen veendunud, et nad ühtmoodi lubavad neist kummagi kasusid kaitsta nende vaenlaste vastu“.

Nende kaalutluste jõul pidi Baluze rõhuma Prantsusmaa kuninga vahendusele nii Tsaari poolse rahu-traktaadi sõlmimisel Türgiga kui ka Rootsiga. Kuid ta ei pidanud nõustuma Prantsusmaa vahendusega ainult Venemaa ja Türgi vahelise rahu sõlmimiseks. Ainiti, Prantsusmaa saadik pidi üpris varsti veenduma, et kõik ta sellised püüdlused jäävad selles suhtes tulutuks.

Selles veendus Baluze üpris varsti Peeter S. suust kuuldes, kes võttis Prantsusmaa saadik vastu ühel aegade alleedest, milline oli Javorovis Tsaari poolt hõivatud maja juures. Peale mõnd teisejärgulisi küsimusi puudutavaid fraase, „Tsaar kasutas juhust, et selgitada minule kõige täpsemal moel oma kavatsusi ja väljendas oma soovi selles mõttes, et Teie Majesteet“, kirjutas Baluze Louis XIV 19 mai. 1711 aasta kirjas, „andsid temale võimaluse sõlmida rahu vaid Portaga, sõltumatult Rootsi kuningast“.

„Ma vaidlesin vastu“ - jätkab oma raportit saadik, - „et nii nagu tema ministrid mind veenasid, et ta ei hakka vastu puiklema Rootsi kuningaga rahu sõlmimisele, siis ma eeldasin, et ta ei keeldu läbirääkimiste pidamisest üheaegselt mõlema riigiga. Tsaar ütles minule, et tema kavatsus ei ole üldsegi selline, pidades silmas Rootsi kuninga vaenulikkust meelestatust ja ta kavatses pidada läbirääkimisi vaid türklastega. Peale selle rahu sõlmimist, Rootsi, asudes Ottomani Impeeriumi mõju all ja olles tema poolt hüljatud, osutuks enam leplikumaks ja Teie Majesteedil on siis lihtsam teda kallutada mõistlikele tingimustele, millistega Rootsi kuningas teisiti kunagi ei oleks nõustunud ja rahu jääks saavutamatuks, kui selle sõlmimine hakkab sõltuma sellest monarhist“.

Prantsusmaa saadikule, peale selliseid Tsaari enda poolseid avaldusi, ei saanud jääda mingit kahtlust tema püüdluste asjatusest siduda Türgiga sõlmitav rahu Rootsiga sõlmitava rahuga. Peeter Suur otsustas, mis see ka maksma ei läheks, eraldada need kaks asja ja Šafirov veel üksikasjalikumalt arendas saadikule seda mõtet, tõestades temale kogu kasu Prantsusmaa liidust Venemaaga, ega mitte Rootsiga, milline ei ole võimeline Prantsusmaa kuningale mingit teenet osutama.

Kuid Louis XIV ei tunnistanud oma ustava ja pühendunud liitlase ohverdamist võimalikuks. Ta kirjutas 18. juunil 1711 aastal oma esindajale Moskva Tsaari juures: „Ma näen, et see Valitseja (Peeter I) jätkab soovimist, et minu teened võiksid anda temale rahu türklastega. Ma aitaksin hea meelega sellele kaasa, kui samal ajal ta ei tahaks, et rahu tehtaks Rootsi kuningast mööda minnes.“

Kuid ma ei saa jätta seda Valitsejat sellisesse olukorda, millises ta asub, ega aidata kaasa tema Porta poolsest abist ilmajätmisele“.

Selle mõtte kinnitas kuningas oma saadikule veelgi kategoorilisemates sõnades, 24 juuni 1711 aasta kirjas. „Ma vihjasin juba teile“, kirjutab kuningas, - „et ma pakkusin oma vahendust vaid Rootsi kuninga ja Tsaari vahelise rahu sõlmimiseks, millist ma pidasin kasulikuks nii sellele kui teisele. Nii nagu minul ei olnud kunagi kavatsust sundida Rootsi kuningat kaotama oma ainust liitlast, kes võinuks temale uuesti oma riiki naasemiseks appi tulla, siis ma ei saa aidata kaasa Tsaari soovidele selle Valitseja kahjuks“.

Seejuures, Peeter I sai üha uusi tõendeid, millised süüdistasid Prantsusmaa kuningat türklaste õhutamises Venemaa vastasesesse sõtta. Temal ei jäänud vähimatki kahtlust selles, et erakordselt ebamugav ja ohtlik sõda, milline oli temale Porta poolt kuulutatud, oli kutsutud esile Prantsusmaa ja Rootsi esindajate energilise mõjutusega. Selle tõe väljendasid Venemaa ministrid Baluzele, kes energiliselt eitas sellist süüdistust.

Louis XIV ise näis olevat pahandatud sellisest „ebaõiglasest“ süüdistusest ja kirjutab oma saadikule 2. juulil 1711 aastal, järgmist:

„Mida ka venelased sellest asjast ei räägiks, siis mina juba ise kuulutasin ja kinnitan uuesti, et minu kavatsus ei seisne üldse püüdes rikkuda türklaste liitu Rootsi kuningaga. Üldse, ma olen valmis pakkuma oma teeneid, kui saabub aeg mil sõlmida rahu kuninga ja Tsaari vahel. Kuid ma ei näe ette võimalust sellise lepingu varstist sõlmimist“.

Lõpuks, Prantsusmaa kuningas rõhus energiliselt oma piiramatule tegevusvabadusele ja seadis oma Tsaari Õukonna juures asuvale saadikule ülesandeks öelda, et keegi ei saa temalt nõuda, et ta hülgaks oma sõbrad ja ühimneks oma vaenlastega.

„Ma olen senini vaba“, kirjutab kuningas Beluzele 9. juulil 1711 aastal, „leppida kokku Rootsi kuningaga, Tsaariga, kuningas Augustiga ja Taani kuningaga ning järelikult, minul on vabadus toetada, kuivõrd ma leian sobivaks, nende Valitsejate huve, kelle kaitsmist ma pean oma kohustuseks“.

On arusaadav, et Peeter I ei omanud mitte mingit kavatsust rünnata Prantsusmaa kuninga otsustamise vabadust tema liitlaste või vaenlaste suhtes. Kuid teisest küljest, ta ise kavatses säilitada endale samasuguse tegevusvabaduse. Türgi sõda tema vastu veenas täielikult Prantsusmaa kuninga kahepalgelisust: Jarovis Prantsusmaa saadik veenab tema kuninga sõbralikkuses ja pakub tema vahendust ning liitu; Konstantinoopolis aga selle sama Prantsuse kuninga saadik ässitab türklasi tõstma prohveti lippu ja alustama Tsaari vastu sõda. Mida ootamatum ja ohtlikul oli suurele Venemaa ümberkorraldajale see sõda, seda enam ta peab õiglaselt needma Prantsusmaa kuninga sõnamurdlikku poliitikat.

Kui aga see sõda viis Pruthil katastroofini, kus Peeter Suur pääses suure vaevaga möödapääsmatust hukust Pruthi rahutraktaadi allkirjastamisega, Tsaari rahulolematuse Louis XIV vastu oli nii suur, et ta suutis seda vaevu talitseda. Pruthi rahu alandavad tingimusi võis ta pidada mitte ainult Poltava all purustatud Rootsi kuninga, kui Prantsusmaa Portuga sobingute tulemuseks.

Pidades silmas neid asjaolusid Tsaar ei saanu imestamata jätta Baluze edasiste viljatute temale Prantsusmaa vahenduse ja sõpruse loomise püüdluste üle. Lõpuks, Baluze ise sai aru, et tal ei ole Moskva Tsaari Õukonnas enam midagi teha ja ta palus Peeter Suurelt, kes oli just jõudnud tagasi õnnelt Türgi sõjaretkelt, hüvastijätuaudientsi. Peale mõnda edasilükkamist toimus see ametlik audients Jaroslavlis, augustis 1711 aastal. See on niivõrd iseloomulik, et me esitame selle kirjelduse Baluza 11. septembri 1711 aasta raportist kuningale.

„29. (augustil), kell 8 hommikul“, - kirjutab Prantsusmaa saadik, - „ma olin krahv Golovkini juures, kes valmistus sõitma Sani jõe kaldale, kes tegi minule ettepaneku üheskoos Tsaari ette astumiseks. Ma ootasin natuke aega, sest et Valitseja kirjutab, siis ma läksin tema juurde, ministri juuresolekul, sel ajal, kui ta käis edasi-tagsi, andes käske oma ärasõiduks. Kui ma lähenesin, ta võttis peast mütsi ja kuulas ära minu tervituse, millise ma ütlesin temale poola keeles, tema ettevõetavalt reisilt õnneliku tagasituleku puhuks“.

„Ta ei vastanud minule midagi, kuid koheselt pöördus oma ministri ja ühe oma kindralitest poole, võttis uuesti mütsi peast ja pööras minule selja ning hakkas ühest paadist teise minema,

andes kärke oma ärasõidu suhtes, milline pidi leidma aset peale kindral Gieschofi juures peetavat lõunat“.

„See monarh“, - lisab mõningase naiivsusega Prantsusmaa saadik, - „tema minister ja kindralid näisid minule olevat üpris vaoshoitud ja kohmetud“.

See originaalne hüvastijätuaudients tegi lõpu nii Baluze erakorralisele missioonile, aga ka Peeter Suure ja kuningas Louis XIV vahelistele diplomaatilistele läbirääkimistele. Krahv Golovkin kiitis Prantsusmaa saadiku Varssavisse sõitu väga heaks, kust ta sai, kui ta pidas seda vajalikuks, kirjutada kantslerile. Ja nii nagu Volkov juba saabus Pariisi, siis, Golovkini sõnul, Tsaar võib alati, kui on vaja, astuda Prantsusmaa kuningaga mõtete vahetusse.

Baluze tegigi nõnda: ta sõitis 11. oktoobril 1711 aastal Varssavisse ja saatis sealt oma õukonnale raporteid Vene asjadest teadete alusel, milliseid ta sai teistest kätest*).

*)Kogu diplomaatiline kirjavahetus, milline puudutab Baluze teist ebaõnnestunud missiooni, on kogutud „Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго. Общества, т. XXXIV, стр. 51-85; 425-479.

Sellisel viisil, teine Baluze saatkond Venemaale lõppes samavõrd ebaedukalt kui ka esimene: kumbki ei viinud Venemaa ja Prantsusmaa lähenemiseni ega ka mingi rahvusvahelise kohustuse sõlmimiseni. Kuninga Louis XIV jäi kuni oma surmani ustavaks Prantsusmaa poliitika ajaloolisele pärandile ja ei tunnistanud võimalikuks loobumist sajandeid Prantsusmaa sõbrast ja liitlasest – Rootsist. Seejuures, kuningas sulges teadlikult silmad tõusva Põhja-päikese ees – Peeter I ja ei soovinud tunnista Venemaa kohta Euroopa riikide hulgas, millise ta endale välja võitles tänu oma geniaalsele hiiglasele-ümberkujundajale.

Alles peale Louis XIV surma toimub radikaalne pööre Prantsusmaa traditsioonilises poliitikas ja 1717 aastal allkirjastatakse Venemaa ja Prantsusmaa poolt esimene rahvusvaheline traktaat.

F.M.

***

Nr. 471.

1717 a. 4. august (15.). Liidutraktaat, mis on sõlmitud Amsterdamis Venemaa, Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. (II.C.3. №3098).

((F. Martensi ajaloolise tausta kommentaar.))

Kuningas Louis XIV surm tekitas Venemaa ja Prantsusmaa vahelistes vastastikustes suhetes olulise pöörde. Kuni oma surmani jäi Louis XIV ustavaks Rootsile ja ei nõustunud Venemaa suurele Ümberkorraldajale lähenemisega. Tõsi, peale ebaedukat Baluze saatkonda mõlemate valitsuste vahelised suhted ei lakanud. Kuid nad peagu erandlikult puudutasid kaubanduskäivet ja ei viinud mitte mingile rahuldavale tulemusele.

Nii, 1715 aasta alguses nimetab Peeter I Prantsusmaale esimese Venemaa konsuli, Ivan Lefori ((Jean Lefort, Иван Лефор)) isikus, kes 1716 aastal pandi vangi selle pärast, et ta ei tasunud oma võlga Prantsusmaa kaupmehele. Ainiti, Lefort oli üpris kiiresti Prantsusmaa valitsuse korraldusel vanglast vabastatud, kuna ta tunnistas teda Moskva Tsaari „asjuriks“*).

*)Сборникъ Императорскаго Русскаго Историческаго Общества. т. XXXIV, стр.507.

Teisest küljest, Prantsusmaa valitsus nimetas 1714 aastal Venemaale kellegi Lavie, kellele ta andis „mereasjade komissari“ või „Prantsusmaa rahva konsuli“ tiitli. 2. veebruaril 1714 aasta instruksioonide jõul oli Laviele tehtud ülesandeks koguda Venemaal kõikvõimalikud Prantsusmaa Venemaaga teostatavale kaubandusele kasulikke andmed. Ta pidi tutvuma kõigi tingimustega, et paremini seda kaubandust arendada, selgitama välja, millised Prantsusmaa kaubad võiksid Venemaal olla müüdud ja milliseid Venemaa kaupu võiks vedada Venemaalt Prantsusmaale, õppida tundma tingimused, milliste alustel Venemaa kaupleb Inglismaa, Hollandi ja Hamburgi kaupmeestega jne.

Lavie saabus S-Peterburgi ja püüdis oma raportitega võita oma valitsuse poolehoid Venemaaga lähenemisele. Peeter I ta kirjutab, et „tema mõtteviis on ülev, sest et ta püüab olla oma sõna ori ja et ta hoolib Prantsusmaast, vaimustuse tõttu, millist tekitab selle riigi suurus“. (Lavie 1715 aasta raport).

Peale selle, samal ajal oli Prantsusmaa valitsuse tähelepanu alla soovitatud 20 noort venelast, kes olid parematest perekondadest ja nimetatud Peeter I poolt, et nad saata Prantsusmaale et olla määratud Prantsusmaa kuninglikku laevastikku aspirantideks ((d'aspirants de marine, гардемариновъ, revolutsiooniaelses Venemaal mereväe kadetikorpusse vanema klassi kasvandik; 1860-82 a. aukraad Vene sõjalaevastikus, gardemariinideks ülendati mereväe kadetikorpusse lõpetajad. Vs.)). Ainuti, ei Leforti kui ka Lavie pingutused ei viinud Venemaa ja Prantsusmaa vahelisele lähenemisele.

Ainult Peeter I sõit Prantsusmaale avaldas Prantsusmaa valitsusele nõutavat mõju ja sundis Orleantsi printsit otsustama, et võtta vastu Venemaaga liidu-traktaadi sõlmimise ettepanek. Kuid selle sammu ta tegi peale üpris kestva kõhklemise järel ja pidades silmas ilmset võimatust tuua Rootsi kuningas, end võitnud Venemaa Tsaarile, järelandmiste vajadustest arusaamisele. Need Prantsusmaa poliitika kõikumised on mitte ainult seletatavad Prantsusmaa ja Rootsi vahelise traditsioonilise sõprusega, vaid samamoodi Versailles Ōukonna juures asuvate poliitiliste parteide võitlusega. Peamiseks Prantsusmaa Venemaale lähenemise vaenlaseks oli mõjukas abbt Dubois, prints-regendi favoriit, kes oli kogu hingega ustav Inglismaale, olles ilmselt Venemaa vaenulik. (Vt. käesolev „Traktaatide kogumik“, kd.X. Nr.Nr.377 jne.). Teisest küljest marssal d'Huxelles, välisasjade riigisekretär, kaldus enam Venemaaga liidu poole, kuigi ka tema kõhkles kaua, et seda mõtet avalikult välja öelda.

Seevastu, enne 1717 aasta kevadet, s.t. kuni Tsaari Pariisi sõitu, Prantsusmaa valitsus nähtavalt kartis oma valmisolekuga Venemaale läheneda liiga kaugele minna. Ta just alles allkirjastas Liidu-traktaadi Inglismaa ja Hollandiga *) ja kartes esile kutsuda ühe oma uue liitlase

*)Jaanuaris 1717 a.

rahulolematust. Vaat miks prints-regent pidas enam ettevaatlikuks esmalt sõlmida Venemaaga kaubandus-traktaat, jättes liidu-traktaadi sõlmimise küsimuse lahtiseks.

Samas mõttes Prantsusmaa valitsus tegi ülesandeks kahele oma välismaal asuvale esindajale, kelle kaudu oli tõstatatud Prantsusmaa Venemaale lähenemise küsimus. Nendeks Prantsusmaa diplomaatideks olid krahv Rothembourg Berliinis ja markiis de Chateaufort Haagis. Esimene teatas prints-regendi soovist astuda Tsaariga lepingusse, aga teisele oli tehtud ülesandeks selleks lepinguks, Tsaari ministritega, mõtete vahetuse teel, sobiva pinnase ettevalmistamine, kes olid temaga koos 1717 aasta alguses Hollandisse saabunud.

Kui Peeter I saabus Hollandisse, oli Prantsusmaa saadikule tehtud ülesandeks väga ettevaatlikult astuda krahv Golovkiniga, Šafiroviga ja vürst Kurakiniga jutuajamisse, kes olid Tsaari kaaskonnas, ja seda Prantsusmaa ja Venemaa lähenemise võimalusest. Chateaufort pidi vihjama sellise lähenemise võimalikkusele, kuigi see on Versailles Ōukonnale „vähe kasulik“. Seejuures saadik pidi pidevalt meeles pidama kahte asja: 1) et neil läbirääkimistel ei tohi kiirustada ja 2) et nad peavad säilitama mulje, et need on esile kutsutud Tsaari, mitte Prantsusmaa kuninga, algatusel**).

**)"Le Roi a M. de Chateaufort. - Paris, 5 janvier 1717", Rambaud. Recueil des Instructions, t. I, p.138 et suiv.

Need põhialused olid veelgi enam arendatud instruksioonis, millise sai Prantsusmaa saadik Chateaufort marssal d'Huxellesilt 13. jaanuaril 1717 aastal. Saadikule tehti ülesandeks, et mitte mingil juhtumil ei tohi kiirustada Vene Tsaari volinikega läbirääkimiste pidamisega, vaid neid tuleb venitada nii kaua kui võimalik. Ainult ta peab seda tegema osavalt, laskmata tunnetada, et seda tehakse meelega. Kuid lõppude-lõpuks võis Chateaufort seada vaid ühe küsimuse, aga nimelt kaubandus-traktaadi sõlmimise kohta, millist Prantsusmaa kuningas alati soovis. (Kuninga 19. märtsi 1717 aasta kiri Chateaufortile).

Sellised instruksioonid ei lasknud Venemaa ja Prantsusmaa vahelistel läbirääkimistel edeneda. Peeter I võttis rahuldusega vastu selles asjas mõtete vahetamise ettepaneku ja kiitis heaks selles mõttes Berliini kabineti poolse püüu. Preisimaa oli märkimisväärselt huvitatud selle asja õnnelikust lõpetamisest, milline oli tekkinud Berliinis Preisimaa ministrite ja Prantsusmaa saadiku vahelistes isiklikes läbirääkimistes*).

*)Vt., minu „Traktaatide kogumik“, kd. V, Nr. 198 lk. 86 jne.

Ainiti Peeter I ei soovinud astuda Prantsusmaaga liidu suhtes tõsisesse läbirääkimistesse, seni kuni ta ei saa teada, milles peab seisnema, Versailles Ōukonna arvates, selle liidu eesmärk ja tingimused. Seepärast ta käskis krahv Golovkinit, kes asus Hollandis, küsida Chateaufortilt, milliseid kohustusi liitlaste suhtes kavatab Prantsusmaa kuningas enda peale võtta. Seejuures Chateaufortile oli kästus sellest mitte midagi rääkida ja venitada äärmuseni diplomaatilisi läbirääkimisi. Siis ta pidas võimalikuks märkida, et Prantsusmaa ei saa minna tema sajandeid liitlaseks olnud Rootsi vastu ja et Venemaa peab, vajadusel, aitama Prantsusmaad Keisri vastu. Viimase tingimuse suhtes Peeter I keeldus järsult nõustumisest, soovimata siduda end tulevikus ja osaleda sõjas Caesari vastu ((L'Empire d'Allemagne)). Samamoodi Tsaar ei nõustunud, Versailles Ōukonna soovil, Chateaufortilt poolt rohkemalt väljendatuga, pidada Saksamaal alaliselt Venemaa vägesid. Mis aga puudutab Rootsit, siis Tsaar kuulutas kõige kategoorilisemal viisil, et ta mitte mingil juhul ei loobu tema poolt tema juures tehtud vallutustest.

Sellises olukorras asusid Venemaa ja Prantsusmaa vahelised läbirääkimised 1717 aasta kevadel, kui Tsaar otsustas täita oma ammust Prantsusmaa küllastamise kavatsust. Selliseks reisiks oli suur hulk põhjuseid. Eelkõige – suure Ūmberkujundaja täitmatu uudishimu näha oma enese silmadega riiki, imeliste kunsti- ja tehnikateostega, ta oli juba väheke tuttav. Ta soovis ise viibida Pariisi vabrikutes ja töökodades. Peale selle, ta soovis tõsiselt läheneda Prantsusmaa rahvale ja kuningale ning seada tulevaseks ajaks sisse enam normaalsemad ja vastastikku kasulikud suhted. Peeter I oli lõpmatust Põhjasõjast kurnatud ja soovis siiralt selle lõppu. Tal oli palju põhjuseid, et mõelda, et Prantsusmaa kuningas märkimisväärsel määral võib aidata kaasa püha eesmärgi: Rootsi rahu – saavutamisele.

Lõpuks, oli veel eriline põhjus, milline sundis Peeter I Amsterdamist Pariisi sõitma. 1716 aasta detsembris sai Tsaar oma Pariisi agendilt, Conon Zotowilt järgmise sisuga kirja:

„Bonmazari (teine Vene mere-asjade agent) rääkis d'Estrees tsareevits Aleksei abiellumisest (teistkordsest) Euroopa printsessiga ja küsis osavalt, kas Prantsusmaa Ōukonnale ikka sobib tsareevitsi abiellumine Prantsusmaa printsessiga, aga nimelt hertsog d'Orleansi tütrega? - mille peale marssal vastas, et tal on väga hea meel sellisest heast mõttes kuulda, ja ütles, et Tsaristlikule Majesteedile ei öelda siin milleski ära. Marssal rääkis kõigest hertsogile, kes ütles: „Ma oleksin väga rõõmus, kui see juba täna juhtuks“*).

*)Соловьёвъ. История России, т.XVII, глава I.

Meie ajaloolase, S. M. Solovjovi sõnul, lootus, et Prantssumaa valitsus mitte millestki ei keeldu, oleks olnud üheks Tsaari Prantsusmaale sõidu põhjuseks. Peale selle, tema tütre Elisabethi

Prantsusmaa kuninga Louis XV abiellumise mõte istus sügavale Peeter I hinge ja ei lahkunud sealt kuni tema surmani.

Kuidas see ka ei olnud, aprillis 1717 aastal sõitis Peeter I Hollandist ära ja 29 aprillil ta jõudis Pariisi, kus jäi kuhu ta jäi kuni 20 juunini. Tuleb anda õiglast au Prantsusmaa valitsusele, kes ei põlanud ära tööd ega raha, et Venemaa Tsaar võtta vastu säravalt ja rõõmsalt, kes kogu oma Prantsusmaal viibimise ajal, koos 60. inimesest koosneva kaaskonnaga, elas Prantsusmaa riigikassa arvelt. Tsaari ja tema rohkearvulise kaaskonna ülalpidamiseks oli Prantsusmaa riigikassast määratud 1500 liivrit ööpäevas.

Siin ei ole koht, kus rääkida Peeter I Pariisis viibimisest, kus ta ajas kõik häämingusse ta lihtsa moraali ning piiritu uudishimuga. Ta kohtumine kuueaastase Prantsusmaa kuningaga, kelle Tsaar võttis kätele ja ebatavalise õrnusega mitu korda suudles, avaldas sügavat muljet Prantsusmaa üldsusele. Saint-Simon, kes andis üksikasjaliku ülevaate Peeter I Prantsusmaal viibimise kohta, märgib, „et enam ei saanud näidata kuningale mõistust, sõprust ja õrnust, kui Tsaar seda pidevalt näitas“.

Seejuures, Peeter I oli vapustatud luksusest, millist ta nägi Prantsusmaal ja eriti Ōukonnas. Ta rääkis nukruse tooniga hääles, et sellisest luksuslikkusest Prantsusmaa rahvas varsti hukub.

Eelmainitud Prantsusmaa ajalookirjutaja sõnul, Peeter I oli ülimal määral liigutatud mõttest sõlmida Prantsusmaaga liit ja – lisab Saint-Simon, - „miski ei vasta paremini meie kaubandusele, meie tähendusele Põhjas, Saksamaal ja kõikjal Euroopas ... Ei saanud eitada, et see oli suur inimene Euroopas ja ka Aasias ja et Prantsusmaa võidaks väga palju sellisest tihedast liidust temaga“*).

*)Vt. Saint-Simon. Memoires, t. IX, chap. XVI, p.236 et suiv (sd. De 1857).

Seejuures, - lõpetab nukralt Saint-Simon, - kõik minu jõupingutused selgitada regendile, d'Orleansi hertsogile, selgitada Prantsusmaa-Venemaa liidu tähendusest, jäid asjatuks, tänu tema üle valdavale abbt Duboisi hurmavale mõjule, kes on Inglismaa poolt täiesti ära ostetud ja kes kõikide vahenditega püüab hoida regenti Inglismaa poliitika võrkudes.

See Saint-Simone järeldus saab täielikku kinnitust Venemaa ja Prantsusmaa volinike vaheliste liidu-traktaadi suhtes peetavate diplomaatiliste läbirääkimiste käigus. Alles peale suuri jõupingutusi oli see eesmärk lõpuks saavutatud.

Kui vähe Orleansi hertsog mõistis Venemaaga liidu kasust, on näha instruksioonist, mis oli tema poolt antud marssal Tessele. Viimane oli nimetatud vahetult hertsogi juurde kes oli vahetult Venemaa Tsaari juures, sel ajal kui ta viibis Prantsusmaal. Pidades silmas juba Amsterdamis alustatud läbirääkimisi Prantsusmaa saadikuga liidu-traktaadi sõlmimiseks, oli marssal Tessele antud üksikasjalik instruksioon läbirääkimisteks Pariisis tsaari Ministritega. Vaat mõnedes sõnades, selle instruksiooni sisu ja eesmärk. Kuningas meenutab, eelkõige marssal Tessele, et ta ei kavatse rikkuda oma kohustusi oma liitlase, Rootsi kuninga suhtes, mitte sõlmima Tsaariga lepingut, millise jõul ta oleks pidanud välja astuma „lihtsa vahendaja“ rollist“.

Läbirääkimistel Tsaari volinikega võib marssal Tesse anda mõista, „just nagu enda poolt“, et võib sõlmida „hea üksmeele ja sõpruse lepingu“ ja samal ajal „koostada spetsiaalne tingimus, millist hoitakse saladuses, abi andmise eelnevast nõusolekust, millist võib Tsaarile anda, kui ta kasutab oma jõude kuninga ja ta liitlaste kasuks, eriti aga abi andmiseks Preisimaa kuningale“. Samas kuningas ei kavatse vastu võtta mitte mingit kohustust, millised on Haagi liidu-traktaadi, milline on sõlmitud 1717 aastal Prantsusmaa, Hollandi ja Inglismaa vahel, otsuste vastased.

Prantsusmaa regent, hertsog Orleans, jagab täielikult Prantsusmaa liitlase, Preisimaa kuninga veendumust, et oleks olnud üpris kasulik sõlmida liit Prantsusmaa, Preisimaa ja Venemaa vahel. Kuid enne, kui sõlmida sarnane akt, on tarvis teada, millise lahenduse leiavad asjad Põhjas ja millist abi on Tsaar võimeline andma oma liitlastele. Teisest küljest, kommerts-traktaadi sõlmimine Prantsusmaa ja Venemaa vahel paistab olevat mitte ainult soovitatav vaid ka võimalik, peale eelnevat mõlemate maade vahelise kaubavahetuse käibe tingimuste tundmaõppimist*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. XXXIV стр. 510 и след.

Marssal Tesse pidas oma esimese konverentsi Vene volinikega 17. mail 1717 aastal. Viimased aga ei jätnud Prantsusmaa marssalile vähimatki kahtlust selles, et Tsaari soovil, Rootsi koht Prantsusmaa poliitilises süsteemis pidi nüüdsest kuuluma Venemaale, kuna viimane on valmis astuma Prantsusmaa kuningaga avalikku liitu. Sellisel juhtumil saab Prantsusmaa uue ja võimsa liitlase Põhja Euroopas, nõrgenenud ja laguneva Rootsi asemel. On ise-enesest mõistetav, et sellisel juhtumil Prantsusmaa poolt Rootsile makstav rahaline subsiidium peab edaspidi olema makstud Venemaale. Tsaar nõustus Prantsusmaalt aastas mitte üle 300,000 ekü ((tšervoonetsi)) nõudmisega.

Marssal Tesse raporteeris oma valitsusele, et Tsari ministrid selgitasid temale üpris ilmekalt sellise franko-vene liidu kasust. „Kui te võtate vastu meie liidu Tsaariga, Rootsi asemel“, ütlesid nad marssalile, „siis Tsaar asendab teile kõik, millele te võite loota Rootsilt. Aga seepärast, nii nagu te soovite ja saate garanteerida Rootsilt saadud Tsaari vallutusi, siis ta on nõus sellega, et te neid ei garanteeri, kuid ta nõuab teilt liituda meiega et asendada Rootsi“. „Sealt mina, Tsaar, sõlmin“, ütlesid Venemaa valinikud oma Valitseja nimel, „et mina Tsaar, pean omama teilt kõike seda, mida praegu sai teilt Rootsi, nii nagu ma teile mitte ainult ei asenda Rootsit, vaid toon endaga ka Preisimaa“.

Marssal Tesse ei saanud sellist Venemaa Tsaari argumentatsiooni tunnustamatta jätta, selle mõningase paikapidavuse eest ja seepärast ta märkis, et „kui meie (prantslased) olime üpris rumalad, et sõlmisime asjatult lepingu Rootsiga ja et selle lepingu järgi me andsime talle raha“, siis seda tuleb kahetseda. Kuid marssal tunnistab, et ta oli vastu seina surutud, kui Tsaari nimel oli temale öeldud:

„Mina Tsaar, tahan hõivata Rootsi koha; ma tahan teile garanteerida teie lepingud; ma pakun teile liitu koos Preisimaa ja Poolaga; ma ei nõua teilt oma vallutuste suhtes mingit garantiid. Ma viin tulevikus üle Austria Ōukonna ähvardava võimsuse, milline peaks teid häirima: seadke mind Rootsi asemele ja sellise lepinguga ma asendan kõik selle, mida te võite oodata Rootsilt ja ma saan teile tagada kõik, mida te võite ja peate kahtlustama keisri võimsuse poolelt“. (Marssal Tesse raport 19. mai 1717 aastal).

Versailles valitsus suhtus suure tähelepanuga Venemaa Tsari ettepanekusse temaga liit sõlmida. Kuid ta eitas selle võimalikkust, et Venemaa asendaks täielikult Rootsit, kes garanteeris Prantsusmaale isegi Westphali traktaate. Peale selle ta ei näinud vajadust maksta Tsaarile subsiidiume, nagu ta maksis seda oma vanale liitlasele – Rootsi kuningale. (Marssal D'Huxellesi 20 mai. 1717 aasta kiri marssal Tessele).

Kuid Peeter I soovis iga hinna eest Prantsusmaa eraldada Rootsist ja sellisel viisil valmistada ette võimalus, et lõpuks ka suur Põhjasõda lõpetada, milline väga kõvasti Venemaad kurnas. Enne Tsaari Pariisist ärasõitu, Orleansi hertsog oli sunnitud lubama temale, et läbirääkimised liidu-traktaadi üle hakkavad jätkuma Amsterdamis. Ja tõesti, seal nad jõudsid, 1717 aasta augustis, Venemaa, Prantsusmaa ja Preisimaa vahelise liidu-traktaadi allkirjastamisega, soodsale lõpule.

(Selle traktaadi tekst on trükitud ära käesoleva väljaande kd. V, Nr.198, lk. 86 jne.).

****

Nr.472.

1739 a. 17. (28.) detsember. Venemaa, Prantsusmaa ja Türgi vahel sõlmitud selgitav konventsioon, milline allkirjastati Konstantinoopolis. (II.C.3.№7982).

((F. M. kommentaar.))

„Traktaat, milline oli allkirjastatud 1717 aastal Tema Tsaristliku Majesteedi poolt, võib olla aluseks enam tihedamale liidule“.

Need sõnad me leiame noodis (28. september 1721 a.), milline anti üle Prantsusmaa valitsusele parun Schleinitzi poolt, kes oli alates 1718 a. Venemaa saadik Versailles Ōukonna juures. Amsterdami traktaadi (Nr.471) jõul Prantsusmaa võttis enda peale rahu sõlmimiseks Venemaa ja Rootsi vahelise vahendamise, samas kui Tsaar lubas hoida Prantsusmaa regendi poolele kui tekib kokkupõrge Hispaaniaga. 1717 aasta lepingu peamise eesmärgi järgi Venemaa ja Prantsusmaa vahel peab nüüdsest olema täielik üksmeel ja samuti liit. Sellise liidui põhimõtete enam täpsemaks määratlemiseks on tarvis uut rahvusvahelist traktaati.

Ainiti, üpris varsti selgus, et Versailles Ōukond mitte ainult ei kiirusta oma vahendaja teenete ostutamise, vaid ka ei mõtle tõsiselt liidust Venemaa Tsaariga. Peamiseks Venemaa ja Prantsusmaa vahelise tegeliku lähenemise takistuseks oli mitte ainult viimase riigi sajandite pikkune liit Rootsiga, vaid Prantsusmaa poliitika täielik orjastamine Inglismaa valitsuse eesmärkidele. Viimane aga asus üppris pingestatud suhetes Venemaaga ja ta toetas Peeter Suure vastu täiesti avalikult Rootsit. (Vt. Kd X, lk 10 jne.)-

Vürst B.I. Kurakin ((Куракин, Куракинъ)) kirjutas 1719 aastal Amsterdamist Tsaarile, et Prantsusmaa peale on asjatu loota.

„Prantsusmaa ōukonna peale ma peagu ei looda“, kirjutas ta, „ja ka edaspidi ei looda, vaatamata kõigile lubadustele, millised on antud meile Orleansi hertsogi poolt. Ta kohustus maksta Rootsile subsidiiumit, ilma et Prantsusmaa saaks sellest vähimatki kasu, seda ainult Inglismaa kuninga meeleheaks“. Selles samas vaimus kirjutas Pariisist oma valitsusele parun Schleinitz.

„Inglismaa“, kirjutas ta 1718 aastal, „ka siin püütakse kõigi jõududega hävitada kolmikliidu, milline on sõlmitud Venemaa, Prantssumaa ja Preisimaa vahel, mõju. Peale selle, on minul kindlaid tõendeid Viinist, et Inglismaa Ōukond käskis anda Tseesarile lootust, et ta üldsegi ei kardaks seda liitu. Inglismaa saadik Prantssumaa Ōukonna juures, Sterce, püüab regenti veenda, et ta aitaks kaasa Inglismaa ja Rootsi kuninga vahel eraldi rahu sõlmimiseks, aga ise astus kaitse-liitu Inglismaa ja Rootsiga et tegutseda Teie Majesteetide plaanide vastu, millised ähvardavad kogu Euroopa rahu. Strecel on regendi juures suur krediit: peagu ei möödu päevagi, et nad ei istuks kaht tundi suletud ukse taga. Tõsi, et need sala-konverentsid puudutavad Hispaania ja Itaalia asju, kuid ma arvatavasti tean, et ka Põhja asju ei ole siin ära unustatud“. Lubatav on kahelda selles, et Venemaa saadik võis „arvatavasti“ teada, millistest asjadest regent ja Inglismaa saadik „kaks tundi suletud uste taga“ vestlesid. Kuid on üpris tõepärane, et Põhja asjad, millised nii tõsiselt tõmbasid omale Inglismaa ja Prantssumaa tähelepanu, olid samuti nende sala-nõupidamiste asjaks.

On iseenesest mõistetav, et ka Orleansi hertsog ja tema lahutamatu nõunik välispoliitika asjades, abbt (hilisem kardinal) Dubois, ei väsinud veenmast Venemaa esindajat nende sügavatest tunnetest Tsaari vastu. Kui parun Schleinitz teatas regendile Tsareevits Aleksei pärandist loobumisest, siis ta vastyas suure paatosega, kuid ebasiiralt:

„Ōnnitlen Tsaristlikku Majesteeti kogu südamest selle tähtsa ja vajaliku asja lõpetamise puhul, millisest sõltub rahu ja üksmeel tsaristlikus perekonnas, kogu Venemaa monarhia ja kõigi alamate hea käekäik, liitude kindlus ja julgeolek, millised on Venemaaga sõlmitud. Tsaristlik Majesteet, tema Prantsusmaal viibimise ajal, avaldas minule saladuskatte all oma kavatsused. Tunnistan, siis ma kartsin, et kas see asi ei ole ohtlik; kuid nüüd näib minule üle ainult imestada Tsaristliku Majesteedi kunsti üle, millisega ta selles asjas tegutses“.

Väljendanud sellises liigutavas vormis tsaristliku perekonna ja Venemaa julgeoleku ning heaolu üle oma kartuse tundeid, Orleansi hertsog läks üle poliitiliste asjade pinnasele ja hakkas kirjeldama om poliitilise plaane Venemaa suhtes.

„Minu siiras kavatsus“, ütles ta parun Schleinitzile, „läheneda, nii kui võimalik, Tsaristlikule Majesteedile ja Preisimaa kuningale. Ma püüan kõigi jõududega lepitada Hispaania Tseesariga. Kuid selle lepitamise endaga ma muudan Hispaania ja Austria Prantsusmaa suhtes enam tugevamaks ja enam ohtlikumaks. Selleks, et vältida seda ohtu on minul tarvis omada vastukaalu, millist on kõige parem leida liidust Venemaa ja Preisimaaga ja kui võimalik, siis ka Rootsiga. Saksamaal on tarvis luua tugev partei, mida on kõige parem teha Preisimaa kaudu. Kuid ma ei taha teha seda viga, milline tehti siin Hispaania pärandi sõja alguses, kuna Prantsusmaa, sõlmides liidud

Keisririigiga, alustas jalgadest aga pea unustas. Kuid ma alustan nüüd peast, s.t. Tsaristlikust Majesteedist“*).

*)Соловьевъ. История Россия. т.XVII, глава III.

Meie ajaloolane Solovev märgib nende Orleansi hertsogi sõnade suhtes: „Üks asi oli sõnades, teine - tegelikkuses“.

Tõesti, regendi otsus nüüdsest „alustada peast“ poliitiliste liitude sõlmimisel, oli üpris mõistlik, eriti kui pea on Venemaa. Vähe veel: võib samuti mõelda, et Orleansi hertsog teadvustas suurt kasu, millist võib omada Prantsusmaale liit Venemaaga. Kuid ta sattus oma poliitilistes kombinatsioonides sellisesse puntrasse, et tihti ei suutnud enesele aru anda oma enda tegude kohta. Temale näis košmaarseks mõtteks, et Hispaania võib rünnata Prantsusmaad ja alaealise Prantsusmaa kuninga surm jätkaks ta ilma õigusest Prantsusmaa troonile. Seepärast ta otsis kõikjal Hispaania vastu lähimaid liitlasi, milline peaegu täiesti hõivas ta tähelepanu. Orleansi hertsog sõlmis Hispaania vastu nelikliidu Inglismaaga, Keisriga ja Hollandiga. Kui aga ta sai teada, et Madriidi Õukond läheneb Venemaale, ta ehmus tõsiselt ja hakkas veenma Venemaa saadikut Pariisis, et nelikliit ei puuduta üldsegi Venemaad, milliselega ta on hea meelega valmis sõlmima liitu ja sõprust.

„Ma tean“, ütles regent parun Schleinitzile, „et Hispaania kuningas soovib sõlmida liidu Tsaristliku Majesteediga. Minul ei ole midagi selle liidu vastu ja ma loodan, et Tsaristlik Majesteet, selle sõlmimisel, ei võta mitte mingit Prantsusmaa, tema kuninga või minu enda huvide vastalist kohustust, täpselt nagu, kuidas mina, astudes kohustustesse Inglismaaga, ei lubaks ja kunagi ei lubaks sisse võtta mingit Venemaale kahjulikku tingimust. Minul on üks eesmärk: kuninga alaealisuse ajal ei lase Prantsusmaal sekkuda mingisse sõtta“.

Prantsusmaa regendi sõnad kinnitavad täiesti tema pidevat kartust Venemaa ja Hispaania liidu suhtes. Sellise liidu tulemuseks oleksid olnud halvatud kõik tema poliitilised kombinatsioonid. Dubois tunnistas sellest täiesti avameelselt Venemaa saadikule, keda ta embas ja veenas ustavas sõpruses.

„Tsaar“, rääkis Dubois saadikule, „kavatseb kindlustuda Balti merel ja sisse seada oma kaubanduse. Kuid selleks võib leida Hispaaniaga liidust õigemate viisidega. Regent on valmis teda nende viiside leidmisel aitama... Tsaari ei saa hukka mõista selle eest, et ta kuulab ära Hispaania ettepanekud. Temal on meeldiv näha kuidas kõige kaugemad riigis vajavad tema sõprust. Ei oleks ju paha, kui Tsaar, ühest küljest, ei tõukaks Hispaaniat enesest eemale, aga teisest, võtaks vastu minu poolt pakutud plaani ja kui Keisri, Inglismaa ja Hispaania vahel puhkeb otsustav sõda, Venemaa võib pakkuda oma vahendust, et saada omale kuulsust ning kasu. Kui Venemaa ja Preisimaa rahuläbirääkimised Rootsiga veel kestavad, siis regent on valmis kõigi jõududega aitama, et sõlmitaks kiiresti rahu, kui vaid lepingutes ei sisalduks tingimusi Inglismaa ründamisest ja Saksamaal sõja alustamisest. Kui aga läbirääkimised on katkestatud, siis las Põhja-liitlased koostavad ühise lepitamise plaani: siis Prantsusmaa, Inglismaa ja Tseesar sunnivad Rootsi selle plaani järgi rahu sõlmima“*).

*)Соловьевъ. История Россия. т.XVII, глава III.

Nende Duboisi avameelsete juttude põhjal ei saanud järeldamata jätta, et Versailles kabinet soovis kõiki üle kavaldada. Hispaania, Prantsusmaa vaenlane, pidi sõdima Inglismaa ja Tseesariga, seejärel sõlmima rahu ja lõppude-lõpuks, astuma liitu Venemaa, Prantsusmaa, Preisimaa ja Rootsiga. Prantsusmaa aga ise ei soovinud kellegiga sõdida, kuid kavatses kasutada oma tulevaste liitlaste vahelisi sõdasid selleks, et pakkuda oma vahendust ja liitu. Seejuures Versailles kabinet kartis, et intriigides väsimatu Hispaania asjade ajaja, kardinal Alberoni, läheneb Rootsile ja ajab kõik regendi plaanid sassi. Seepärast Orleansi hertsog isegi rõõmustas teate üle, et Karl XII suri. Siis ta tegi Tsaarile formaalsel viisil Rootsiga rahu sõlmimiseks vahendamise ettepaneku.

16. novembri 1719 aasta reskriptiga tegi Tsaar parun Schleinitzile ülesandeks võtta see ettepanek tema nimel vastu. Selle reskripti jõul andis saadik Prantsusmaa regendile

järgmise memo: „Allakirjutanud, Tema Majesteedi kogu Vene Tsaari täievoliline minister, omab ukaazi teatada Teie Kuninglikule Kõrgusele oma Valitseja Tsaari nimel, et Tema Majesteet võtab hea meelega vastu Kristlikeima Majesteedi ettepaneku Tema Tsaristliku Majesteedi ja ning Rootsi kuninganna krooni vahelise rahu vahendamise suhtes, kui Tema Kristlikeim Majesteet suvatseb temale anda kirjaliku Teie Kuningliku Kõrguse omakäelise deklaratsiooni, et Tema Kristlikeim Majesteet ei oma mitte mingit kohustust, ei otse ega ka kaudselt kuninganna ja Rootsi krooniga, ega ka mingi muu tema liitlasega või mingi teise riigiga, kes nad ka ei oleks olnud, sõlmitud Amsterdams Tema Tsaristliku Majesteedi poolt 4. augustil, vanas stiilis, 1717 aastal sõlmitud lepingu jõu ja mõtte vastased“.

„Põhjused, millised sundisid Tema Majesteeti Tsaari seda deklaratsiooni nõudma, korduvate sõnumite olemus, millised Tema Majesteet sai oma ministritelt kes viibivad teiste välisriikide õukondade juures, et Tema Kristlikeima Majesteedi ministrid, Tema Briti Majesteedi ministrite nõusolekul, tegutsevad peaegu kõigi Euroopa Õukondade juures Rootsi kuninganna ja trooni kasuks. Tsaar, minu Valitseja, teab veel, et Tema Kristlikeima Majesteedi minister Preisimaa kuninga juures püüab kõvasti viia Tema Preisimaa Majesteedi viimastre lepingute sõlmimisele Inglismaa kuningaga, millised viisid kuni eraldi rahuni Preisimaa ja Rootsi, erandiks Tsaristlik Majesteet. On allikate kaudu teada, et Tema Kristlikeim Majesteet käskis hiljuti maksta märkimisväärsed summad Stokholmis otse Rootsi kuningannale, osalt ka Hesse-Casseli landkrahvile“.

„Kuid kõige enam pani Tema Tsaristliku Majesteeti imestama Briti Stockholmis asuva ministri lord Cartereti ja admiral Norrisi kirjade sisu, millised olid kirjutatud suurtele riikidele sobimatus stiilis: mõlemates räägitakse, et Inglismaa kuningas, koos Kristlikeima kuningaga ja muude oma liitlastega, kelle hulgas asub ka Rootsi, võttis meetmeid Põhjasõja kiireimaks lõpetamiseks“.

„Allakirjutanud paluvad kõigealamlikumalt Teie Kuninglikku Kõrgust, anda temale kiire kirjalik vastus sellele memole, sest et sellises tähtsas asjas on iga minut kallis ja Tsaar, Minu valitseja, hakkab käituma teie vastuse sisu järgi: või määrab rahuläbirääkimised või hakkab jätkama Rootsi vastast sõda“.

Venemaa saadiku noot, milline on koostatud Kõigekõrgeima reskripti alusel, pasitis silma hämmastava selgusega. Küsimused olid selles seatud täiesti otse ja mingit keerutamist parun Schleinitz ei lubanud. Ta pidi teatama Tsaarile Versailles kabinetile esitatud küsimuste täielikult täpseid vastuseid. Kuid regent, koos oma lemmikust Duboisiga, jooksis puntrasse oma enda intriigid, et ei saanud mitte kuidagi lihtsalt ja avameelselt vastata Venemaa Tsaari poolt esitatud küsimustele. Samal ajal Orleansi hertsog kartis tõsiselt kaotada Tsaari usaldust ja jääda ilma võimalusest mängida Põhjas rahu-looja-vahendaja rolli.

Sellest üpris keerukast asendist väljus Versailles Õukond üpris lapsikult viisil. Alguses regent tegi näo, et on solvunud tema suhtes väljendatud Tsaari umbusaldusest, aga seejärel, mõne aja pärast, ta tunnistas kõikvõimalikke sobinguid ja palus ikkagi teda usaldada.

Alles 1720 aasta jaanuaris sai Venemaa saadik vastuse oma memole. Selles vastuses oli öeldud, et Prantsusmaa regent täitis alati pühalt ja kohusetundlikult 1717 aasta liidu-traktaati. Kuid temalt nõutavat kirjalikku deklaratsiooni ta anda ei saa, kuna ... see oleks olnud tema au vastane.

Kui Tsaar ei usalda regenti, oli öeldud saadikule, siis ta ei hakka nõudma oma vahenduse ettepanekul ja hakkab vaid soovima, et Venemaa kiiremini sõlmiks Rootsi rahu.

Kuid kolme kuu pärast Versailles kabineti käitumine muutus oluliselt. Prantsusmaa regent saadab Venemaa saadikule usaldusisiku, krahv de Lamarcki, kes palub saadikut säilitada suurimas saladuses sõnumit, millise ta temale edastab. Eriti aga peab olema kõik varjatud abbt Duboisi, välisministri (sic!) eest. Sõnum, milline oli edastatud de Lamarcki poolt, seisnes Orleansi hertsogi nimelt tehtud positiivses avalduses, et ta ei otse Rootsi ega ka mingi teise riigiga ei asu kohustustes, millised oleksid 1717 aasta liidu-traktaadi vastane. Vähe veel: regent lubab ka tulevas ajas mitte astuda kohustustesse, millised ei ole kooskõlas 1717 aasta traktaadiga. Mis aga puudutab Inglismaad ja lord Cartereti ja admiral Norise kirju, milliseid sai Tsaar, siis regent veenas, et

Inglismaa kuningas täiesti omavoliliselt kuritarvitas regendi nime. Praegu Orleansi hertsog käskis Prantsusmaa välisriikide Õukondade juures asuvatel ministritel ilma spetsiaalse loata mitte astuda Põhja asjades mitte mingitesse kokkulepetesse.

Parun Schleinitz, raporteerides Orleansi hertsogi nimel neist salajastest sõnumitest, väljendas oma veendumist, et nad on täiesti siirad. „Ma usun“, kirjutab ta, „et regent käitub siiralt; tema liit Imperaatoriga ja Inglismaaga juba tüütas ära. Lord Sterce käitus temaga, nagu orjaga ja kõvasti kurvastas teda oma uhkete tegudega. Regent näeb, kuidas ta oma abiga Hispaania asjades tugevdas Austria Õukonda ja nüüd ei leia teist vahendit, et asja parandada, peale liidu, milline on pakutud tema poolt Teie Majesteedile“.

„Mis aga puudutab Prantssumaa krooni pärimist kuninga lastetuna surma puhul, siis selle endale kindlustamiseks regent ei vaja Imperaatori ja Inglismaa abi, kuna, tänu kindral-kontrolöör Lawile, kogu rahva sularaha on regendi kätes ja rahval on vaid paberid. Mitte mingi Prantsusmaa kuningas, isegi surnud Louis XIV, ei olnud nii isevalitseja ja tugev oma riigis, kui Orleansi hertsog, kuigi ta on ainult regent, ega mitte kuningas“.

Vaatame nüüd, kuidas nendesse Prantsusmaa regendi ettepanekutesse suhtus Peeter Suur. Tsaar tunnistas täiesti hädavajalikuks hoida sõbralikke suhteid Prantsusmaaga, kallutada teda eemale traditsioonilisest liidust Rootsiga ja hõivata viimase koht Versailles Õukonna poliitilises süsteemis. Pidades silmas seda eesmärki Tsaar leidis vajalikuks „juhtida“ kõigi jõududega regenti ja näidata igal juhtumil erilist austust Prantsusmaa ja selle kuninga vastu. Kui tal sündis tütar Natalia ((Nathalie, Наталия)), kästi parun Schleinitzil paluda kuningas Louis XV olla vastsündinud tsaaritari vastuvõtja. See ettepanek kutsus esile huvitava mõtetevahetuse noore Prantsusmaa kuninga Vene Suurvürstinnaga abiellumise võimalikkuse üle. Marssal Villeroi, kuninga kasvataja, väljendas Venemaa saadikule kahetsust, et vastsündinud printsess on liiga noor ja kuningas ei saa nii kaua oodata, kuni ta suureks kasvab. Vastasel juhul ta võiks olla Prantsusmaa kuninganna.

Kardinal Dubois läks oma selgitustes armastuses Venemaa vastu veelgi kaugemale. Ta ütles Schleinitzile, et kui hämmastav ka Tsaristliku Majesteedi tarkus ka ei ole, ainiti, kuninga valimisel tsaaritari väljavalituks Tsaar unustas, et, katoliku seaduse järgi, kuningas ei saa temaga abielluda. Muideks, lisas Dubois paljutähendava miimiga, võib loota, et paavst osutab armulikkust ja annab selleks loa.

Selliste armastusväärsustega lõppesid kõik jutud Prantsusmaa kuninga võimalikust abiellumisest tsaaritar Nataliga. Samamoodi purunesid hiljem ka oletused tsarinna Elisabeth Petrovna suhtes, kes samuti pidi abielluma Prantsusmaa kuninga või printsiga.

Sellises Versailles Õukonna meele järgi olekus soovis Tsaar ei saanud jätta tähelepanu pööramata Prantsusmaa poliitilise agendi La Vie S-Peterburi nimetamise rahuldamisele, kes ütles, et regent ei saa olla parun Schleinitziga avameelne, kuna ta on sakslane. Seepärast Orleansi hertsog justkui soovib Schleinitzi tagasikutsumist ja tema asemele teise, vene nimega saadiku nimetamist*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LX стр. 139.

Tsaar otsustas seda Prantssumaa regendi soovi austada ja juunis 1720 aastal ta saatis Pariisi kaardiväe-porutsiku ((kaardiväe-leitnandi)), krahv Platon Muskin-Puškini ((Platon Moussine-Pouschkine, Платона Мусина.Пушкина)). Sellele saadikule oli antud kaks ülessannet: üks – avalik, mis puudutas parun Schleinitzi, aga teine – salajane, regenti puudutav.

3.juuni 1720 aasta instruksioonis, milline oli antud krahv Musinile-Puškinile ja millisel oli Tsaari allkiri, oli öeldud: „Ta peab sõitma Pariisi kiiresti ekstraordinaarse postiga, deklareerides meie maal, et on sadetud Hollandisse mõnedesse eraldi olevatesse komisjonidesse, aga välismaal, et sõidab otseteed terviseveetele, Hollandisse sõitmata. Saabudes Pariisi, rentima korteri, misjärel kohtuma parun Schleinitziga ja teatama temale, et on saadetud vahetuseks tema lähtestamisele ja annab temale üle reskripti. Teatades seejuures, et temaga on saadetud regendile kaks kirja, - üks selles samas asjas ja teine – akreditiiv, et saata eraldi kompliment ja et ta Schleinitz, esitaks selle eraaudientsil regendile. Pärast nii kiiresti kui võimalik saavutada regendi juures üksi privaatne audients, - hankides selle salaja, et Schleinitz sellest kohe teada ei saaks; teatada nelja silma all

regendile, et nõnda nagu asi, millisest me temale kirjutasime on suure tähtsusega, et kas Tema Kõrgusele on sobiv seda pidada parun Schleinitzi, kui saksa rahvusest inimese, kaudu ja ks temale on see persoon meeldiv“ „Kui aga regent kuulutas, et Schleinitzi isik on temale meeldiv – siis anda viimasele vajalikud paberid; kui aga teatab, et ebameeldiv, - siis jätta paberid enda kätte ja teatada regendile, et teeme läbirääkimised mitte ainult teisele vene rahvusest ministrile, ja nimelt vürst Kurakinile, vaid käseme Schleinitzi Prantsusmaa Ōukonna juurest tagasi kutsuda; kuulutades, et kui Schleinitzi persoon ei ole vastumeelt, siis me ikkagi soovime, et ta peaks läbirääkimisi mitte üksi, vaid koos vürst Kurakiniga“.

Juuni alguses krahv Musin-Puškin saabus Pariisi ja oli 19 juunil regendi poolt privatsel audientsil vastu võetud koos parun Schleinitziga. Krahv Musin-Puškin andise regendile üle kaks Tsaari 29. mai 1720 aasta kirja. Esimeses oli krahv volitatud paluma Tsaari nimel Orleansi hertsogi audientsi ja Tsaar palus Orleansi hertsogilt suhtuda krahvi „täieliku ja täiusliku usaldusega“. Teises kirjas Tsaar võtab formaalselt vastu regendi Venemaa ja Rootsi vahel rahu sõlmimiseks vahendamise ettepaneku. Seejuures parun Schleinitz volitatakse selles asjas Versailles Ōukonnaga läbirääkimisi pidama*).

*)Rembaud, Tecueil, t. I, p.200 et suiv.

Kuid mitte enne, kui 4. augustil õnnestus krahv Musin-Puškinil, saadiku selja taga, saada regendi juurde salajane audients. Sellel audientsil krahv Musin-Puškin selgitas regendile temale antud salajast ülesannet ja küsis otse regendilt: kas ta usub Schleinitzi? Sellele küsimusele ta sai vastuseks: „Kahtluseta on parem usaldada pärismaist, kui võõramalast; Schleinitz on sakslane, mispärast ma usun teda vähe“. Kuid edasi ta ei selgitanud ja saatis Musina-Puškini Duboisi juurde.

Läbirääkimised Duboisiga olid erakordselt keerukaks muudetud tuntud Lawi finantskrahhi tõttu, milline viis arutu hulga inimesi laostumisele. See rahanduskriis hõlmas täielikult Prantsusmaa valitsuse tähelepanu ja Musin-Puškinil tul kaua eraldi korteris elada. Lõpuks Dubois sai krahv Musin -Puškinile selgitada regendi Schleinitzi suhtes tekkinud rahulolematuse tegeliku põhjuse.

„Millisest asjast me Schleinitziga ka ei rääkinud“, ütles Dubois, „kõik see oli sõna-sõnalt Hanovres, Rootsis ja Viinis teada. Peale Schleinitzi ei saanud seda keegi välja lobiseda. Kuigi see avalikustamine ei saa meie asjas mingeid takistusi teha, ainiti on tarvis võtta teisi meetmeid, aga vürst Kurakin ei tohi siia sõita, sest et tema siiasõitu ei saa saladuses hoida“.

Mitte enne 31 detsembrit 1720 aastat krahv Musin-Puškin omas oma hüvastijätuaudientsi regendi juurde. Sellel audientsil hertsog Orleans veel kord tungival viisil nõustas Tsaari Rootsiga rahu sõlmimisega kiirustamist. Peale selle rahu allkirjastamist saabub aeg liidu sõlmimiseks riikide vahel, millised soovivad Euroopa tasakaalu hoidmist.

Musina-Puškini raportite tagajärjeks oli parun Schleinitzi viivitamatu Pariisist tagasikutsumine „Ōukonnas (Versailles) tekkinud pahameele ja kahtlustuste tõttu“. Tema asemele aga ei nimetatud vürst Kurakinit, kelle Pariisi saabumine Pariisi oli tagasi lükatud ettekäändel, et tema saabumist ei saa varjata, - mida tegelikult Tsaar Venemaa saadiku suhtes ei nõudnud, ja sellel juhtumil ta austas Regendi soovi ning nimetas oma esindjaks Versailles Ōukonna juurde vürst Vasilja Lukitsa Dolgorukovi ((Basile Dolgorouky, Василия Лукича Долгорукаро)), kes asus Taani Ōukonna juures täievolilise ministrina. Sellise nimetamise vastu Regent ei teinud mingeid vastuväiteid.

Vürst Dolgoruki saabus oma uuela ametipostile 4. veebruaril 1721 aastal ja 13. veebruaril oli ta koos parun Schleinitziga Regendi poolt vastu võetud. Peaegu neil samadel päevadel, aga nimelt 8. veebruaril, saabus S-Peterburgi uus Tsaari Ōukonna juurde nimetatud Prantsusmaa täievoliline minister, Campredon ja 12. veebruaril toimus audients Tsaari juures.

Ainiti, kui Campredon oli, väikeste vaheaegadega, mõned aastad Prantsusmaa esindajaks Venemaal, siis, vastupidiselt, vürst Dolgoruki Pariisist viibimine oli üpris lühiaegne; sama aasta juunis ta oli oma ametipostilt tagasi kutsutud.

Enne kui asuda kirjeldama Campredoni osalust Nystadi ((Uusikaupungi, Ништадскаго))) rahu sõlmimisel ja tema teguviisile Venemaal, on hädavajalik viidata ühele selle aja märkimisväärsele faktile.

Detsembris 1717 aastal Prantsusmaa Akadeemia president, abbt Bagnon, teavitas ametliku kirjaga Venemaa Tsaari tema valimisest selle Akadeemia liikmeks. Tsaar võttis nähtava rahuloluga temale antud aunimetuse vastu ja veebruaris 1721 aastal ta saatis Tsaari kirjaga Pariisi kellegi Schumacheri ((Шумахера)), millises oli väljendatud Peeter I elav tunnustus temale osutatud au eest.

Jaanuaris 1721 aastal sai Prantsusmaa saadik Rootsi Õukonna juures, Campredon käsu sõita Venemaale, kui erakorraline saadik, et täita Venemaa ja Rootsi vahelise vahendaja rolli. Temale antud instruksioonide alusel*),

*)Rambaud. Recueil des instructions, t.I, p. 208 et suiv. - Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LX стр. 145 и след.

Pidi Campredon „meelitama Tsaari“ ja püüdma kogu jõust leevendada rahu tingimuste, millised olid esitatud Venemaa poolt Rootsile, raskust. Muuseas, ta pidi püüdma., Et Tsaar nõustuks rahulduda Revali ühendamise ja loobuks kogu Baltikumi ühendamisest.

Campredon saabus S-Peterburi 8. veebruaril 1721 aastal ja Prantsusmaa agendi La Vie sõnde järgi, tema saabumine „rõõmustas kirjeldamatult selle pealinna elanikke“, sest et kõik ootasid rahu. Kõik olid kindlad, et Prantsusmaa vahendusel allkirjastatakse rahu Rootsiiga enne uue sõjakäigu algust.

Tsaar võttis samuti Prantsusmaa vahendaja vastu suure rõõmu ja suurte auavaldustega. Ta kutsus tema oma „assambleele“, jõi tema terviseks ja lubas temal mõni kord joomisest keelduda. Ta nimetas Campredoniga läbirääkimiste pidamiseks kolm volinikku: Golovkini, Tolstoi ja Šafirovi ((Golovkine, Tolstoy ja Schafirow, Головкина, Толстого и Шафирова)). Kuid Tsaar ise sisenes mitmeid kordi volinike istungite saali ja isiklikult väljendas Campredonile oma nõudmisi. Mõnikord ta tuli madruse kuues, kui oli tulnud admiraliteedist töölt tagasi. Kõik läbirääkimised peeti saksa keeles, milline oli valitud töökeeleks Venemaa volinike poolt.

Üpris varsti tuli ilmsiks, et Venemaa volinike ja Prantsusmaa vahendaja vahel ei ole võimalik jõuda mingile kokkuleppele. Kõigi Campredoni püüdlustele muuta mõõdukamaks Rootsile esitatud rahu tingimused, suhtes ütles Tsaar naerdes vastuseks, et „Jumal karistaks teda, kui ta, soovist teha teisele meelehead, eraldaks oma impeeriumist sellise suure töö, vere ja raha viljad“. „Kui Rootsi“, lisas Peeter I, „võtab ainsa mõistliku otsuse, milline veel jääb temale, nõustudes rahuga, millisest ta juba kümme aastat on keeldunud, siis ta, Tsaar, kinnitab positiivselt, et ei hakka sekkuma tema siseasjadesse“.

Raporteerides Duboisile Peeter I sellisest murdumatuses, Campredon, mõningase meeleheitega, järeldab: „Vaat, teie hiilgus, kõik, mis ma suutsin saavutada, minnes läbi paljude ebaõnnestumiste, nii rumala arvamuse tõttu, millised veenasid Tsaari, aga ka tema ministrite ülbuse tagajärjel, kelle austuse puudusele liidavad veel oma Valitseja äärmiselt auahne positsiooni“. (Campredoni 14 märtsil 1721 a. raport arhiepiskoop Cambraile).

Prantsusmaa saadik ei saavutanud midagi, vaatamata kõigile Tsaari poolsetele armastusväärtustele. Kuid tema kaebused Venemaa volinike kõrkuse peale olid täiesti õiglased. Nõnda, teda sunniti vastuvõtu algust ootama terved tunnid. Kui Campredon ütles Venemaa volinikele, et Prantsusmaa regent võib veenda Rootsit loovutama Tsaarile Kõxholmi kuni Sisterbeki jõeni, Peterburgi, Ingerimaa kuni Narva jõeni, kantsler Golovkin, Tolstoi, Šafirov ning Ostermann puhkesid valjult naerma.

„Need härrad“, kirjutas Prantsusmaa saadik Duboisile 22. märtsil 1721 aastal, hakkasid kogu kõrist naerma, küsides minult, kas ma räägin tõsiselt ja kas teen sellise ettepaneku Rootslaste nimel. Ma vastasin, et minul ei ole midagi Rootslaste nimel pakkuda, et ma tegutsen ainult kui vahendaja ja sellises mõttes, milline minu arvates, võiks kõige tõenäolisemalt viia kokkuleppele“.

Ostermann ütles avameelselt Campredonile, et pidades silmas selliseid vahendaja avaldusi, kõik läbirääkimised näivad temale ja tema kolleegidele täiesti viljatud. „Muidugi“, ütles ta, „meil on väga kahju, et teie poolt läbitud tee oli täis suuri katsumusi, kuid meie ja Rootsi vahel ei saa olla rahu teisiti, kui seades mere mõlemate vaheliseks piiriks“.

Campredon lootis, et mõjukas vürst Menšikov ((Меншиковъ)) veenaks Peeter I olema Rootsi suhtes enam järgiandlikum, kuid asjatult. Menšikov kuulutas kategooriliselt Prantsusmaa saadikule, et „Tsaar ei loovuta Liivimaad, ega ka Eestit ((Livonie, Esthonie, Ливонию, Эстонию)), aga teisest küljest, - ta ei soovi oma enda aknast näha naabri maad“.

Mõistetavaks saab meeleheite ja kurbuse tunne, milline lõppude-lõpuks valdas Camredoni: ta ei näinud mitte mingit vahendit, et sundida Peeter I ja tema ministreid olla enam alandlikum Rootsi suhtes ja loobuma sajandeid Venemaa poliitikaga taodelnud eesmärgist. Sellise meeleheite tundega on selgitatavad tema märtsi-raporti järgmised sõnad:

„Sellest ajast peale, mil ma olen teenistuses, miski ei ole näinud minule enam raskem, kui pidada läbirääkimisi siinsete, niivõrd kõrkide, kui ka kahtlustavate ning ebasiiraste inimestega. Mitte üks minu poolt külastatud ministritest, ei teinud minule vastuviisi, peale Rumjantsovi ja Preisimaa, Hollandi ning Taani ministrite“. Selle kirjutas Prantsusmaa saadik 22. märtsil, s.t. kuu aega peale tema visiite Vene ministrite juurde. Selle oma raporti Campredon lõpetab ahastuse karjega sõnades: „Julgen teid veenda, et ma ei ole kunagi kogenud ebameeldivaimat viibimist, enam kahjulikku minu nõrgale tervisele; samas on üpris märgatav, et siin ei olda häälestatud minu kasuks, põhjusel, et ma olin Rootsis pikka aega viibinud“.

Sellistel asjaoludel Campredon ei näinud mitte mingit vajadust jätkata oma viibimist Venemaal ja märtsi lõpus sõitsin tagasi Rootsi. Huvastijätul väljendas Tsaar meelitavat usaldust ja kinkis temale oma briljantidega kaunistatud portree. Kuid mitte ühtegi järelandmist ta ei teinud oma Rootsiga sõlmitava rahu tingimustes. Campredon mõtles, et kui Versailles Õukond nõustuks ohverdama 40.000 dukatit ((червонцевъ)), et osta ära Venemaa ministreid, kes olid tema sõnade järgi kõik äraostetavad, vaid siis oleks veel olnud võimalik Rootsit päästa. Selline nõuanne tõestab, kui vähe Campredon mõistis Peeter Suurt, kui oletas, et äraostetud ministrid oleksid suutnud Tsaari sundida loobuma oma eesmärkidest, milliste saavutamiseks ta pidas 20 aasta kestel laastavat Põhjasõda.

Peale Prantsusmaa vahendaja ebaõnnestunud missiooni taasalustati Venemaa ja Rootsi volinike vahelisi läbirääkimisi ja 30. augustil (11. septembril) 1721 aastal oli allkirjastatud Neystadi ((Uusikaupungi, Ништадский)) rahu-traktaat.

Camperdonile kuulub teene, et ta peale Stockholmi naasemist, selgitas avameelselt Rootsi valitsusele tema olukorra väljapääsmatut olukorda: oodata mingist küljest abi oleks olnud arutus. Rootsi veendus sellise väite õigluses ja allkirjastas Venemaaga Nystadis rahulepingu tingimused.

Campredonile endal aga tuli, sügisel 1721 aastal, näha Vene Tsaari „väljendamatut rõõmu“ selle suure ajaloolise sündmuse juhtumil, milline avas Venemaale loomuliku pääsu merele. Prantsusmaa Regendi esmane kavatsus oli jätta Camperdon Stockholmi ja nimetada Prantsusmaa saadikuks Venemaale keegi Verton, kes meeldis Tsaarile tema Pariisis viibimise ajal. Kuid seda ametisse nimetamist ei toimunud ja Camperdonile oli antud käsk sõita Stockholmist S-Peterburi, kui Prantsusmaa esindaja. Oktoobris 1721 aastal ta sõitis S-Peterburi, kuhu ta jäi 5 aastaks, s.t. kuni 1726 aastani.

Peeter Suure poolt väärts Prantsusmaa saadik kõige sõbralikuma vastuvõtu: ta oli Tsaari poolt viivitamatult vastu võetud, Venemaa ministrid tegid kohe temale vastuviisiidid ja kirikus, rahu sõlmimise pidulikul jumalateenistusel, pöördus Tsaar mitmeid kordi tema poole, kutsudes teda endale üha lähemale, aga krahv Matvejevivil käskis selgitada saadikule ta teenistuskohustusi. Peeter Suur ise laulis jumalateenistusel koos laulukooriga. Lõpuks, kõigil maskeraadidel ja pidustustel tõstis Tsaar pidevalt esile Prantsusmaa esindajat, kutsudes esile üldise tähelepanu. Olengul Austria saadiku krahv Kinski ((Kinsky, Кинского)) juures, Imperaator ((Keiser)) nägi Camperdoni, läks tema juurde kõige armastusväärsemal viisil ja suudles teda „sõpruse märgiks“ - nii nagu märgib saadik ise oma 17. novembri 1721 aasta raportis. Vähe veel: vürst Trubetsky pulmas pidi saadik

tantsima noorikuga, kes oli tema juurde juhutatud Valitseja enda poolt. Vaatamata sellele, et ta ei olnud juba 10 aastat tantsinud, ei saanud ta ära öelda.

Need ebatavalised armastusväärused ja tähelepanu milline oli osutatud Prantsusmaa esindajale Peeter Suure poolt, omasid salaesmärki: nad pidid valmistama ette tee Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liidu loomisele. Sellest liidust unistas Peeter Suur peale Nystadi rahu sõlmimist, nähes selles kindlat alust igasuguste Rootsi poolsete Balti provintside tagasi võtmise katsete vastu.

Sellise liidu sõlmimise ettepanekuga pöördus Keisri nimel Versailles kabinetile poole, parun Schleinitz, kes oli seni Pariisi jäänud, 28 septembri noodiga, millises oli arendatud mõte, et liit Venemaa, Prantsusmaa ja Rootsi vahel on Põhja Euroopas parimaks rahu garantiiks*).

*)Rambaund. Recueil des instructions, t. I, p. 247 et suiv.

Sellise liidu sõlmimised hakkasid viivitamatult rääkima Campredoniga Šafirov ja Ostermann, tõestades kogu selle kasu nii Prantsusmaale, kui ka Venemaale. Ainiti, nad ei pidanud Venemaale väarikaks sellise liidu pealessundimist, vaid, vastupidi, püüdsid veenda Prantsusmaa saadikut, et kõik riigid püüavad Venemaad meelitada ja teevad temale ettepanekuid.

Ainiti, Campredoni liidu sõlmimise läbirääkimised lõppesid täiesti edutult. Prantsusmaa poliitika juht, kardinal Dubois, ei kavatsenud loobuda liidust Inglismaaga, milline suhtus Venemaasse ilmselt vaenulikul viisil. Ta ei näinud mitte mingit põhjust, milline võinuks teda sundida Prantsusmaa poliitilises süsteemis Inglismaad Venemaaga vahetama. Peeter Suur omas positiivseid tõendeid, et tema kõige salajasemad ettepanekud Versailles kabinetile saadetakse viivitamatult Londonisse. Seepärast ütles Tsaar kategooriliselt Campredonile: „Ma teatan teile, et kuna ma ei tea, kuidas ja kelle kaudu neist teada saadi, ma ei saa astuda Prantsusmaaga mingitesse läbirääkimistesse, sest et selles paljastatakse sellisel viisil saladusi, siis tema peale ei saa mitte mingis asjas tõsiselt loota. Väga võimalik ja ma hea meelega kontrollin, et kas selles on süüdi keegi minu omadest, kuid minul on vaja seda hädavajalikult teada saada. Ma usun seda, et teile vastab selles suhtes teie õukond“. (Campredoni 21. detsembri 1721 aasta raport).

Dubois, kes pidevalt paljastas kõigi Venemaaga peetavate läbirääkimiste saladusi oma Londonisse saadetavates sõnumites, ei pidanud paljaks kirjutada Campredoni raportile, et selline Venemaa Keisri kaebus on selgitatav ainult tema soovist ajada teibasse keegi oma ministritest!

Muideks, ei saa eitada, et Venemaa ministrite käitumine kutsus esile Prantsusmaa saadiku poolseid õiglasi kaebusi. Salajased läbirääkimised liidu-traktaadi üle käisid kord Safiroviga, kord aga Tolstoiga, siis Jaguzinskiga, siis veel ka Menšikoviga ((Шафировымъ, Толстымъ, Ягужинскимъ, Меншиковымъ)). Seejuures, neist igaüks omas oma vaadet sellele asjale ja neist ükski ei usaldanud teineteist. Vastupidi, igaüks andis Campredonile mõista, et tal ei tuleks teisi tema kolleege uskuda. Lõpuks, Tsaar ise väljendas oma umbusaldust Jaguzinski suhtes, kelle majas ta vestles Prantsusmaa saadikuga. Vürst Menšikovi suhtes ütles Peeter Suur, et ta ei saa teda ametliku saatkonna eesotsas Stockholmi saata, et anda Nystadi rahust kinnipidamise tõotus, sel põhjusel, et vürst „räägib saksa keeles ja järelkult, võib ilmutada kõigi ees oma andetust ja rääkida kokku rumalusi, milleks ta vaid ongi võimeline“*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. XL стр. 364.

Seejuures, just selle sama vürst Menšikovi poole pidi mitmeid kordi Prantsusmaa saadik pöörduma, kui ta ei saanud mingilt teiselt Tsaari ministrilt mingit vastust.

Kui aga kõigile nendele asjaoludele lisada, et Campredon ei saanud mitme kuu kestel mitte mingeid instruksioone Venemaaga liidu sõlmimise läbirääkimiste suhtes, siis ei ole endale raske ette kujutada tema S-Peterburi Õukonna juures viibimise olukorra väljapääsmatust, kus temale elu näis olevat muutunud täiesti väljakannatamatuks. Ta pidi osalema kõik-võimalikel pidustustel ja veenduma selles, et Vene daamid võisid juua veini, temast halva tervise tõttu, hulga rohkem. Duboisilt, kellele ta kirjutas oma raporteid üpris korralikult, ta ei saanud mitte mingeid telegramme.

Alles veebruaris 1722 aastal ta sai, peale tema Venemaale saabumist, oma valitsuselt esimese telegrammi. Kuid see oli täiesti sisutu ja kasutu.

Selline Versailles kabineti teguviis mitte ainult ei loonud tema esindajale Venemaal väljakannatamatu olukorra, vaid diskrediteeris teda Peeter Suure ja tema ministrite silmis lõplikult. Nähes, et Prantsusmaa saadik ei saa oma Õukonnalt mitte mingeid instruktsioone ja ei saa miskit positiivset öelda, hakkas Tsaar vältima temaga kohtumisi ning hoidus meelega temast eemale.

Campredon oli sunnitud avalikult väljenduma oma valitsuse ees. 1722 aasta märtsis ta kirjutas kardinal Duboisile järgmistes väljendites: „Minul on au kirjutada teile täna vaid sel eesmärgil, selleks et uuesti tunnistada, et teie vaikimine hävitab kõik, mis on minu poolt tehtud tema Kuningliku Kõrguse poolt minule ülesandeks tehtud läbirääkimiste edu saavutamiseks. See vaikimine annab teistele riikidele tegevusvabaduse, kuidas neile sobib, oma huvide kasuks ja sisendab Tsaari ministritele endile mõtet, et Prantsusmaa ainult soovis siduda Tsaari ebamääraste, igasuguse tegeliku aluseta läbirääkimistega“*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. XLIX стр. 68 и след.

Saamata oma 5 kuise Venemaal viibimise aja jooksul oma valitsuselt mitte mingeid instruktsioone, hakkas ka õnnetu saadik ise vältima kohtumisi Tsaariga. Kui, 1722 aasta märtsis, oli vürst Mentšikovi juures assamblee ((koosviibimine)), Campredon ei läinud sinna, teades, et sinna tuleb ka Valitseja. Viimane, jõudes assambleele, ainiti, küsis väga armulikult Prantsusmaa saadiku tervise järele.

„Ma tean“, kirjutas Campredon 27. märtsi 1722 aastal kardinal Duboisile, „et Tsaar oleks tahtnud minuga rääkida, kuid minul ei oleks olnud temale midagi öelda. Ja nii, nagu minu viibimine selle monarhi juures on täiesti kasutu, aga Teie Kõrgeaususe vaikimine saadab minusse kindla veendumuse, et Prantsusmaa ei hooli temast ja otsib liitu teistega, siis mina anun Teie Kõrgust, ilmutada äärmisel juhul vähekegi kaastundlikkust, et mind siit tagasi kutsuda, selleks, et ma võiks lõpetada oma elupäevad mingis enam rahulikumas kohas“.

Kuid kardinal Dubois ei pidanud võimalikuks õnnetule Vene Õukonna juures asuvale Prantsusmaa esindajale kaastunnet väljendada, ega vastanud ta härdatele instruktsioonide saatmise palvetele. Lõpuks, juulis 1722 aastal, sai Campredon kardinal Duboisilt kaks kirja. Kui arvatavasti ta rõõmustas väga neid kirju saades, siis sama tõenäoliselt oli ka pettumus ülisuur, kui ta oli need kirjad läbi lugenud. Mõlemates kirjades sisaldasid ainult üldised fraasid, kuid mitte mingit vastust põletavale Venemaaga liidu sõlmimise küsimuses ei olnud*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. XLIX стр.117 и след.

Seejärel järgnevad harvad Duboisi kirjad tõid ilmsiks tema üleoleva suhtumise Venemaa ja Prantsusmaa vahelisse liidu küsimusse, kui Euroopa Põhjas toimunud poliitilisest pöördest arusaamise.

Seejuures, Peeter Suur oli rahulolematu Versailles Õukonna käitumisega, et ta mitte ainult ei lakanud rääkimast Camperdoniga, vaid käskis vürst Dolgorukil Pariisist ära sõita ja parun Schleinitzil, kes oli sel ajal veel seal, samuti sõita Saksamaale.

Lõpuks, oktoobris 1722 aastal Campredon sai kardinal Duboisilt Versaillesst 3.(14.) oktoobri pika kirja, millist võib õiglaselt nimetada instruktsiooniks**).

***) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. XLIX стр.151 и след.

Selle akti peamine mõte oli väljendatud järgmistes tema sõnades: „Millist kõrget asendit ka praegu Tsaar ei omaks, kuid palju asjaolusid võivad uuesti uputada ta keisririigi sellesse pimedusse, millisest ta selle välja tiris, siis oleks olnud ülemäära julge anda miskit temaga liidu asjas juhuse osaks“.

Selline skeptitsism suure Ümberkorraldaja poolt loodud Keiserliku Venemaa elujõu suhtes, milline oli nõnda otseselt välja öeldud Prantsusmaa poliitika juhi poolt, selgitab täielikult oktoobri-instruktsiooni kogu sisu. Selle mõtte oli see, et Prantsusmaal ei ole miskit muret Venemaaga liidu sõlmimise suhtes. Kuid Campredonil lubatakse jätkata alustatud läbirääkimisi ja isegi allkirjastada liidu-traktaat, kui selles järgitakse järgnevaid kolme tingimust: 1) Inglismaa peab olema liitu võetud, 2) Prantsusmaaga sõlmitud traktaadid, sellised nagu : Utrecht, Bade, Haagi ja Londoni omad, peavad jääma puutumatuks, ja 3) Venemaa ja Türgi vahelist sõda ei tule lugeda *casus foederis* ((lepingu juhtum)).

Peale selle, kohe peale liidu-traktaadi allkirjastamist peab olema sõlmitud kaubandus-traktaat, millise jõul Prantsusmaa peab saama enamsoodustatud rahva ((riigi)) õiguse.

Olid veel kaks asja, millise üle toimus Venemaa ja Prantsusmaa vahel mõtetevahetus. Esimene puudutas Peeter I Keisri tiitli tunnustamist. Versailles' Ōukond, ei keeldunud selle Tsaari soovi täitmisest, kuid tingimusel, et Prantsusmaa kuningal säilitatakse tema kõik tunnustatud õigused ja au-privileegid. See-juures, Duboisi poolt vastu võetud süsteemi järgi, peab see küsimus olema lahendatud ainult peale liidu-traktaadi sõlmimist, millise teostamise takistamiseks ta ise mõtles välja kõikvõimalikke takistusi.

Lõpuks, Versailles' Ōukond teadis, et Tsaar ei ole loobunud tema tütre Elisabethi ((Елизавете)) Prantsusmaa kuningale mehele panemise mõttest. Kui see plaan purunes, Tsaar väljendas soovi, et üks Prantsusmaa printsidest ja nimelt hertsog Chartres, abielluks printsess Elisabethiga. Dubois ei lükka seda projekti tagasi, kui vaid Venemaa tagab hertsogile Poola troonile asumise. Ta teeb Campredonile ülesandeks teha ettepanek, et see abielu oleks lükatud edasi kuni Poola kuninga surmani ning hertsog Charteresi Poola troonile asumiseni.

Sellised olid instruktsioonid, millised olid lõpuks antud kardinal Duboisi poolt Campredonile peale mõistmatut vaikmist mitmete kuude kestel. Nende instruktsioonide alusel oli koostatud liidu-traktaadi kava, millise Campredon pidi esitama Keisri volinikele*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. loc. Cit., p.233.

Kui Prantsusmaa saadik esitas liidu-traktadi kava parun Ostermannile, siis viimane ei viivitanud, et temale öelda, et sellist traktaati Tema Keiserliku Majesteedi poolt heaks ei kiideta. Kui Prantsusmaa hakkab nõudma sellesse liitu Inglismaa võtmist, siis kõik edasised läbirääkimised on täiesti liigsed.

Samamoodi printsess Elisabethi Prantsusmaa printsiga abiellumise küsimus oli Versailles' Ōukonna poolt seatud sõltuvusse võimatu tingimusega. Suurvürstinna pidi ootama Poola kuninga surma ja kui hertsog Chartres valitakse Poola troonile, ainult siis võis toimuda see abielu. On mõistetav, et Peeter Suur võis vaadata sellisele tema südamele lähedase küsimuse seadmisele ainult kui Versailles' Ōukonna poolset selle abielu toimumise mittelubamise soovi. Ja tõesti, kardinal Dubois üldsegi ei tundnud kaasa sellele kavale, nõnda nagu pidades silmas printsess Elisabethi ema lihtsat päritolu. Kui aga hertsog Chartres abielluks Saksamaa printsessiga, siis Versailles' kabineti tegelikud kavatsused väljenduks täiesti selgel kujul**).

***)Vt. Vandal. Louis XV et Elisabeth de Russie, Paris 1882, p. 59 et suiv.

Sellistel asjaoludel kõik salajased läbirääkimised selles asjas Campredoni ja vürst Dolgoruki vahel, kes oli Tsaari poolt nimetatud volinikuks et korraldada mainitud abielu, pidid jääma täiesti viljatuks.

See olukord ei muutunud ka Louis XV täisealiseks jõudmisel, ega hertsog Orleansi ning kardinal Duboisi surma järel. Hertsog Orleansi asemele astus hertsog Bourbon ja Duboisi asemele nimetati krahv Morville. Uus Regent ja uus Välisministeeriumi riigi-sekretär teatasid Campredonile, et nad ei kavatse muuta ühtegi tähte instruktsioonides, millise ta oli saanud Duboisilt. (Krahv Morville 16 augusti 1723 aasta telegramm Campredonile***).

***)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. ЛII. стр.96 и след.

Mis aga puudutab täpsemalt liidu-traktaati, siis Morville teatas Campredonile, et kuningas hakkab ka edaspidi käsitlema Tsaari äraleppimist Inglismaa kuningaga *conditio sine qua non* (ilma selleta mitte)) Prantsusmaa ja Venemaa vahel liidu sõlmimise alusena. Seda äraleppimist nõutakse riigi kõrgeima hüvena (raison d'Etat), millest kuningas ei saa kunagi ära ütelda. Venemaa ja Inglismaa vahel lakkasid diplomaatilised suhted alates 1721 aastast, kui Inglismaa sõlmis Venemaa vastu liidu Rootsiga ja suunas oma sõjalaevastiku Venemaa vastu vaenulikeks demonstratsioonideks Balti merele. (Vt. Kd. (XI) X, Nr.Nr.382-383, lk. 55 jne.).

Seada sellistel asjaoludel Inglismaa võtmine Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liidu sõlmimise tingimuseks tähendas meelega sellise liidu sõlmimise takistamist.

Just nimelt selles samas mõttes mõistis Peeter Suur Versailles Õukonna nõudmist ja seepärast ta ei omanud mitte mingeid illusioone Prantsusmaa poliitika suhtes. Ainiti, Campredoni ja Venemaa ministrite vaheline mõttevahetus liidu üle kestab kuni suure Ümberkorraldaja täiesti ootamatu surmani veebruaris 1725 aastal. Peeter Suur ikkagi jätkas siiralt väljendamast poolehoidu Prantsusmaa suhtes, vaatamata Louis XV valitsuse täielikule saamatusele. Mõned Prantsusmaa riigimehed olid niivõrd veendunud selle liidu kasust, et minnes mööda igasugustest instruktsioonidest, püüdsid omal riisikol pidada Venemaaga sõbralikke suhteid.

Selles suhtes on tarvis anda au Campredonile, et ta oli väsimatu oma püüdlustes hoida häid suhteid mõlemate riikide vahel ja et siluda nende vahelisi alalisi arusaamatusi. Vaatamata sellele, et mitmete kuude kestel tal puudusid igasugused valitsuse poolsed instruktsioonid, Campredon jätkas läbirääkimiste pidamist liidu-traktaadi ning teiste jooksvate küsimuste üle. Selles samas vaimus tegutses Porta juures Bonac. Kui 1724 aastal türklased väljendasid oma vaenu venelaste suhtes ja sõda näis olevat möödapääsmatu, Prantsusmaa saadik, omal riisikol, tegi Portale oma vahendamise ettepaneku. Tänu tema energiale, õnnestus uus Venemaa ja Türgi vaheline sõda ära hoida. Bonac tegutses käsikäes Campredoniga, ootamata ära oma valitsuse poolseid instruktsioone.

On arusaadav, et Bonac ja Campredon pidasid eelkõige silmas oma isamaa kasu, millisele ustava liitlase Türgi sõjakäik võis esile kutsuda sekkumise hädavajaduse. Kuid teisest küljest, mõlemad Prantsusmaa diplomaadid teadvustasid enesele suurt teenet, millist nad osutasid Venemaale, milline mitte mingil viisil ei saanud, peale äsja lõppenud Põhjasõda, soovida uut sõda Türgiga. Peeter Suur ei viivitanud mõlemale Prantsusmaa esindajale oma siira tunnustuse väljendamisega.

Selle hea poolehoiduga nende suhtes Keiser otsustas ära kasutada Campredoni, et saavutada lõpuks liidu-traktaadi allkirjastamine. Päeval, mil S-Peterburis saadi Vene-Türgi, Pärsiat puudutav konventsioon, milline oli allkirjastatud Konstantinoopolis Prantsusmaa esindaja vahendusel, s.t. 1. augustil 1724 aastal. Peeter Suur läks kirikuse tänu-jumalateenistusele. Kiriku sissepääsu juures Tsaar tuli hobuselt maha ja soovis minna kirikusse. Kuid siis tuli rahvahulgast välja Prantsusmaa saadik ja suundus Tsaari juurde ning õnnitles teda Türgika tekkinud konflikti õnneliku lõpetamise puhul.

Peeter Suur ei sattunud sellisest õukonna etiketi rikkumisest segadusse, andis saadikule kätt ja meenutades tema osalust Rootsiga rahu sõlmimisel, ütles temale: „Teie olite alati minule rahuingliks“. „Tehke nii, Teie Majesteet“, vastas Campredon, „et minul oleks see au kuni lõpuni. Teie Majesteet suvatsege teada kõike, mida kuningas, minu Valitseja, tegi teile. Kas tõesti te ei tee midagi austusest tema Kuningliku Majesteedi vastu, kes, kõigis ettepanekutes, millised olid teie poolt tehtud nõnda ammu, et taastada teie ja Inglismaa kuninga vaheline hea üksmeel, ei pea silmas miskit muud, kui teie kuulsust ja teie tõelist kasu?“ - „Ma ei hakka olema“, vastas Keiser, „ei tänamatu, ega ebaõiglane ja annan viivitamatult minu ministritele sellised käsud, millistega te arvatavasti jääte rahule“*)

*)Vandal, loc, cit., p.73.

Parun Ostermann ja tema Venemaa kolleegid olid arvatavasti väga Prantsusmaa saadiku julgest sammust väga šokeeritud, kuid pidid täitma Kõigekõrgema käsu, milline seisnes selles, et tuli pingutada kõigest jõust, et võimalikult kiiresti sõlmida liidu-traktaat. Läbirääkimised alagasid mõlematelt pooltelt uue energiaga, kuid ikkagi lõppesid täieliku ebaeduga. Prantsusmaa volinik pidi nõudma Venemaa ja Inglismaa äraleppimist ning viimase kaasamist liidu-traktaadiga. Venemaa ministrid olid sunnitud teatama Camperdonile, et nende endi vahel oleks liidu-traktaat allkirjastatud ühel päeval. Kuid Keiser kohtab ületamatuid takistusi et allkirjastada liidu-traktaat koos Prantsusmaa ja Inglismaaga.

Sellel „non possumus“ ((meie ei saa)) lõppesid Peeter Suure valitsemise ajal liidu sõlmimiseks Venemaa ja Prantsusmaa vahelised diplomaatilised läbirääkimised.

Peeter Suure surm ainult peatas läbirääkimised franko-vene liidu üle, kuid ei lõpetanud neid. Vastupidi, kogu Keisrinna Katariina I ((Catherine I, Екатерины I)) valitsemise kestel neelasid need läbirääkimised mõlemate asjast huvitatud valitsuste tähelepanu, kuid need lõppesid Venemaa ja Austria, Prantsusmaa neetud vaenlase, vahelise liidulepingu sõlmimisega. Seejuures ei saa eitada, et Keisrinna oli siiras soov läheneda just nimelt Prantsusmaale. Ainult tollasel Prantsusmaa Louis XV valitsusel oli väga vähe sellele vastutuleku soovi.

Tõsi, Keisrinna Katariina I õukonnas olid samuti Venemaa ja Prantsusmaa liidu kaitjad ning vaenlased. Vürst Menšikov krahv Apraksin, vürst Golitsõn, krahv Tolstoi ja nähtavasti ka parun Ostermann ((Менгиковъ, Апраксинъ, Голицынъ, Толстой, Остерманъ)) pooldasid seda liitu; samas kui kantsler krahv Golovkin, vürst Dolgoruki, vürst Repnin ja Jaguzinski ((Головкинъ, Лолгорукий, Репнинъ, Ягужинский)) kaldusid Vene-Austria liidu poole. Selle viimase mõtte kõige ägedamaks kaitsjaks oli „lärmaja“ Jaguzinski, kes, tülitstes sellepärast Menšikoviga, läks Petropavlovski kirikusse kummardama suure Tsaari säilmetele ja kaebama solvaja peale.

Keisrinna ise väljendas täiesti avalikult poolehoidu liidule Prantsusmaaga, nagu ka tema õemees, hertsog Holstein, milline soetas Venemaa poliitikale suure mõju. Katariina I vaatles selle liidu sõlmimises mitte ainult surnud Valitseja soovi täitmist, millise visandid olid temale pühad, aga samamoodi ka oma enda südamesoovi, oma tütre tsaaritar Elisabethi Prantssumaa kuningale või ühele Prantsusmaa printsidest, mehele paneku teostamine. Aga mitte ühelgi neist soovidest ei olnud mõistetud teostuma. Kuid need olid Katariina I valitsemise ajal mõlemate riikide vaheliste üpris tõsiste diplomaatiliste läbirääkimiste asjaks.

Mõni päev peale Peeter Suure surma algas neis küsimustes juba mõtete vahetus Prantsusmaa saadiku ning Venemaa ministrite vahel. Krahv Tolstoi veenas Prantssumaa saadikut, et peamiseks liidu-traktaadi sõlmimist aeglustavaks põhjuseks oli Peeter Suure haigus ja tema enneaegne surm. Kuid et „praegu Tsaaritar, kindlalt otsustas järgida kõiki plaane, millised olid visandatud surnud Monarhi poolt, pingutab kõigest jõust viia need soodsa lõpuni“. Seepärast Keisrinna käskis Tolstoil veenda saadikut tema poolsest soosingust Prantsusmaaga liidu suhtes.

Ostermann, olles kõigi nende Prantsusmaaga liidu sõlmimise läbirääkimiste hingeaks, kinnitas täielikult Capredonile Keisrinna kindlat soovi lõpetada see asi edukalt. Samuti tema sõnul olid ainsateks venitamiste põhjusteks: „Valitsejanna lein, matustega seotud asjad, edasilükkamatud riigi siseasjad, millistele tuli koheselt kogu tähelepanu pöörata“. Seejuures Ostermann tegi saadikule ettepaneku astuda läbirääkimistesse ning hakata viivitamatult tegelema liidu-traktaadi üksikute artiklitega. Campredon väljendas sellise ettepaneku suhtes oma imestust, meenutades Ostermannile, et liidu-traktaadi artiklid on juba surnud Valitseja ajal läbi arutatud ja et ainult Inglismaa lepinguga liitumise mittesoovimine on komistuskiviks saanud. (Campredoni 21. aprilli 1725 aasta raport krahv Morvillele).

Keisrinna Katariina I nõustus Inglismaa osalusega, kuid üpris kiiresti osutus, et üpris oluliseks erimeelsuse punktiks oli erimeelsus Venemaa ja Prantsusmaa saadikute vahel. Liidu-traktaadi kava, milline oli esitatud Campredoni poolt, oli seatud läbirääkimiste aluseks. See kava sisaldas endas avalikke ja salajasi artikleid. Esimestest tekitas mõningaid vaidlusi artikkel, milline puudutas Prantsusmaa poolt sõlmitud traktaatide garantiid, milliste eest Venemaa pidi enda peale võtma käenduse. Esmases projektis olid mainitud traktaadid, milliste oli isegi Venemaa vaenulik

eesmärk. Need traktaadid käskis Peeter Suur maha tõmmata. Peale seda jäid mainitud vaid mõned traktaadid, sellised nagu: Utrecht, Bade, Londoni jne.

Kuid Venemaa valitsus keeldus selle artikli vastuvõtmisest isegi muudetud vormis. Ostermann andis Campredonile üle liidu-traktaadi kava, millise Artikkel III kindlustab, üldistes väljendites, lepinguliste riikide kõigi valduste vastastikuse garantii. Prantsusmaa valitsus nõudis selle artikli oma sõnastuses kõikide traktaatide loetlemist. Kuid leidmata Venemaa volinike poolset järeleandlikkust, Campredon, lõpuks, tegi ettepaneku esitada see artikkel järgmisel kujul: lepingulised pooled garanteerivad teine-teisele oma valdusi, millised kuuluvad neile mingite traktaatide jõul. Sellele ettepanekule väljendasid Venemaa volinikud, peale üpris elavaid vaidlusi, oma nõusolekut. Kuid nad tegid väljajātu selles mõttes, et Prantsusmaa ja Inglismaa garanteeriksid Venemaa valduste puutumatus, kui neid rünnatakse Türgi või Poola poolt. Sellise tingimusega nõustumast keeldus Versailles kabinet kategoorilisel viisil ja lepinguliste poolte volinike vaheline kokkuleppe sõlmimine vastastikuste garantiide suhtes muutus täiesti võimatuks.

Veel enam erimeelsusi kutsusid esile liidu-traktaadi kava salajased artiklid, millised puudutasid Holsteini hertsogi huve, milline mängis üpris suurt rolli Venemaa Õukonna juures. Tema isiklikult ja tema esimene minister Bassewitz võtsid vahetult ja tegevalt osa kõigist liidu-läbirääkimistest. Camperdonil tuli pidevalt Vene ministrite pärast avalikult või salaja käia hertsog Holsteini juurde, et kaevata Venemaa ministrite jäärapäisuse peale. Hertsogi palavaimad soovid oli kahesugused: esiteks, ta unistas Rootsi troonile asumisest ja teiseks, ta lootis Taanilt saada tagasi Schleswigi*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LVII. стр.419 и след.

Need Holsteini hertsogi soovid ei pälvinud Venemaa volinike erilist kaastunnet, kuid nad pidid arvestama Keisrinna ilmse kasvava poolehoiuga tema õemehe suhtes. Sel põhjusel projekteeritud salajased artiklid pidid andma hertsog Holsteinile rahulduse, sellega, et tunnistatakse tema õigusi Schleswigile ja Rootsi troonile, kui saabuvad teatud ajaolud.

Seejuures, ei Prantsusmaa, ega ka Inglismaa ei pidanud võimalikuks Taani ja Rootsi suhtes Holsteini hertsogi soovide austamist. Nii sellele, kui ka teisele riigile ei paistnud olevat soovitav näha Venemaa Keisrinna õemeest Rootsi troonil.

Seline vaadete erimeelsus pidi eelkõige viima Venemaa ja Prantsusmaa volinike vaheliste diplomaatiliste läbirääkimiste pidamisel viivitamisele. Campredon ootas tihti kuid instruksioone ning volitusi. Versailles kabinet asus avalikult väljendama hoolimatust nende läbirääkimiste suhtes, millised olid koondatud S-Peterburi.

Tõsi, Versailles Õukond olis valmis tooma erinevaid ohvreid, et sõlmida liit. Nii ta ohverdas 60.000 dukatit, et osta Venemaa suurnike ning ministrite äraostmiseks kingitusi. Need rahalised kingid olid jaotatud avalikeks ja salajasteks. Avalikud kingid olid mõeldud : kantsler krahv Golovkinile, krahv Tolstoile ja parun Ostermannile, igaühele 3.000 tservoonetsit ((ducats, червонныхъ)); salaja anti: Menšikovile 5.000, Tolstoile, Apraksinile ja Ostermanile a. 6.000, vürst Golovkinile 4.000, Dolgorukile 3.000, Makarovile 4.000, Jaguzinskile 2.000 jne.*).

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LVIII. Стр.284 и след.

Selline Versailles Õukonna lahkus pidi, Campredoni arvates, tagama franko-vene liidu sõlmimise, millisega ta tegeles puhta südamatunnistusega. Temale ei saa ette heita selle eest, et ta soovis siiralt selle liidu allkirjastamist, kuna uskus Peetri Venemaa suurt tulevikku ja hindas õieti Venemaa tähtsust Euroopa riikide hulgas. Kuid kõik tema püüdlused pidid tühja jooksuma, tänu Versailles kabineti lühinägelikule poliitikale ja hertsog Bourboni ja välisministeeriumi riigisekretär krahv Morville kõrgile ekslikusele. Kuningas Louis XV ise millegi vastu huvi ei tundnud.

Morville ei lakanud elamast Prantsusmaa poliitika traditsioonide järgi ja seepärast ta ei olnud, Venemaa poolt Põhja Euroopas tehtud vallutuste tõttu uuest olukorrast arusaamise võimeline. Temale näis võimatu, Venemaa kasuks, ohverdada milleski Prantsusmaa iidsest sõprusest Türgiga.

„Kogu maailmale on teada“ ütles ta vürst Kurakinile, „kui kasulik on Prantsumaale Sultani sõprus. Millise Euroopa riigiga Prantsusmaa liidus ka ei ole, liit Türgiga peab jääma rikkumatuks. On tarvis meenutada, millist kasu me saime möödunud aastal Türgilt Austria Õukonna vastu. Peale selle, kolmandik Prantsusmaa kuningriigist saab oma heaolu kaubandusest, millist teostatakse Sultani valdustes; kuningas ei saa nõustuda mitte mingi tingimusega, milline võinuks anda kas või pisukese kahtluse Portale“.

Pidades silmas selliseid asjaolusid Camperdoni püüdlused viia liidu asja edasi heale lõpule, pidid kohtama ületamatuid takistusi.

Solovjov räägib täiesti õiglaselt, et „Campredoni ei aetud rahutuks Jaguzinski kuumaverelisusega ja Golovkini põikpäisusega, Dolgoruki äärmise ettenägelikkusega ja ettevaatlikusega, vaid pigem Ostermani kahemõttelise käitumisega, kelle mõju välispoliitika küsimuste lahendamisel ei olnud saladuseks välismaistele diplomatidele ja kes ei lobisenud midagi välja nii elavate kui ka surnute ees“*)

*)Соловьёвъ. История Россия. т.ХІХ, глава І.

Seejuures, see mõjukas Venemaa minister, kellega Campredon pidas pidevalt läbirääkimisi, piisavalt selgelt väljendas kahtlusi Venemaa-Prantsusmaa liidu tegeliku kasu suhtes. Ei olnud tarvis eriti pingutada, et veenda teda Venemaa ja Austria vahelise liidu suurest kasust, Prantsusmaa asemel. Mida enam tuli ilmsiks Versailles kabineti põikpäisus oma enda liidu-traktaadi kaitsmisel, seda enam Ostermann veendus selle kabinetiga kokkuleppe sõlmimise võimatuses ja Campredoniga peetavate läbirääkimiste tulutuses.

Sellisel viisil, asjaolude jõul, enamus Keisrinna Katariina I nõunikest olid sunnitud suhtuma skeptiliselt Prantsusmaaga liidu-traktaadi sõlmimise läbirääkimistesse. Lõpuks, ka Keisrinna ise pidi lugema end Prantsusmaa kuninga, Prantsusmaa regendi, Bourboni hertsogi ja tema ministri Morville poolt solvatuks.

Asi oli selles, et Katariina I ei saanud loobuda mõttest, et tema tütar Elisabeth oli mõistetud olema Prantsusmaa troonil või vähemalt olema abielus Prantsusmaa printsiga. Selle pakitseva asja konfidentsiaalsete läbirääkimiste ebaedukas käik Peeter Suure ajal ei võtnud hoogu maha Keisrinna. Vastupidi, temale näis, et nimelt just peale Suure Tsaari surma sabusid sellised soodsad asjaolud, milliseid ei saanud kasutamata jätta selle ihaldatud eesmärgi saavutamiseks.

Aprillis 1725 aastal oli S-Peterburis saadud teade sellest, et Prantsusmaa kuningas keeldus abiellumisest Hispaania troonipärija Mariega, kes juba mitu aastat elas Versailles Õukonna juures, kui Louis XV väljakuulutatud mõrja. See sõnum avaldas Keisrinna Katariina I sügavat muljet, kutsudes temas uue jõuga esile mõtte tsaaritar Elisabethi abielust kõige kristlikeimaga kuningaga. Ta kutsus viivitamatult enda juurde Prantsusmaa saadiku ja küsis temalt: kas see on tõsi, et kuningas saatis Hispaania printsessi Marie tagasi? Campredon vastas, et ta teab sellest sündmusest ainult seda, mida kirjutatakse ajalehtedes. Siis märkis Keisrinna, et temale on sellisest kuninga otsusest teada Hollandist saadetud kirjadest. Muideks, ta nägi juba ammu ette sellist otsust „kuna nõnda noor printsess ei kõlba kuningale, ega tema kroonile, milline nõub kiireimat järeltulijate ilmumist“.

Keisrinna käsul, vürst Menšikov püüdis selgitada Prantsusmaa esindajale kõiki kuninga kasusid abielust Tsaarinnaga, kellega abielus sõlmimisele ei ole mingeid takistusi: Keisrinna lahendas isegi printsess Elisabethi katolikku usku mineku. Lõpuks, Katariina I andis Campredonile mõtte, et kui Prantsusmaa kuningas abiellub Suurvürstinnaga, siis hertsog Bourbon võiks abielluda Mariega, Stanislas Leszinsky tütreaga. Viimasel juhtumil võis hertsog arvestada Venemaa tegusa abiga, et astuda Poola troonile.

Tuleb anda au Camperdonile, et ta kõige palavamalt soovitas Venemaa Keisrinna plaani ja tõestas veenvalt Venemaa ja Prantsusmaa vahelise liidu kasust.*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LVIII. Стр.110 и след.; Vandal. Louis XV et elisabeth de Russie, p.83 et suiv.

Mõne kuu kestel Campredon ei saanud Keisrinna ettepanekule mingit vastust, kes seejärel saab kaudsel teel uskumatu uudise: Prantsusmaa kuningas abiellus printsess Marie Leszinskyga! Lõpuks, alles 1725 aasta juuni lõpus Prantsusmaa saadik Venemaa Õukonna juures sai sellele kuuldusele ametliku kinnituse ja ta pidi teatama Keisrinnale sellest abiellumisest, kui juba sündinud faktist. On huvitav, et Versailles Õukond selgitas seda kuninga Suurvürstinnaga abiellumisest äraütlemist sellega, et viimane ei saa oma usku muuta. Samas kui juba selle intiimse asja läbirääkimiste täiesti alguses Campredon kirjutas oma Õukonnale Keisrinna nimel, et Suurvürstinna on valmis võtma vastu tulevase abikaasa usku.

Ei ole raske enesele ette kujutada, kuivõrd Keisrinna Katariina I pidi lugema end Versailles Õukonna teguviisist solvatud saanuks. On arusadav, et peale sellist abieliu sõlmimise läbirääkimiste käiku ei jäänud järele vähimatki šanssi liidu-traktaadi läbirääkimiste eduksks lõpetamiseks, millised kestsid veel edasi mitu kuud, kuid jäid edututeks. Septembris 1725 aastal sõlmis Prantsusmaa Hanovres Inglismaa ja Preisimaaga liidu Austria ja Hispaania vastu ja sellisel viisil sundis Venemaal tegema valikut nende või Austria vahel. Pidades silmas aga ülalesitatud asjaolusid, toimus valik ise-enesestmõistetavalt Austria kasuks, kellega algasid aktiivsed läbirääkimised, millised viisid augustis 1726 aastal Viinis Venemaa ja Austria liidu-traktaadi sõlmimiseni. (Vt. kd. I, Nr. 5).

Saadet teada nendest läbirääkimistest, Prantsusmaa minister Morville püüdis veenda vürst Kurakinit sellise Austriale lähenemise ebakasulikkusest Venemaale. „Kaheldav on üks“, ütles ta vürst Kurakinile, „et Austria Õukond osutaks venelastele samasuguseid teeneid, milliseid oli osutatud Prantsusmaa poolt. Prantsusmaa püüdis kõikjal tegutseda Venemaa huvides; kuid teie ministrid tegutsevad kõikjal kuninglike huvide vastu, eriti Hispaanias ja Haagis. Krahv Golovkin igati keelas ja segas Hollandi Ühendriike, et nad ei liituks Hanovre liiduga“.

Vürst Kurakin ei jäänud Prantsusmaa välisministeeriumi riigisekretärile ja vastas temale viivitamatult ja energiliselt:

„Aga miks te püüate kallutada Rootsit Hanovre liitu? Kas siis see ei kahjusta Vene huvisid? Te teate, et Rootsi on Venemaaga liidus ja seepärast oleks teil tulnud teha liitumise ettepanek mitte ainult Rootsile vaid ka Venemaale“.

Versailles Õukonna vaenulik meelestatus tuli täiesti ilmekalt ilmsiks, kui vürst Kurakin väljendas krahv Morvillele lootust, et vähemalt Konstantinoopolis Prantsusmaa esindajad jätkavad oma Venemaa ja Türgi vahelist vahendustegevust ning aitama kaasa rahu säilimisele.

Sellele avaldusel vastas krahv Morville: „Meie kuninga poolt ei hakata kunagi meie saadikule Konstantinoopolis andma käskte tegutseda Venemaa Valitsejanna huvide vastu ja aidata kõiges Inglismaa kuningat. Seda sama hakatakse järgima Prantsusmaa ministrite suhtes teiste Õukondade juures. Kuid kuningas ei saa käskida oma saadikut Porta juures jätkama vahendust venelaste huvides“. „Ütlen otse“, lisas Prantsusmaa minister, „et meie saadik sai käsu vahendamisest eemalduda ja jätta kõik asjad sellisesse seisukorda, millises need praegu asuvad“.

Vürst Kurakin ei jäänud neile Prantsusmaa ministri sõnadele võlgu ja ütles: „See avaldus hämmastab mind. On teada, kui palavalt meie Valitsejanna soovis sõlmida teiega liitu ja ka kuni käesoleva ajani ei ole lakanud selle soovimisest. Kuid asi peatus teie süül; asi oli teie kätes; kõrvaldage probleemid, millised on teie poolt vastandatud, - ja leping sõlmitakse viivitamatult“.

Krahv Morville ei pidanud paljaks täiesti avameelselt väljendada Venemaa esindajale oma rahulolematust tema isamaa lähenemise üle Prantsusmaa vaenlaseks sajandeid olnud Austriaga.

„Kogu mailmale on teda“ ütles ta, „millises tihedas sõpruses asub nüüd meie Õukond Viini omaga ja võib olla on praegu ka temaga liidu-leping sõlmitud. Kuid milline liit ka ei oleks Caesariga sõlmitud, on see ikkagi Prantsusmaa poolt hukka mõistetud. Kuulutan uuesti: meil on otsustatud kõikjal mitte millegiga kahjustada Venemaa huvisid ja sellega jätta tulevikuks sõbralikeks suheteks ja sõpruseks teile lahti väravad ja sobival juhul ka tihedateks kohustusteks, kuna Prantsusmaa ei tagane Venemaaga tihedates kohustustes oleku plaanist“).

*)Соловьевъ. История Россия. т.XIX, глава 1-я.

Augustis 1726 aastal sai vürst Kurakin käsu teatada Versailles Ōukonnale Venemaa ja Austria vahel sõlmitud liidu-traktaadist. Ta täitis selle ülesande, öeldes krahv Morvillele järgmist: „Tema Majesteet, austusest ja alalisest sõprusest teie kuninga vastu, kästi minul teatada teile sellest, millest võite selgelt näha, et mitte midagi pahakspandavat Prantsumaale see leping ei sisalda. Tema majesteedil on kindel kavatsus olla alati teie kuningaga heas üksmeeles et sõlmida liidu-leping, kui teie poolelt ilmneb selleks kalduvus“.

Kardinal Fleury, kes asus põlu alla sattunud hertsog Bourboni ametikohale ja krahv Morville tänasid Venemaa saadikut tehtud avalduse eest, millisega konstateeriti igasuguste Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste liidu sõlmimise suhtes tõsiste läbirääkimiste lõppu.

Pele sellist asjade käiku saab selgeks Campredoni Venemaalt võimalikult kiiresti ärasõitmise soov. Seda ta pidi tegema ka rahanduslikest kaalutlustest: elu S-Peterburis kulutas ära kogu tema vara, seda Prantsusmaa valitsuse poolt ebaregulaarselt ja ebapiisava ülalpidamise rahade saatmise tõttu. Peale selle Prantsusmaa ja Venemaa vaheliste suhete täielik muutumine pidi vältimatult kajastuma Campredoni ametlikul seisundil. Sel määral kuidas Venemaa lähenes Austriale muutus ka Venemaa ministrite käitumine Prantsusmaa saadiku suhtes. Keisrinna Katariina I ja tema ministrid muutusid Prantsusmaa saadiku suhtes vähem tähelepanelikuks. Kõik see ärritas kõvasti Campredoni, kes muutis täiesti tooni ja hakkas häbenemata halvustama kogu Vene rahvast, Venemaa valitsust ning Venemaa Keisrinnat.

Jaanuaris 1726 aastal Campredon kirjutas, muuseas, oma kuningale järgmist: „Teades hästi, vaieldamatu kogemuse tõttu, venelaste kõrksust, ebaväärikust ja kohusetundmatust, ma ei saa soovimatta jätta ja soovin, et see rahvas oleks alandatud ja kui võimalik, nihutatud uuesti oma endistesse piiridesse. Ilma selleta hakkab olema äärmiselt raske Põhjas rahu hoida“. Camperdon ei väsi, oma raportites, kibedalt kurtma venelaste ja Venemaa Keisrinna ministrite, „tänamatust“, „kohusetundetust“ ja „kelmust“*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LXIV. Стр.199, 203, 205 и след.

Mais 1726 aastal Campredon sai käsu anda saatkonna asjad üle oma sekretärile Magnanile ja Venemaalt lahkuda. Juba mai lõpus oli see käsk täidetud ja Campredon sõitis S-Peterburist ära.

Magnani S-Peterburis asjurina viibimise ajal juhtusid sündmused, millised viisid Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste suhete sisulisele muutusele. Kuid Magnani roll oli üpris passiivne ja tal ei olnud Venemaa riigimeeste silmis mingit krediiti. Tema rohkearvulised raportid olid täidetud huvitavate faktidega, millised puudutasid Venemaa siseasju. Kuid välispoliitika iseloomustamiseks on neil väike tähtsus.

Neist raportitest on näha, et Magnan, oma valitsuse käsul, pidi paluma Venemaa Ōukonna juures asuvalt Taani saadikut Westphalenilt, veenda oma valitsust leppima ära Holsteini hertsogiga. Seejärel ta püüab alustada Venemaa ja Prantsusmaa vahelisi kaubandus-lepingu sõlmimise läbirääkimisi. Kuid see katsel ei olnud edu.

Juunis 1730 a. Magnan esitas krahv Ostermanile kuningas Louis XV nimel deklaratsiooni, millises sisaldus protest abi vastu, millist Venemaa kavatses osutada Keiser Karl VI. Krahv Ostermann ei pööranud sellele protestile vähimatki tähelepanu.

1732 aastal Magnan astus krahv Minihiiga mõlemate riikide vahelise liidu-traktaadi sõlmimise läbirääkimistesse. Keisrinna Anna Ivanovna ((Анна Иоанновна)) lubas krahv Minihinil alustada neid läbirääkimisi. Kuid sündmused Poolas jätsid need läbirääkimised ilma igasugusest kindlast alusest ja juulis 1733 aastal Magnan lahkus alatiselt Venemaalt*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LXXV и LXXXI.

Sel ajal kui Magnan esindas S-Peterburis Prantsusmaad, Keiserlik valitsus omas oma esindajaks Versailles Ōukonna juures vürst Boris Kurakinit. Peale tema surma septembris 1728 aastal oli ta järeltulijaks nimetatud ta poeg, vürst Aleksander Kurakin, kes sõitis varsti Venemaale

puhkusele. Seejuures, vürst Aleksander Kurakin oli nimetatud koos krahv Aleksander Golovkiniga Venemaa volinikuks Soissons kongressile, milline oli kokku kutsutud Euroopa rahustamiseks. Kuid kongressile sõitis Golovkin üksi. Temale antud instruksioonides oli temale tehtud ülesandeks, eelkõige, kaitsta oma Valitseja tseremoniaalseid õigusi. Temale oli öeldud, et „Tema Keiserlik Majesteet tseremoniaalis midagi liigset ei nõua, kuid peale Rooma Caesari, kellegile kroonitud peadest esikohta loovutada ei saa. Jälgida, et temaga oleks käitunud nõnda, nagu Hanovre liitlaste ministritega, eelistatult Rootsi omadega“. Soissons kongress ja sellele järgnev Seville traktaat omasid oma tagajärjeks veelgi enam Prantsusmaa Venemaast võõrdumise ja Venemaa enam kindlama lähenemise Austriale – Prantsusmaa leppimatule vaenlasele.

Venemaa ja Prantsusmaa vastastikune võõrdumine võttis ootamatult 1733 astal täiesti terava iseloomu, kui suri Poola kuningas August II ja Poola üldine seim valis teistkordselt troonile Stanislas Leszinsky, Louis XV äiapapa. Seejuures Venemaa väljendus kategooriliselt selle kandidatuuri vastu ja nõudis, koos Austriaga, et Poola kuningaks tunnistataks Saxe valijavürst August. Oma kandidaadi toetamise eesmärgil Keisrinna Anna Ivanovna saatis, feldmarssal Lasy ((Леси)) juhtimise all Varssavisse oma väed.

Magnan, protesteeris kuningas Louis XV nimel Poola Vabariigi ((Речи Посполитой)) vabaduste rikkumise vastu, kuid Venemaa valitsus ei pööranud sellele protestile mingit tähelepanu. Kohe seejärel oli Magnin tagasi kutsutud ja ta andis oma asjad üle konsul Villardeaule, kes jäi Venemaale ainult mõneks kuuks. Alates 1733 aasta lõppu S-Peterburi Õukonna juures ei olnud üldsegi Prantsusmaa esindajat ja mõlemate riikide vaheline suhete täielik katkestamine oli täiesti möödapääsmatu.

Prantsusmaa väed, millised sõitsid Danzigisse Stanislas Leszinskile appi, pidid alla andma Vene piiramis-vägede ülemjuhatajale krahv Minihile ((Munich, Миниху)) juunis 1734 aastal. Stanislas Leszinskyl õnnestus ümberriietunult Dansingist lahkuda, kuid Prantsusmaa saadik markiis de Monti, tema sekretär Tersier, koos Prantsusmaa abimaleva ülema Lamotte de La Peirouze ja tuhandete ohvitseridega ning sõduritega olid võetud vangi.

Prantsusmaa sõjavangid olid viidud Kroonlinna. Ohvitserid aga majutati S-Peterburis, aga alamad järgud aga laagrisse Kopories. Krahv Munichilt poolt allkirjastatud sõjalise kapituleerumise jõul oli Prantsusmaa vägedele antud õigus sõita oma laevadel Prantsusmaale tagasi. Ainuti, see kapituleerumise otsus oli rikutud Prantsusmaa sõjavangide Venemaale saatmisega.

Keisrinna Anna Ivanovna selgitas seda sõlmitud 6. juuli 1734 aasta lepingu kokkuleppe rikkumist sellega, milles oli muuseas öeldud: „Danzigi linnale appi saadetud väed, eesotsas kindral La Perouze olles Vene vägede poolt seatud äärmuslikku kitsikusse ja linna kapituleerumisel, oli otsustatud nad saata ühte Balti mere sadamasse, et nad saaksid sealt sõita vabalt Prantsusmaale. Kuid nii, nagu Balti merele saadetud Prantsusmaa eskaader ei omanud mingeid andmeid Venemaa ja Prantsusmaa vahel välja kuulutatud sõjast, ründas ta Venemaa laevu, millistest üks oli pakipaati, kaks kaljast ja üks fregatt, millised koos kogu pagaziga ja kaupadega saadeti Prantsusmaale, siis sel põhjusel Venemaa Keisrinna peab õigeks otsust, et mainitud Prantsusmaa väed jätta kui sõjavangid oma piiridesse kuni selle ajani, kui fregatt „Mitau“ („Митава»), samuti ka teised laevad ei ole koos nendel olnud pagazi ja kaupadega Venemaale tagastatud“.

Sellisel viisil, kui repressaalid, Prantsusmaa vägesid minema ei lastud ja nad pidid elama Venemaal kuni aasta lõpuni. Vangistatud Prantsuse ohvitseride ja nende ülema Lamotte de La Perouze ütlustel nad pälvisid kõikvõimalikke Keisrinna ja tema Õukonna poolse armulikkuse ja tähelepanu tõendeid*).

*)Rambaud. Recueil, t, I, p.314 et suiv.

Keisrinna Anna Ivanovna läks oma armulikkuses prantslastest vangide suhtes nõnda kaugele, et isegi soovis neis tekitada ka alatiselt Venemaale jäämise soovi! Ta mõtles kasutada ära osavaid meistreid, kes võisid asuda Prantsusmaa vangide hulgas ja saada selle kaudu vene rahvale suurt kasu.

Juunis 1734 aastal oli saadetud Копорьесse ((Копорье)) laevastiku-kapten Poljanski ((Полянский)) järgmise sisuga ülesandega: „Sul tuleb sõita Копорьесse laagrisse, kus viibivad prantslased ja kuulutada meie ukaazist kaardiväe-major Albrechtile või Astrahani polgu alampolkovnik Lopuhinile ((Lapoukhine, Лопухину)), et me käskisime sinul olla sealse juhtkonna juures koos nendega, sest et sa oskad prantsuse keelt ja et teataks prantslastele samuti, et sa oled nende juurde meelega saadetud. Seejuures tuleb majorile või alampolkovnikule saladuse katte all öelda, et nad ei hoiaks prantslasi enam nii karmilt vaos, nagu seni ja kui keegi neist püüab salaja ära minna, siis hoolitseda selle eest, et tema tagaotsimiseks käsku ei antaks, ega kedagi teda jälitama ei saadetaks, kuna neist paljud on osavad meistrimehed ja kui nad sealt ära lähevad, siis on nende põgenemine meie huvides, milleks neid ei tohi üldsegi mitte ainult takistada, vaid isegi seda igatpidi soodustada ning ka sellele õhutada ja nii salaja kui võimalik, neid S-Peterburi saata**).

**)Соловьёвъ. История Россия. т.ХХ, глава 1-я.

Suure tõenäosusega see korraldus ei jäänud surnud täheks ja mingi arv prantslasi jäigi Venemaale. Kuid Keisrinna keeldus järsult markiis de Monti vabaks andmisest, keda ta süüdistas itaalia keeles Danzigis avaldatud tema isiku vastase baskvilli autorluses. Ainult 1735 aastal, Imperatori palvel, vabastati Monti.

Samal ajal, kui toimusid avalikud vaenulikud tegevused Vene ja Prantsusmaa vägede vahel, siis sõda Venemaa ja Prantsusmaa vahel ei olnudki välja kuulutatud: vähe sellest: mõlemate riikide vahel jätkusid agentide kaudu, kes olid saadetud Versailles kabineti poolt S-Peterburi, teostatavad diplomaatilised suhted. Venemaa valitsusel aga ei olnud Pariisis alalisi ega ka ajutisi diplomaatilisi agente.

Septembris 1734 aastal ilmus S-Peterburi keegi Bernardoni (kes tegelikult oli abbt Langlois), kes oli Prantsusmaa valitsuse salajane agent. Temale antud instruksiooni jõul pidi Bernardoni tegema Venemaa valitsusele traktaadi sõlmimise ettepaneku, millise peamised sätted olid järgmised: 1)Stanislas Leszinsky Poola kuningana tunnistamine; 2)Amsterdami traktaadi ja Nystadi rahu uuendamine; 3)Prantsusmaa kohustus tagada Venemaa ja Türgi vaheline rahu jne.

Bernardoni saavutas kohtumise krahv Ostermanniga, kuid Prantsusmaa agendi ja Venemaa ministrite vahel ei toimunud mitte mingeid tõsiseid läbirääkimisi. Bernardoni, või abbt Langlois, sõitis Venemaalt ära detsembris 1734aastal, saavutamata oma salamisioonil vähimatki edu*).

*)Rembaud. Recueil, t. I, p.277 et suiv.

Peale Bernardoni ärasõitu jäi S-Peterburi teine Prantsusmaa agent, Fonton de Lestang, kes oli saanud spetsiaalse Prantsusmaa sõjavangide vabastamise ülesandega ja et korraldada nende Prantsusmaale naasemine. Krahv Ostermann käitus Prantsusmaa diplomaadiga üpris ebaviisakalt: viiane tuli viis korda Venemaa ministri vastuvõtule ja mitte kunagi ei olnud teda vastu võetud vastaval viisil. Krahv Ostermann vahetas temaga oma eestois mõne sõna. Kuid Lestang saavutas ikkagi sõjavangide vabastamise, erandiks markiis de Monti. Märtsis 1735 aastal ta lahkus Venemaalt, olles Venemaa valitsuse poolse vastuvõtuga õiglaselt üpris rahulolematu.

Kahe aasta kestel Venemaa Õukonna juures ei viibinud Prantsusmaa esindajaid. 1737 a. saabus S-Peterburi krahv Lally-Tollendal, kes oli saadetud Prantsusmaa valitsuse poolt. Kuid Prantsusmaa välisminister, Amelot, saates ta Venemaale, ütles temale: „Pidage meeles, et teile ei anta mitte mingit ülesannet. Pidage end ülal targalt ja ettevaatlikult“*).

*)Rembaud. Recueil, t.I, p.328.

Lally saabus S-Peterburgi ja riskeeris spiooniks peetuks saamisega. Kuid tal õnnestus saavutada hertsog Bironi usaldus, kellega ta püüdis alustada Prantsusmaa Venemaale lähenemise läbirääkimisi. Ainiti, veendunud üpris kiiresti, et kõik suhtuvad temasse kahtlustavalt, sõitis Lally ootamatult Pariisi tagasi, kuhu ta jõudis 1738 aasta suvel.

1738 aastal saabus lõpuks hetk, et taastada Venemaa ja Prantsusmaa vahel endised sõbralikud suhted. Mõlemad riigid veendusid edasilükkamatus hädavajaduses lõpetada vanad arved ja seada sisse korrapäraseid ja alalised diplomatilised esindused. 1738 aastal vürst Kantemir ((Кантемиръ)), Venemaa saadik St-Jamesi Õukonna juures oli viidud sama ametinimetusega Pariisi. Samal aastal Prantsusmaa valitsus nimetas krahv Vaulgrenanti oma esindajaks Venemaa Õukonna juurde. Kuid peale seda kui krahv Vaulgrenant oli keeldunud temale pakutud ametiposti vastuvõtmisest, oli viimasele nimetatud markiis de la Chetardie, kes soetas Venemaal oma teguviisidega suure tuntuse.

Mõlemate riikide lähimaks lähenemise aiendiks oli Prantsusmaa saadiku Porta juures asuva Villeneuve Venemaa ja Türgi, millised teineteisega sõdisid, vahendustegevus. Villeneuve tegusel vahendusel olid sõlmitud Belgradi rahu-traktaat ja selgitav konventsioon, milline oli allkirjastatud Konstantinoopolis Venemaa, Türgi ja Prantsusmaa esindajate poolt.

(Konstantinoopoli 17. (28.) detsembri 1739 aasta selgitava konventsiooni tekst trükitakse ära Venemaa ja Türgi vahel sõlmitud traktaatide jaos, kohe peale Belgradi rahutraktaati).

****

Nr. 473.

1756 a. 31. detsember (11. jaanuar 1757 a.) Venemaa liitumine Versailles aktiga, milline sõlmiti 1. mail 1756 aastal. (II.C.3.№10.680).

((F. Martensi kommentaar.))

Markiis de la Chetardie saabus S-Peterburi detsembris 1739 aastal, peale ametlikku reisi läbi Balti provintside. Prantsusmaa erakorraline saadik jälgis kõikjal temale kohalike võimude nõutava au andmise üle ja oli vankumatu range etiketi rikkumiste puhul. Me näeme hiljem, et etiketti küsimuste lahendamine võttis markiisilt ära suure osa tema väärtuslikust ajast.

Markiis Chetardie S-Peterburi Õukonna juurde nimetamisel, väljendas kardinal Fleury veendumust, et markiis hakkab pidevalt väljendama temale omast „iseloomu, täis mõistust ja pehmust“, millisega ta alati paistis silma oma Berliini Õukonna juures viibimise ajal. Kuid Chetardie käitumine Venemaa Õukonna juures näitas üpris varsti, et kardinal Flery ilmselgelt ei tundnud üldsegi tema poolt Venemaale nimetatud Prantsusmaa esindajat.

Hulga täpsemalt iseloomustab markiis Chetardiet kaasaegne Prantsusmaa ajaloolane, kes kirjutas suurepärase töö Venemaa ja Prantsusmaa vastastikustest suhetest Keisrinna Elisaberth Petrovna ja Louis XV valitsemise ajal. Vaat millise meisterliku Chetardie iseloomustuse annab Vandal: „Chetardie kujutab endast liialdatud kujul XVIII sajandi ilmaliku prantslase peamisi jooni. Kord on ta ohvitser, siis diplomaat, aga eelkõige õukondlane, ta tõmbas enda peale kõikjal tähelepanu, kuhu ta ka ei ilmunud. Armastades kirglikult seltskonda, kus tänu oma elegantsile ja galantsusele oli tal suur edu ning ta omandas samapalju sõpru kui vaenlasi, kõites ühtesid om aarmastusväärusega ja isikliku hurmaga ning seades enda vastu teisi oma liikuva ja ägeda iseloomuga. Omades kiiret ja arenenud taipu, elavat mõistust aga teisest küljest kergemeelne, südikas, enesekindel ja arutult äge, ta ohverdas kõike, et vaid särada, mängida mingit nähtavat rolli; söendas ette võtta kõige julgemaid ettevõtmisi, jälgimata nende käiku ja jäi ilma, tänu oma kergemeelsusele, viljadest, millised on soetatud tema oskusliku asjaajamisega.

Seejuures, kõrk, kiivalt kaitseb oma ametinimetuse väärikust, andunud oma kui aadliiku ja saadiku privileegidesse, kangekaenlane kõiges, mis puudutab tseremonialaali, ta arutas tühiseid üksikasju täie tõsidusega, aga asju kergemeelselt. Milles ta näitas enda suure meistrina, oli suure isanda moodi raha piillamises. Juba kõige varasematel aastatel tal oli hiilgavaid pillamise näiteid küllaga. Nende Õukondade juures, kuhu ta ilmus volinikuna, ta kutsus oma hiilgava eluviisiga esile vaimustust; kõik võtsid eeskujuga tema ekipaažist, riietest, nende poolt korraldatavate vastuvõttude

särast, tema teenrite livreedest. Ta võinuks anda välismaalastele peenutseva etiketi ja lihvitud elegantsuse õppetunde, kuid, kahjuks, tema poliitika meenutas tihti salongi intriigi ja tal tuli mitmeid kordi selles kahetseda“*).

*) Vandal. Louis XV et Elisabeth de Russie, p. 115 et suiv. Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LXXXVI, стр. XXII и след.

Seda markiis Chetardie märkimisväärselt iseloomustust kinnitab täielikult tema hiilgav diplomatiline karjäär ja eriti, tema väljapaistev asend Berliini Õukonna juures, kus ta niivõrd meeldis troonipärijale, tulevale Frederic Suurele ((Фридриха В.)), oodates vestlusi markiisiga, kroonprints rääkis: „Meile pakutakse kompvekke“, mõeldes teravmeelset jutuajamist Prantsusmaa diplomaadiga.

Instruktsioon 1. juulist 1739 aastal, milline oli antud markiis Chetardiele, käsitleb üpris üksikasjalikult Prantsusmaa ja Venemaa vastastikuseid suhteid, selgitades nende järgnevat jahenemist Venemaa poliitikaga peamistes Euroopa küsimustes. Danzigi kapitulatsiooni mitte täitmine ja Venemaale Prantsusmaa maleva vangi viimist tunnistatakse kõigi rahvusvahelise õiguse põhimõtete rikkumiseks. S-Peterburis valitsev Viini Õukonna mõju pidi olema, kuivõrd võimalik, paralüeeritud Chetardie püüdlustega. Venemaa ja Türgi vahelises sõjas soovib Prantsusmaa säilitada oma neutraliteedi, kuigi ei ole rahu taastamisele kaasaaitamise vastu. Mis aga puudutab Rootsit, siis Versailles Õukond jätkab selle pidamist oma poliitika toeks Põhja Euroopas.

Ainiti, kuidas ka Prantsusmaa kuningas ka ei soovi Venemaaga häid suhteid taastada, ta „ei loe sobivaks, äärmisel juhul käesoleval ajal, sõlmida Venemaaga erilisi kohustusi“. Muideks, on instruktsioonis lisatud, „selline kavatsus ei välista ühiseid kaubanduse plaane, millised võiksid olla mõlematele rahvastele kasulikud“. Ainult „enam tihedamast liidust“ mõlemate riikide vahel ei saa juttugi olla, seni kuni Venemaa valitsus ei ole välja selgitanud oma poliitilisi eesmärke.

Chetardie pidi pöörama erilist tähelepanu Venemaa sisemisele seisundile, milline ei ole niivõrd kindlustunud, et ei peaks kartma uusi paleepöördeid. Seevastu kui võtta arvesse, et printsess Elisabeth, kui Peeter Suure lihane tütar, omab eelisõigust troonile, võrreldes Valitseva Keisrinnaga, siis saab mõistetakse, kuivõrd viimase surm peab esile kutsuma uusi segadusi*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LXXXVI стр. 76 и след.

Viimane Chatardie kaalutlus õigustas, kõiki püüdlusi läheneda Suurvürstinnale Elisabethile ja aidata kaasa tema valitsemisele.

Kui Chetardie saabus Venemaale, oli Prantsusmaa poliitiline olukord hiilgav: tema abi vajas Venemaa, Austria ja Türgi, kes teineteisega võitlesid, aga Rootsi langes uuesti tema täieliku mõju alla. Tänu Versailles kabineti Türgi ja Rootsi vahelisele vahendustegevusele, oli sõlmitud juulis 1740 aastal uus liidu-traktaat.

Vürst Kantemirile Pariisis kirjutas krahv Ostermann ette kõigest jõust takistada Rootsi ja Türgi lähenemist, nähes nende kahe riigi vahelises liidus ette ohtu Venemaale. Kardinal Fleury, kõigi vürst Kantemiri tungivad nõudmised peatada Rootsi vaenulikud plaanid Venemaa vastu, omas ainult üht vastust: Rootsi ei kavatsenud Venemaad rünnata.

Kuid kardinal ei jätnud lisamast: „Tõtt öelda, Nystadi rahu järgi vaesed Rootslased kaotasid kõik oma paremad provintsid, milliseid nad soovisid endale tagasi ja kui võis neile miskit neist provintsidest tagastada, siis nad vahest rahuneksid“. Venemaa saadik ei saanud jätta vastamata kardinal Fleuryle, et Venemaa omab vaieldamatut õigust Rootsilt vallutatud provintsidele, milliseid ta mitte kuidagi ei tagasta. „Ma tean“, vastas kardinal, „et Venemaa omab vaieldamatut õigust nendele provintsidele“ - ja nende sõnadega jutuajamine lõppes.

Järeldus, millisele vürst Kantemir selliste jutuajamiste alusel jõudis, oli üpris loomulik. „Kõigealamlikumalt palun“, kirjutas ta krahv Ostermanile, „nõnda, et siinse, aga ka Rootsi poolelt, tuleb end ettevaatlikult ülal pidada, kuna, nii nagu ma juba tihti raporteerin, kardinali muutlik iseloom ei luba tema kinnitustele üldse toetuda“. Mõne aja pärast Kantemir liskas Kõigekõrgema

nimele saadetud raportis: „Teie majesteet võib kergelt otsustada, et siinse Õukonna poolt miskit kasu endale oodata ei saa. Kui mõningatel juhtudel ka esinevad kalduvused teie huvides, siis seda vaid selleks, et hoida tagasi teiste riikidega mingitesse, siinsete huvidele vastastesse, kohustustesse astumast. Kui aga selliste lepingute oht möödub, siis ka meeldidapüüdmine lakkab“.

„Nad ei lase mind hetkekski silmist“, jätkab vürst Kantemir, „et nagu Euroopas ainult üksi teie jõud võib siinset tasakaalus hoida ja et Teie Majesteet on tihedas liidus Caesariga, mistõttu vaadatakse teie peale kui peamisele Austria Õukonna täieliku hävitamise takistusele, milline oli alati siinse Õukonna peamiseks eesmärgiks. Millest on kerge järeldada, et kui tekib sobiv juhus teie ebameeldiva jõu vähendamiseks, siis kas salaja või avalikult, olenevalt asjaoludest, seda võimalust mööda ei lasta“*).

*)Соловьёвъ. История Россия. т.ХХ, глава IV-я.

Nii kirjutas vürst Kantemir juulis 1740 aastal. Ei ole raske endale ette kujutada, millist rusuvat muljet pidid sellised raportid Venemaa valitsusele avaldama, millisel ei olnud vähimatki järjepidevust siseasjades ja kannatas täielikku ebapüsivust välispoliitika valdkonnas. Anna Ivanovna valitsuse ainsaks sõbraks oli Austria ja tänu Prantsusmaa poliitika sobingutele, ta pidi ilma jääma isegi sellest ebaustavast ja jõuetust liitlasest.

Selline oli Venemaa ja Euroopa poliitiline olukord, siis kui markiis Chetardie saabus S-Peterburi Õukonna juurde. Prantsusmaa poliitika edud panid auahne Prantsusmaa diplomaadi pea pööritama. Ta muutis enneneägematult ilusaks oma saadiku maja ja kaitses läbirääkimistel Vene ministritega purustava energiaga oma õigust etiketile ja tseremooniatele. Kõik tema raportid oma valitsusele olid ta esimeste Kõigekõrgema Õukonna juures viibimise kuudel peaegu eranditult pühendatud aruteludele etiketist ja auavaldustest, millistele Prantsusmaa suursaadik pretendeeris.

Ei ole raske enesele ette kujutada, et selline markiis Chetardie teguviis pidi esile kutsuma suure rahulolematuse Vene valitsussfäärides, seda enam, et Prantsusmaa saadik hakkas väljendama erilist austust Elisabeth ((Jelizaveta)) Petrovna suhtes, keda loeti, isegi Keisrinna Anna Ivanovna silmis, kõige ohtlikumaks trooni pretendendiks. Sallimatus vene valitsusringkondades väljendus ilmekalt selles asjaolus, et mitte keegi Vene ametnikest ei ilmunud Prantsusmaa saatkonna avatud maijja. Kõik hakkasid teda vältima ja piirdusid Prantsusmaa suursaadikuga visiitide ja komplimentide vahetusega. Ainult siis kui markisi Chetardie hakkas kaebama krahv Ostermannile Peterburi kõrgema seltskonna sellise ebasõbralikkuse üle, hakkas olukord liikuma paremuse poole. Hakati käima Prantsusmaa saatkonnas toretsevatel lõunatel ja õhtusöökidel, kuid suursaadikuga keegi avameelsetesse vestlustesse laskuda ei julgenud.

Kuivõrd ebameeldivad olid markiis Chetardie isiklikud suhted Keiserliku valitsuse esindajatega, on näha kõigist tema raportitest Prantsusmaa riigisekretärile Amelotile. Meie piirdume siin viitamisega 8 (19.) märtsi 1740 aasta üksikasjalikuimale raportile, millises ta kirjeldab oma erinevates poliitilistes küsimustes „sõbralikke“ jutuajamisi krahv Ostermanniga.

„Minu pool möödunud esmaspäeval krahv Ostermanniga toimunud nõupidamine“, kirjutas Chetardie oma valitsusele, „oli üpris tormiline, kuid ka minul oli aeg seada piir oma kannatusele; minul ei tuleks anda temale igavesti eelise kasutamist, et ta oskab läbirääkimisi venitada, millisega ta teiste ka ees kiitleb. Mina alustasin sellest, et küsisin, kas on ka tehtud mingi otsus prints Brunswicki suhtes. Selle ministri vastus oli samuti ebamäärane, nagu tavaliselt“.

Seejärel läks markiis Chetardie üle delikaatsele Peterburi kõrgema seltskonna poolse tema mitteküllastamise küsimusele. Kui, tõestas ta, kolme kuu kestel, mil ta S-Peterburis on, kõik teda hoolega väldivad ja keegi teda ei külasta, siis ta võib sellist käitumist seletada ainult käsuga, mis antud kõrgemalt. Kui aga krahv Ostermann vastu vaidles, et suure paastu ajal visiite ei tehta, meenutas markiis Chetardie, et tema enda sõnul, ainult suure paastu esimesel nädalal visiite ei tehta, kuid selle möödudes külastavad kõik teine-teist. Prantsusmaa suursaadik raporteerib rahulolevalt oma Õukonnale, et tema osavad kõned viisid raskelt eksititava krahv Ostermanni kimbatusse.

„Ta ei olnud võimeline“, kirjutab Chetardie, „võitlema minuga võrdse relvaga, seepärast ka ei suutnud varjata oma hämmeldust. Seda tõestas väljendite ebamäärasus, millistega ta minu poole

pöördus, samuti ka tema tema näovärvi muutus, koos tagasihoitud kannatamatusega, milline väljendus tema pidevas tugitoolis nihelemises. Ma pidasin enda kohustuseks end kannatlikkuse eest premeerida. Ma ütlesin temale, et ta mitte kunagi ei näe, et ma muretseksin oma ametijärgu pärast teisiti, kui sellega, et pöörata tähelepanu, millist kunigas soovis osutada Tsaaritarile ja et kindlustada kahe õukonna vahelist head üksmeelt; ma jätaksin hea meelega kõik need härrad rahule, kui asi puudutaks vaid mind isiklikult; kuid ma ei alanda kunagi oma ametinimetust, eriti selles, mis puudutab tema väärikust ja au“.

Markiis Chetardie pööras tähelepanu Venemaa valitsuse poolsele Prantsusmaa etiketi, milline oli võetud kasutusele Keiserliku Õukonna poolt, rikkumisele ja tõestas Kantslerile, et ta on süüdi solvangutes, milliseid temale pidevalt tehtavat.

„Krahv Ostermann“, raporteeris suursadik oma valitsusele, „soovides lõpuni olla oma lahinguväljal, väitis vastu üpris teravalt, et ta ei oletanud, et minul oleksid sellised pretensioonid; peale selle, selline on juba venelaste tava, teineteisega mitte suhelda (sic!)“. Kuid Prantsusmaa suursaadik ei rahunenud. Ta hakkas Kantslerile tõestama, et kui Venemaa valitsus soovib omada enda juures, kui välisriigi esindajat, suursaadiku aujärgus diplomaati, siis ta peab tunnustama temaga koos kõiki temale kuuluvaid õigusi. Markiis Chetardie keeldus järsult jätkamast oma elu nagu erak ja kui „pagendusse saadetu“ või kui „üksilklane“. Seda ta kauem kannatada ei suuda: ta tahtis tingimata näha külalisi oma uhkes saatkonnamajas.

Lõpuks krahv Ostermann andis järgi, olles võidetud markiis Chetardie põhjendustest – nii nagu viimane ise raporteerib. Ta lubas saadikule hankida Kõigekõrgem käsk, et Venemaa õukonna ametnikud ja ühiskonna kõrgema kihi liikmed ilmuksid Peantsusmaa suursaadiku juurde soolaleivapeole ning imetlema tema luksuslikku elamist. „Ma näen“, ütles suursaadikule krahv Ostermann, „et kutsest neile ei piisa; neile on tarvis anda käsk“. „Ma ei oleks julgenud kunagi seda teile öelda“, vastas markiis Chetardie, „kuid kui te juba kord selle sõna ütlesite, uskuge, et riigis, kus hirm on nõnda suur, kui siin, ebakindlus selles, mida tal tuleb teha või mida ei tohi teha, mis tekkinud kartusest mitte olla Valitseja meele järgi või sattuda vastuollu ministri kavatsustega, sunnib otsustavalt mitte midagi tegema“.

Neid sõnu öelnud, suursaadik tõusis, et lahkuda. Kuid krahv Ostermann, soovides, Chetardie sõnul, „veel hankida kas või mingisuguse pisikese eelise“, ei suutnud end tagasi hoida ütlemast temale: „Äärmisel määral, kui nad ka sellisel juhtumil ei tule, siis, nõustuge, et nad on parandamatud“. - „Ainiti mitte siin“, väitis Chopardie vastu, „kus käsud ei saa olla allutatud vähimalegi tõlgendusele. Minule ei ole oluline, kas need inimesed hakkavad olema parandamatud või mitte; mina palun vaid teilt reedel otsustavat vastust, millise kuningale saatmisega ma ei saa enam rohkem viivitada“.

Prantsusmaa suursaadiku tungiv nõudmine tuua ta välja „pagendusest“ ja eraku seisusest võitis ja ta sai koletusliku krahvi Ostermanni üle särava võidu. Nagu võlukepi vibutusega, „kõik kammerhärrad, kammer-junkrud, paljud kindralid ja suur osa tegev-salanõunistest ja senaatoritest“ ilmusid Prantsusmaa suursaadiku juurde ja jäid, suure tõenäosusega, üpris rahule hõrgutistega, millised olid valmistatud markiis Chetardie koka poolt, kellega viimane väga uhkustas. Kuid Venemaa kõrgem seltskond ei nautinud mitte ainult Prantsusmaa suursaadiku poolt pakutud väga head toitu, vaid ta pakkus vaatamiseks veel tema poolt korraldatud suurepärase ilutulestikku ja valgustamist. Iga ilutulestik maksis suursaadikule 1.300 livred ja paari nädala kestel ta kulutas sellele meelelahutusele enam kui 10.000 livred.

Ainiti, vaatamata markiis Chetardie hiilgavatele vastuvõttudele ja luksuslikele illuminatsioonidele, Venemaa ja Prantssumaa vähegi ei lähenenud ja mitte mingit poliitiliste huvide ühtsust ei ilmnenud nende vahel kuni Keisrinna Jelizaveta Petrovna võimule tõusmiseni. Vastupidi, Venemaa säilitas endised sõbralikud suhted Austriaga ja astus liitu Inglismaga, sel samal ajal, kui markiis Chetardie kirjutas oma valitsusele pikke kaebusi selle kohta, et tema kaarikut ei lubatud Keiserliku palee siseõue, et tema lakeisid ei lubatud temaga koos keiserlikku aeda ja et ta ei läinud saksa koomikute etendusele, kes mängisid õues, sest et temale ei antud piisavalt austavat kohta. Need etiketi küsimused huvitasid markiis Chetardiet võrreldamatult enam kõigist poliitilistest küsimustest ja Venemaa ja Prantssumaa vastastikustest suhetest. See Prantsusmaa säravale

diplomaadile ebameeldiv järeldus kinnitatakse täielikult tema poolt oma valitsusele saadetud avalikustatud raportites sisalduvaga.

Muideks, Bireni, regentluse ja printsess Anna Leopoldovna valitsemise ajal mängis markiis Chetardie Venemaa Õukonna juures üpris ohtlikku mängu, milline oli esile kutsutud tema valitsuse otseste ettekirjutustega ning osalt ka olid õigustatud asjade seisust Venemaal. Versailles Õukond teadis väga hästi Vene rahva ja vägede üldisest sallimatusest favoriit Bireni ja valitsejanna Anna Leopoldovna ning ta sabarakkude suhtes. Ta teadis, et kõik Venemaa rahva lootused on pööratud Venemaa Ümberkorraldaja tütrele, tsaaritar Jelizaveta Petrovnale, kelle valitsemist soovisid palavalt rohkearvulised saksa printsessi-regendi vaenlased.

Neid asjaolusid soovis Versailles Õukond ära kasutada et kukutada Venemaal „saksa partei“, milline kaldus loomulikult Austriaga liidu poole ja et osutada abi Prantsusmaa igipõlisele liitlasele – Rootsile. Kuningas Louis XV oli veendunud, et kui temal õnnestub kutsuda Venemaal esile riigipööre ja aidata kaasa tsaaritar Jelizaveta Petrovna troonile tõusmine, siis viimane, lihtsast tänutundest, rahuldab Rootsi ja tagastab temale osa Nystadi rahuga loovutatud Rootsi provintsidest. Kuningas, selles oma kombinatsioonis, unustas täiesti, et Suurvürstinna Jelizaveta Petrovna on Peeter Suure tütar ja juba üksi sel põhjusel ei nõustu oma esivanema suure asja lõhkumisega. Kuid Prantsusmaa kuningas kiindus niivõrd oma täitumatusse unistusse, et veenas Rootsi valitsust tegema Tsaaritarile oma S-Peterburi esindaja kaudu, salajase liidu Rootsiaga. Tsaaritar pidi kohustuma, peale troonile tõusu, loovutama Rootsile mõned provintsid aga Rootsi valitsus kohustunuks sooritama rünnaku Venemaa valdustele, et eemaldada pealinnast kaardivägi ning juhtida kõrvale valitsejanna ning tema ministrite tähelepanu.

Pidades silmas seda kavalat kombinatsiooni oli markiis Chetardiele kästud: astuda salajastesse läbirääkimistesse printsess Jelizaveta Petrovnaga ja veenda ta allkirjastama salakokkuleppe Rootsiaga*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LСII, стр. 201, 236, 291, 310, 492 и др.

Markiis Chetardie asus usinalt täitma temale ülesandeks tehtud asja. Ta astus vahetutesse läbirääkimistesse tsaaritariga ja kasutas tema ihuarsti, Lestocq teeneid, et edastada oma sõnumeid. Ta toetas üpris energiliselt Rootsi saadikut Nolkeni ja veenas tsaaritari, et ilma Rootsi vägede tegutsemisest ta ei suuda Venema Keiserlikule troonile tõusta.

Seejuures Prantsusmaa suursaadik pidi üpris varsti veenduma, et tsaaritar Jelizaveta Petrovna mitte ainult mitte kunagi ei nõustu Rootsile miskit isa poolt vallutatust tagastama, vaid et ka ta üldse ei soovi Rootsi abi kasutada. Tõsi. 1741 aasta alguses, Jelizaveta Petrovna, asjaolude survele, nõustus sõnades lubama Rootsi esindajale, et ta hüvitab Rootsile sõjalised kulud ja valitsema asudes hakkab andma temale igaaastast subsiidiumi ning annab rootslastele inglasega võrdsed kauplemisõigused ning soodustused. Kuid need suulised lubadused tõid ilmsiks ainult tsaaritari pidevad ebalemised ja üldsegi ei taganud Rootsi pretensioonide täitmist*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. LXXXVI стр.182, 204, 297, 330, 379, 418, 478 и др.

Kogu 1741 aasta esimese poole kestel markiis Chetardie püüdis „õhutada“ Suurvürstinna Jelizaveta Petrovnat otsustama riigipööret teostama. Kuid samal ajal ta veel enam tegeles pidevate kokkupõrgetega krahvide Ostermanni ja Minih ((Munich)) väga olulistes etiketi küsimustes. Asi oli selles, et peale Keisrinna Anna Ivanovna surma ja Ivan III troonile asumist, kes ei olnud veel aastatki vana, sai markiis Chetardie uued akrediteerimise kirjad mitte suursaadiku, vaid täievolilise ministri nimetusele. Need kirjad, koos kuningas Louis XV kirjaga, soovis markiis Chetardie viivitamatult isiklikult anda üle mähkmetes asuvale Venemaa Keisrile. Tema ema- valitsejanna nõudis seda, et markiis annaks need dokumendid temale, ega mitte imikule. Chetardie keeldus sellest järsult sel alusel, et oma kuninga kirja ta saab üle anda vaid isiklikult Venemaa Keisri kätte.

Ei Valitsejanna, ega krahvid Ostermann ja Munich ei suutnud Prantsusmaa saadikut ümber veenda ja tõestada temale, et imik Keiser ei ole isegi võimeline neid dokumente saadiku käest vastu võtma.

Peae selle, markiis Chetardie keeldus järsult pöördumast oma kõnega mitte imik-Keisri, vaid Valitsejanna poole, nagu viimane ja tema ministrid nõudsid.

„Ma pean hoiatama“, ütles Prantsusmaa Sadik krahv Ostermannile, „et ma pöördun õma kõnega ainult Tsaari poole; ma kohtun temaga toas ja kui ta ei ole võimeline (sic!) tegema minule au sirutades oma käe, et võtta minult vastu akrediteerimise kiri ja kaks vastust tema motifitseerimisele, milliste üleandmine on tehtud minule ülesandeks, siis ma asetan need tekile, milline katab ta jalgu või tema hälli või lauale, milline hakkab olema tema lähedal“.

Lõpuks, markiis Chetardie ei soovinud mitte kuidagi suudelda Valitsejanna kätt ja paluda audientsi printsess Jelizaveta Petrovnalt peale prints Brunswicki, Valitsejanna abikaasat. Ta meenutas mürgiselt krahv Ostermannile, et tsaritar on keiserlikku verd aga prints Brunswick ainult Brunswicki verd.

On täiesti mõistetav, et sellistel asjaoludel vastastikused suhted Valitsejanna ja krahv Ostermanni vahel, ühest küljest ja Prantsusmaa saadiku, teisest, pidid olema üpris pingelised. Krahv Ostermann vältis ilmselgelt temaga kohtumist ja tihti keeldus teda vastu võtma ettekäändel kas kiirete teenistusasjade tõttu või siis Moskvast oma naiseõe saabumise tõttu. Kuid markiis Chetardie otsustas iga päev Riigikantslerit külastada ja mitte pöörata mingit tähelepanu „sellisele silmde kõrvale pööramisele, et näha olid vaid silmavalged“.

Markiis Chetardie vestlused Venemaa esimese ministriga, krahv Ostermanniga on ülimal määral huvitavad, et iseloomustada diplomatilisi võtteid XVIII sajandi keskpaigas. Meie kasutame ära markiis Chetardie 19. augusti 1741 aasta üksikasjaliku raporti kardinal Amelotile, et reljeefselt iseloomustada Prantsusmaa saadiku ja krahv Ostermanni vahelisi suhteid*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. ХСVI стр.297 и след.

Kell 5 pealelõunal, krahv Ostermanni poolt nimetatud tunnil, ilmus tema juurde markiis Chetardie ja algas vestlus, millist markiis nimetas oma raportis „komöödiaks“. Esimese pooltunni kestel puudutas jutt kõige kõrvalisemaid asju: keegi ei tahtnud asjadest esimesena rääkima hakata. Peale nende kõrvaliste asjade amendumist ja markiis Chetardie ilmset soovimatust asjade juurde pöörduda, hakkas krahv Ostermann välja näitama suurt rahutust selle suhtes, et temale ei tooda kantseleist vajalikke pabereid. Lõpuks kantsler helistas kella ja nõudis üht oma sekretäridest. Kui viimane ilmus, siis küsis kantsler temalt, et kas temale vajalikke pabereid ei ole veel saadud? Kuulanud ära eitava vastuse, krahv Ostermann saatis ta ära. Kuid mõne aja pärast ta nõudis uuesti enda juurde sekretäri, esitas temale küsimuse temale vajalike paberite suhtes, sai jälle temale juba varem teada oleva eitava vastuse ning jällegi vihastas oma sekretäride ja korralageduste peale. Seejärel krahv Ostermann, ilmsete kannatamatuse ja rahulolematuse märkidega, hakkas tuhnia kõigis oma paberites, milliseid ta hakkas ümber laduma ühest kohast teise. See operatsioon kestis markiis Chetardie sõnul „üle tunni“. Kogu selle operatsiooni kestel Prantsusmaa saadik istus ja ootas kannatlikult asjaliku vestluse algust.

Lõpuks, peale sellist kahetunnist „entree en matiere“, ((marteeriasse sisenemist)), krahv Ostermann palus markiis Chetardielt, et kas ta ei saaks öelda temale seda, mida vürst Kantemir, Venemaa saadik Versailles, teatas tema Õukonnale? Saadik teadis kõike, kuid vastas, et ta ei ole oma Õukonnalt vürst Kantemiri sõnumi kohta midagi saanud. Siis krahv Ostermann ei kinnatanud välja aja ütles markiisile: „Teatage siis minule eelnevalt sellest, mis on teile ülesandeks tehtud; ma võtan seda kui *ad notam* ((märki)) ja asi liigub sellisel viisil edasi, sest et ma ei suuda leida viimaste Kantemirile saadetud käskude mustandit“.

„Selleks, et seda teha“, vastas Chetardie, „on tarvis, et ma oleksin teavitatud sellest, mida esitas vürst Kantemir ja nii nagu ta on nõrk ettekirjutuste vahend, milliseid teie temale andite, nõnda ka mina asun samasuguses olukorras käskude suhtes, millised on antud minule krahv Ameloti poolt. Peale selle, nende rakendamine hakkab olema, võib olla, keerukas, kui ma ei hakka sobitama oma vastuseid teie nõudmistega“.

„Teie soovite alati“, ütles järsult krahv Ostermann, „teha kõik ametlikul viisil“. „Mina tahan“, vaidles vastu Chetardie, „ainult selleks, et teil võib olla meeldiv, kuid nii nagu mina ei soovi teid vabastada vaevast kõik nend pabereid läbi vaadata, siis ei sõltu minust anda teile seda, mida minul ei ole. Las Teie Hiilgus nõustub teine kord meetodiga, millist ma julgen teile pakkuda ja teie tunnistate vastste täpsusest, milliseid ma hakkam teile andma, et piisab mingist poolest tunnist selleks, millest ma juba teile teatasin ja mida ma kõvasti soovin, et jõuda teiega kokkuleppele. Teie hakkate olema teavitatud selles, et Tema Majesteet loeb täidetavaks ja selline austatud Õukond, nagu sinne, näeb omakorda, mis on vastav tema olukorrale ja plaanidele ja seepärast ei venita kiire ja armastusväärse kokkuleppe teostamisega“.

„Otsustades selle järgi, nii nagu te minule räägite“, vastas Kantsler, „meie ei venita asja lõpetamisega; minul on jäänud vaid esitada raport minu Valitsejannale; seepärast ma ennustan ette, et meil on tarvis mitte üle kahe päeva“.

Õelnud välja selle salvava märkuse, krahv Ostermann jätkas veelgi suurema energiaga paberite otsimist, milliseid ta sugugi leida ei tahtnud. Samas ta väljendas markiis Chetardiele oma sügava austuse ja ustavuse tundeid, milliseid tal tema suhtes on. Markiis ei jäänud võlgu ja vastas neile armastusväärsetele märkusega, et ta on „alati elavaima rahuldusega valmis uskuma seda, milles Kantslert soovib teda veenda“. Seejuures Prantsusmaa saadik lisas, et ta tuleb Kantsleri juurde järgmisel päeval, kell 6 tagasi, lootuses, et krahv Ostermann leiab selleks ajaks üles kadumaläinud paberid. Kui aga ta ei leia, siis saadik lubas tulla iga päev kell 6, seda seni kuni paberid üles leitakse ja läbirääkimised saavad võimalikuks. Markiis Chetardie erilise rahuloluga lubas päevast päeva külastada Kantslerit, sest et ta ei teadnud „enesele paremini kasutatud aega, kui see, millist ta koos temaga veetis“.

Krahv Ostermann ei suutnud varjata oma äärmist ärritust sellise Prantsusmaa saadiku poolse tema üle ilmse irvitamise tõttu. Ta võttis kasutusele siis oma tavalise võtte, kui ei tahtnud kuulata: „ta laskis kõik kõrvust mööda ja samal ajal ise rääkis lakkamatult“. Ainiti markiis Chetardie võttis oma vastumeetmed, et Kantslerile oleks kõik uuesti korratud, mis ta talle rääkis: ta rääkis kõik öeldu krahv Ostermanni kabineti sekretärile, kes teda saatis kaarikuni, teades, et ta räägib kõik edasi oma ülemusele.

Sellisel viisil, kolme tunni kestel krahv Ostermann ja markiis Chetardie kas kangekaelselt vaikisid või rääkisid teineteisele pilke-jutte, kuid mitte ühtegi sõna ei lausunud asjast. Mõlemad teadsid väga hästi, millest neil tuleb rääkida, kuid keegi neist ei tahtnud sellest esimesena rääkima hakata, tahtmata paljastada oma varjatud mõtteid. Kantslerile ei saanud teadmata olla, milliseid instruksioone vürst Kantemir sai, sest et ta ise oli need dikteerinud. Markiis Chetardie teadis sõnumeid, millised olid saadetud vürsti poolt Versailles Õukonnale, kuid ta ei soovinud neist jutuaajamise teemat teha, seni kuni Venemaa kantsler sellest ise rääkima ei hakka. Nii-siis läksid mõlemad riigimehed peale kolmetunnist peitusemängu lahku.

Järgmisel päeval, kell 6, ilmus Prantsusmaa saadiku uuesti krahv Ostermanni juurde, kes võttis ta üpris armastusväärset vastu ja, justkui ütles talle, et tal on piinlik eilse juhtunu pärast ja loodab, et saadik andestab temale. Selle peale viimane vastas, et ta, seevastu, on väga rõõmus eilse juhtumi üle, nii nagu see annab temale võimaluse näha krahvi mitu päeva järjest. Kuid juba teisel päeval osutus krahv Ostermannil olevat see paber, millist ta hoolikalt eelmisel päeval oli otsinud ja mõlemate diplomaatide vahel algasid lõpuks tõsised läbirääkimised. Peale mõtete vahetust ja üksmeele leidmist, krahv Ostermann ja markiis Chetardie kirjutasid kohe üles oma otsused. Esmalt tahtis need üles kirjutada vaid Kantsler, kuid Prantsusmaa saadik ei usaldanud teda karva-võrdki ja hakkas ka ise seda kirjalikult vormistama.

Lõpuks, mõlemad diplomadid jõudsid kõikide punktide suhtes täielikule üksmeelele. Selle kokkuleppe lubas krahv Ostermann järgmisel päeval esitada oma kolleegidele Ministrite Nõukogus seisukoha võtmiseks, et siis saata saadikule Valitsejanna poolt vastu võetud lõplik otsus. Seda silmas pidades krahv Ostermann väljendas veendumust, et markiis Chetardie ootab ära lõpliku otsuse saamise ja lõpetab oma kiuslikud visiidid. Kuid markiis Chetardie oli hoopis teist meelt: ta ütles, et teab, kuivõrd Venemaa esimene minister on asjadega koormatud ja seepärast ta ilmub homme, kell 6, isiklikult Kantsleri juurde, et saada teada ministrite nõupidamise tulemusest.

„Vabandage mind“, hüüatas naerdes krahv Ostermann, „olete te ka väga naljakas“. „Tõesti, ma olen naljakas antud juhtumil“, vastas, vähimatki vihastamata, markiis Chetardie, „ja ma kuulan rahuldusega, mida te minule räägite. Selline sõbralik väljendamise viis annab minule teie igapäevaseks külastamiseks veel enam õigust“.

Järgmisel hommikul ilmus krahv Ostermani sekretär Prantsusmaa saadiku juurde sõnumiga, et Ministrite Nõukogu koguneb pealelõunal Kantsleri juures ja seepärast ta ei saa markiisi vastu võtta. Kuid viimane oli ikkagi kell 6 krahvi juures.

Järgmisel päeval ilmus saadik uuesti kell 6 Kantsleri juurde ja sai oma suureks rõõmuks teada, et Valitsejanna, ilma mingeid muudatusi tegemata kinnitas nende mõlemate poolt koostatud kokkuleppe akti. Kuid markiis Chetardie väljendas oma suurt rahulolu hiilgava võidu üle, millise ta saavutas, ei varja oma valitsuse ees, et peamiseks krahv Ostermanni sellise tema poolse ootamatu järeleandlikkuse põhjuseks oli Rootslaste poolt alustatud Venemaa vastasest rünnakust saadud teade.

Nüüd aga tekib küsimus, milles siis see kokkulepe seisnes, milline oli nõnda kestvate diplomaatiliste läbirääkimiste asjaks ja milline kutsus esile selliste tõsiste XVIII sajandi riigimeeste nagu krahv Ostermanni ja markiis de la Chetardie nõnda siira rõõmu?

Selle kokkuleppe sisuks ja eesmärgiks oli: et määratleda imik-Keiser Ivan III! poolse Prantsusmaa saadiku vastu võtmise etikett. Mitte mingeid teisi eesmärke sellel kokkuleppel ei olnud!

Selles on öeldud, et Prantsusmaa suursaadik, audientsil, „hakkab alati pöörduma kõnega Tema Majesteedi poole. Samamoodi, ta esitab oma volikirjad, ja juhtumil, kui Tsaari õrn iga ei luba temal, võib olla (sic!), võtta neid isiklikult suursaadiku käest oma käega vastu, siis ei peeta probleemiks, et Valitsejanna, pidades vajalikuks viibida selle tseremoonia juures, võtab need ise vastu“.

Vaat, millisel teravmeelsel viisil oli lahendatud maimuke-Keisri poolt Prantsusmaa suursaadikult volikirja vastu võtmise raske küsimus. Krahv Ostermannil oli õigus, omalt poolt, tähistada hiilgavat võitu Prantsusmaa suursaadiku üle, kes esmalt nõudis seda, et saaks anda oma kirja üle lapsele või asetada see tema tekile. Nüüd aga ta nõustus, et Valitsejanna, Keisri ema, viibides tseremoonia juures, võtaks need kirjad, lapsukese asemel, vastu.

Sellise märkimisväärse akti lõpus oli veel otsustatud, et nii nagu markiis Chetardie, peale audientsi Keisri juures, hakkab omama ainult täievolilise ministri, mitte suursaadiku ametinimetust, siis saab olema vastu võetud audientsil Valitsejanna ja peale seda Brunswiki printsi ning printsess Jelizaveta Petrovna poolt*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. ХСVI стр.312. Сравн. Тагже стр.9, 24, 55, 92, 119, 132, 172, 233, 297 и след.

1741 aasta augusti lõpus, Õukonna juures Keisri esimese sünnipäeva tähistamisel, oli markiis Chepardie võetud vastu ametlikul audientsil. Ta pöördus kõnega lapsukese poole, keda ema-Valitsejanna hoidis oma kätel. Ta võttis suursaadiku käest vastu volikirjad ja viimane nõustus peale pikka järelemõtlemist, suudelda Valitsejanna kätt Õukonna balli juures korraldatud audientsil.

Kõrvuti nende eluliste diplomatiliste krahv Ostermanniga peetud läbirääkimistega lapsuke-Keisri juures vastuvõtu audientsi asjus, markiis Chetardie pidas salaläbirääkimisi riigipöörde üle tsaaritar Jelizaveta Petrovnaga. Need läbirääkimised toimusid kas vahetult tsaaritariga õukonna ballidel ja juhuslikel kohtumistel või siis Lestocq vahendusel ning tsaaritari usaldusisikute kaudu, kes tulid saadikuga kohtuma Prantsusmaa saatkonna aeda.

Nende läbirääkimiste jooksul paistis silma äärmine ettevaatlikus ühest ja kärsitu kannatamatus teisest küljest. Tsaaritar Jelizaveta Petrovna mõistis väga hästi olukorra kogu ohtlikkust ja teadis Valitsejanna soovi kõrvaldada ta S-Peterburist kas vägivaldselt nunnaks pügamisega või pannes mehele Keiserõliku Õukonna jures kostil olevale prints Louis de Wolfenbutteliga. Esimest ta kartis; prints Louis – ta vihkas ja põlgas. Kui Rootsi kuulutas 1741 aasta suvel Venemaale sõja, markiis Chetardie hakkas eriti tungivalt nõudma tsaaritarilt Rootsi

teenete vastuvõtmist ja riigipöörde sooritamist. Kuid ta ise ei suutnud tsaaritarile mitte mingit olulist abi anda. Suur-vürstinna vajas raha ja väljendas temale soovi saada laenuks 15.000 ecud ((червонцевъ)), millised ta kohustus tagastama hiljem Prantsusmaa kuningale. Markiis Chetardie andis ainult 2.000 ecud oma vabadest summadest ja Versailles Õukond, milline soovis nii palavalt riigipööret, ei lisanud midagi saadiku poolt antud väikesele laenule. Kuid tsaaritar oli tänulik ka selle väikese abi eest.

„Ma ei saa piisavalt väljendada“, ütles ta markiis Chetardiele, „kuivõrd ma olen liigutatud selle kahe tuhande tservoonetsilise laenu eest, millist kuningas soovis armastusväärselt juba minule üle anda teie vahendusel, samuti ka teisi laene, milliseid, ma loodan, ta soovib minule veel anda. Kui Tema Majesteet saab teada, milleks ma kasutasin neid kesiseid vahendeid, milliseid ma sain kasutada, ta näeb, kuivõrd see abi oli hädavajalik“.

Tsaaritar Jelizaveta Petrovna ei piirdunud ainult nende tänuavaldustega, vaid ta lootis ka tulevikus abi saada.

„Kuid ma tunnen ja pean tundma veel ebatavalist suuremeelsust, millisega kuningas austab mind, tundes huvi minu saatuse üle. Kui tulemused hakkavad vastama ootustele, siis ma hakkan olema tänuvõlgu kuningale selle õnne eest, millist ma hakkan nautima“.

„Veenge Tema Majesteeti“, lisas ta, „et ma hakkan püüdma igal oma elu hetkel veenma teda oma täielikust tunnustusest; paluge kuningat minu nimel suvatseda viia kuni lõpuni oma asi ja et ta mind ei hülgaks“.

Selle abipalvele, milline oli väljendatud naise poolt, markiis Chetardie, särav Prantsusmaa XVIII sajandi kavaleride esindaja, ei viivitanud vastamast kõige aupaklikumal viisil.

„Siiras sõprus“, ütles ta, „millest mälestust kuningas hoiab meeles Peeter Suurest, on teile tagatiseks tunnetes, milliseid Tema Majesteet teie vastu omab. Kuningas tahab ja isegi ihkab, näha teid esiisade troonile tõusnuna. Kuni selle ajani ta ei lasknud sel eesmärgil midagi silmist; arvestage, et ka tulevikus ta ei koonerda millegagi, et te saaksite troonile. Tänuhakkust, mida kuningas siis teilt küsib enda vastu, - hakkab seisnema selles, et te jääte samuti temale muutumatult sõbraks, nii nagu ta jääb teie sõbraks“.

„Ma ei anna temale, sellisel juhtumil“, väitis tsaaritar kiiresti vastu, „ei ole vähimatki pöjendust kaevata, kuna ta võib olla kindel, et ma hakkan juhinduma vaid tema nõuannetest ja kõigil juhtudel hakkab minu tähelepanu olema pööratud sellele, et näidata tema suhtes tingimusetut, täielikku austust“.

Kui tsaaritar Jelizaveta Petrovna ka tegelikult väljendus Prantsusmaa kuninga suhtes selliste väljenditega nagu „ebatavaline suuremeelsus“ ja oma tundeid „tingimusetu ja täielikku austust“ tema suhtes, siis on tarvis tunnistada, et temal oli erakordselt hea süda, kuna, peale laenuks saadud kahe tuhande tservoonetsi, ta ei saanud Prantsusmaa kuningalt, ega tema S-Peterburi esindajalt esiisade troonile saamiseks mitte mingit abi. Kuid on vaieldamatu, et Rootslaste tungimine Venemaa valdustesse, milline oli esile kutsutud osalt Versailles kabineti õhutustega, kiirendas märkimisväärselt sündmusi, et novembris toimus riigipööre.

Markiis Chetardie kasutas ära rootslaste rünnakut Venemaa vastu, et nõuda tsaaritarilt tema ja ta partei poolseid viivitamatuid tegusid. Kuid sellega ei saanud nõustuda Suurvürstinna Jelizaveta Petrovna.

„Minu partei“, väitis ta Prantsusmaa saadikule vastu, „jääb jõuetuks seni ajani, kuni ei ole täidetud see, mida teatas teile minu nimel usaldusisik. Siinne rahvas on võimeline ustavuseks ja otsustavuseks, kuid temal on raske lõplikult otsustada ja kui on tarvis teda selleks ärgitada, uskuge, et minule on piisavalt teada tema tunded, nõnda et ma võin teile tagada, et sel eesmärgil ei ole miskit enam sobivat, kui manifest, millise Rootsi levitaks siinsel maal ning vägede hulgas, ülistades neid selles, et ta ilmus Peeter I järeltulijatele appi.“

„Tema Majesteet“, lisas tsaaritar, „võib olla veel enam kindel edus, tänu muljele, millist see asjaolu tekitab, kui ta soovib õhutada Rootsit kutsuma oma armeesse hertsog Holsteini. Minul on alust rääkida sellest, mis siis sellisel juhtumil toimuks; ohvitserid ja sõdurid kellele ma jagasin autasusid, sel määral, kuidas nad suundusid Soome, väljendasid seni nägematut vaimustust, kui soovides hoida ülal nende veendumust, et hertsog Holstein asub Rootsi armee juures, siis ma

soovitasin neile, et nad äärmisel juhul ei tapaks minu vennapoega. Just nimelt tema pärast suurenski veel tugevamalt Valitsejanna erakorraline rahutus, millist kuju see ka ei võtnud“.

Jelizaveta Petrovna teadis, et Venemaa armee generalissimus, Valitsejanna abikaasa, tegi viimasele ettepaneku arreteerida tsarinna, süüdistades teda Rootsiga salasidemete omamises ning et sundida ta troonist loobuma.

„Kuid“, märkis ta markiis Chetardiele, „kui sarnasesed vahendid ei saa mind eriti hirmutada ja loobuma sundida oma vahvusest, siis Valitseja väljendas sellel juhtumil suurt leidlikkust, kui nemad ja suurt arukust“. „Milleks“, ohates omakorda, vaidles ta generalissimusele vastu, see on tarvilik? Kui seal ei ole veel põrgulist“, nagu ta väljendus hertsog Holsteini kohta, „kes alati hakkab häirima meie rahu?“

Lõpuks, 6 detsembri öösel vastu 7. detsembril 1741 aastal toimus juba ammust aega oodatud riigipööre: tsaaritar Jelizaveta Petrovna astus esiisade troonile. On mõistetav, et markiis Chetardie võttis enesele selles sündmuses vaat et peamise rolli. Oma raportites Versailles kabinetile ta jutustab, et grenaderid-sõdurid kutsusid teda „batjuškaks“, suudlesid tema käsi ja tulid teda õnnitlema tsaaritari troonile tõusu puhul. Ta andis käske, keda kõrgematest ametnikest arreteerida ja milliseid ettevaatusmeetmeid võtta. Aga tegelikkuses oli Prantsusmaa saadiku maja lukustatud, kõik tuled olid kustutatud ja markiis ise peitis enda akna juures, eesriiete taga, kust ta sai kaardina vahelt näha seda, mis tänaval toimus. Markiis Chetardiele oli see revolutsioon üllatus: ta ei oodanud seda nii ruttu*).

*)Rambaud. Recueil des instructions, t.I, p.367, 371. ;Vt. Сборникъ И. Р. Истор. Общества т.XCVI стр.268, 424, 615, 623, 641 и след.

Kuid kui tsaaritar Jelizaveta Petrovna otsustavalt keeldus abiellumast prantsuse printsiga, siis, nagu Keisrinna, ta tunnistas kasulikuks väljendada Prantsusmaa kuningale erilist tunnustust tema sõbralike teenete eest. „Ma olen täielikult veendunud selles“, ütles Keisrinna Prantsusmaa saadikule järgmisel päeval, peale riigipööret, „et Tema Majesteet võtab osa, kui keegi teine, osa sellest, mis minu õnneseenega juhtus; ma loodan seda temale ise väljendada, kuidas ma olen liigutatud kõigest, mis ta minu heaks tegi“.

Kuid, koos sellega, ta väljendas veendumust, et peale troonile asumist ei ole rootslastel vähimatki põhjust Venemaa vastase sõja jätkamiseks. Seepärast, oma 5. (16) detsembri 1741 aasta kirjas kuningale Keisrinna Jelizaveta Petrovna pöördus tema poole palvega, et ta kasutaks oma mõju Stockholmis, et sõlmida Rootsi ja Venemaa vahel rahu. Vähe veel: ta veenas markiis Chetardiet pöörduma vahetult Rootsi armee ülemjuhataja, krahv Loewenhaupti poole, kõigi sõjaliste aktsioonide viivitamatu lõpetamise ettepanekuga, kuna troonile tuli Keisrinna Jelizaveta Petrovna. Ta oletas, et täites Keisrinna soovi, ta koos sellega, tegutseb oma instruksiooni ning kuninga poliitika vaimus**)

**Vt. Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. С стр.13, 23, 26, 31 и след.

Kuid selles, ainiti, ta üpris varsti pettus, saanud kardinal Ameloti 15. jaanuari 1742 aasta kirja, millises tehakse markiis Chetardiele Vene-Rootsi sõtta järelemõtlematu sekkumise tõttu range noomitus.

„Ma olin väga hämmastunud“, kirjutab markiisile Amelot, „et järgmisel päeval peale riigipööret teie otsustasite kirjutada krahv Loewenhauptile sõjategevuse lõpetamise kohta. Aga veelgi enam hämmastas mind, et te tahtsite võtta endale vastutuse kõigi selle tagajärgede eest. Ma ei saa lepitada sellist teguviisi kuninga kavatsuste teadmise, millist teie omate ja teie enda sõnumitega Moskva armee kehvast seisundist, milline vajas kõike hädavajalikku ja milline teie arvates, saab lüüa juba esimesel rootslastega kokkupõrkel... Teie kirjad olid täis teateid Venemaa valitsuse nõrkuse kohta, milline senini sisendas välismaalastele austust ainult välise säruga, milline varjas sisemist mädakollet“.

„Millisel viisil“, küsib kardinal Amelot, „võis juhtuda, et 24 tunniga muutus kõik ja venelased muutusid nõnda hirmsaks, et rootslased võivad leida oma pääsemist vaid Tsaaritari headusest, kes võib neid hävitada? Kuningas arvab täiesti teisiti ja enam tõepärasemalt, et kiirustamine, millist kasutas Tsarinna ära teie tähendusega, et peatada krahv Loewenhaupt, pigem tekkis kartusest, milline oli tekitatud selle kindrali sõjakäigust, kui soovist olla kuningale meelejärgi ja et olla ettevaatlik Prantsusmaale sõbraliku rahva suhtes“.

„Teie olite aetud eksitusse hr Crespy teadetest, et Rootsi armee on halvas olukorras, millised olid väga liialdatud ja olulises osas isegi väärad... Kuid oletagem, et kõik Crespy poolt teatatu oli õiglane ja ka sellisel juhtumil teie ei oleks tohtinud peatada krahv Loewenhaupti, kui juba Tsaaritar keeldus talle andmast palutud tagatise. Parem oleks siis juba, et Rootsi armee oleks täiesti puru löödud. Kindrali viga ei oleks siis langenud ministeeriumile, millisel ei olnud temale antud käsu tagasivõtmiseks aega. Ja siis oleks sõlmitud rahu samamoodi kasulikult, kui te sunnite lootma praegu, sest et te ei saa isegi ära arvata Tsarinna millestki loobumise soovi, aga Rootsi ei saaks siis meid mitte milleski süüdistada. Kui aga, vastupidiselt, Loewenhaupt oleks võitnud, siis Tsaaritar oleks saanud lugeda end õnneseenena, kui vaid kuningal oleks olnud sobiv temale rahu hankida“.

Seejuures on praegu kogu Rootsi pahandatud Prantsusmaa valitsuse teguviisist ja süüdistab teda salakavaluses ning sõnamurdlikkuses.

Seepärast kardinal Amelot pidas vajalikuks selgitada markiis Chetardiele, „et kui kuningas soovis Venemaal riigipööret vaid selleks, et kergendada rootslastel oma kavatsuste teostamist ja kui see riigipööre tekitas vastupidist mõju, siis on tarvis kahetseda selle kiirendamiseks ettevõtetud tehtud tööd... Kuninga au kohustab rootslasi toetama nende poolt ette võetud sõjas ja et anda talle, äärmisel juhul, osa tagatise ja kasusid, millistele nad lootsid. Tema Majesteet ei saa lubada, et nad kannataksid teie poolt antud sõna tagajärgedest... Kui sõda kestab edasi, siis rootslased ei jää liitlastest ilma... Peamine, et Venemaa ja Rootsi vahel rahu sõlmimine oleks teie kätes. Seepärast on üpris oluline, et Tsaaritar usaldaks meid ja jääks alati veendunuks kuninga heade kavatsuste suhtes. Ainiti, ei ole tarvis, et Ta end liiga ei hellitaks rahutingimuste kasulikkuse lootustega. *)“.

*) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. С стр. 37 и след.; Соловьёвъ. История Россия. т. XXI, глава II.

Saanud sellised ebameeldivad ja kategoorilised suunised, markiis Chetardie oli sunnitud alluma neile ja neid täitma. Ta teatas Kantsler vürst Tšerkasskile ((Tscherkassky, Черкасскому)), et Prantsusmaa ei saa hüljata oma ustavat liitlast Rootsit ja ootab Keisrinnalt Stockholmi valitsuse õiglaste nõudmiste täitmist.

Kuid selline avaldus ei avaldanud Venemaa ministritele mingit muljet. Vastupidi, ta sundis A. P. Bestuzev-Rjuminit ((Bestujew-Rumine, А.П. Бестужева-Рюмина)), heitma maski ja avalikult väljenduma, vaatamata temale Prantsusmaa saadiku poolt pakutud altkäemaksule, 15.000 livrilise pensionina, Versailles Ōukonna poliitika vastu. Bestuzev-Rjumin lükkas selle markiis Chetardie ettepaneku ilma erilise sajatamiseta tagasi ja kuulutas temale, et rahu Rootsiga võib olla sõlmitud Nystadi rahu alusel ja et mitte ühtegi tolli Venemaa maad ei loovutata. „Kui mõtlete“, ütles ta Prantsusmaa saadikule, „kuidas käitunuks igasugune teine meie asemel Valitseja ja rahva kuulsuseks, siis tuleks pidada sõda ja me hakkame sõdima! Ainiti ma mõtlen, et minemata sellise äärmuseni, meie saame anda Rootsile tagatise ja isegi olla tema eesmärkide saavutamisel kasulikud. Mitte üksi meile ta ei loovutanud maid ja kas ei oleks kasulikum temale tagastada teistele kaotatu?“

„Kas te ei vihja Bremenit ja Verdenit, kas te siis ei taha neid Rootslastele tagastada?“ - küsis naerdes Chetardie. - „Alati võib kokku leppida“, vatas Bestuzev, „meie soovime Rootsile siiralt head, soovime soetada tema sõpruse. Teie võite olla veendunud, et kui ainult Prantsusmaa kuningas teeks Põhjas rahu, astub meiega tihedasse liitu, viiks sisse otsekaubanduse ja kinnitaks kõik selle veresidemetega, siis, omades enda käsutuses Venemaad ja Rootsit, hakkab ta olema võimeline andma Euroopa asjadele sellise nagu on temale sobiv, suuna. Aidake, palun teid, siirate kavatsustega ja ei hakka kaotama hetkegi, et lõpetada pingeline olukord. Kirjutage kohe kuningale,

et mind sunnib püüd tema teenistusse astumiseks“ . (Донесение маркиза Шетарди от 3 февр. 1742 г.).

Kõik ülalesitatud faktid pidid, näisid veenvat markiis Chetardiet, et on täiesti kasutu Venemaad sundida Rootsile mingeid territoriaalseid järelandmisi tegema. Kuid pidades silmas Versaillesst saadetud tungivaid juhiseid ja olles täiesti ekshiarvamusel oma tegelikust asendist Keiser Jelizaveta Petrovna Õukonna juures, markiis Chetardie jätkas jonnakalt nõudmist, et rahu Rootsiga oleks sõlmitud Prantsusmaa vahendusel ja tingimustel, millised ta esitab Venemaale.

Kõik need Prantsusmaa saadiku sepitsused jäid aga täiesti edutuks. Temale teatati, veebruari alguses, Venemaa Ministrite Nõukogu ühehäälselt otsusest, mitte teha Rootsile mitte mingeid territoriaalseid järeleandmisi. Keisrinna ise andis sellele otsusele oma täieliku heakskiidu ja et on täiesti võimatu loobuda tema suure esivanema vallutustest. Vähe veel: kui Moskvast kroonimise ajal hakkas Rootsi volinik Nolken nõudma, et rahuläbirääkimistel osaleks Prantsusmaa saadik, kui vahendaja, oli talle kategooriliselt teatatud, et Venemaa ei võta kunagi Prantsusmaa vahendust vastu, vaid ainult lubab tema häid teeneid.

On mõistetav, et selline asjade pööre pidi ülimal määral ärritama markiis Chetardiet, kes hakkas avalikult kaebama Keisrinna ja ta lähikondlaste „musta tänamatuse üle“. Mitte kunagi, kirjutas ta 25. mail 1742 aastal kardinal Amelotile, mitte ükski välisriigi esindaja ei osutanud selliseid teeneid valitsusele, millise juures ta on akrediteeritud, milliseid ta osutas Tsarinnale, tema poolehoidjatele ja kogu vene rahvale. Lõpuks, markiis Chetardie pahameel läks nii kaugele, et ta ütles Keisrinnale otse näkku, et kõik petavad teda ja et tema ministrid – on „lurjused ja närukaerad“! Seejuures ta, Chetardie, riskeeris tema pärast oma eluga ja palju kordi sattus ta tema pärast jalade või käte kaotamise ohtu!

Kuid, lisas kibedalt Prantsusmaa saadik, „kahe kuu pärast Teie Majesteet olet vabastatud minu juuresviibimisest. Kuid kui 4.000 versta eraldab mind Teie Majesteedist, siis te veendute – ja see on minule ainus alles jääv lohutus, - et te ohverdasite inimesega, kes oli teile enim ustav ja eelistasite temale inimesi, kes teid petavad ja hakkavad petma oma erahuvides“*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. С стр. 213 и след.

Markiis Chetardie oli niivõrd rahul oma Venemaa Keisrinnale solvavate juttudega, et märgib oma päevikus vaimustusega Keisrinna „suurt hämmeldust“. Ta, ilmselgelt mõtles, et tema Venemaa ametikohalt lahkumise ähvardus viib Keisrinna peaegu et ahastusse!

Kuid Chetardie pidi üpris varsti veenduma, et ta üldsegi ei mõista nii Keisrinnat, ega tema poliitikat kui ka oma enda olukorda. Keisrinna hakkas loomulikult vältima kohtumisi Prantsusmaa saadikuga ja hakkas ära ütlema tema audientside palvetele.

Lõpuks, Prantsusmaa kuningas veendus ise markiis Chetardie S-Peterburi Õukonna juures edasise viibimise kasutuses ja täitis hea meelega tema tagasi kutsumise palve. Juunis 1742 aastal sai markiis Chetardie oma tagasikutsumise kirja ja hakkas valmistuma ärasõiduks. Erilise rahuloluga teatab ta oma õukonnale, et Keisrinna ise palus end tema juurde õhtusöögile ja jäi tema juurde kella ühest öösel kuni kella 6 hommikul.

Ainiti, samal ajal oli temal raske saada hüvastijätuaudientsi. Lõpuks, ta sai selle juuli lõpus. Sellel audientsil oli Keisrinna temaga väga armuline ja kutsus üles teda oma ärasõitu edasi lükkama kuni tema nimepäevani. Kuid Chetardie, ilma tseremoonitsemiseta, lükkas selle palve tagasi. Ta nõustus vaid oma ärasõitu edasi lükkama lühikeseks ajaks, et viibida Keisrinn õe pulmades md. Hendrikoffi ja mr. Tschoglohoff ((Гендриковой, Чоголковымъ)). Lõpuks, saanud Keisrinnalt kallid tubakatoosi ja sõrmuse ning kõrgeima ordeni Püha Andrei Esmanimetatatu ((Св. Андрея Первозваннаго)) hüvastijätukingituseks, markiis Chetardie, sõitis augusti lõpus Moskvast ära. Ta eriti ei kiirustanud Venemaalt ärasõitmise, lootes tasahilju, et Keisrinna saadab kellegi teda tagasi kutsuma. Ütles Keisrinna ju hüvastijätul temale: „Mitte kunagi ei kista Prantsusmaad minu südamest!“ Kuid arvestus osutus ekslikuks.

Enne oma ärasõitu oli Chetardiel ettevaatamatust kirjutada oma Õukonnale raporteid, millistes Keisrinna Jelizaveta Petrovna isiksus, iseloom ja eluviis langenud kibeda kriitika ja õela pilke alla*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. С стр. 278, 342 и след.

Ta oli täiesti unustanud, et kõigi Euroopa XVIII sajandi õukondade juures eksisteerisid „mustad kabinetid“ kus väga oskuslikult teostati välisriikide esindajate diplomatilise kirjavahetuse läbivalgustamist. Ei ole raske endale ette kujutada, millist muljet avaldasid Keisrinnale markiis Chetardie mürgised märkused, millised olid tema raportitest leitud. Nende raportite Keisrinnale saatmisest olid huvitatud kõik Venemaa ministrid, kuid eriti aga mõlemad vennad, Aleksei ja Mihail Bestuzevid-Rjuminid ((Алексе́й и Михаи́ль Бестуже́вы-Рюми́ны)), kelle kohta oli markiis Chetardie raportites kõige rohkem ebameeldivaid kommentaare. Neid mõlemaid käsitleti kui isamaa ja Keisrinna enda reetureid ja õelaid vaenlasi.

Peale markiis Chetardie ärasõitu Prantsusmaale jäi S-Peterburgi hr. Dalaon, kes oli asjuri seisuses. Viimase raportid pakuvad vähemat huvi, kuid nad tunnistavad Venemaal pidevat pidurdamatut Versailles Õukonna mõju langemist. Prantsusmaa vaenlaste arv Venemaa Õukonna juures silmnähtavalt kasvas aga selle sõprade arv järkjärgult vähenes. Tsaaritar ise, Dalioni sõnul, peaegu eranditult andus naudingutele; vürst Tšerkasski, Riigikantsler oli laisk ja küündimatu, aga Viitse-kantsler, krahv A.P. Bestuzev-Rjumin on ebakindel inimene ja ta on täiesti andunud Inglisele. (Dalioni 22. oktoobri 1742 aasta raport.).

Viimane oletus osutus täiesti õigeks. Kuid mitte ainult krahv Bestuzev-Rjumin läks üle Inglismaa poolele. Isegi markiis Chetardie lähim sõber ja kõige usalduslikum isik, tuntud õukonna ihu-kirurg Lestocq, oma igaaastase 600 naelase pensioni eest, allus täiesti Inglismaale ja aitas märkimisväärselt 1742 aasta detsembri-traktaadi, milline oli allkirjastatud Venemaa ja Inglismaa vahel, sõlmimisele kaasa.*)

*)Vt. Mainitud akti üksikasju vaata minu Traktaatide kogumiku, kd. X, Nr.386.

Kuivõrd kergemeelselt markiis Chetardie suhtus inimestesse ja asjaoludesse, on näha veel järgmisest faktist. Asunud elama peale Venemaalt lahkumist mõneks ajaks Frankfurti Maine ääres, saab Chetardie oma kuningalt teada, et Keisrinna Jelizaveta Petrovna kahetseb tema ärasõitu ja väljendas soovi, et ta tuleks Venemaale tagasi kui Prantsusmaa esindaja. Markiis oli osalt meelitatud Venemaa Keisrinna soovist ja ta väljendab valmisolekut seda soovi täita peale seda kui ta on oma eraasjad Prantsusmaal korda ajanud. Ainiti, ta seab oma tingimused ja saadab need Lestocqle! Viimasele tehakse ülesandeks uurida välja tema suhtes olevad Keisrinna tegelikud kavatsused. Lestocqle ta teatab, et tema Venemaale naasemise conditio sine qua non ((eeltingimuseks)) on – viitsekantsler Bestuzwevi ja tema venna viivitamatu errumine, kellega markiis Chetardie ei soovi omada mingeid suhteid. Keisrinna peab valima vendade Bestuzevite või tema vahel! Kui ta täidab tema tingimuse – ta tuleb Venemaale tagasi; kui ta eelistab temale vendi Bestuzevid, siis ta jääb Prantsusmaale ja muudab oma diplomaatilise karjääri sõjväeteenistuseks. (Chetardie 5. detsembri 1742 aasta kiri Lestocqle).

Seejuures Viitse-kantsler Bestuzevil ei olnud raske tõestada Keisrinnale Prantsusmaa Venemaa vastaste sepitsuste ohtlikkust. Tegelikult, Prantsusmaa mitte ainult ei toetanud avalikult Rootsit, millisega Venemaa sõdis, vaid asutas terve Venemaa vastase Liiga. Versailles Õukonnal õnnestus luua liit Rootsi ja Türgi vahel, milline oli ilmselgelt suunatud Venemaa vastu. Ta sõlmis ka liidu Taaniga, milline oli samuti Venemaa suhtes vaenulik. Lõpuks, Versailles Õukonna poolt Venemaale pealetükkivalt oma vahendamise Rootsi rahu sõlmimise asjas pealesundimine pidi esile kutsuma Keisrinna Jelizaveta Petrovna ja tema lähimate nõunike suurt rahulolematust.

Sellisel asjade seisul oli markiis Chetardie Venemaale saabumine seotud suurte ohtudega. On tarvis veel lisada, et Prantsusmaa asjur Dalion püüdis kõigest jõust, et teha markiis Chetardie

naasemine võimatuks. Seda eesmärki silmas pidades ta kasutas iga võimalust, et rohkem õli tulle valada ja et hoida hõõgvel Venemaa ministrite Chetardie vastased vaenutunded ning halvaks panu.

Ainiti, 1743 aasta augustis kujunesid asjaolud Venemaa ja Prantsusmaa lähenemiseks välja enam soodsal viisil. Abo rahuga lõppes Venemaa ja Rootsi vastane sõda ja sellisel viisil, oli kõrvaldatud üks Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste pidevate kokkupõrgete allikas. Lopuhhinite ((Лорouxhine, Лопухиныихъ)) Keisrinna Jelizaveta Petrovna vastase vandenõu paljastamine kompromiteeris väga kõvasti Bestuzevite perekonda ja vähendas S-Peterburi Õukonnas Viini kabineti mõju, kuna selles vandenõus osales Austria saadik, markiis Botta d'Adorno*).

*)Vaata minu, ((F.M.)) „Traktaatide kogumiku“ kd. I, Nr.16.

Teisest küljest, sõda Austria pärandi pärast sundis Versailles Õukonda liitlasi otsima. Pidades silmas seda eesmärki, sai Venemaaga lähenemine Prantsusmaale erandliku tähtsuse. Vaat, miks markiis Chetardie, kui erakorralise saadiku, Venemaale naasemine näis Versailles Õukonnale üpris soovitatavaks. Ainiti, kuid mitte täielikult usaldamata markiis Chetardie memosid**),

**)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, Nr.Nr.29, 31, 42 и след.

Ega ka Dalioni raporteid, Versailles kabinett, ettevaatusest, otsustas saata S-Peterburgi salaagendi, kellegi Mesliersi, teinud talle ülesandeks tutvuda kohapeal asjade tegeliku olukorraga*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, Nr.26.; Rembaud. Recueil, t.I, p.405 et suiv.

Kuid see missioon jäi ära ja Versailles õukond otsustas saata markiis Chetardie Venemaale teistkordselt.

Septembris 1743 aastal Chetardie, saabunud Pariisi, sai oma instruksioonid ja volikirjad, milliseid oli kaks: üks, oli Keisrinnale eraaudientsil üleandmiseks; teine aga ametlikul audientsil üleandmiseks. 22. septembri 1743 aasta instruksioonis oli esitatud Venemaa ja Prantsusmaa vahelise poliitilise liidu ja kaubandustraktaadi sõlmimise soovitatavuse mõte. Erilisi takistusi selle ülesande lahendamisel Versailles Õukond ei näinud, kuna Euroopa Põhjaosas saavutati rahu ja Inglismaa intriigid Venemaa vastu olid niivõrd selgelt ilmsiks tulnud, et Keisrinna ei saa Inglismaa poliitikat üldse usaldada. Kuid Chetardie oli tehtud kohustuseks mitte nõuda Venemaa liitu Prantsusmaaga vaid tuli oodata ära Venemaa valitsuse poolne algatus.

Ainiti, neist asjadest oli veelgi tähtsam Prantsusmaa kuninga poolne Keisrinna Jelizaveta Petrovna Keisri tiitli tunnistamise küsimus. Chetardie sai kaks volitust: üks keisri tiitliga, teine ilma selleta. Esimest volitust ta pidi kasutama ainult äärmisel juhul, pidades pidevalt meeles keisri tiitli tunnistamise vältimise kohustust. Oma vastuses Keisrinna kirjale, Rootsi rahu sõlmimisest teatamisel, Prantsusmaa kuningas kavaldades vältis Venemaa Valitseja Keisrinnaks nimetamist. See lõks pidi Chetardile olema eeskujuks. Kui aga Prantsusmaa saadik hakkab asjaolude tõttu olema sunnitud esitama Keisrinnale oma teise keisri tiitliga volikirja, siis ta peab viivitamatult ütleva, et kuningas on valmis seda tiitlit tunnistama ainult tingimusel, et säilitataks kõik tema ajaloolised väärtused, tiitlid ja esimene asend peale Rooma-Saksa keisrit**).

**)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, №.№ 55, 59, 61, 74 и др.

Markiis Chetardie sõitis Prantsusmaalt Venemaale 1743 aasta sügisel ja mitte Saksamaa kaudu, vaid hoopis läbi Rootsi. Stockholmist ta sõitis Abo kaudu S-Peterburi ja vaatamata kõigile ettevalmistustele, kulus temale selleks reisiks 33 päeva. Lõpuks, Keisrinna troonile tõusmise aastapäevaks, s.t. 25 novembriks ta saabus pealinna. Kui markiis Chetardiel oleks olnud mingid eelarvamused, siis ta oleks mõelnud enam selle üle, mis juhtus tema saabumise päeval: ta andis Dalionile kõrvakiilu ja sai temalt mõõgalöögi paremasse kätte, mistõttu tal tuli mõnda aega käia seotud käega ning tuli oma pabereid allkirjastada vasaku käega. Kui Keisrinna nägi teda sellises

seisus, ta ütles, et lõikas endale vaasiga kätte, milline purunes seepärast, et Chetardi oli tulele liiga lähenenud. Keisrinna märkis siis naerdes: „Vaat teile õppetund, et ei mängiks tulega!“

Nii-siis, markiis Chetardie teise missiooni algus ei ennustanud miskit head: selle lõpp osutus aga veelgi haletsusväärsemaks.

Markiis Chetardie S-Peterburi saabumine kutsus Ōukonnas ja Venema kõrgemas seltskonnas esile suure kiremöllu. Kõik teadsid mitte ainult Prantsuse diplomadi kindlat moraali ja rahutut iseloomu, vaid samuti tema leppimatut vaenu kõikvõimsa Viitse-kantsleri – krahv Bestjuzev-Rjumini vastu, Juba oma esimesest sabumise päevast kuulutas Chetardie temale sõja. Tema lähimateks liitlasteks olid: printsess Zerbst ((Цербская)), kes saabus S-Peterburgi oma tütreaga, kes oli Suurvürst Troonipärija kihlatud pruut, Lestocq ja Brummer, Suurvürsti guvernöör. Sellele seltskonnale mõtles markiis Chetardie Bestjuzevi vastu välja üpris keeruka plaani, milline seisnes selles, et ta sõidab S-Peterburi, mitte kui Kristlikeima kuninga suursaadik, vaid kui Prantsusmaa aadlik. Seni kuni Bestuzev ei ole erru saadetud, markiis otsustas oma ametiastet mitte avaldada ja et ei esita enne oma volikirju. See kaval plaan osutus temale endale üpris ohtlikuks: ta jättis end ise ilma õigusest eksterritoriaalsusele ja asukoha riigi kohtule mitteallumisest.

Võitlus markiis Chetardie ja Viitsekantsler Bestjuzevi vahel kestis mitu kuud ja muutis rahutuks kogu Ōukonna ning diplomaatilise korpuse. Alguses näis, et Prantsusmaa markiis jääb peale, kuna Keisrinna ise suhtus temasse üpris armulikul viisil. Ta võttis aupaklikult vastu markiisi poolt temale toodud kingitused, tänas teda südamlikult temale lubatud Prantsusmaa kuninga portree eest ning naljatas temaga armsalt. Kuna Chetardi ise levitas kergemeelselt kuulujuttu, et ta tõsteti kindrali auastmele, Keisrinna märkis naerdes, et ta ise on alles polkovniku auastmes ja asub nüüd seepärast tema alluvuses.

Peale selle, markiis Chetardie üpris heldelt tegi kingitusi, andis pensioneid ja kulutas raha kõigi isikute äraostmiseks, alates Keisrinna vaimulikust ning lõpetades toatüdrukute ning teenritega, kes võisid olla temale kasulikud võitlusel Viitse-kantsleri vastu.

Ainiti, lõplikku ja särava võidu sai hoopis krahv Bestjuzev-Rjumin. Temale oli võidu toonud relvaks tema poolt kätte saadud ja läbi valgustatud markiis Chetardie kirjad ning raportid. On märkimisväärne, et markiis ise teadis väga hästi, et tema kirju ja raporteid valgustatakse läbi ja ta hoiatas pidevalt oma valitsust, paludes temal olla ettevaatlik. Seejuures ta ise jätkas võimatu tooniga ning sisuga raportite kirjutamist.

Oma raportites ta nimetab pidevalt Viitse-kantslerit ja kõiki Venemaa ministreid: „petisteks“ jne., (Донесение Шетарди от апреля 1744 г.).

Kuid eriti suure jultumusega paistsid silma tema poolsed Keisrinna suhtes esitatud väljendid, keda ta pidevalt süüdistas asjade kinnimätsimises, asjadesse põlgusega suhtumises, lodevuses, kires end päevas neli viis korda ümber riietuda. Keisrinna „Nõrkus“ ja „kergemeelsus“, Chetardie sõnul, läheb kuni selleni, et ta kardab igasugust asja. Seepärast on Viitse-kantsler kogu riigijuhtimise pea ja teeb Keisrinnaga seda, mida ise tahab*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, №.№ 107, 111, 127, 131, 133 и др.

Sarnaseid raporteid kogus Bestuzev 69 tükki, kirjutades neist tähtsamatele oma käega kriitilisi märkuseid ja juuni alguses esitas kogu selle huvitava kollektiooni Keisrinnale!

Võimatu on endale ette kujutada sellist vapustavat muljet, milline oli nende raportitega avaldatud Keisrinna Jelizaveta Petrovnaele, kui ei ole tuttav Bestjuzevi kommentaaridega mõnedele markiis Chetardie sule alt tulnud teostele. Meie esitame siin neist vaid mõned kommentaarid.

Markiis Chetardie kirjutas oma Ōukonnale ühes oma raportis, et Bestjuzev on T. K. Troonipära abielule printsess Zerbstiga ja kallutas enda poole Moskva arhirei, kes püüdis veenda Keisrinnat lähissuguluse tõttu selle abielu ebaseaduslikkuses. Mille peale Bestuzev-Rjumin märkis järgmist: „Millist õelust ilmas ka välja mõelda ei oleks ka võimalik, millist markiis Chetardie koos oma kaasosanike Lestocq ja Brummeriga, teadlikult Viitse-kantslerili süüks ajab. See nende jumalavallatu ja väljamõeldud laimamist on võimalik tõenditega kinnitada, kui Tema Keiserlikule Majesteedile Kõige kõrgemalt poolt sobib Moskva arhipiiskopi või igasugust teist vaimuliku

ametimeest vande all küsitleda, kas oli tema, või kellegi teise, Viitse-kantsleri poolset teostatud abielluma sundimist printsess Zerbstiga, või kuigi, vähemalt, kas siis Viitse-kantsler pidas kellegiga neist mingeid eraldi jutuajamisi, veel vähem selle suhtes mingeid kokkuleppeid“.

Chetardie raportis kindral Ušakovi Sala-Kantseleis ((Тайной Канцелярии)) kellegi Stackelbergi ülekuulamisest, milline ennustas Venemaal uut revolutsiooni, ta väljendas lootust, et tema parteil õnnestub nimetada tunnustusi võtma veel kindral-prokorööri vürst Trubetski ((Трубецкаро)). Viitse-kantsler oli pahandatud sellisest Keiserriigi siseasjadesse sekkumisest ja kirjutas raportile: „Õukonna tavalise süsteemi järgi, justkui välismaine minister, mitte ainult ei soetanud endale partei, sekkub kõigisse siseasjadesse, kuid juba on läinud nii kaugelke, et sekkub ka Sala-kantselei asjadesse; antakse üle Tema Keiserlikule Majesteedile Kõigekõrgemale otsustamisele, mis lõpuks sellest võib järgneda“.

Mitte vähem tõsine oli teine Chetardie poolne sekkumise juhtum. Ta raporteeris oma valitsusele, et tema poolt on kirjutatud vastuse kava, millise sai Venemaa kindral Keit ((Keyth, Кейтъ)) Rootsisis sealsete asjade kohta ja et ennem Välisministeeriumi Nõukogu koosolekut, ta, markiis, pidas nõu oma kaaslastega, kuidas viia ellu oma plaan. Ja see plaan oli ka tegelikult vastu võetud, kuigi mõningate muudatustega.

Sellele raportile kirjutas Viitse-kantsler: „Et välisriigi minister Vene-keiserlikule kindralile, ja praegu ka ministrile, koostas vastuse (milleks muidugi ukaaz) projekteeris ise ja kirjutas, on üppris arusaamatu, et neis tagajärgedes, millised sellest võivad järgneda, mõistus ja aru tekitavad teostamise refleksi. Sellisest ilmas ennekuulmatust asjast, et välismaise ministri poolt korraldusi vastu võtta, nii et tema eesmärkidel ja nõuannetel käituda – ei ole ilmas enne juhtunud; aga mida on sellised isikud, kes saladusi paljastavad, väärt ja millist tulevikus sellise Tema Keiserliku Majesteedi kogutud Nõukogule ja riigile kasu võib oodata – antagu Kõigekõrgema otsustada. Ilmas on ennekuulmatu selline asi, et Nõukogus võeti vastu otsus välismaise ministri nõuannete järgi ja kõik, mis on sellele lisati või toimus, on temale täpselt teada. Kindral Keit satub segadusse, milliseid ukaase siis tuleb tal täita: - kas Välisministeeriumi Kolleegiumist saadetuid või siis nagu Chetardie poolt koostatud Tema Keiserliku Majesteedi korraldusi temale teavitatakse“.

Edasi, Chetardie kirjutas oma Õukonnale, et Bestjuzev ja tema partei näitab ühesugust vaenu nii Preisimaa, kui ka Prantsusmaa vastu. Mille peale Viitse-kantsler märkis: „Tõsi, et Viitse-kantsler ei usu enam Preisi, nagu ka Prantsusmaa Õukonda, ja ta on ka Prantsusmaast ohtlikum oma naabruse ja tema korratava jõu poolest; ainiti aga Viitse-kantsler ei ole esimese ega ka teise vastane, kuigi nad mõlemad koos teda hukutada püüavad, vähimatki tigidust ei näidanud, vaid täitis kõiges oma ametikohustusi“.*)

*)Соловьёвъ. История Россия. т. XXI, глава IV-я., стр. 275 и след.

Kuid markiis Chetardiele kõige saatuslikemateks pidid saama tema sarkastilised märkused Keisrinna isiku suhtes: nad olid solvavad tema, kui naise enesearmastusele ja peaegu kuritegelikud Venemaa Keisrinna isiku suhtes. Ei ole endale raske ette kujutada, millist muljet pidid Keisrinnale avaldama Chetardie salvavad märkused tema laiskuse, lodevuse, tualettidesse kiindumise ning töö kartuse suhtes, millist nii osavalt ekspluateeris Viitse-kantsler. Kui Chetardie kirjutab kardinal Amelotile, et kui Keisrinna ise soovis tema Venemaale naasemist, kuid ikkagi „millist tunnustust või poolehoidu võis oodata selliselt kergemeelselt ja kasutult Valitsejannalt?“ - siis, muidugi, Keisrinna pidi olema sellisest hinnangust äärmiselt pahandatud.

Katastroof oli vältimatu ja see saabus 5.(16.) juunil 1744 aastal. Sel päeval oli Ministrite Nõukogu istung, mida juhatas isiklikult Keisrinna. Sellel istungil andis Viitse-kantsler üle kõik markiis Chetardie 69 raportit ja kirja koos oma märkustega. Keiserinna Jelizaveta Petrovna oli sellisel määral vapustatud, et suutnud end vaos hoida ja ütles Bestuzevile: „See kõik on vale ja tema vaenlaste, kelle hulka ka teie kuulute, laim!“

Kuid raske oli vaielda ümberlökkamatute dokumentaalsete tõenditega. Ainiti, Keisrinna ei võtnud vastu mitte mingit otsust ja lükkas selle tegemise 24 tundi edasi.

Järgmisel päeval, pool 6 hommikul*), ilmus markiis Chetardie korterisse Moskvast, kus asus siis kogu Õukond, kindral Ušakov, vürst Peter Golitsõn, kaks Välisministeeriumi Kolleegiumi liiget, Veselovski ja Nepljuev ja Kolleegiumi sekretär Kurbatov ((Ушаковъ, Петръ Голицынъ, Веселовский, Неплюевъ, Курбатовъ)).

*)Märkus. Raske on täpselt öelda, kuna ilmus Ušakov ((Ушаков)) Chetardie elupaika. Ühtede andmete järgi, 6. (17.) juuni hommikul; teistel – sama päeva õhtul.

Kui Chetardie tuli uksele, parukas ja nappides riides, teatas kindral Ušakov, et Kõigekõrgema käsul, ta peab temale teatama järgmisit. Siis Kurbatov luges temale etta Keisrinna käsu sõita pealinnast 24 tunni jooksul ära ja Keisririigi piirest minema nii kiiresti kui võimalik.

Chetardie nõudmisel, et talle esitataks tema süü tõendid, Kurbatov, Ušakovi käsul, hakkas temale ette lugema väljavõtteid tema raportitest. Kuid üpris kiiresti Chetardie peatas selle ettekande sõnadega: „Sellest piisab!“

Ušakovi raporti järgi, markiis Chetardie, kuulanud väljavõtteid ära, ütles, et tamal „jääb üle vaid täita Tema Majesteedi soovi; ja kuigi ta kahetseb Tema Majesteedi poolt vastu võetud otsust, kuid kui see on juba vastu võetud, siis ta tunneb tänumeiega seda armulikkust, millisega Tema Majesteet temale oma otsusest teatada käskida suvatses“.

Peale selle, kindral Ušakov lisas omaltpoolt oma raportis: „Kõige ülalkirjeldatu teostamisel oli ilmne, et tema, Chetardie, kui vaid ta kindral Ušakovi nägi, siis ta kahvatus näost. Väljavõtete ettelugemise ajal ta oli niivõrd põrutatud, et ei suutnud enda õigustamiseks või väidete kummutamiseks ühtki sõna lausuda. Ta heitis originalidele vaid pilgu ja nähes oma allkirja, edasi enam vaadata ei soovinud, olles kõige selle juures üpris hirmul ja ta näoilme, aga ka katkematu jutt ja tema värisev hääl, tunnistades tema süüd ja kartlikkust, millist temaga kunagi varem juhtunud ei olnud, mida Chetardie viimased allajoonitud sõnad ütlevad. Kuna oli ka näha, et ta ootas oma süü tõttu raskeimat karistust“.

Selle sama 6. (17.) juuni öösel sõitis markiis Chetardie 15 sõdurist ja neid kamandava kaptenist moodustatud konvoi poolt Moskvast välja. Varsti aga oli Chetardile järgi saadetud kuller, et, Kõigekõrgema käsul, nõuda temalt tagasi temale Keisrinna poolt kingitud enda portree ja Püha Andrei Esmanimetatud ((Св. Андрея Первозванного)) ordenimärgid.

Markiis Chetardie ärasõidupäeval oli Moskvast asuvale diplomaatilisele korpusele tsaadetud Välisministeeriumi Kolleegiumi poolt ringkiri, millises esitatid markiiis Chetardie väljasaatmise põhjuseid, keda selles aktis nimetatakse ainult „Prantsusmaa armee brigadiriks, kes elas mõne aja käesoleva õukonna juures kui eraisik“*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, №.№ 161, 162, 163 и след.; Rembaud. Recueil, t. I, p. 430 et suiv.; Соловьевъ. История Россія. т. XXI, глава IV-я.

Sellisel kurval viisil lõppes särava markiisi Chetardie teine missioon Venemaale. On iseenesest mõistetav, et Chetardie protesteeris, peale Venemaa piiri ületamist, Venemaa valitsuse poolse kõikide rahvusvahelise õiguse seaduste ja eriti diplomaatiliste agentide privileegide rikkumise üle, unustades täiesti, et ta ei esitanud Keisrinnale oam volikirju ja ise ei soovinud kasutada oma diplomatilist ametinimetust, seni kuni Bestuzev jäi Venemaa valitsuse peaks. Sellisel viisil andis Chetardie ise Viitse-kantslerile võimalus suhtuda temasse, nii nagu „Prantsusmaa armee brigadiri“ ja eraisikuga. Pidades silmas seda positiivset fakti, jäävad markiis Chetardie Venemaa valitsuse vastased süüdistused märkimisväärsel tasemel, juriidilise aluseta.

Ainiti on mõistetav, et mitte ainult Chetardie ise, vaid ka Prantsusmaa valitsus oli kergemeelse markiisi Venemaalt väljasaatmisest pahandatud. Kui Venemaa asjur Pariisis, hr. Gross, kes asus sellele ametipostile peale vürst Kantemiri surma 1744 aasta märtsil, hakkas tõestama hr. Florentinile, kes juhtis Prantsusmaa välisministeeriumi, kogu Chetardie süüd, Florentin vastas, et markiis Chetardiet peeti alati mõistlikuks inimeseks ja et ainult tema isiklike vaenlaste laimu ja sobingutega võib endale selgitada temale tehtud ränka ülekohut. Kui Gross hakkas tõestama, et

Chetardie omakäeliselt kirjutatud kirjad olid niivõrd ümberlökkamatud süüdistusaktid, et viisid ta enda segadusse ning muutsid võimatuks mingigi õigustamise, Prantsusmaa minister väitis vastu, et näo muutus ei ole alati süüdi oleku märgiks, vaid on tihti imestuse tunnistus.

Kuid, tegelikult, Louis XV oli äärmiselt rahulolematu markiis Chetardie käitumisega. Oma kergemeelse volikirjade esitamise jätmiseta ei saanud Prantsusmaa Venemaalt isegi rahuldumist nõuda. Kuningas käskis markiis Chetardiel Õukonna juurde mitte ilmuda ja keeldust tema õigustuste ärakuulamise palve täitmisest.

Vähe veel: Prantsusmaa poliitiline olukord oli niivõrd ohtlik, et Versailles'is Õukond oli sunnitud Prantsusmaale markiis Chetardie isiku näol tehtud solvangu ära unustama ja nimetama augustis Venemaa Õukonna juurde täievolilise ministrina tuntud Dalioni. Kuninga 1 augusti kirjas Keisrinnale nimetatakse Jelizaveta Petrovnat „Ülevenemaaliseks Keisrinnaks“. Dalionile antud instruksioonides pannakse kogu Moskva skandaali süü Chetardiele, kes luba endale intrigeerida Venemaa ministrite vastu ja Tsarina suhtes võib Dalion tunnistada keiserlikku tiitlit, väljajätuga Prantsusmaa kuningate ajalooliste õiguste suhtes.

Dalion saabus 1744 aasta novembris S-Peterburgi ja asus viivitamatult täitma oma ametikohustusi. Krahvid Bestuzevid ja Vorontzov väljendasid temale nende rahulolu tema Venemaale tagasi tuleku üle ja ka Keisrinna ise, saanud audientsil tunnistuse sellest Prantsusmaa täievolilise minister annab temale Keiserliku Majesteedi tiitli, silmnähtavalt rõõmustas ja annetas temale Püha Andrei ordeni koos hinnalise kingitusega.

Dalion jäi Venemaa Õukonna juurde kuni 1747 aasta lõpuni, kuigi 1744 aastal, peale tema S-Peterburi saabumist, tuli kuningas Louis XV mõtte nimetada Keiserliku Õukonna juurde ametisse krahv Saint-Severin, kui erakorraline saadik; kuid krahv lükkas selle ettepaneku, tervislikele põhjustele viidates, tagasi ja Dalion oli kolm aastat Prantsusmaa esindajaks Venemaal.

Ainiti oleks olnud ekslik arvata, et Dalionil oleks õnnestunud tegelikult mõlemaid maid lähendada. Temale antud instruksioonide jõul, ta pidi kogu jõust püüdma liidu sõlmimine Venemaa, Prantsusmaa, Preisimaa ja Rootsi vahel, et anda vastulöökk Austriale ja Inglismaale. Kuid samal ajal oli tehtud temale kohustuseks korraldada Venemaaga kaubandus-traktaadi sõlmimine. Aga nii esimest kui ka teist Dalionil teostada ei õnnestunud, vaatamata „kingitusele“ 50.000 rubla, millist ta Bestuzevile lubas. Viimane lükkas selle kingituse tagasi, märkides „üpris jahedalt“, et Valitsejanna tasub temale teenete eest piisavalt heldelt. Kui aga Dalion pöördus liidu sõlmimise asja juurde, siis kantsler andis pidevalt üht vastust: seni kuni ei ole lõpetatud Prantsusmaa korsaaride poolt vallutatud Venemaa laeva asja, ei ole liidutraktaadist midagi rääkida. Dalion mõistis väga hästi, et see tühine asi oli Bestuzevile ainult liidust rääkimise jutust kõrvalehoidmise ettekäändeks.

Kui aga see ettekäändeline osutus juba väga kulunuks, hakkas kantsler Prantsusmaa saadikule tõestama, et asjaolud on muutunud ja et kõige parem on austada läbirääkimisi kaubandustraktaadi sõlmimise üle. Poliitiline liit aga võib olla sõlmitud peale sõja lõppu. Seejuures lisas Bestuzev paljutähenduslikult: „Ärge tehke meile kurja ja meie ei tee seda ka teile“. Siis Versailles'is Õukond ja tema esindaja Venemaal jõudsid veendumusele, et Lääne-Euroopa tülid suhtes on tarvis saavutada vaid Venemaa neutraalsust.

Täiesti loomulik oli Versailles'is Õukonna rahulolematust mitte ainult krahv Bestuzev-Rjumini poliitika, vaid eriti ka Dalioni püüdluste ebaedukuse suhtes. Uus välisminister, markiis d'Argenson, oma 13. detsembri 1744 aasta kirjas, teeb Dalionile üpris teravaid etteheiteid. Kuningas saatis Keisrinnale kingituseks suurepärase büroo, millisega ta jäi väga rahule ja käskis selle asetada oma magamistuppa. Kuningas tunnistas tema keisri tiitlit. Dalion kulutas kingitustele ära suuri rahasummasid ja meelitas Keisrinnat ja Viitise-kantslerit igal viisil ning igal võimalusel. Seejuures – Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted üldsegi ei paranenud, vaid vastupidi, muutusid nähtavalt halvemaks. Dalion, d'Argensoni sõnul, ei leidnud mingeid teid, et suhelda vahetult Keisrinnaga ja Bestuzev jätkab Prantsusmaa suhtes ilmselgelt vaenulikult suhtlemist*).

*)Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, №.№ 243, 245, 246, 250, 252, 253, 255, 259, 265, 273, 281, 283, 297, 301, 325, 329 и др. ; Vandal. Louis XV et Elisabeth de Russie, p.198 et suiv.

Sellest veel ei piisanud, markiis d'Argenson süüdistas Dalioni samasuguses ettevaatamatuses ja kergemeelsuses, millised maksid markiis Chetardile Venemaalt väljasaatmise. Tegelikult, Dalion iseloomustas Keisrinna ja Venemaa ministreid samuti üpris ettevaatamatult, kuigi ta väga hästi teadis, et tema raportid lähevad „mustast kabinetist“ läbi. Nii ta kirjutas detsembris 1745 aastal prints Contile, et „Keisrinna on alati ilus, erakordselt armastusväärne, ühendab kõikvõimalikke omadusi harva esineva väarikustundega ning majesteetlikkusega“. „Ta looks oma rahvaste heaolu, kui ainult ei oleks pühendunud liiga meelelahutustele ja oskaks kinni pidada oma kohustustest, kui Valitsejanna“. Ta on „erakordselt uhke“, kahtlustav ja tänamatu – mida täpsemalt enda peale tunnetas Prantsusmaa**).

**) Сборникъ И. Р. Истор. Общества т. CV, №.340. стр.620.

Ei ole kahtlust, et Prantsusmaa täievoliline minister ei suutnud enda tagasi hoida, et mitte näidata oma pettumust ja sügavat rahulolematust krahv Bestuzev-Rjumini Prantsusmaa vastase poliitikaga täieliku võidu suhtes ja tema ilmse üleolekuga kõigis valitsuse asjades.

Mida ilmsemaks muutus Prantsusmaa esindaja pahameel, seda vähem ta oli võimeline kutsuma esile oma isamaa ja Venemaa vastastikuliste suhete paranemist ning seda enam hakkasid temast võõrduma isegi franko-vene lähenemise kaitsjad. Viitse-kantsler krahv Vorontsov, ((Воронцовъ)) peale oma Euroopa reisilt naasemist, oli sellise lähenemise pooldaja, kuid kartis tõsiselt astuda Prantsusmaa esindajaga enam lähedastesse suhetesse, pidades silmas Chetardie lugu.

Alates 1746 aasta algusest Venemaa ja Prantsusmaa vastastikused suhted võtsid niivõrd ebasõbraliku iseloomu, et nende vaheline suhete katkestamine näis olevat täiesti vältimatu. Mais 1746 aastal oli sõlmitud Venemaa ja Austria – Prantsusmaa põlise vaenlasega - vaheline liidutraktaat*).

*)Vt. minu „Traktaatide kogumikku“ kd. I, Nr.17.

Selle traktaadi jõul Venemaa armee 30.000 inimest, oli saadetud, vürst Repnine ((Репнина)) juhtimise all Saksamaale, Reini äärde, kus ta astus Prantsusmaa vägede vastu.

Teisest küljest Versailles Ōukond avalikult intrigeeris Konstantinoopolis, Varssavis ja Stockholmis Venemaa vastu, püüdes korraldada Venemaa vastast nelikliitu. Louis XV ei varjanud üldsegi oma Venemaa, selle Valitsejanna ja Venemaa poliitika vastast antipaatiat**).

**)Vandal, loc coit., p.228 et suiv.

Sellisel asjade seisul mõlemate riikide vaheline suhete katkestamine ilmus ilma mingite vapustusteta, kui täiesti loomulik asjaolude tagajärg. 1747 aasta lõpus oli Dalion oma valitsuse poolt tagasi kutsutud ja enne S-Peterburist ärasõitu ta andis Prantsusmaa missiooni asjad üle konsul mr. Saint-Sauveurile. Ja nii nagu Versailles Ōukond kedagi Keiserliku Ōukonna juurde Prantsusmaa esindaja ametikohale ei nimetanud, siis Venemaa asjurile Pariisis, Grossile, oli kästud lahkuda oma ametikohalt ja sõita Berliini. See juhtus 1748 aastal.

Otseseks Grossi tagasi kutsumise põhjenduseks olid tema raportid, millistes ta teatas pidevates Prantsusmaa ministrite poolsetes Venemaa vastastest väljaütlemistest. Nii, markiis Puysieulx, Välisminister, ütles Grossile, Vene vägede Reini äärde, mereriikidele appi, saatmise tõttu: „Sellisele suurele riigile, nagu Venemaa, on ebaviisakas anda oma vägesid raha eest teistele riikidele; tema poolt oleks viisakam olnud Prantsusmaale otse sõja kuulutamine“.

Grossile oli Kantsleri poolt kästud vastata selliste juttude peale, et „see meie liitlastele antud abi ei saa kellegile ülekohtu teha ja ka meie ei pea sellest mitte kellegile aru andma“.

Lõpuks, kui detsembris 1748 aastal Gross oli tagasi kutsutud, siis see Kõigekõrgem käsk oli motiveeritud järgmiste kaalutlustega: „Meie nägime teie erinevatest sõnumitest, et markiis Puysieulx mõningaseks revantsiks meie poolt mõlemale mereriigile saadetud 30.000 inimest vägesid, meie Ōukonna vastuseks Prantsusmaa ministri Dalioni suhtes arvestas, öeldes seejuures, et

kuningas, tema Valitseja, üldsegi ei kavatse kedagi meie juurde tema asemele saata. Peale selle, meie vägede mainitud saatmise suhtes, üpris ebameeldivad ja meie kõigekõrgeimale väärikusele üpris ebameeldivad hukkamõistvad jutuajamised on teiega peetud“.

„Ja nagu meie suhtes on juurdunud Prantsusmaa Õukonnas meie Keisrinna suhtes pahatahtlikkus ja juba ammusest ajast erinevate Õukondade juures ja ka Ottomani Porta enda juures, meie suhtes hukkamõistetavad sepitsused ja vastuhakud, millised, on soetatud Prantsusmaa poolt ebaõiglaste ja maailmakuulsate jumalakartmatute sõdadega, mis enamjaolt ka edu saavutavad, on üpris tuntud; meie aga selleks, et tagada sellist kuulsuse mõju, paremaid meetodeid ei leiutanud, kui meie ustavat ja naturaalselt liitlast kõrvalisel viisil ühe riigi vastu tugevalt aidata, millise meetodi kaudu lõpuks ka Euroopas rahu taastatakse“.

„Sellised me oleme“, jätkab Kõigekõrgeima 9 detsembri 1748 aasta reskript Grossile, „nagu selle otsuseks, et Prantsusmaa Õukond, meie vägede saatmisest põhjustatud takistused relvade progressiga ta ei saa meid kaua unustada, nõnda ka et mitte anda meist maailma arvamust, justkui see kroon on meile nõnda vajalik, et meie ka oma meie kõigekõrgeima au silmist laseme, jättes teid sinna, vaatamata sellele, et meie Õukonna juures Prantsusmaa ministrit ei asu ja et kuigi, arvesta, kõigile teistele uued saadikud ja ministrid nimetatakse, aga meie peale ei mõelda, - seepärast peeti üpris tarvilikuks teid käskida, et te sealt koos kõigi teie juures asuvate kantselei asjadega, nii kiiresti kui te seda teha suudate, Haagi sellise ettekäändega sõidaksite, et teie, teie palvel küsisite seda isamaal mõnede koduste asjade ajamiseks, et teie kõrgus sai selleks meilt loa“.

Sellisel viisil katkesid mõneks aastaks Venemaa ja Prantsusmaa vahelised otsesed diplomaatilised suhted. Ainult täielik asjaolude muutus ja täiesti uute poliitiliste kombinatsioonide sündimine võisid viia mõlemate suurte riikide uuele ja kindlale ühendamisele.

Selline Euroopa poliitilise olukorra muutus toimus 1756 aastal, kui igavesele Prantsusmaa ja Austria vahelisele vaenule oli tehtud lõpp tuntud 1756 aasta Versailles liidu-traktaadiga. Selle traktaadi tulemusel mõlemad riigid tunnistasid ühiseks neetud vaenlaseks – Preisimaa ja Fridrich Suure. Loomulikult viisil Preisimaa sõbrad pidid nüüdsest loetud Prantsusmaa ja Austria vaenlasteks ja vastupidi, Preisimaa vaenlased – mõlemate liitlasriikide sõpradeks.

Sellisel viisil Inglismaa, milline astus liitu Preisimaaga, pidi, asjaolude jõul, muutuma Austria vaenlaseks ja kaotama kõik Venemaaga 1755 aastal sõlmitud liidu-traktaadiga antud kasud. Teisest küljest, Venemaa, saanud teada Inglismaa sõnamurdlikkusest, tuli loomulikult Prantsusmaale vastu, kes leppisid ära ja lähenesid tema liitlasele – Austriale*).

*)Vt., minu „Trakt. kogum“, kd. I, Nr.20, kd. X, Nr.391-393 jne.

Kuid ei ole kahtlust, et kogu teene S-Peterburi ja Versailles Õukondade vaheliste tegelike otseste diplomaatiliste suhete taastamisel kuulub Prantsusmaa valitsusele ja eriti, kuningas Louis XV isiklikule initsiatiivile. On teada, et Prantsusmaa kuningas armastas „lollitada“ oma välisministreid välisriikide Õukondade juurde oma salaagentide saatmisega, kes tegutsesid salajaste instruksioonide alusel, millised olid koostatud kuninga nimel prints Conti poolt, kes oli välisministeeriumi salavälisminister. Tõeline Prantsusmaa välisministeeriumi riigisekretäril ei olnud vähimatki aimu nendest Prantsusmaa salajastest diplomaatidest ja nende instruksioonidest, millised moodustasid „kuninga saladuse“*).

*)Vt. Broglie. Le secret du Roi etc. ; Vandal. Louis XV et Elisabeth de Russie, p. 233 et suiv.

Muideks, ei sa märkimata jätta, et kui Prantsusmaa kuningas ei omanud erilist usaldust oma ministrite suhtes, kes juhatasid Prantsusmaa välispoliitikat, siis Venemaa Keisrinna samuti ei usaldanud oma Riigi-kantslerit ja tema anglofiilset poliitikat. Keisrinna Jelizaveta kunagi ei armastanud krahv Bestuzev-Rjumin, kuid ta ei suutnud seista vastu tema isiklikule mõjule ja ta vääramatule tahtele. Hulga suuremat Keisrinna poolehoidu omas Viitse-kantsler krahv Vorontzov, kes jagas oma Valitsejanna Prantsusmaa suhtes oleva poolehoiu tundeid ja ta ei kiitnud heaks Kantsleri poolehoidu Inglismaale. Sellisel viisil, nii nagu Versailles, aga ka S-Peterburgis põimus,

välispoliitika ametlike juhtide selja taga, intriigi, milline viis Venemaa ja Prantsusmaa vahelistele otsetele suhetele, millised olid katkenud 1748 aastal peale Grossi ärasõitu Pariisist ja konsuli Saint-Sauveuri S-Peterburist ärasõiduga.

1754 (või 1755) aastal saabus Venemaale Prantsusmaa kavalier Valcroissant. Krahv Bestuzev-Rjumin tundis temas viivitamatult ära Prantsusmaa emissari, käskis ta arreteerida ja vangistada Schlussembourgi ((Шлиссельбургскую)) kindlusesse. Mõlemad Prantsusmaaga lähenemise pooldajad krahv Vorontsov ja Ivan Šuvalov ((Ив.Ив. Шуваловъ)), ei pidanud veel õigeaegseks avalikult asuda selle Prantsusmaa emissari poolele. Nad avaldasid arvamust, et Valcroissant, Sala-kantseleis peetud ülekuulamisel „rääkis paljus ebakooskõlas tõenäolisusega ja eemaldus tõest“. Valcroissant kuulutas, et tema komisjon seisnes ainult selles, et luurata seda, kes on Keisrinna juures enam soositud ja kes on rohkem kallutatud Prantsusmaa poolele. Oma kirjad ta aga põletas ära.

Selle Valcroissanti kuulutuse peale krahv Vorontsov ja Šuvalov märkisid, et „kui tema komisjon seisnes vaid selles, mida ta ise väitis, siis ei olnud temal vähimatki põhjust oma kirjade põletamiseks, aga ka veel vähem Riias ja Revalis otsis korrespondente, kus ta selliseid teateid, milliseid tema komisjon nõudis, ei saanud saada. Kui teda lõplikult veenati tõe rääkimises, siis ta kinnitas kõike varemõeldut, paludes ainult, et kui on veel jäänud väiksemgi kahtlus, et ta võiks saata kulleri Prantsusmaa ministeeriumile, millised ta kirjutab krahv Vorontsovi ja Šuvalovi heakskiidul ja kui sobib, siis kirjutab, et siinne Õukond, olles tema kaudu teavitatud tema kuninga headest kavatsustest Venemaa suhtes ja jättes unustusse mineviku (millise tõestuseks see, et Prantsusmaa oma siin viibinud ministrite tegusid heaks ei kiitnud), soovib lõpetada mõlemate Õukondade vahelise ebakõla. Ja kui siis Prantsusmaa Õukond saab siinse poolt selliseid kinnitusi, siis ta saadab siia ministri“.

Kuid ei krahv Vorontsov, ega ka Šuvalov ei pidanud Valcroissanti uskumist mõistlikuks, teades, kui vaenulikult temasse suhtub kõikvõimas Kantsler. Veel vähem nad said tema eest kosta, pidades silmas tema otsest viidet neile mõlematele, kui Prantsusmaaga äraleppimise pooldajatele. Seepärast Viitse-kantsler ja Šuvalov võtsid oma arvamuse kokku sõnades: „See prantslane on otsene ja mitte ohutu špioon, sest et ta saatis kõige kahtlasemat korrespondentsi võõraste nimede alt ja peamistes sadamalinnades otsis endale korrespondente: sellepäraste ei tohi teda siit välja lasta, vaid teda tuleb hoida kindlas kohas, ainiti ka ilma vabanemise lootuseta“.

See Valcroissanti missioon, milline oli suure tõenäolisusega saadetud Prantsusmaa välisministri Rouille poolt, lõppes edutult. Kavalier Valcroissant istus kindluses mõne aja ja oli pärast vabastatud Prantsusmaa valitsuse palvel.

Hulga edukam oli šotlase Mackenzie Douglasi salamissioon, kes oli sadetud 1755 aastal Venemaale, kui Prantsusmaa kuninga salajase diplomaatia agent, lootuses et see šotlane kutsub vähem esile Kantsleri kahtlustusi, kui mõni-keegi prantslane.

Douglas sai oma instruksiooni prints Contilt, milline oli allkirjastatud 1. juunil 1755 aastal. Selles oli öeldud, et Keisrinna isa on säilitanud oma sõbralikud tunded Prantsusmaa vastu, kuid et tema valitsus hoidis kinni Prantsusmaa suhtes vaenulikust poliitikast. Douglas pidi sõitma kui „aadlik, kes reisib eranditult oma tervise turgutamise ja naudingute eesmärgil“. Ta hakkab reisima tavalise passiga ning ta ei tohi tekitada vähimatki kahtlust selles, et tal on mingid suhted Prantsusmaa valitsusega või tema diplomaatiliste agentidega välismaal.

Douglas pidi kõikjal ilmutama huvi mineroloogia, mäenduse vastu ja tegema näo, et ta õpib Saksamaal, Böömimaal, Poolas ja Venemaal mäendust. Sõitnud läbi Kuramaa ja Liivimaa S-Peterburi, ta pidi end esitlema Inglismaa saadikule Williamsile, kui Inglismaa alam, kuigi Douglas oli jacobiiit, s.t. Stuartite dünastia pooldaja.

Seejärel oli Douglasi missioon määratletud järgmiste peamiste ülesannete lahendamisega: koguda andmeid Inglismaale appi saadetud Vene abiväe kohta, Vene armee ja vägede üldisest seisundist, Venemaa Keisririigi kaubanduse, tööstuse ja rahanduse olukorrast, Kantsleri mõjust, krahv Vorontzovist ja Keisrinna favoriitide kohta. Edasi, ta pidi välja selgitama, mida mõeldakse S-Peterburis Venemaa poolt alistatud rahvaste ustavusest, Keisrinna tunnetest Prantsusmaa vastu ja

tema soovist taastada Versailles'is Õukonnaga normaalsed suhted: tema tunnetest Londoni ja Viini Õukondade vastu jne.

Kõigist neist asjadest pidi Douglas märkmeid tegema ja koostama memo, millise ta pidi saatma prints Contile ainult peale Venemaa piiridest väljaspoole jõudes või siis läbi Rootsi saatkonna. Seejuures, oma raportis pidi Douglas kasutama kaudseid väljendeid, näiteks, kui Williamsil on Venemaa Õukonna juures edu, siis tuleb kirjutada: „must rebane läheb kallimaks“, kui aga Bestuzevi krediit nõrgeneb, siis tuleb kirjutada: sooblite nahkade hinnad langevad“.

Douglas saabus S-Peterburgi 4. oktoobril 1755 aastal. Ta pöördus viivitamatult Inglismaa saadiku poole ja palus teda, et ta hangiks temale kutse Keisrinna audientsile. Kuid Williams vastas temale eitavalt. Inglismaa saadik ise raporteeris oma 7. oktoobri telegrammis oma valitsusele järgmist: „Kui siia saabus Pariisist keegi hr. Douglas, siis alati kahtlustav Austria saadik küsis temalt: „Mida ta Venemaalt otsib?“ Ja see vastas: „Ma sõitsin siia arstide soovitusel, et kasutada külma kliima headtegevat mõju“. (sic!!).

Saavutamata Inglismaa saadiku kaudu Keisrinna juurde audientsi, pöördus Douglas S-Peterburis Prantsusmaa ärimehe, Miochel de Roueni poole, kes oli Peterburi kõrgemas seltskonnas ja eriti daamide seltskonnas, väga tuntud, seda tänu kauplemisele galanteriitoodetega. Michel sõitis tihti Prantsusmaale kaupade järgi ja arvatavasti ka edastas Prantsusmaa valitsusele rohkem- või vähem usaldusväärseid teateid asjade seisust Peterburi Õukonnas.

Micheli kaudu tutvus Douglas Viitse-kantsleriga, kellega ta ajas mõni kord juttu. Krahv Vorontzov, teades Kantsleri kahtlustavusest, ei riskinud tema Keisrinnale esitlemisega, kuid ta raporteeris temale selle Prantsusmaa kuninga salaagendi saabumisest. Keisrinna tegi Vorontzovile ülesandeks ütelda Douglasile, et ta on nõus ära leppima Prantsusmaa kuningaga, kui vaid see leppimine hakkab olema täielik ja viib Venemaa ja Prantsusmaa vahelisele liidule*).

*)Rambaud. Recueil des Instructions, t. II, p.4 et suiv.

Douglas pidas mõistlikuks S-Peterburis viibimise lõpetamist ja seepärast, peale 16 päeva, ta sõitis ära ja 29 detsembril 1755 aastal jõudis õnnelikult Pariisi.

Nii Prantsusmaa kuningas, kui ka tema salaagent pidid selle salajase missiooni tulemustega olema väga rahul. Oli väljaselgitatud, et Keisrinna soovib taastada endiseid sõbralikke suhteid ja isegi liidu-traktaadi sõlmimist. Peale selle osutus, et selles asjas võib täiesti loota Viitse-kantslerile, kelle isiklikud tunded langesid täiesti kokku Keisrinna Jelizaveta Petrovna tunnetega.

1756 aasta alguses selgines S-Peterburis poliitiline horisont sedavõrd, et Prantsusmaal maksis teha vaid üks samm, et taastada Venemaaga kõige lähedasemad suhted. Kui Keisrinna Jelizaveta Petrovna veendus, et tema Riigi-kantsler eksis täielikult oma poliitilistes kombinatsioonides ja et Inglismaa rikkus kõige sõnamurdlikumal viisil 1756 aasta jaanuaris Preisimaaga sõlmitud liiduga oma kohustusi Venemaa suhtes, oli Prantsusmaaga sõlmitavale kokkuleppele kindel alus. Krahv Bestuzev-Rjumini autoriteedi krediit oli läbi, samas kui krahv Vorontzovi poliitiline aru ja võimed olid hiilgavamal viisil sündmustega kinnituse saanud.

Venemaa välispoliitika täielik pööre oli kinnitatud Kõigekõrgeima Õukonna juures 14. (25.) märtsil 1756 aastal toimunud konverentsi istungil, millisel, muuseas, oli otsustatud kirjutada Venemaa välismaal asuvatele esindajatele ette suhtuda nüüdsest suure usaldusega Prantsusmaa diplomaatilistesse agentidesse ja püüda konitinentaalse sõja ajal saavutada Prantsusmaaga neutraliteedi säilitamine.

Sellistel asjaoludel Louis XV otsustas saata teistkordselt Venemaale Douglassi. Tema sekretäriks oli tuntud kavalier d'Eon de Beaumont.

27.jaanuari 1756 aasta instruksioonis määratletakse täpselt Douglasile pandud ülesanne. Kuningas Louis XV konstateerib rahuloluga, et Douglassi esimene edukas missioon veenas teda oma arvamusel ekslikkuses, justkui Venemaa, on põhimõtteliselt, tema sõprade vaenlane ja tema vaenlaste sõber.

Nüüd Douglas, saabunud S-Peterburi, võib veenda krahv Vorontzovi kuninga siiras soovis hoida Keisrinnaga kõige lähemaid ja liitlaslikke suhteid. Kuningas soovib väga, et markiis

Chetardie ja Dalioni käitumine kutsus esile Keisrinna viha ja ta oletab, et valitsejate vahelise otsese selgitamisega oleks saanud ära hoida juhtunud skandaali ning suhete katkestamise.

Douglasile tehti ülesandeks selgitada Viitse-kantslerile, et Prantsusmaa kuningas ei saa jätta soovimata kõigi vahenditega ära hoida Venemaa 55.000 inimesest koosneva armee Inglismaale appisaatmise. Ta maksaks hea meelega ise Venemaale temale Inglismaa poolt lubatud subsiidiumi ja autasustab krahv Vorontzovi ja teis isikuid nende püüdluse eest jätta ära selle Venemaa abiväe sõjaretk.

Selleks, et Venemaa ja Prantsusmaa vahel sisse seada normaalsed suhted, võiks alguses uuendada kaubavahetus ning nimetada konsulid. Kui aga Keisrinna avalikult väljendab soovi nimetada oma saadiku Versailles Ōukonna juurde, siis kuningas vastab viivitamatult oma kõrgemate ametijärkude hulgast valitud esindaja nimetamisega*).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.18 et suiv.

Nende instruksioonidega sõitis Fdouglas Pariisist ära 14 veebruaril ja jõudis 20 aprillil 1756 aasta S-Peterburi. Siin ta peatud Michel de Roueni majas, kes Douglasi kahe missiooni vahele jääva aja kestel hoidis tihedaid suhteid krahv Vorontzoviga.

Järgmisel päeval, õhtul, Viitse-kantsler võttis Douglasi vastu, kes andis temale üle Prantsusmaa välisministri Rouille kirja. See kiri oli kirjutatud, ettevaatuse mõttes, mõistukõnelistes väljendites ja see algas järgmises sõnastuses: „Saanud teada minu suhtes Teie Hiilguse poolt antud aupaklikest hinnangutest isiku poolt, kellele te tegite ülesandeks otsida raamatukogutöötaja ja saata Bourgogne veini näidised, ma teen temale ülesandeks tunnistada Teie Hiilgusele selle eest minu tänu“.- „Mida see tähendab? Milline bibliotekaar? Milline vein?“ küsis imestunult Vorontzov. - „Bibliotekaar – see olen mina“, vastas Douglas, „aga vein – need on asjad, isikute nimetamine, kes peavad olema saadetud mõlemate poolte poolt, et taastada suhted“. - „Näib, võinuks ka otse sellest kirjutada“, märkis Viitse-kantsler, „ma raporteerin sellest Keisrinnale, kuid nii nagu praegu on enne Lihavõtete pühade aeg, siis vaevalt ma saan seda teha enne Kevadpühi ja seepärast ma palun teid saata minule kirjalikult kõik, mis on teile tehtud ülesandeks Prantsusmaa Ōukonna poolt meile pakkuda, et ma saaks teha põhjaliku raporti Tema Keiserlikule Majesteedile“.

Krahv Vorontzovi soovi täitmiseks andis Douglas temale järgmise sisuga memo: „Kuningas, minu Valitseja, saatis mind Teie Hiilguse juurde sõnumiga, et kui Tema Majesteet Keisrinna ka tegelikult soovib Prantsusmaaga ühinemist, siis Tema Majesteet rahuloluga näeb sõbralike suhete sisseseadmist, milliseid vastastikuseid huvid ei ei peaks mitte kunagi olema katkestatud. Minule on tehtud ülesandeks Teid veenda, et kui Keisrinna otsustab nimetada oma ministri Prantsusmaale, siis Kuningas, kui ta vaid saab teada selle ministri päritolust ja ametinimetusest, nimetab viivitamatult oma samasugust päritolu ja ametinimetusega ministri Venemaale. Nii nagu nende ministrite vastastikune saatmine võib viia otsesele prantslaste kaubavahetusele Venemaal, siis Tema Majesteet nimetab S-Peterburi oma konsuli“*).

*)Соловьёвъ. История Россия. т. XXIV, глава I-я., стр. 939. ; Rembaud. Recueil, t. II, p.29.

Selle Douglasi memo üleandmisest möödus mõni nädal ja alles 7. mail ta sai vastuse, millisega ta võis rahule jääda. Selles vastuses oli öeldud, et Keisrinna sai rahuldusega teada kuninga isiklikest tunnetest tema vastu ja et ta on väga rõõmus, et näeb Tema Majesteedi head poolehoidu hea üksmeele ja tiheda sõpruse taastamisele mõlemate Riikide vahel.

Tema Majesteet nõustub rahuloluga vastastikuse saadikute iseloomuga ministrite nimetamiseks; kuid Keisrinna peab mõlemate Ōukondade väarikusega kooskõlas ja kasuks olevaks nimetada need üheaegselt ja viivitamatult ja juba nimetas, vastavalt Douglasi saatmisega, saata Prantsusmaale õuenõuniku Behteevi ((Bekhteef, Бехтеева)), ja kuigi Douglas on ebapiisavalt autoriseeritud, ainiti hakatakse teda pidema eriliseks ja ära kuulama kui inimest, kes on ka tegelikult Tema Krisatlikeima Majesteedi poolt sadetud.

Sellisel viisil olid taastatud Venemaa ja Prantsusmaa vahelised rahvusvahelised suhted. Šotlasest Douglas oli tunnustatud Venemaa valitsuse poolt kui „inimene, kes on ka tegelikult saadetud Tema Kristlikeima Majesteedi poolt“ ja õuenõunik Behteev oli saadetud Pariisi kui Keiserliku valitsuse esindaja. Ilmselge, et krahv Vorontzov valis Behteevi, et täita see „delikaatne“ ülesanne, sest et ta oli temale lähedani inimene. Behteevile antud instruksiooni jõuga ta pidi sisendama Prantsusmaa valitsusele, et Keisrinna lükkab tagasi Inglismaa subiidiumid ja ei võta vastu mingeid teisi Inglismaa ettepanekuid. Ta usub kinnitusi, milliseid antakse pidevalt keisrinna-kuninganna poolt, et Prantsusmaa kuningas hakkab rohkem, kui Inglismaa, olema valmis toetama Venemaa eesmärke. Edasi, Behteev pidiselgitama Versaillesl Õukonnale, et Venemaa on valmis astuma Prantsusmaaga tihedasse liitu, kuid, samal ajal, ta oli kohustatud lükkama tagasi igasuguse jutuajamise sellise liidu üksikasjadest. Kui aga Prantsusmaa valitsus hakkab rõhuma nende üksikasjade teadmise hädavajadusele, siis Behteevile oli tehtud kohustuseks saata viimaste järgi Versaillesl Õukonna juures asuva Austria saadiku, krahv Stahrembergi juurde, kellele ta pidi olema kuulutanud, et temal on ilma tema nõusolekuta ja nõuandeta keelatud miskit teha.

Selline kummaline, esmapilgul, nõudmine on Behteevile antud instruksioonis selgitatud järgmistes sõnades: „Tarvis on jälgida täielikku ettevaatust, et mitte anda Viini Õukonnale põhjust arvata, justkui tema püüdlustega ei arvestata ja soovitakse temast möödamattes otsustada Prantsusmaaga miskit olulist asja. Tihti juhtus, et väikesed arusaamatused rikkusid suured ja kuulsusrikkad asjad“.

1756 aasta suvel saabus Behteev Pariisi ja kahtlustamata kuningas Louis erilise salajase diplomaatia eksisteerimist, ta esitles enda Rouillele ja soovis asuda temaga läbirääkimisi pidama. Kuid prints Conti hoiatas teda viivitamatult, et Behteev peab asju ajama temaga, kuna ta hakkab neist kuningale raporteerima. Behteevile see näis „ebakorrapärane“ ja ta ei nõustunud prints Conti ettepanekuga ning hakkas pidama läbirääkimisi Ruillega. Ainiti, seal ta märkas üpris varsti, et viimane ei teadnud midagi Douglasi esimesest missioonist ja ei teadnud ka teisest missioonist midagi. Vähe veel: vestlustes prints Contiga jäi Behteevil mulje, et prints – on alles äsja sõlmitud Austria-Prantsusmaa liidu vastane ja toetab Preisimaa kuningat. Lõpuks, oma ülesande alusel, nagu oli ülalpool mainitud, ta ei julgenud pidada mitte mingeid läbirääkimisi Prantsusmaa ministritega Venemaa ja Prantsusmaa liidu üksikasjade üle ja oli kohustatud saatma need Austria saadikule!

Selline Behteevi olukord oli enam kui „delikaatne“: see oli – rumal. Sellest tunnistas Behteev ise oma kirjas krahv Vorontzovile, kellele ta kirjutas: „Minu nõrga arusaamise järgi on tarvis rahustada Preisimaa kuningas; kuid kurb on see, et meie ajame kõiki oma asju hoolekande all“.

Lõpuks, Behteevi ebameeldiv olukord lõppes, kui ta sai teada, et 31 detsembril 1756 aastal oli S-Peterburis allkirjastatud Venemaa liitumise akt Versaillesl Austria ja Prantsusmaa vahel sõlmitud liidu-traktaadiga (Vt. kd.I, Nr. 20, lk. 95 jne.).

Ei ole raske endale ette kujutada sellise tema salajase missiooni õnneliku lõppemise üle Douglasi rõõmu. Ainiti, see rõõm oli osalt mürgitatud noomitusega, millise ta sai oma valitsuselt oma „rumaluse“ eest.

Asi oli selles, et oma instruksioonide alusel Douglas oli kohustatud mitte allkirjastama mingeid kohustusi, millised rikuvad Prantsusmaa ja Türgi, Rootsi ja Poolaga sõlmitud liidu-traktaadi sätteid. Douglas oletas, et liitudes Versaillesl liidu-traktaadiga, võib Venemaa segada Prantsusmaad tema liiduliste kohustuste täitmisel, aga eriti Türgi suhtes. Aga teisest küljest, Venemaa valitsus soovis loomulikult viisil parandada tulevikus Prantsusmaa liiduliste kohustuste täitmine Venemaa piires.

Pidades silmas viimast kaalutlust, krahvid Bestuzev-Rjumin ja Vorontzov, Austria saadiku, krahv Esterhazy kaasosalusel, veenasid Douglasi allkirjastama „ülisalajast“ artiklit, millise jõul Prantsusmaa, Venemaa ja Türgi vahelise sõja juhtumil, pidi piirama oma liidulist abi viimasele riigile eranditult rahalise subiidiumi andmisega.

Venemaa ministrid olid väga rahul, kuid kuningas Louis XV keeldus järsult „selle hiilgava akti, millise kavalier Douglas oma rumalusest allkirjastas“ kinnitamisest. Prints Contilt ja Rouillelt sai Douglas väga range noomituse.

Pidades silmas Versailles Ōukonna kategoorilist „ülisaljase“ artikli kinnitamisest keeldumist, Keisrinna ei pidanud nõudmist võimalikuks ja see oli maha tõmmatud.

Enne oma S-Peterburist ärasõitu, septembris 1757 aastal, Douglas sai vahetada Venemaa ministritega mõtteid ka veel teistes asjades. Nii tegi prints Conti temale ülesandeks hoolitseda tema õiguse eest olla tunnustatud Kurama hertsogi troonile. See algatus kohtas Venemaa valitsuse poolset kategoorilist keeldumist. Samasuguse äraütlemise sai prints Conti soov olla nimetatud Venemaa vägede ülemjuhatajaks.

Teisest küljest, Venemaa valitsuse nõudmine, et Prantsusmaa nõustuks Venemaale välja maksma iga-aastast subiidiumi - 5 miljonit rubla, oli lükatud kõige otsustavamal viisil tagasi Versailles Ōukonna poolt.

Kuidas see ka ei olnud, 1756 aasta lõpus oli formaalsel viisil kinnitatud Venemaa ja Prantssumaa vaheline lähenemine ning leppimine. Juulis 1757 aastal ilmus markiis de Hopital S-Peterburgi, kui Tema Kristlikeima Majesteedi erakorraline ja täievoliline saadik ja krahv M.P. Bestuzev-Rjumin, Riigikantsleri vend, asus samal aastal Keiserliku saadiku kohale Versailles Ōukonna juures.

(1. mai Versailles traktaadi ja sellega Venemaa liitumise 31. detsembri 1756 aasta akti tekstid on trükitud ära kd I, Nr.20, lk 91 jne.).

****

Nr. 474.

1757 a. 24. oktoober (5. november). Venemaa liitumine Austria, Prantsusmaa ja Rootsi vahel Stockholmis sõlmitud konventsiooniga. (II.C.3.№10.773).

Nr.475.

1757 a. 24. oktoobri (5. novembri) Deklaratsioon, milline puudutab ülaltäheldatud akti (II.C.3.№10.774). (Vt. kd.I, Nr.23.).

((F. Martensi kommentaar)

Krahv M.P. Bestuzev-Rjumini nimetamine tähtsale Venemaa saadiku ametikohale Pariisis toimus täiesti möödaminnes Riigikantslerist, tema vennast. On teada, et mõlemad vennad asusid teine-teise suhtes kaugeltki mitte vennalikes suhetes. Nad, tõsi, hoidsid teine-teisega viisakuse piires, suhteid, kuid kõik teadsid nende vastastikustest vaenulikest tunnetest. Kui kord krahv Mihail Petrovits lõunastas oma venna, Kantsleri, juures, siis Inglismaa saadik Williams märkis: Võib endale ette kujutada, kui lõbus see lõuna oli: kui laual oleks olnud piim, siis see oleks neist kahest näost hapuks läinud“.

Oma ametisse nimetamise oli krahv Bestuzev-Rjumin tänuvõlgu eranditult Viitse-kantslerile, kellega ta oli sõbralikes suhetes. Temalt ta palus enda Pariisi nimetamise korraldamise. 1755 aastal, saanud teada Venemaa ja Prantsusmaa vahelisest äraleppimisest, ta kirjutas krahv Vorontzovile: „Teie Hiilgus oli väärlikaks lepitamise instrumendiks meie Ōukonna ja Prantsusmaa lepitamisel, mis mitte vähe meie vahvuse ja au teeneks loetakse; ja suvatsege siis ka olla vääriliseks instrumendiks ka sinna saadiku nimetamisel. See distinktsioon ((kõrge auaste)) hakkab pakkuma minule erilist rahuldust ja teie krediit Prantsusmaa Ōukonna juures seda enam suureneb, kui teie usalduslik sõber ja teener sinna ka nimetatakse“.

Olles Dresdenist ära kutsutud, suundus krahv Bestuzev-Rjumin Varssavi ning Austria maade kaudu Pariisi. Pariisi ta jõudis 10. juunil 1757 aastal ja vaatamata oma surmatõves vaevlevale abikaasale ning enda kehvale tervisele, asus suure kirega ja südikusega täitma temale pandud

kohustusi. Behteev, andes krahv Vorontzovile aru krahv Bestuzevi esimestest sammudest, kirjutab enda kuninga juures vastuvõttust järgmist:

„Tema Hiilgus, vaatamata paljudele saatkonna eestvedaja katsetele, kõiges arukalt ja väarikusega, milline kuulus tema iseloomu juurde, toimida, laskmata enda kurdistada siinsest sõnarohkusest. Muideks, minule näis, et ta läks audientsile ja rääkis kõigist teistest julgelt ja sellise hoiakuga, et ei saanud piisavalt rõõmustada, nähes ja kuuldes seejuures prantslaste arutlusi“.

Krahv Bestuzev-Rjumini asus viivitamatult hajutama kõiki arusamatusi, millised veel eksisteerisid St-Peterburi ja Versailles Ōukondade vahel. Viimane oli suure Põhja riigiga äraleppimise üle väga rahul, kuid samal ajal, ta ei suutnud harjuda mõttega, et tema liidulised kohustused Venemaaga on vastuolus traditsiooniliste sõbralike suhete ja huvidega, millised seovad Prantsusmaad Türgi, Poola ja Rootsiga. Vaat, miks Versailles Ōukond oli pahandatud väga salajasest Türgit puudutavast deklaratsioonist, millise Douglas allkirjastas (vt. eelnevat Nr.473 kommentaari). Rouille nägi selles aktis Kantsleri, krahv Bestuzev-Rjumini poolset reeturlikku vempu ja ütles Behteevile, et „Viitse-kantsler, kui aus inimene, nõnda ei oleks teinud“.

„Ja tõesti“, kirjutab see-sama Behteev oma valitsusele, „Prantsusmaa Ōukond oli viidud suurde kurbusesse ja segadusse: ühest küljest, ta on seotud Portale antud lootusega, teisest – tunnetab raitifitseerimisest äraütlemise ebameeldivaid tagajärgi. Ministeerium on väga pahane krahv Esterhazy, Douglasi ja krahv Stahrembergi peale: esimese üle selle pärast, et sundis Douglasi deklaratsiooni allkirjastama; krahv Stahrembergi aga selle eest, et ei tõlgendanud piisavalt täpselt Prantsusmaa valitsuse arvamust, kes selles asjas temale lootis; Douglasi suhtes väljendus Rouille suure rahulolematusega. Lõpetuseks, Rouille palus mind veenda Kõigekõrgemat Ōukonda, et vaatamata sellele ebameeldivale juhtumile, soovib kuningas siiralt õnnelikult taastatud sõpruse suuremat kinnitamist ja loodab, et tekkinud ebameeldivus üldsegi ei takista seda temale, koos Venemaaga, võtmast meetmeid selleks, et rahuldada Viini ja Saxe Ōukondi Preisimaa kuninga suhtes“.

Kui markiis Hopital saabus S-Peterburi, oli salajasima artikli asi juba lõpetatud ja Keisrinna Jelizaveta Petrovna nõustus andma oma nõusolekut 1. mai 1756 aasta Versailles traktaadiga liitumiseks ka ilma selle artiklita. Sellisel viisil see probleem oli kõrvaldatud. Kuid ikkagi oli Prantsusmaa saadiku olukord Venemaa Ōukonna juures raske, sest et Prantsusmaa valitsuse keskel eksisteeris erimeelsus Prantsusmaa liidu kasulikkuse või kahjulikkuse suhtes Austria ja Venemaaga.

On teada, et Austria-Prantsuse liidu hingeks oli markiis Pompadour, see-juures, nagu Behteev kirjutab, „üldiselt aga siin rahvas ültsegi austerlasi ei armasta“.

„Ilmse pahakspanuga kostetakse“, jätkas ta, „et vägesid ja vahendeid raisatakse nende vana vaenlase abistamiseks... Kõigist asjaoludest on näha, et siinsele ministeeriumile sisendatakse, et justkui Prantsusmaal ei ole Venemaa suhtes olevatest kohustustest miskit kasu ja peab olema ainult heas sõpruses. Ministeerium, oma nõrkuses, kartes ja soovides olla markiisile meele järgi, kes on üpris Viini Ōukonna meele järgi, tema arvamuse järgi käitub“. Sellegi poolest, markiis Pompadour ei olnud rahul „nõrga“ Rouillega ja tema asemele oli nimetatud tuntud abbt Bernis, keda Behteev kirjeldab sellisel viisil: „vilgas inimene, kelle kujutlusvõime on väga elav, üpris õppinud ja asjades vilunud, mesikõneline, armastab ilmalikult elada ja lõbustusi ... Võib öelda, et ta on tema (markiis Pompadour) „salanõunik“*).

*)Соловьевъ. История Россия. т. XXIV, глава II-я., стр. 978 и след. (изд. Товарищества «Общ. Польза»).

Markiis l'Hopital, saabunud S-Peterburi, oli austatud Keisrinna Jelizaveta Petrovna ning tema ministeeriumi poolse kõige meelitatavama vastuvõduga. Enne tema esitlemist Ōukonnale oli saadud Behteevilt tema kohta üpris heasoovlik kirjeldus. „Markiis“, kirjutab Behteev, „märkimisväärselt kasvu, aastatelt üle 50 -ne; näib et heatahtlik inimene, ise palus end sellesse saatkonda ja sõidab väga hea meelega meie juurde“.

Kuid seevastu selle Prantsusmaa saatkonna liikmete suhtes kostab meie asjur Pariisis üpris mittehellitavalt. Ta tutvus nendega enne nende Pariisist ärasõitu. „Kui neid minule esitleti“, kirjutab

Behteev, „siis ma ei teadnud, mida teha. Te ei suuda uskuda, kui vähe siin meist teatakse. Põhjus on selles, et siinsest aadelkonnast on vähesed meie juures käinud, aga ainult alatud (sic!) või vähemal määral, kõige vaesemad, välistamata ka neid, kes olid ministriteks ja kes oma meelepahas või oma halbade tegude õigustamiseks, niivõrd kui võimalik, meie kohta halbu arvamusi esitasid, nõnda et, peale haritud ja asjatundlike (ja ka neist ka mitte kõik), muud prantslased, eriti jõukad, arvavad, et prantslane peab meie juures nälga ja külma kätte surema. Nende peadest on raske välja tirida seal juurdunud arvamust luksusest, millises aadelkond siin supleb ja vähese arusaamisega, millist nad üldse teiste maade kohta omavad“.

Kuidas ka ei olnud, Behteev ei saanud saatkonna liikmeid ümber teha, milliste eesotsas markiis l'Hopital saabus 1757 aasta juuli alguses S-Peterburi ja kuhu ta ise jäi kuni 1761 aasta märtsini.

Prantsusmaa uus suursaadik ilmus oma ametipostile, omades üpris üksikasjalikke ja sõnaroheid instruksioone. Esimeses, 28. detsembri 1756 aasta instruksioonis, esitatakse peamised Prantsusmaa ja Venemaa vaheliste vastastikuste suhete alused*).

*)Rambaud. Recueil, t.II, p. 32 et suiv.

Versailles õukond ei varja, et kuni viimase ajani ta seadis omale eesmärgiks: hoida ära või halvata venelaste algatused“. Ta tegutses sellisel viisil oma liitlaskohustuste tõttu ja pidades silmas Venemaaga otseste diplomaatiliste suhete katkestamist. Ainiti, ka käesoleval ajal, nende suhete õnnelikul taastamisel, kuningas ei saa unustada oma vanu liitlasi. Seepärast ta hakkab ka tulevikus kaitsma poolakate õigusi, privileege ja konstitutsiooni. Samamoodi Prantsusmaa kuningas väljendab oma kindlat tahet kaitsta kõigi jõududega oma vanu liitlasi: türklasi ja rootslasi.

Kuid samal ajal on kuningas veendunud, et need liitlaskohustused kuigivõrd ei takista Prantsusmaa ja Venemaa vahelist head üksmeelt. Mõlemad riigid, „omamata konfliktideks (sic!) mingeid põhjuseid, võivad ainult tegutseda koos üldise rahu säilitamiseks nende oma naabrite tagasihoidmise vahendusel, kes sooviksid seda rikkuda“.

Sellisel viisil Prantsusmaa ja Venemaa teine-teise vaheline kaugus ja ühiste piiride puudumine pidid olema nende vahelise loomuliku sõpruse ja liidu aluseks. Kuid on huvitav, et erilises sama 28. detsembri 1756 aasta kuupäevaga memos, milline oli lisatud peamisele instruksioonile, arendatakse täiesti vastupidiseid arvamusi. Memos tõestatakse, et Prantsusmaa suursaadikul ei hakka Venemaal olema miskit tegemist!

„Tegelikult“, räägitakse memos, „on täiesti ebatõenäoline, et ültse kunagi, Venemaa Keisrinna valitsemise ajal, oleksid meil mingid tõsised läbirääkimised tema Õukonnaga. Kaugus, milline eraldab mõlemaid riike, on liiga suur, et kunagi seataks nende vahel sisse enam lähedane liit, pidades silmas seda, et nad ei ole võimelised osutama, ega ka saama teineteiselt vastastikust ja vahetut abi“.

Sellise vaatepunkti alusel, Prantsusmaa valitsus leidis, et mõlemate rahvaste vahel võivad eksisteerida ainult kasulikud kaubanduskäibed. Jääb üle ainult küsida, milles aga seisnes tegelik arvamus: kas liidule on mõlemate riikide vaheline kaugus ja nende vahel ühiste piiride puudumine kasulik, või siis on see ja teine vastastikuse abi andmise ja tiheda liidu sõlmimise piduriks?

Sarnaseid ebakõlasid ja vasturääkivusi kohtab ka teistes markiis l'Hopitalile antud instruksioonide kohtades. Nõnda, Versailles õukond väljendas instruksioonis mõtet, et Keisrinna õepoeg ja tema troonipärijaks tunnustatud Suurvürst Peeter Peetripoeg ((Grand-Duc Pierre Petrovitch, В.К. Петръ Петровичъ)), võib ka peale Keisrinna surma troonile mitteasuda, seda Saksamaa Keisririigi printside protestide tõttu, kes võivad mittesoovida, et Venemaa troonil asuks prints Oldenbourgi dünastiast!

Ei saa arvata, et sellised instruksioonid võinuks markiis l'Hopitalil kergendada temale pandud raske rolli täitmist. Need probleemid olid üpris märkimisväärsed ja sõltusid mitte ainult Euroopa üldisest poliitilisest olukorrast, vaid ka suurel määral asjade seisust, millised leidis markiis l'Hopital ((Лопитал)) eest Keiserlikus Õukonnas.

Keisrinnale oli Prantsusmaa ja ta kuningas vaieldamatult sümpaatne, kuid tema iseloomu nõrkus ja füüsilised hädad takistasid järjepideva Prantsusmaa huviseid järgiva sõbraliku poliitika arendamist. Troonipärija noorel Õukonnal olid täiesti vastupidised, kui Keisrinnal, poliitilised vaated: Troonipärija ise oli kirglik Preisimaa kuninga Fridrich II ((Frederic II, Фридриха II)) austaja, kellega Venemaa sõdis; Suurvürstinna Katariina ((Catherine, Екатерина)) oli täiesti Inglismaa poolel: selle riigi asutuste ja riigimeeste suhtes oli tal suur sümpaatia*).

*)Vt., minu „Trakt. kogu“, kd. V, Nr. 216. jne ja kd X, Nr.394 jne. ;Бильбасовъ. История Екатерины II, т.I стр. 319 и след.

Lõpuks, Kantsler, krahv Bestuzev-Rjumin, ei suutnud Viitse-kantslerile, krahv Vorontzovile andestada, et ta paljastas tema ilmsed prohmakad Keisrinnale ja tema selja taga korraldas Prantsusmaale lähenemise ning liidu. Nende vastas-suunaliste voolude vahel lavreerimine oli selletagi, et mitte ise madalikule sõita, üpris keerukas ülesanne. Tuleb anda au markiis l'Hopitalile, et ta püüdis lahendada seda väga rasket ülesannet. Kuid paljalt tahtmisest ei piisa. Muideks, oma kuningat ta ei rahuldanud, kuigi ta püüdis olla kõigest jõust ta meele järgi.

Markiis l'Hopital seadis end S-Peterburis sisse veelgi suurema säraga, kui seal omal ajal elas särav markiis Chetardie. Markiis l'Hopitali kaaskond koosnes enam kui 80 inimesest, kelle hulgas asusid Prantsusmaa aadelkonna kõige tuntumad esindajad. Saatkonna hoone oli kaunistatud haruldase luksuslikkusega ja l'Hopitali poolt korraldatud peod ja vastuvõetud paistsid silma luksuslikkuse ning säraga. Ja nii nagu Versailles Õukond ei kavatsenud kõiki neid kulusid katta, siis l'Hopital pidi võtma laenu, millised kasvasid, lõppude-lõpuks üpris soliidseks summaks.

Muideks, markiis l'Hopital hoiatas oma valitsust, et tema arvates, Prantssumaa suursaadik S-Peterburis peab olema mitte ainult „osav“ ja tasakaaluka moraaliga“, kuid ka „suurepärase“. Tema ülalpidamiseks ei peaks Prantsusmaa riigikassa midagi paljaks pidama. Markiis l'Hopital lubab olla ostes ja kingitusi tehes ettevaatlik, kuid Keisrinnale endale ei saa aeg-ajalt jätta tegemata kingitusi, millistest samuti kunagi ei keeldunud ka kantsler Bestuzev. Vastupidi, ta kiitleb nende kingitustega Keisrinna ees, kuid raha ta nüüd vastu ei võta. (Markiis l'Hopitali 1. novembri 1757 aasta raport).

On mõistetav, et markiis l'Hopital püüdis kõigi vahenditega võidelda välja Venemaa Keisrinna poolehoid ja seda mitte ainult kingitustega, vaid ka igasuguste teenete ning tähelepanuga. Nii, saanud teada Keisrinna haigusest ja olles veendunud tema ihu-arsti Condoidi võimetuses, et ta ravib tema terveks, tegi ta ettepaneku kutsuda Prantsusmaalt kohale tuntud naistehaiguste spetsialisti Poissonnieri. Prantsusmaa valitsus ei tahtnud just eriti hea meelega Poissonnieri Venemaale lasta, kuid lõppude lõpuks, andis selleks oma nõusoleku. Poissonnier saabus Viitse-kantsleri, krahv I.I. Šuvalovi ja Prantsusmaa suursaadiku ühiseks rõõmuks S-Peterburi. Kuid mitme kuu kestel ta ei saanud Keisrinnat näha ja ega saanud asuda oma ametikohuste täitmisele, sest et Condoidi keeldus temale seletamast, milles seisneb Keisrinna haigus. Keisrinna ise aga ei armastanud oma haigusest rääkida.

Condoidi keeldus Poissonnieri vastu võtmast sel põhjusel, et tal on Venemaa armees kindralleitnandi auaste, aga prantslane oli vaid „kuninga arst“. Siis hakkas markiis l'Hopital paluma oma valitsust, et Poissonnier oleks tõstetud riiginõunikuks, s.t. aujärku, milline on võrdne kindralleitnandiga. Kuid Prantsusmaa kuningas keeldus sellest. Lõpuks, peale mõnd kuud, tänu Šuvalovile, Venemaa Teaduste Akadeemia valis Poissonnieri oma liikmeks. Siis ainult leidis Condoidi, et Vene Teaduste Akademia liikme tiitel on võrdväärne riiginõuniku tiitliga ja nõustus suuremeelselt Poissonnierile selgitama Keisrinna haigust.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna, kes kahtlematult teadis sellest tema ihu-arsti ja Prantssumaa arsti vahelisest vaidlusest, rõõmustas väga selle soodsa lõpu puhul. Kui, 1758 aasta oktoobris, Prantsusmaa suursaadik esitles temale Poissonnieri, ta ütles temale: „Kuninga ja minu vahel eksisteerib juba meie lapsepõlvest peale ammune sümpaatia ja te võite teda veenda, et ma jään alatiseks seleks samaks ja et ma hakkan pidevalt temale andma oma sõprusest kõige siiramaid tõestusi ja et ma arvestan tema sõprusega“*).

*)Rembaud. Recueil, t. II, p.74 et suiv.

Võrreldamatult vähem probleeme tekitas markiis l'Hopitalile mõlemate alljärgnevate aktide sõlmimine, millised on loogiliseks arenguks Venemaa 1 mai (Nr. 473) Versailles liidu-traktaadiga liitumisel.

Stockholmis sõlmiti liit Prantsusmaa, Rootsi ja Austria vahel. Selle liiduga, asjaolude jõul, pidi liituma ka Venemaa peale astumist Preisimaa kuninga Fridrich II ja tema liitlaste vastasesse koalitsiooni.

Mõlemate aktide tekst Nr. 474 ja 475 on juba ära trükitud käesoleva „Traktaatide kogumiku“, kd. I, Nr.23 lk.102 jne. ja 106 jne.

***

Nr. 476.

1760 a. 7. (18.) märts. Venemaa 30 detsembri 1758 aasta Versailles traktaadiga liitumise akt. (II.C.3.№11.036).

Nr. 477.

1760 a. 10. (21.) märts. Venemaa liitumine Taani ja Prantsusmaa vahel sõlmitud 4. mai 1758 a. Kopenhaageni traktaadiga. (II.C.3.№11.038).

Nr.478.

1760 a. 10. (21.) märts. Viini Õukonna Deklaratsioon. (vt. kd.I, Nr24 ja 25).

(F. Martensi kommentaar).

Oma ametikohustesse astumisel Kõigekõrgeima Õukonna juures, markiis l'Hopital väljendas oma valitsusele veendumust, et Prantsusmaa suursaadik S-Peterburis peab silma paistma kolme omadusega: ta peab olema „tark“, „rahuliku iseloomuga“ ja „suurepärase“. Markiis l'Hopital omas neist kolmest omadusest, kahjuks, ainult kaht: ta oli erakordselt suurepärase ja väga rahuliku iseloomuga, kuid mõistust oli temal vähe. Ta mõistis väga halvasti asjade seisu, millisega temal tuli tegeleda ja veel vähem mõistis ta asjade seisu Kõigekõrgema Õukonnas.

Peale lühikest Venemaal viibimist jõudis suursaadik veendumusele, et „Venemaa on pindalalt suur kuid väike võimsuselt“. Ta leidis, et Vene printsiibid ja ideed erinevad sisuliselt nõnda oluliselt Prantsusmaa arusaamistest ja püüdlustest, et prantslasel on raske neid mõista ja nendega harjuda*).

*)Rembaud. Recueil, t. II, p.89, 91 et suiv.

Ta võrdles Venemaad suure masinaga, millisele jäävad alatiseks kõik despotismile omased puudused.

Seejuures, markiis l'Hopital omas Venemaa Õukonna juures täiesti erandlikku asendit, tänu Keisrinna erilisele poolehoiule, millisega ta pidevalt suhtus Prantsusmaa ja Louis XV vastu. „Ma palun teid Markiis“, ütles ükskord temale Keisrinna, „edastada kuningale, et ma mõtlen temast pidevalt. Ma mõtlen temast kõigil juhtudel, millised teda puudutavad“.

Teine kord ütles Keisrinna suursaadikule: „kuninga ja minu vahel eksisteerib juba lapsepõlvest peale vana sümpaatia ja te võite teda veenda, et ma jään alatiseks selleks samaks ja et

ma hakkab pidevalt andma temale kõige siiramaid tõestusi oma sõprusest ja et ma samamoodi arvestan tema sõprusega... Teie saate kuningat veenda, et ma olen valmis kõigi jõududega toetama kõiki tema huvisid veendumuses, et ta toetab minu eesmärgi. Kuid käesoleval ajal nad piirduvad ainult Preisimaa kuninga rahustamise jõupingutustega“

Kui jaanuaris 1758 aastal, oli Kantsler. Krahv Bestuzev-Rjumin ametist vabastatud, ei suutnud Keisrinna end vaos hoida, et mitte öelda Prantsusmaa suursaadikule: „Kui kahju, et minu vaene sõber markiis Chetardie on surnud. Ta oleks olnud väga rõõmus, kuuldes Bestuzevi saatusest“*).

*)Vandal. Louis XV et Elisabeth de Russie. p.322 et suiv.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna oli niivõrd kiindunud Prantsusmaasse, et soovis siiralt temaga kõigi ühiste vaenlaste vastu sõlmida tiheda liidu.

Kuid markiis l'Hopital ei osanud neid soodsaid asjaolusid ära kasutada ja üldsegi ei aidanud kaasa temale seatud eesmärgile lähenemisele. Väljendades uuele kantslerile, krahv Vorontzovile oma piiratud usaldust, ta kutsus esile oma enda valitsuse poolse tõsise rahulolematuse ja mõistetava kahtlustamise. Kuningas Louis XV meeldis niivõrd vähe see suursaadiku sõprus Venemaa kantsleriga, et ta kõrvaldas tema täiesti tõsiste diplomaatiliste läbirääkimiste pidamisest. Kui aga peale kardinal Bernise surma, sai hertsog Choiseul Prantssumaa välisministriks, paistis markiis l'Hopitali mitesobilikkus suursaadikuks eriti reljeefselt silma, et 1760 aastal kutsuti ta tagasi.

Lõpuks, ei saa lisamatta jätta, et markiis l'Hopital ei mõistnud üldsegi „noore Ōukonna“ suurt tähtsust ja Suurvürstinna Katariina kanget iseloomu. Olles veendunud, et Bestuzev, Inglismaa saadik Williams ja Stanislas Poniatowsky moodustavad „petturist, hullumeelsest ja moenarrist kolmiku“, markiis ei teinud midagi, et teenida ära tulevase Keisrinna armulikkus. Vastupidi, ta rõõmustas, kui risti vastu Katariina soovi, Poniatowsky oli kutsutud tagasi Varsavisse ja ta püüdis tema S-Peterburgi naasemist takistada*).

*)Бильбасовъ. История Екатерины II, т.I, стр. 363.

Nii-siis Venemaa ja Prantsusmaa vahelise sõpruse kindlustamisel oli markiis l'Hospital pigem kahjulik, kui kasulik. Kuid teisest küljest, ta oli vaieldamatult „suurepärase“ oma olekult. Tema reis Pariisist kuni S-Peterburini maksis mitte vähem kui 150.000 livres. Tema kaaskonnas, millises oli 80 isikut, olid Prantsusmaa kõige aristokraatlikumate nimede esindajad. Tema vastuvõetud ja peod paistsid silma hämmastava luksuselikkusega. Muideks, tõele au andes, tuleb öelda, et kui markiis l'Hopitalil olidki suured poliitilised talendid ja oleks olnud väljapaistva mõistusega, ka siis ta ei oleks saanud tuua kasu, pidades silmas temast mitesõltuvate tegevuste äärmiselt ebasoodsaid tingimusi. Louis XV mitte ainult ei omanud mingit poolehoidu Venemaa ja tema Valitsejanna vastu, vaid ka püüdis kogu jõust tegutseda Venemaa valitsuse soovide vastaselt. Kõige armastatumaks vahendiks Venemaa poliitika halvamisest oli kuninga salajane kirjavahetus, millist teostati tema välisministeeriumi seljataga. Alates 1757 aastast oli kuninga poolt organiseeritud salajane kirjavahetus Venemaa Keisrinnaga. Prantsusmaa poolt teadsid sellest, peale kuninga, riigi-sekretär Tercier ja krahv Broglie; Venemaa poolt: krahv Vorontzov ja Keisrinna sekretär Olsoufiw ((Олсуфьевъ)). S-Peterburis oli „kuningliku saladuse“ organiks kurikuulus ševalje d'Eon. Kes kui Prantsusmaa saatkonna sekretär, pidi täitma oma ülemuse, markiis l'Hopitali käsk; kuid kui aga „kuningliku saladuse“ organ, oli ta sunnitud vastu tegutsema oma ülemale ja halvama tema poolt välisministrit saadud instruksioonide täitmist. Nõnda, kui hertsog Choiseul kirjutas 1759 aastal markiis l'Hopitalile ette, et ta teeks Keiserlikule valitsusele ettepaneku, et ta võtaks enda peale Austria ja Preisimaa vahel vahendamise algatamise, suursaadik seda ettekirjutust ei täitnud, sest et ševalje d'Eon sai kuningalt salajase ettekirjutuse, milliseiga tühistati ministri käsk. Sellistel asjaoludel Prantssumaa suursaadik ei saanudki teada, kelle ettekirjutusi ta peab täitma: hertsogi või Choiseuli, millised on kuulutatud kuninga või tema

salanõunike nimel, kelle eksisteerimisest ta arvatavasti teadis? Markiis l'Hopital otsustas siis ilma oma sekretäri ševalje d'Eoni nõuandeta, kes andis alati „kuninga saladusega“ alati kooskõlas olevaid nõuandeid, mitte midagi teha.

On mõistetav, et selline ministeeriumi käskude eiramine pidi pahandama hertsog Choiseuli, kes ka otsustas markiis l'Hopitali tagasi kutsuda. Kuid tema instruksioonide paremaks täitmiseks järeltulija ettevalmistamiseks hertsog Choiseul nimetas tema Venemaa Õukonna juurde üheaegselt markiis l'Hopitaliga, äärmisel juhul aastaks. Hertsog Choiseuli valik Prantsusmaa Kõigekõrgema Õukonna juures teise saadiku ametipostile langes väga ilusale, osavale ja targale Prantssumaa ohvitserile, parun Breteuilile, kes pidi aitama kaasa Venemaa ja Prantsusmaa suuremale lähenemisele. Seejuures oli tehtud parun Breteuilile ülesandeks saavutada Suurvürstinna Katariina armulikkust, et sundida ta unustama Saltõkovi ja Poniatowsky ((Soltikof, Салтыкова,)).

Ainiti, samal ajal, kuningas Louis XV nimetas ta oma salaagendiks S-Peterburi Õukonna juurde, et ta raporteeriks temale kõigest ministri, hertsog Choiseuli korraldustest ja et täita ainult instruksioone, millised olid antud temale Tercieri ja krahv Broglie kaudu. Sellisel viisil ka parun Breteuili tegevus pidi osutama viljatuks.

Kui aga võrrelda instruksioone, millised olid antud parun Breteuilile hertsog Choiseuli poolt kuninga nimel, instruksioonidega, millised saadi sellelt samalt kuningalt, kuid Tercieri vahendusel, siis ei saa mittemärgata ilmseid vasturääkivusi*).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p. 119 et suiv.

Parun Breteuil ei olnud üldse võimaline üheaegselt täitma neid ja teisi instruksioone: ta *pidi* petma ministrit või kuningat. Muideks, oli nii seda kui teist, kuid üks põhimotiiv, milline läbis punase niidina, aga nimelt: Prantsusmaa kuninga ilme Venemaa ja selle Valitsejanna umbusaldamine.

Kuningas Louis XV ei varjanud oma umbusaldust ja pahatahtlikust isegi oma väga salajases isiklikus kirjavahetuses Keisrinna. Ta keeldub täitmast tema kõiki palveid ja seda tühistel ettekäanel. Kui Keisrinna palub laenuks 5 miljonit rubla, siis kuningas keeldub sellisel põhjendusel, et tema teised liitlased saavad suuri subsidiidume. Kui aga Keisrinna, pidades silmas Suurvürstinna eelseisvat sünnitust, paludes tal olla tulevase lapse ristiisaks, keeldub kuningas uuesti, seda sel põhjendusel, et ta on katoliiklane ja ta ei saa jälgida lapse religioosset kasvatamist! Ühe sõnaga, käsitledes seda väga salajast Prantsusmaa kuninga ja Venemaa Keisrinna isiklikku kirjavahetust, ei saa jääda veendumata selle täielikus viljatuses. See oli ebaväärikas kahe suure riigi pea peitumäng mis tekitas enneolematut segadust tõsisest poliitilistesse suhetesse, millised ka ilma selleta olid Seitsmeaastase sõja ajal äärmiselt ohtlikud ja segased.

Sellise mängu puhul ja vastastikuse pettuse süsteemi juures olid liitlasriikide tegevused Preisimaa ja Inglismaa vastu halvatud juba eos. Louis XV püüdis kõigest jõust tegutseda Venemaa vastu Poolas ja talle ei meeldinud mõte Venemaa territooriumitega autasustamisest Vene vägede poolt vallutatud Preisimaa provintside arvelt. Rosbachi lahingus lüüa saanud Prantsusmaa protesteeris energiliselt Kunersdorfi alla võiduka Venemaa kavatsuse vastu jätta endale, rahu sõlmimisel, osa Ida-Preisimaast. Hertsog Choiseul, kuninga nimel, nõudis Venemaa armee enam energilistemat lahingutegevust. Tercier aga, sama kuninga nimel, pingutas kõigest jõust, et peatada Vene vägede võidukas pealetung, et Venemaa võimsust ei saaks suurendada ja et halvata tema poliitiliste eesmärkide täitmine Preisimaa, Poola ja lõpuks ka Ottomani Impeeriumi suhtes.

Tõsi, hertsog Choiseul, kuninga käsul, teatas krahv M. P. Bestuzevile, et Tema Majesteet hakkab pühalt ja rikkumatult pidama kinni liitlastega kõigest oma kohustustest ja sõlmib rahu ainult nende ühisel nõusolekul. Kuid kogu küsimus seisnes selles: milline rahu peab olema sõlmitud? Selle suhtes oli liitlasriikidel kardinaalselt erinev vaade. Kuigi Prantsusmaa oli saanud lüüa kõikidel meredel ja võitlusväljadel, jätkas Louis XV ikkagi mängimast „kuninga saladust“ ja segab kõikjal, kuidas võimalik, oma avalike ja salajaste agentide abil, vett.

„Siinsel riigikassal“, kirjuta Bestuzev Pariisist, „on märgatav üpris suur rahapuudus; aga rahvas on ilmne vaesus; kauplemine ja manufaktuurid vähendavad toodangut; meresõit on

kitsendatud; rahvas nuriseb kõvasti; kuid vaatamata sellele, on riiklikeks vajadusteks üldsusel alati krediiti“.

1760 aasta alguses oli liitlaste olukord üpris ohtlik. S-Peterburi ja Viini Ōukondade vahel puhkesid pidevalt tõsised kokkupõrked sõjategevuse pidamise ning tulevase rahu tingimuste pärast*).

*)Vt. Minu „Kogut. Trakt“,Nr. 24. kd.I, lk.110 jne. ; kd X, Nr.394, lk.123 jne.

Versailles Ōukond püüab kõigi jõududega kõrvaldada need arusaamatused ja luua mõlemate Kirde liitlaste vahel üksmeele ning tegevuste kooskõla. Kuid samal ajal, ta ei lasknud mööda võimalust, et teha omalt poolt, etteheiteid kas Venemaale või Austriale nende vähese püüdlikuse eest Preisimaa vastases sõjas.

Nõnda, hertsog Choiseul kaebas väga krahv Bestuzevile Venemaa sõjaväevõimude liiga humaanse teguviisi üle Vene vägede poolt okupeeritud Preisimaa valdustes. Mis ajast peale, küsis Prantsusmaa minister Venemaa saadikult, võetakse neilt selliseid nõnda väikseid tavalisi andameid ja erakorralisi kontributsioone, samas kui Preisimaa kuningas mitte ainult Saxe ja Mecklembourgi, vaid ka igasuguse maa, millise ta vaid vallutab või sellest vaid möödub, lõplikult laostab? Järelikult, ei pea ka Preisimaale halastama. Preislastelt oleks tarvis välja nõuda sellised suured summad, millised leevendaksid Venemaa vägede ülalpidamist; vastasel juhul, Preisimaa kuningriik mitte ainult ei saa kurnatud, vaid hoopis rikastub rahadest, millised jätab temale Venemaa sõjavägi.

Selline teguviis, tõestas hertsog Choiseul, ei ole üldsegi nõus venelastega, ega ka ühiste huvidega, sest et Preisimaa kuningas, nähes oma maid sellises suurepärases seisundis, ei oma kiiremaks rahu tegemiseks põhjust.

Riigisekretärile näisid hertsog Choiseuli etteheited mitte eriti õiglased ja Bestuzevi telegrammile ta kirjutas: „Tundmata Preisimaa rahaasjade seisu, võib igaüks pakkuda võrdlust kontributsiooni võtmist Saxe ja Mecklembourgiga, sellest me oleme pregu osavalt tunnistatud, et Preisimaa elanikud ei ole suutelised neile pandud kontributsiooni maksma, seda nii oma varatuse, aga ka käiberaha puuduse tõttu, milline on maalt Preisimaa kuninga poolt ära viidud; aga siin kulutatud suured rahasummad sinise armee ülalpidamiseks on peaegu kõik läinud Poolasse suure hulga poolakate rikastumiseks. Muideks, Preisimaa kuninga kehva eeskuju ei tuleks järgida“.

Krahv M.P. Bestuzev-Rjuminiil ei tulnud Prantssumaa välisministrit Venemaa armee, tema poolt okupeeritud Preisimaa provintssides, humaanse teguviisi sihipärasuses ümber veenda. Ta suri 1760 aastal ja tema juures asunud, saadikuna, vürst D. M. Golitsiniil oli kästnud Kõigekõrgema poolt täita Venemaa esindaja ametikohta Versailles Ōukonna juures. Vürst Golitsin täitis seda ametikohta seni kuni Pariisi saabus uus Venemaa suursaadik, krahv Tsernõšev ((Tchernichef, Чернышев)).

Vaatamata sisulistele erinevustele vaadetes j poliitilistes eesmärkides, Venema, Prantsusmaa ja Austria jäid lähedastesse suhetesse, et võidelda ühise vaenlase – Preisimaa kuninga Fridrich Suure – vastu. Eriti lähedased liitlassuhted Prantsusmaaga olid kinnitatud ja arendatud uue liidu-traktaadiga, milline oli allkirjastatud Versailles 30 detsembril 1758 aastal. See traktaat oli saadetud Venemaa valitsusele Prantusumaa ja Austria esindajate poolt S-Peterburis ja koos sellega liitumise ettepanekuga-

Keisrinna Jelizaveta Petrovna täitis selle soovi ja märtsis 1760 aastal toimus S-Peterburis Prantsusmaa ja Austria vahel sõlmitud 1758 aasta liidu-taktaadiga Venemaa poolne liitumisakti allkirjastamine.

Lõpuks, nende Prantsusmaa, Venemaa ja Austria vaheliste liidu-suhetega on selgitatav Venemaa liitumine 1758 aasta Kopenhaageni Franko-Taani traktaadiga, millise eesmärgiks oli lahendada lõppematu Holsteini küsimus ja tagada, vähemalt, Taani neutraalsus Seitsmeaastase sõja ajal. Selle lepingu jõul kohustus Versailles ŌukondTaani suhtes kasutama kõiki oma jõupingutusi et korraldada Holsteini vahetus Oldenbourgi ja Delmengorsti krahvkondade vastu.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna nõustus nõustus ka selle rahvusvahelise aktiga liitumisega, tulevikus Holsteini hertsogi uute õiguste egarantii tingimusel.

Rahvusvaheliste aktide Nr.Nr. 24 ja 25, tekst on esitatud kd I.

****

Nr.479.

1783 a. 3. september (24 august). Venemaa ja Austria vahendusel sõlmitud ja Versailles allkirjastatud Prantsusmaa ja Inglismaa vahel sõlmitud rahutraktaat.

Nr.480.

1783 a. 3. septembril (24. augustil). Inglismaa kuninga New-Foundlandi puudutav deklaratsioon.

Nr. 481.

1783 a. 3 september (24. august).Prantsusmaa vastu-deklaratsioon.

Nr.482.

1783 a. 3 september (24. august). Venemaa vahendusel Versailles Inglismaa ja Hispaania vahel sõlmitud ja allkirjastatud Rahutraktaat.

Nr.483.

1783 a. 3. september (24. august). Inglismaa Deklaratsioon.

Nr. 484.

1783 a. 3.september (24. august). Hispaania vastu-deklaratsioon.

Nr.485.

1783 a. 3. september (24.august). Venemaa volinike-vahendajate poolt allkirjastatud Deklaratsioon.

((F.Martensi kommentaar.))

Versailles ja Kopenhaageni liidu-traktaatide sõlmimisega sõjateatris sõdivate riikde asjade seis ültsegi ei muutunud. Sõda kestis endiselt edasi, ilmutades Fridrich II imekspandavat paindlikust ja suurt sõjalist talenti ning tema vaenlaste saamatust. Eriti kurvastav oli Prantsusmaa olukord, kes kaotas ühe koloonia, Inglismaa kasuks teise järel ja sai pidevalt lüüa Euroopa lahinguväljadel. Täiesti loomulik oli Prantsusmaa valitsuse ja rahva üldine soov, et see laostav sõda ükskord lõppeks, milline kestis 6 aastat, seda juba alates 1761 aastast. Samasugust rahu soovi omas ka Jelizaveta Petrovna. Seepärast saab selgeks, et kui 1761 aasta jaanuaris Versailles kabinett pöördus tema poole ettepanekuga, et ta nõustutaks Augsburgis rahu-kongressi kokkukutsumisega, Keisrinna suhtus sellesse mõttesse üpris kaastundlikult.

Ainiti, isegi selles küsimuses ilmnesid üpris varsti mõlemate valitsuste vahelised olulised erimeelsused.

Õhtul, 11 jaanuaril 1761 aastal, saabus parun Breteuil Kantsleri juurde ja andis temale üle deklaratsiooni, millisele ta, oma valitsuse ettekirjutuse alusel, palus kiiret vastust. Selles

deklaratsioonil oli, muuseas, öeldud: „On täpselt teada, et Preisimaa kuninga jõud on niivõrd kurnatud, et kui teda ei aitaks Inglismaa, siis ta oleks olnud sunnitud andma kõik need rahuldused, milliseid annab õiguse nõuda temalt tema ebaõiglane kallaletung... Prantsusmaa kuningas ei näe võimalust, et tulevane sõjakäik võinuks viia liitlasi käesolevast seisundist paremasse seisusse. Kuningas ei saa varjata oma truude liitlaste eest, et ta on sunnitud vähendama oma abivägesid ja et sõja jätkamine kurnab äärmiselt tema riigi kulusid, nõnda et ta ei vastuta, et suudaks liitlaste ees täpselt täita oma kohustusi. Kuningas loodab, et Tema Keiserlik Majesteet toob selle suure asja ohvriks oma isiklikud huvid, täpselt samuti nagu kuningas kavatseb oma huvidega ohverdada“. Sellele Prantsusmaa deklaratsioonile anti vastus mitte enne 1. veebruari, kui ta oli Kantsleri, krahv Vorontzovi poolt üle antud Prantsusmaa suursaadikule. Venemaa üpris üksikasjalik vastus ei saanud parun Breteuili rahuldada, kuid selle muutmist ta ei saavutanud.

„Muidugi“ räägitakse selles vastuses, „keegi ei hakka vaidlema, et kui on tarvis soovida kiiret rahu, siis tuleb sõlmida ainult aus, kindel ja kasulik rahu. Kahtluseta on ka Tema Majesteet Prantsusmaa kuningas temnaga sama meelt. Kuid... vähemalt on tarvis püüda seda, et Preisimaa kuningas oleks oluliselt nõrgendatud oma jõududes ja et Inglismaa oleks selle kaudu kaotanud oma tugeva mõju kindla maa asjades, aga liitlased leiaksid oma kulude eest kasvõi selles oma hüvituse, et võinuks rahulikult ja ohutult töötada oma riikide taastamise juures“...

„Meie, omalt poolt, loeme sellest sõjast parimaks soetuseks selle, et kui Preisimaa kuninga jõud saavad olema oluliselt vähendatud ja meie saama loota sellele, et mitte niipea ei puhke uut sõda, saame olla rahulikud mõned aastad, ega ole sunnitud andma oma liitlastele meile koormavat aga neile mõnikord hilinenud abi...“.

„Meie juba enne kuulutasime“, jätkab oma vastuses Keisrinna, „et soovime saada Preisimaa provintsi, omades sellele täielikku õigust: ta on vallutatud meie poolt selliselt vaenlaselt, kes ise kuulutas meile sõja, mis pärast ei kuulu Rooma Keisririigile. Meie soovime saada seda provintsi mitte selleks, et laieneda niigi meie Keisririigi avaraid piire ja ega ka kulutuste eest hüvituse saamiseks, vaid ainult selleks, et kindlalt sisse seada rahu, aga pärast, loovutades selle Poolale, lõpetaks sellega paljud vastastikused pretensioonid“...

Versailles Ōukond oli rahuläbirääkimiste suhtes aga täiesti teist meelt ja kirjutas oma S-Peterburis asuvale esindajale ette püüda kõigest jõust hoida ära Preisimaa provintsi Venemaaga ühendamise kava täideviimine. Louis XV ei saanud lubada mõtet, et Venemaa soetaks Preisimaa provintsi, millisele tema arvates, Poola omab vaieldamatuid õigusi. Selle provintsi Venemaa poolsesse Poolale tagastamise suhtes kuningas kahtles.

Oli ka veel üks mõlemate liitlaste vaheline suur erimeelsus. Prantsusmaa valitsus esitas kaks ettepanekut: 1)koguda Augsburgis rahukongress, teha Inglismaale ja Preisimaale sellel kongressil asjade korraldamise ettepanek ja 2)sõlmida relvarahu, andes jälle eelmainitud riikidele otsustamise võimalus, kas relvarahu peaks kestma või mitte ja kas selleks nimetada ka tähtaeg või mitte.

Keisrinna oli selle kongressi kokkukutsumisega nõus, kuid relvarahu sõlmimist ta pidas üpris ohtlikuks, kuna ta annab Preisimaa kuningale jõudude kogumiseks ning uue ohtliku sõjakäigu ettevalmistamiseks aega. Samas kui Versailles Ōukond nägi relvarahus ainsat vahendit, et päästa oma Ameerika kolooniad Inglismaa poolse vallutamise eest.

Lõppude-lõpuks, Venemaa andis järgi ja 14. (25.) märtsil 1761 aastal toimus Versailles hertsog Choiseuli juhatamisel Venemaa, Austria, Rootsi, Poola ja Saxe esindajate nõupidamine. Sellel nõupidamisel sõnastati deklaratsioon, millisega mainitud liitlasriigid pidid pöörduma Inglismaa ja Preisimaa – oma vaenlaste – poole. Selles aktis pakuti relvarahu, millise tähtaeg ja tingimused olid jäetud sõltuvusse Inglismaa ja Preisimaa soovidest*).

*)Rambaud. Recueil, t.II, p. 180 et suiv.

Venemaa nõustus Versailles Ōukonnale järele andmisega, pidades silmas tema kategoorilist avaldust, et ainult relvarahu vahendusel saab Prantsusmaa päästa osa oma meretagustest kolooniatest.

Deklaratsioon sadeti Londonisse ja Berliini. Inglismaa valitsuse vastus purustas Prantsusmaa viimase lootuse säilitada oma kolooniad: Inglismaa keeldus järsult relvarahu sõlmimisest. Augsburgis kongressi kokkukutsumisega aga olid Inglismaa ja Preisimaa nõus. Kongress kutsutigi kokku, kuid jooksvad sündmused muutsid kõik selle arutelud viljatuks.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna surm 1762 aasta jaanuaris muutis täiesti sõjateatri ning ka sõdivate ja liitlasriikide vahelise asjade seis. Keisrinna oli „kuninga kirglik sõber“ kelle valitsemise ajal Prantsusmaa kombed, tavad ja arusaamad hakkasid Venemaa Õukonnas valitsema. Kuid me nägime ülalpool, et Keisrinna sõbralikud tunded leidsid väga vähest vastukaja Louis XV südames ning mõistuses, kes kuni oma elu lõpuni ei lakanud Venemaasse varjamatu põlguse ja ilmse pahatahtlikkusega suhtumast.

Natuke aega enne oma surma sai Keisrinna Jelizaveta uue tõestuse oma liitlase – Prantsusmaa kuninga - ebasõbralikest tunnetest. Keisrinna soovis väga muuta Versailles liidutraktaati, milline oli sõlmitud Austria vahendusel, vahetult Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud liidutraktaadiks. Riigikantsler mitmeid kordi väljendas parun Breteulile seda soovi. Kuid viimane vältis süstemaatiliselt temale liidutraktaadi suhtes esitatud küsimusele vastamist. Lõpuks, kui krahv Vorontzov ((Воронцовъ)) hakkas rääkima liidutraktaadist, Prantsusmaa suursaadik tegi näo, et jutt käib kommerts-traktaadist. Sellise suursaadiku käitumisviisi tõttu Kantsler loobus temaga liidust rääkimisest.

Seoses Keiser Peeter III troonile asumisega ((1762 a.)) Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted muutusid täielikult. Uus Venemaa Keiser oli Preisimaa kuningas Frierdich II suur austaja ja seepärast ta lõpetas kohe peale troonile asumist tema vastase lahingutegevuse, sõlmis temaga rahu ja oli valmis selleks, et temaga sõlmida liidutraktaat*).

*)Vt. Peeter III poliitika üksikasju minu „Traktaatide kogumiku“ kd. V, Nr.217, lk.177 jne.. ((т.V, стр. 356 и след.)).

Ei olnud raske endale ette kujutada, millist vapustavat muljet pidid need sõnumid Versailles Õukonnale avaldama.

Kui Venemaa saadik Versailles, krahv D. G. Tšernõšov ((Д. Г. Чернышевъ)), ilmus hertsog Choiseuli juurde ja luges temale ette Venemaa ja Preisimaa vahelise rahu sõlmimise deklaratsiooni, seda möödudes liitlaste nõusolekust, Prantsusmaa minister ei suutnud varjata oma nõrdimust.

„Ei saa varjata“, ütles ta Venemaa saadikule, „et see deklaratsioon paneb meid väga imestama. Nõnda nagu ilma igasuguse eelneva liitlaste vahelise kokkuleppetta, süsteem, milline näis olevat nõnda kindlalt kehtestatud, on järsku ja põhjalikult purustatud! Teisiti tunamullu ja mullu kuningas, minu Valitseja, kuigi tundis samuti vajadust anda oma alamatele rahu – eelistas kõigil juhtumitel oma enda huvile liitlaste huvisid. Te peate peate tunnistama meie Õukonna käitumist täiesti õigeaks, sest et siis peeti läbirääkimisi teie kaudu“.

„Siis olid ühed asjaolud, aga nüüd on teised“, vastas Tšernõšev. Seejuures ta püüdis oma valitsuse poolset poole muutmist õigustada Keisri hoolitsusega oma alamate heaolu eest ning ka ta inimarmastusega.

„Ainiti“, väitis vastu hertsog Choiseul, „võetud kohustuste täitmist peab eelistama kõigele muule“.

„Meie jutuajamine“, märkis krahv Tšernõšev, „hakkab puudutama õigusi; kuid sellisel viisil me võime kaugele minna, aga ikkagi me teineteisega ei nõustu“. Sellega Venemaa deklaratsiooni üle peetud jutuajamine ka lõppes, milline oli Venemaa saadiku jäoks üpris ebameeldiv. Muideks, Versailles Õukonna pahameelel ei olnud mitte ainult täielikku seaduslikku alust, vaid see oli selgitatav Prantsusmaa äärmiselt kriitilise olukorraga.

„Siinse Õukonna asjaolud on praegu väga kriitilised“, kirjutas krahv Tšernõšev S-Peterburgi. „Maavägi on halvas seisus ja on vähe lootust selle edule tulevas sõjakäigus, aga laevastiku seis on veelgi hullem. Inglased vallutavad omale suure hulga Prantsusmaa sõjalaevu, aga teised ei julge kaldast eemalduda, mistõttu kannatab kaubandus. Riigikassas on suur defitsiit, rahvas on vaesunud ja temalt nõutakse suures hädas raha, kehtestades uusi makse maksude järel“.

Kõigi nende asjaoludega on täiesti seletatav krahv Tšernõševile esitatud Prantsusmaa vastu-deklartatsiooni pahandav ja põlglik toon.

„Tema Majesteet“, oli selles öeldud, „on valmis nõustuma kindla ja ausa rahu ettepanekuga, kuid ta hakkab alati toimima selles asjas täielikus üksmeeles oma liitlastega ja hakkab kuulama ainult selliseid nõuandeid, millised hakkavad olema ette dikteeritud au ja aususega. Kuningas pidanuks end süüdi reetmises, kui ta oleks osalenud sala-läbirääkimistes. Kuningas oleks siis määrinud enda ja oma riigi au, kui oleks oma liitlased hüljanud; kuningas on veendunud, et neist igaüks, omalt poolt, jääb ustavaks neile samadele printsiipidele. Kuningas ei saa unustada peamist seadust, milline on kirjutatud Valitsejatele ette Jumala poolt – ustavus lepingutele ja kohustuste täpne täitmine!“*).

*)Срав. Соловьёва. «История России», т. XXV, глава I.

Louis XV äärmine rahulolematuse Venemaa Keisri käitumise suhtes väljendus, muu-seas, selles, et ta lakkas vastuvõttudel märkamast Venemaa saadikut ja vältis meelega temaga vestluse astumist. See täielik jahenemine vastastikustes suhetes väljendus veel naljakas vaidluses S-Peterburis diplomaatilise korpuse liikmete esimese visiidi üle Holsteini printsi juurde. Peeter III nõudis, et diplomaatilise korpuse liikmed teeksid printsi juurde esimese visiidi. Mõned neist aga ei soovinud sellele nõudmisele alluda. Kuid Prantsusmaa suursaadik kategooriliselt keeldus ja nähes, et tema asend Venemaa Õukonna juures muutub väljakannatamatuks, ta palus enda tagasikutsumist. Kuningas Louis XV otsustas parun Breteuili S-Peterburist üle Stockholmi ja nimetada Venemaa Õukonna juurde ainult asjuri. Juunis 1762 astal parun Berteuil sõitis Venemaalt Prantsusmaale.

Seejuures 28. juunil (9. juulil) 1762 aastal toimus riigipööre, millega tõusis troonile Katariina II ((Chatherine II, Екатерина II)). Erakordselt huvitav on Prantsusmaa esindaja täielik osavõtmatus selle sündmuse suhtes: ta mitte ainult ei näinud riigipööret ette, vaid isegi, kui ta sai sellest teada, olles Varssavis, ta ei mõelnud tagasi sõita, vaid jätkas oma teekonda kuni Viinini.

Selline Prantsusmaa suursaadiku teguviis on veel enam arusaamatu, et ta oli saanud hoiatuse riigipöörde võimalikkusest Peeter III abikaasalt endalt. Mitte ammu ta saatis parun Breteuili juurde oma usaldusisiku, piemontlase Odardi koos salajase ülesandega, paluda laenuks 60.000 rubla, millised olid vajalikud riigipöörde teostamiseks. Ta meenutas markiis Chetardie rolli Jelizaveta Petrpnova troonile asumise puhul. Kuid parun Breteuil mitte ainult ei keeldunud sel alusel, et kuningas kirjutab temale ette mitte sekkuda Venemaa siseasjadesse, vaid ka ei teatanud sellisest Venemaa Keisrinna märkimisväärsest sammust oma valitsusele!

Prantsusmaa suursaadiku ärasõidu eelõhtul ilmus jälle tema juurde Odard ja avaldas temale kogu saladuse ja räägib: „Keisrinna käskis temal teilt küsida, kas kuningas saab teda aidata käesolevas asjas 60.000 rubla andmisega ja kas teil on S-Peterburis piisavalt krediiti, et jätta see summa kellegi kätte, kes annaks selle tema orderi alusel välja?“. Parun Breteuil esmalt keeldus Venemaa siseasjadesse mittesekkumise kohustuse ettekäändel, kuid hiljem mõtles ümber ja teatas Odardile, et ta annab nõutava summa, kui Keisrinna ise sellest temale kirjutab.

Vaatamata temale tehtud salajase teavituse erakorralist tähtsust, Breteuil ikkagi ei pidanud vajalikuks oma ärasõidu edasilükkamist. Ta sõitis S-Peterburist ära 25 juunil, hoiatades vaid Odardi, et tema poolt nõutav Keisrinna kirjalik avaldus võib olla üle antud Prantsusmaa asjurile mr. Berengerile. On arusaadav, et Keisrinna oli pahandatud Prantsusmaa suursaadiku sellisest käitumisest ja tema käsul, Odard andis Berengerile üle järgmise sisuga kirja: „Ost, millise me pidime tegema, tehakse arvatavasti lähiajal ära, kuid märkimisväärselt odavamalt. Sellisel viisil ei ole teiste fondide järgi vajadust“ *).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.196 et suiv.

Selst hetkest peale Keisrinna Katariina katkestas kõik suhted Prantsusmaa saatkonnaga. Nädala pärast toimus riigipööre ja Keisri troonile astus Katariina II.

Kui Versailles saadi Peterburis juhtunust ja parun Breteuili käitumisest teada, kõik hakkasid saadikut siunama tema kergemeelsuse ja taktitundetuse pärast. Ta sai hertsog Choiseulilt range noomituse ja krahv Broglie, kuninga salakabineti pea, õiglased etteheited. Viimane tegi Breteuilile range noomituse, et ta, teades ettevalmistatavast riigipöördest, ei jäänud S-Peterburigi ja saades teel teada „huvitavast revolutsioonist“, jätkas oma teekonda. Kuid hulga huvitavam hertsog Choiseuli ja krahv Broglie telegrammisdest parun Breteuilile on kahtlematult kuningas Louis XV enda 10. septembri 1762 aasta telegramm, milline sisaldab suursaadikule antud instruksiooni ja kõige avameelsemat vaadet Prantsusmaa ja Venemaa vahelistesse vastastikustesse suhetesse.

Kuningas annab esmalt Venemaa Kõigekõrgema Õukonna iseloomustuse, viidates Keisrinna lähedastele isikutele, kellega suursaadik peab hoidma häid suhteid ja asub seejärel määratlema Prantsusmaa poliitikat suhetes Venemaaga. Selle poliitika peamist eesmärki määratleb kuningas järgmisel viisil:

„Te teate juba ja ma kordan seda siin kõige selgemal viisil, et minu poliitika ainus eesmärk Venemaa suhtes seisneb selles, et eemaldada ta, niivõrd kui võimalik, Euroopa asjadest“.

Neis sõnades, millised on originaalis alla kriipsutatud, seisneb võti Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste vastastikuste suhete väljaselgitamisele XVIII sajandi teisel poolel. Mõlemad riigid pidid pidevalt kokku pörkuma, vaatamata alalistele selgitustele sõbrusest ja ühistest tegevustest ühiste vaenlaste vastu. Seni kuni Prantsusmaa poliitika järgis ülalmainitud eesmärki, ei saanud juttugi olla Venemaa ja Prantsusmaa tõelisest liidust.

Seda mõtet arendas üpris avameelselt kuningas oma instruksioonis parun Breteuilile. Eelkõige pörkusid Venemaa ja Prantsusmaa Poolas, millisesse Louis XV oli eriti kiindunud. Ühiste tegevuste kooskõlastamisest Poolas ei saanud juttugi olla.

„Teie teate“, kirjutab kuningas oma suursaadikule, „et Poola on salajase korrespondentsi peamine asi ja seepärast on kõik, mis seda riiki puudutab, peab olema samuti teie tähelepanu asjaks“.

Kuid erandlikku huvi pakuvad need kuningliku instruksiooni kohad, millised puudutavad Venemaad ja selle sisekordi. Kuningas luges vajalikuks anda oma suursaadikule täpseid juhiseid temale tundmatu Keisririigi siseolukorra suhtes. Nii, parun Breteuilile kirjutatakse ette huvi tunda „vürst Ivani“ s.t. Keiser Jean Antonovitsi saatuse vastu ja et astuks temaga suhtesse, kui see osutub võimalikuks.

„Räägitakse samuti“, jätkab Louis XV, „et venelased suurnikud, saades teada erinevustest, milline eksisteerib isamaalise valitsuse põhialuste ja teiste riikide kordade vahel, ei ole kaugel mõttes kukutada despootia ja rajada vabariik, või siis, vähemalt, piirata Valitseja võim. Ma tunnistan, et kui ei juhtu miskit ootamatut, siis seda võib saavutada ainult kauakestva tööga. Kuid kuidas see ka ei juhtuks, sel või teisel teel, tagajärjeks hakkab olema Keisririigi nõrgenemine ja seepärast ma ei kahtle teie valmiduses tõsiselt hakata tegelema rahva Keisrinna ja prints Ivani suhtes arvamuse tundmaõppimisega, nõnda ka rahva arvamuse kohta temale vabaduse tagasi andmise soovist“.

„Kõik, mis võiks seda Keisririiki langetada“, hüüatab kuningas, „kaosesse ja sundida seda naasema pimedusse, on kasulik minu huvidele! Ei saa juttugi olla, minu poolt, Venemaaga mingite liitude sõlmimisest. Hakkab olema piisav, et hoida alles käesoleval ajal eksisteerivaid suhteid, millised põhinevad viisakusel ja et osavalt hoida ära asjaolusid, millised on suunatud meie eesmärkide vastu...“(*).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.215.

Kui pidada silmas eelmainitud instruksioonis esitatud Prantsusmaa kavatsusi, siis saab täiesti mõistetavaks, miks Venemaa troonile Katariina II tõusmine ei parandanud üldsegi mõlemate riikide vastastikuseid suhteid. Vastupidi, nad halvenesid veelgi, sest et uuel Keisrinna ei olnud mingeid põhjuseid selleks, et pidada eriti kalliks Versailles Õukonna sõprust. Veel 1762 aastal edasi kestev Seitsmeaastane sõda tõi esile Prantsusmaa täieliku jõuetuse, samas kui Venemaast sõltus tema ohtlikuima vaenlase – Preisimaa – saatus. Katariina II võis jätkata Peeter III poliitikat ja

astuda liitu Friedrich Suurega ja võis samuti üles soojendada Jelizaveta Petrovna poliitika ning seada uuesti Preisimaa kuningas huku äärele. Kuid Katariina II ei võtnud tarvitusele Peeter II poliitikat ega ka Jelizaveta Petrovna süsteemi. Ta otsustas säilitada täielikku neutraalsust, pakkuda sõdivatele riikidele rahu sõlmimiseks oma vahendustegevust ja seada sisse uus poliitiline süsteem, milline on tuntud ajaloos „Põhja süsteemi“ nime all. Selle süsteemi järgi pidid Venemaa, Inglismaa, Preisimaa ja Taani moodustama liidu, millise eesmärgiks oli Euroopa Põhja osas rahu ja vaikuse säilitamine.

Vaat miks oli enneaegne Versailles Ōukonna rõõm, kui krahv Tšernõšev teatas temale Keisrinna Katariina II valitsemise asumisest. Choiseul oli veendunud, et uus Venemaa Keisrinna, vihatundest oma surnud abikaasa vastu, taasalustab sõjakäigu Preisimaa vastu. Teisest küljest, Katariina II, lootes Prantsusmaa nõusolekule võtta rahu sõlmimiseks vastu tema vahendamise ettepanek ja seejuures ka, et ta toetaks Venemaa eesmärke Poolas ja Türgis. Kuid midagi sellist ei juhtunud ja vastastikune pettumus viis ilmsele jahenemisele ja kõigi tõsiste diplomaatiliste läbirääkimiste lõppemisele. Meie piirdume selle positiivse fakti konstateerimisega, milline on kinnitatud kõigi arhiivi allikatega.

Katariina II troonile asumise ajal oli Venemaa esindajaks Versailles Ōukonna juures krahv P. Tšernõšev ((P. Tschernischew, П. Д. Чернышев)). Saanud sõnumi toimunud pöördest, krahv Tšernõšev suundus viivitamatult hertsog Choiseuli juurde, et sellest tähtsast faktist teatada. Prantsusmaa minister ei suutnud varjata oma suurt rõõmu. Kuid kui see-järel, saadik edastas temale Venemaa vahendamise ettepaneku, Choiseul jäi mõttesse ja küsis, et „kas seda ettepanekut tuleb mõista partikulaarsena või formaalset ministriumlikku?“

„Ja nii kuidas ma märkisin“, jätkab krahv Tšernõšev oma 15. (26.) augusti 1762 aasta raportis, „et seda oli temal ebameeldiv kuulata, millise arutlusega ma selle peale temale vastasin, et ta võib seda võtta oma äranägemise järgi, samuti nagu võtta see tarvitusele, nõnda, et see võinuks vasta Teie Keisreliku Majesteedi heatahtlikule ja inimlikule kavatsusele“.

Seejuures krahv Tšernõšev veenas Prantsusmaa ministrit, et Keisrinna, kui vahendaja, suhtub arvatavasti erapooletult kõikidesse sõdivatesse pooltesse. Ainiti, juba sellel eelneval mõtete vahetusel, krahv Tšernõšev ei saanud märkamata jätta, et Choiseul suhtub üpris kahtlustavalt Venemaa vahendusse. Ja tõesti, mõne päeva pärast Choiseul teatas temale, et Versailles kabinet peab lükkama Venemaa vahenduse tagasi, kuna Prantsusmaa, Inglismaa ja Hispaania vahel juba algasid rahu üle vahetud läbirääkimised.

1762 aasta oktoobri alguses krahv Tšernõšev lahkus oma ametipostilt Pariisis ja tema järeltulijaks ilmus sinna krahv Saltõkov ((Soltikow, Салтыков)).

Krahv Saltõkovile antud 20. augusti 1762 aasta instruksioonis oli öeldud, et ta püüaks kõigest jõust taastada Euroopas rahu. Kui selle eesmärgi saavutamiseks kutsutakse kokku rahvusvaheline kongress, siis Venemaa peab selle töödes tingimata osalema. Kuid Saltõkovile ei olnud mõistetud isegi oma saadiku ametikohuste täitmisele asumist. Kui vürst Golitzõn, asjurina, palus Choiseulilt Saltõkovile passi, Prantsusmaa minister vastas temale, et pidades silmas Keisrinna poolset parun Breteuili vastuvõtmisest keeldumist, ei võeta ka Saltõkovi kuninga poolt vastu. Ainiti, hiljem Saltõkov sai ikkagi passi ja võis sõita Pariisi. Kuid sinna ta ei jäänud kauaks. Prantsusmaa kuningas ei võtnud tema volikirju vastu ja Saltõkov oli tihti haige. Kuid vaatamata oma haiguslikule seisundile, ta jõudis oma Pariisis viibimise ajal mõne kuu kestel võtta palju laene. 1762 aasta lõpus Saltõkov kutsuti Pariisist tagasi ja tema järeltulijaks oli nimetatud ülalmainitud vürst Golitzõn.

Ainiti, krahv Saltõkov ei saanud Pariisist lahkuda, sest et Prantsusmaa valitsus tahtis teda arreteerida ja isegi kavatses panna tema asjadele keelu, et rahuldada tema Prantsusmaa krediitorite nõuded. Sellise teguviisi vastu protesteeris energiliselt Venemaa valitsus.

„Me ei nõustu sellepärast“, kirjutab Keisrinna vürst Golitzõnile 10 detsembril 1762 aastal, „ega ei saa endale ette kujutada, et Tema Kristlikeim Majesteet soovis toimida meie ministri oma piirkondades mitteabaks kinnipidamiseks, kuna selline asi, milline võib nõnda tundlikult puudutada riikide ja vastastikuse austuse õigusi, millistes nad on teineteise suhtes kohustuslikud. Kammerherra Saltõkov, kui meie avalik ja akrediteeritud minister, omab siiski ainult rahvusvahelise

õiguse kaitset, aga teiste, peale meie, kohtute ja võimudele alluvust tema üle olla ei saa. Ei ole sellist hästi korraldatud riiki, millises seda üleüldist eeskirja ei tunktaks“.

See energiline protest avaldas oma mõju: krahv Saltõkov sai vabalt Prantsusmaalt ära sõita ja tema asjadele ei pandud keeldu, kuigi Prantsusmaa valitsus jäi oma nõudmistele kindlaks ja viitas Prantsusmaa võimude korraldusel Portugali saadiku asjade kinnipidamisele.

Igal juhul, on vaieldamatu, et see kokkupõrge ei saanud parandada S-Peterburgi ja Versailles Ōukondade vahel.

Enam tõsisem oli kokkupõrge parun Breteuiliga S-Peterburis, kes naases septembris 1762 aastal oma nõnda ebasobival ajal mahajäetud ametipostile. Naasenuna, Breteuil väljendas Kantslerile, krahv Vorontzovile, soovi olla Keisrinna poolt vastu võetud. Temale oli nimetatud audientsi kuupäev. Kuid selle päeva eelõhtul, hilja õhtul, ilmus Prantsusmaa saadik Kantsleri juurde ja esitas küsimuse: „Kas ta saab siinselt ministriumilt oma kirja alusel nõutava tõendi enne, kui temale antakse arvete reversaali suhtes audients, kui ilma selle reversali saamiseta audientsi olla ei saa“.

„Kantsler, väljendanud suurt imestust mainitud reversali nii rutulise nõudmise üle, öeldes vastuseks, et ta sai tema kirja keskpäeval ja tal ei olnud aega seda Tema Keiserlikule Majesteedile saata“. Selline on selle juhtumi puhul tehtud aruanne, milline oli üles märgitud 25. augusti 1762 aasta konverentsi protokollis.

Prantsusmaa saadiku poolt nõutava „reversaali“, eesmärgiks oli Keisrinna keisri tiitli tunnistamise tagajärjel, Prantsusmaa kuninga väärakuse ja au-õiguste vähendamise ärahoidmine. Ilma Katariina II poolse ametliku kohustuseta, parun Breteuil ei pidanud oma volikirju üle andma. Oma valitsuse sellise ettekirjutuse tulemusel Breteuil keeldus audientsist seni, kuni temale antakse üle „reversal“ või selle asja suhtes ei allkirjastata spetsiaalne konventsioon.

Katariina II keeldus järsult reversali andmisest ja käskis saadikule teatada tema poolt pakutud konventsiooni suhtes: „et ma ei sõlmi konventsiooni sellepärast, et minu vastus oli juba antud, - et mina ei nõustu mitte mingi reversaliga ja et see konventsioon oleks olnud samasugune reversal, ainult et teise nime all“.

Ainiti, soovides igaveseks ajaks lõpetada lõppematu vaidlus keisri tiitli üle, Keisrinna Katariina II käskis kõigile tema Ōukonna juurde akrediteeritud välisriikide ministritele saata üldine deklaratsioon, millises kuulutati, et Venemaa Valitsejate poolt võetud keisri tiitel ei riku üldsegi teistele monarhidele oma tiitli või etikettiga antud õigusi.

Parun Breteuil jäi sellise aktiga täiesti rahule ja ta võeti Keisrinna poolt audientsil vastu. Kuid Breteuil jäi oma ametipostile Venemaa Ōukonna juures üpris lühikeseks ajaks. Detsembris 1762 aastal ta palus ise enda tagasikutsumist; temale ei meeldinud Venemaal, ega ka uus valitsev Keisrinna.

„Keisrinna“, raporteeris ta oma õukonnale, „väljendas minule kõrget arvamust oma seisundi suuruse ja võimsuse üle. Ta kordas võib olla, kolmkümmend korda: „Selline avar, selline võimas keisririik, nagu minu oma!“ Ta rääkis minule paljudest oletustest Venemaa sisemise heaolu kohta. Keisrinna tunistas minule, et sellele maale saabudes teda ei jätnud maha mõte, et ta hakkab siin üksi valitsema.... Tuues esile oma edusid ja oma asendi sära, ta ilmutas seejuures ka rahutust, ta ei tunne end hästi. Ta on troonist võlutud, kuid koos sellega teeb miski teda rahutuks ja paneb muretsema... Hämmastav, kuidas see Valitsejanna, keda alati peeti mehiseks, on nõrk ja otsustamatu, kui jutt käib kõige tähtsamast küsimusest, millises kohtab mõningast vastuolu Keisriiis. Tema uhke ja nõudlik toon on tunnetatav vaid välis-asjades, esitaks, sest et siin ei ole isiklikku ohtu; teiseks, sest et selline toon välisriikide suhtes meeldib tema alamatele“.

Selles, mitte eriti meelitas parun Breteuili poolses Venemaa Keisrinna iseloomustuses jättis autor silmist ühe vaieldamatu iseloomujoone, milline oli temale omane: see oli inimeste äratundmise talent ning oskus eristada sõpru vaenlastest. Selles Katariina II oskuses pidi veenduma ka Breteuil ise oma hüvastijätuaudientsil. Kui viimane, jättes hüvasti, ütles Keisrinnale, et ta on nimetatud Stockholmi saadikuks, kuhu ta ka sõidab, ütles Katariina II temale avameelselt: „Te hakkate seal olema minu vaenlane“. Kui ta hakkas veenma teda, et ta eksib, siis ta vastas temale: „Teie hakkate olema minu vaenlane, ma olen selles veendunud“. Siis hakkas Breteuil kiitma

Prantsusmaa poliitika ausust ning sirjoonelisust. Selle peale ta sai järgmise vastuse: „Kui teie missioon on selline, nagu te seda kirjeldate, siis on selle otsekoheus – uus vale“.

Peale parun Breteuili ärasõitu oli Prantsusmaa saatkonna sekretär Berenger kaks aastat asjuriiks, seni kuni 1765 aastal nimetati Prantsusmaa saadikuks Venemaa Ōukonna juurde markiis Bausset ((Bocce)). Viimane aga suri Moskvas 1767 aastal.

Baussetile antud instruksioonides kinnitatakse täiesti Versailles Ōukonna Venemaa ja Katariina II poliitika vaenulikke vaateid*).

*)Rambaud. Recueil, t, II, p.224 et suiv.

Ainult kaubanduse ringkonna huvides eksisteerib, hertsog Choiseul-Praslini sõnul, mõningane mõlemate riikide vaheline huvide ühtsus ja on soovitatav sõlmida eranditult nende vahel kommerts-traktaat.

Mis aga puudutab Keisrinna Katariina II, siis tema poliitika paistab silma „kavaluse“ ja „tänamatusega“. Markiis Baussetile kirjutatakse ette tema käte suudlemist audientsil, kuid otsustavalt keelduda Suurvürst Tsareevitsi käte suudlemisest. Pidades silmas seda, et „kõigi venelaste südames on müüdavus“, hertsog Choiseul soovitas markiis Baussetile osta ära kõik Venemaa ametnikud, kes võisid olla temale kasulikud. Ainult sellel operatsioonil kirjutatakse temale ette olla üpris ettevaatlik, et ei jääks vahele, nagu parun Breteuil, kes näiteks, kinkis kellegile Elaginile, lubatud teenete eest, kaariku, aga viimane keeldus sellisest kingitusest ja raporteeris Keisrinnale, et Prantsusmaa saadik püüdis teda ära osta.

Kõrvuti markiis Baussetiga oli Prantsusmaa kuninga salaagendiks Rossignol, kes asus S-Peterburis Prantsusmaa peakonsuli ametikohal. Peale markiis Bausseti surma oli Rossignol nimetatud asjuriiks ja seda ametiposti ta täitis kuni 1769 aastani, kui S-Peterburgi ilmus Sabatier de Cabre, kui asjur, kes kutsus esile tema suhtes Katariina II haruldase vihkamise, mis oli Venemaa ja Keisrinna enda ja lõpuks kogu vene rahva süstemaatilise laimamise eest õiglaseks kättemaksuks.

Pidades silmas sellist Prantsusmaa ametlikku esindatust Venemaal, saab mõistetakse, et mõlemate riikide vahelised vastastikused suhted pidid loomulikult viisil lähenema, vähe-haaval, täieliku jähnenemise punktini. Venemaa esindajad Versailles Ōukonna juures ei omanud prestiizi, ega ka võimeid, et peatada see järkjärgulise jähnenemise protsess. Peale vürst D.A. Golitzõnit oli Venemaa asjuriiks nimetatud N. K. Hotinski, kelle raportid paistavad silma faktide ja arutelude hämmastava vaesusega. Mõnikord kogu aasta kestel ei kohta neis raportites mitte ühtegi Venemaale, või ajaloolasele huvitavat fakti.

Sellistel asjaoludel, tuli ilmsiks täielik erimeelsus S-Peterburi ja Versailles kabinettide vahel peaegu kõigis tõsistes poliitilistes asjades ja eelkõige Poola küsimuses. Veebruaris 1763 aastal Keisrinna Katariina II käskis teatada Versailles Ōukonnale, et „Tema Majesteedi Poola kuninga aastad ja haigus hood on jõudnud sellisesse faasi, et arvatavasti on tõenäoliselt oodata tema varstist surma“. Venemaa huvid nõuavad Poolas segaduste ärahoidmist ning hea kuninga valimist.

„Nende reeglite järgi“, jätkab veebruari-reskript, „millised juba ammu seadis omale süsteemiks Prantsusmaa, me näeme vaieldamatult ette, et see kroon, et levitada oma mõju, hakkab igati püüdma soodustama sellise Valitseja valimist, kes oma troonile tõstmise eest jääks tänuvõlgu ja oleks seepärast valmis järgima tema eesmärke. Neist kahepoolsetest kavatsustest ja suundumustest, kui aga neid eelnevalt mõlemate ōukondade vahel ei kooskõlastata, hakkavad möödapääsmatult tekkima mured ja ulatuslikud ebameeldivad sündmused“.

Nende kaalutluste alusel, mõlemate ōukondade kasuks, „oleme meie valmis astuma Tema Kristlikeima Majesteediga sõbralikesse ja avameelsetesse aruteludesse, selleks, et Poola trooni vakantseks jäämisel ajada valimise asja ühiselt ja ühesugustel kavatsustel, millised vastaksid mõlemate ōukondade huvidele võrdselt“. Seejuures Katariina II tegi vürst Golitzõnile ülesandeks „kavalusega“ teada saada, kas Prantsusmaa valitsusel ei ole juba oma kandidaati?

Üpris varsti ilmnes, et Keisrinna ja Prantsusmaa kuninga kavatsused Poola küsimuses lahkesid täiesti. Katariina II soovis panna Poola troonile Piasti, Poniatowsky näol, samas kui Louis XV väljendus otse Saxe printsi kandidatuuri poolt. Ainiti, samal ajal, hertsog Choiseul tunnistas

täiesti avameelselt Venemaa saadikule, et „et kui üheskoos Poola vabariigi püüdlused, vabadus ja õigused oleksid rikutud ja ta sel juhtumil neid (prantslaste) abi formaalselt nõuaks, siis nad on seda enam embarraseeritud (sic!) ((valikuvõimalustest kimbatuses)) hakkavad hea meelega seda andma, et mitte knagi edaspidi sarnastel sündmustel ennast ei näeks ja kuni sellise äärmuseni ei läheks“.

Vürst Golitzõn üllatus sellise Prantsusmaa ministri avameelsuse üle ja selgitas seda „siinse riigi kehva seisundiga“. (Донесение князя Годицына от 8.го (19-го) апреля 1764 года).

Sellist oletust kinnitas täielikult hertsog Choiseul-Praslin. Kui Vene väed tungisid Poolasse, ta väljendas vürst Golitzõnile, oma kuninga nimel, soovi, et nad oleksid võimalikult kiiresti tagasi viidud. „Aga sõbralikul konverentsil“, kirjutas vürst Golitzõn 29. aprilli (10-mai) 1764 aastal, „minule ütles, et ta tunnistab üles, et poolakate reklamatsioon teda üpris embaraseerib, ja ta ei tea, mida teha. Ma usun kergelt, kõigearmulikumat Valitsejannat, et reklamatsioon siin õukonda embraseerib mitte ainult nende Poola asjadest eemaldamisel, kui vaid ka selle riigi kehvast seisust“.

Vürst Golitzõn esitas ühe paljudest „halva seisu“ näidetest, muuseas, Roueni parlamendi kuninga uute koormiste ja maksude kehtestamise käsu täitmisest keeldumisest. „See tõestab“, kirjutas ta, „millised sisemajanduse segadused siin on ja kui vähe ressursse leitakse võimalik tuua riigikassasse“.

Pidades silmas Prantsusmaa sellist „sisemist“ olukorda, eeldas vürst Golitzõn, et ta nõustub hea meelega Venemaaga teostama Poolas ühiseid tegevusi. Seepärast ta soovitas oma valitsusele astuda Versailles kabinetiga Poola troonile ühise kandidaadi esitamiseks kokkuleppesse. Sarnane oli samuti Keisrinna Katariina II esmane soov. Kuid, sel määral, kuidas tuli ilmsiks Versailles kabineti täielik jõuetus viia võidule oma kandidaat ja et takistada Venemaal oma poliitika eesmärkide saavutamist, Katariina II ei näinud Prantsusmaaga kokkuleppe sõlmimisest mingit kasu. Ta leppis kokku Preisimaa ja Austriaga, viis Vene väed Poolasse ja istutas Poola troonile Stanislas Poniatowsky*).

*)Vt. Käesolev Trakt. Kog. kd.I ja VI.

Nii siis Poola küsimuses ei sõlmitud mõlemate riikide vahel mitte mingit kokkulepet ja Versailles kabineti rahulolematuse Venemaa vastu tuli esile täiesti avalikult ja igasugusel põhjusel.

1764 aasta alguses tekkis mõlemate riikide vahel uus arveteklaarimine ja seda järgmisel põhjendusel. On teada, et Keisrinna Katariina II levitas, oma välismaal asuvate esindajate kaudu, manifesti, milliselega kutsuti välismaalasi ümber asuma Venemaale ja seda üpris soodsatel tingimustel. Saanud teada sellisest üleskutsest, paljud prantslased, eriti reformaatorliku usutunnistusega, väljendasid vürst Golitzõnile oma soovist asuda ümber Venemaale. Kui aga prantsusmaa valitsus sai teada sellest prantslaste hulgas liikuvast meeleolust, ta oli sellest tõsiselt häiritud ning pöördus kategoorilise protestiga vürst Golitzõni poole.

„Minu viimasel Versailles viibimise ajal“ raporteeris ta 1. (12.) jaanuaril 1764 aastal, „krahv de Praslin kuulutas minule, et kuningas, tema Valitseja, kuigi ei uskunud, justkui ma kavatsen püüda angazeerida Prantsusmaa protestante Venemaale kolima ja seejuures ka paljusid tema alamaid“, sellegi poolest käskis öelda vürst Golitzõnile, et „kui see, vastu ootusi, juhtus, Tema Kristlikeimale Majesteedile ei saanud selle peale rahulikult vaadeta: teades kuivõrd see võib riigile kahju tuua“.

Vürst Golitzõn oli väga üllatatud sellisest ettehoiatusest, milline oli temale tehtud Prantsusmaa kuninga nimel. Saanud Venemaa kätte Venemaale ümberasumise manifesti, ta ei olnud veel sellest jõudnud kellelegi rääkida. Arvatavasti võis Prantsusmaa valitsus saada sellest teada kirjjade läbivalgustamise teel. On mõistetav, et vürst Golitzõn ei viivitanud hertsog Choiseuli veenmisega, et mitte mingeid sarnaseid jumalavallatuid kavatsusi, nagu prantslaste Venemaale väljarändama peibutamine, tema Valitsejannal ei ole. Kuid aprillis 1764 aastal ta teavitab oma valitsusele, et püüab igal viisil Prantsusmaal levitada Katariina manifesti. Peale selle, ta otsis komissare, et meelitada prantsuse emigrante.

Viimasele mõttele juhtis vürst Golitzõni Keisrinna ise, kes, 1764 a. märtsikuu alguses kirjutas temale järgmist: „Teie vastates prantslastest protestantide Venemaale ümberasumise

reskriptile Nr.32, raporteerisite, et Pariisis on neid protestante vähe, kuid suur osa neist asuvad Rochelle lähedal, kuhu teil, omamata seal kindlat korrespondenti, kirjutada on ohtlik. Meie leiame vajaliku olevat pöörata teie tähelepanu sellele, et näib et võiks piisavalt leida selliseid inimesi, kes oleksid mõningase rahalise tasu eest moodustama komisjoni, et sõita nendesse kohtadesse, kus elab rohkem protestante, et kallutada neid salaja meie Keisrinna juurde sõitma, esitades praegu meie manifestiga lubatud soodustusi. Neid inimesi ei ole tarvis omapoolsete kirjalike pakkumistega varustada – milliste kaudu arvatakse ära see, et need on saadetud teie poolt“...

On täiesti loomulik, et Prantsusmaa hugenottidele Venemaale ümberasumise üleskutse ei saanud jätta tekkitamast Prantsusmaa valitsuse poolset rahulolematust ja protesti, kellel oluiks õigus näha selliseid Venemaa valitsuse tegevusi, kui tema seaduslike õiguste ilmset rikkumist. Vaat miks, antud juhtumil, Versailles kabinet võis teha Katariina II valitsusele õiglase etteheite.

Rahulolematuse tunded tulid ilmsiks jälle keiserliku tiitli puhul, millise üle tekkinud vaidlust võinuks lugeda lõpetatuks peale Katariina 1762 aasta deklaratsiooni. Kuid 1766 aastal puhkes see vaidlus uue jõuga.

Markiis Bausset esitas, 1766 aasta jaanuaris Viitse-kantslerile Prantsusmaa kuninga kirja, millises teatati troonipärija surmast. Selles kirjas oli jälle tehtud väljajätt Venemaa keiserliku tiitli suhtes. See tegi Viitsekantsleri nõutuks, kes väljendas Prantsusmaa saadikule oma imestust, et Versailles õukond ei lakka tegemast kõigi poolt tunnustatud Venemaa tiitlite ja etiketist „chiczne“ ((kõrvale kallutusi)). Sellele süüdistusele vastuseks esitas markiis Bausset Viitse-kantslerile hertsog de Praslini telegrammi, millises viimane keeldub, kuninga nimel, tunnistama Keisrinna tiitlit: „Keiserlik Majesteet“, vaid nõustub teda nimetama lihtsalt: „Majesteediks“, leides, et viimasest piisab! Hertsog Choiseul-Praslin imestab Vene valitsuse kangekaelsuse üle nõuda sellist ebaolulist lisa: „Keiserlik“.

Vastuseks sellele uuele Versailles Õukonna kiusule, Viitse-kantsler veel enam imestab kangekaelsuse üle, millisega see õukond rõhutab neile „tühiastjadele“. Krahv Panin ei võtnud vastu Prantsusmaa kirja, millises oli jäetud välja sõna „Keiserlik“. (Рескрипты князю Голицыну от 15-го января и 24-го марта 1766 года).

Kuid hertsog Choiseul-Praslin jääb oma arvamuse juurde ja tõestas vürst Golitzõnile, et kuningas oleks nõustunud hea meelega sellega, et „lisada tiitel „Keiserlik“ tiitlile Teie Majesteet“, kui selline kirjutamise maneer ei ole vasturääkivuses nende keele kaasaegsete reeglitega ning nende protokolliga, milliseid nad kunagi ei saa muuta“ (sic!). (Донесение князя Голицына от 22-го мая 1766 г.).

Venemaa saadik oli sellise määrani kimbatuses sellisest Prantsusmaa välisministri kavalast argumenteeringust, et ei osanud ühegi sõnaga vaielda temale viidatud prantsuse keele reeglite järgi olevale võimatusle kirjutada: „Votre Majeste Imperiale“. Sellise saamatuse eest sai vürst Golitzõn oma valitsuselt range noomituse. Ta pidi meenutama hertsog Choiseulile, et Keisrinna ei nõua mingit „prantsuse keele või etiketi uuendust“, kuna tema troonile asumisel, „kõik Tema Majesteedi kirjad (Prantsusmaa kuninga) olid kirjutatud sellisel viisil, nagu meie (Keisrinna) neid alati omada soovime ja et alles hiljuti on selles suhtes tehtud muudatus“.

„Meie soovime seepärast ainult“, jätkab Kõigekõrgeim 25. märtsi 1766 aasta reskript, „et jätkaksid nad seda, mida nad juba ilma probleemideta juba teinud olid“.

Ainiti Versailles õukond ainiti ei mõelnudki järgi anda. Kõik Venemaa ja Prantsusmaa poliitilised huvid ja elulised küsimused olid unustatud: mõlemate riikide tähelepanu oli hõivatud tiitli küsimusega või nagu krahv Panin ütles, „pisiasjadega“. Augustis 1766 aastal markiis Bausset, „suure kurbusega ja pisaratega silmis“, rääkis Viitse-kantslerile, kuidas on temale südamest kahju, et veel ei ole lõpetatud küsimus „tituleerimisest“. Ta sai teise ametisse määramise, aga ärakutsumise kirja ta esitada ei saa, kuna Keisrinna ei kiida heaks seal kirjutatud tiitlit. (Депеша графа Панина от 21-го августа 1766 года).

See kuritahtlik vaidlus tiitli suhtes kutsus esile Keisrinna Katariina II tõsise viha, kes kiitis täielikult heaks Viitse-kantsleri vaate, milline oli väljendatud järgmistes sõnades: „Muideks, mida enam see küsimus näib olevat mannetu, seda enam erandlikum näib olevat vastupanu, millisel ta sellel peatub“. (Депеша графа Панина от 11-го апреля 1766 года).

1767 aastal S-Peterburgi ja Versailles õukondade vastastikune ärritus viis peaegu diplomaatiliste suhete katkestamisele. Peale markiis Bausseti surma Versailles kabinet keeldus Venemaa õukonna juurde uue Prantsusmaa saadiku nimetamisest ja vürst Golitzõn sai käsu missiooni asjad üle anda selle sekretärile, Hotinskile. 1767 aasta lõpus vürst Golitzõn lahkus Pariisist.

Peale tema ärasõitu, Venemaa ja Prantsusmaa suhete halvenemine saavutab kõrgeima taseme ja kestab kuni hertsog Choiseul-Praslini erruminekuni ning väljasaatmiseni 1770 aasta detsembris. Oma jõuetuse teadvustamine viis Prantsusmaa peaministri Venemaa vastase äärmise tigestemiseni, milline sai ühe poliitilise ja sõjalise võidu teise järel. Poolas Venemaa poliitika, Preisimaa ja Austria liidulise koostegvusel, avalikult võidutses. Prantsusmaa ilmse mõju ja energilise mõjutusega Türgi kuulutas 1768 aastal Venemaale sõja, milline viis Vene relva võidu ja Katariina II uute diplomatiliste võitudeni.

Kõik need Venemaale säravad sündmused pidid kõvasti vihastama hertsog Choiseuli, kes nägi käega katsutavat Prantsusmaa Euroopa asjadele tagasihoidmatut mõju langust. See tigestumine viis loomulikult viisil lõpmatutele kokkupõrgetele ja vaidlustele. Nõnda 1767 aastal puhkes tõsine kokkupõrge „solvamise“ tagajärjel, milline oli tehtud Vene tollivõimude poolt Prantsusmaa diplomaatilise kulleri suhtes, kelle asjad olid konfiskeeritud Venemaa tollipunktis. Hertsog Choiseul ähvardas repressaalidega. Kuid, juurdlusega selgitati, et konfiskeeritud olid kaubad, milliseid oli kuller toonud müügiks!

1769 aastal krahv N.I. Panin esitas hertsog Choiseulile formaalse kaebuse viie kuu kestel Prantsusmaa võimude poolse kõikide tema poolt Venemaa asjurile Hotinskile adresseeritud kirjade süsteemse kinnipidamise suhtes. Choiseul vastas, et Prantsusmaa postis ei saanud miskit sellist sarnast juhtuda.

Kui Vahemerele ilmus, krahv Orlovi juhtimisel, Venemaa laevastik, et osaleda Türgi vastases sõjategevuses, Prantsusmaa valitsus nõustus Venemaa laevade Prantsusmaa sadamatesse sisenemisega, kuid seda vaid „halva ilma puhul“ ja et osta toiduaineid. Ainiti, Vene laevad ei saanud õigust terve eskaadriga sisenemiseks, vaid ühekaupa. (Донесение Хотинского от 2-го (13-го) сентября 1768 года).

Vene-Türgi sõja kestel Prantsusmaa saadik Konstantinoopolis, krahv Saint-Priest, jätkas väsimatult Venemaa vastast intrigeerimist ja Versailles Õukond ei väsinud S-Peterburis kaebamast Vahemerel Venemaa laevade poolse Prantsusmaa kaubalaevade vallutamise peale. Hertsog Choiseul lootis, Venemaaga sõlmitud kommerts-traktaadi vahendusel tagada Prantsusmaa kaupadele Venemaa turule pääs, vaid ka koos sellega lootis sellise aktiga paremini kaitsta mere-sõja ajal, millises Venemaa osaleb, Prantsusmaa neutraalsuse õiguste kaitse. Ainiti Katariina II ei näinud mitte mingit alust selleks, et täita tema vastu intrigeeriva Prantsusmaa ministri soove.

Hertsog Choiseuli rahulolematuse Venemaa valitsuse suhtes sai täishoo 1768 aastal, kui Versaillesis saadi sõnum ebasüdasest kokkupõrkest, milline juhtus Londonis Prantsusmaa suursaadiku krahv Chateleti ja Venemaa saadiku, krahv Tšernõševi vahel*).

*)Vt. „Trakt kogum. kd. X, Nr.395, lk. 148.

Keisrinna Katariina II oli õiglaselt pahandatud Prantsusmaa saadiku ebaviisaka käitumisega, kes Saint-Jamesi õukonna juures peetaval säraval ballil tõukas Venemaa saadikut, et istuda temast kõrgemale. Hotinskile oli kästnud nõuda hertsog Choiseulilt selgitusi ja esitada Chateleti käitumise suhtes kaebus.

Hertsog Choiseul kuulas Venemaa asjuri ära varjamatu kannatamatusega. Kui viimane väljendas soovi, et sellised mõlemate riikide esindajate vahelised kokkupõrked rohkem ei korduks, Prantsusmaa minister vastas külmavereliselt, et ta ei saa anda sõna tulevikus toimuva suhtes, kui Venemaa saadikud hakkavad pretendeerima esimesele kohale. Prantsusmaa saadikud said käsu, vajadusel, võtta „jõuga“ nendele kuuluv esimene koht. Kui aga Hotinski väljendas mõningast arusaamatust jämeda jõu rakendamise suhtes, siis hertsog Choiseul selgitas, et Prantsusmaa

diplomaatilistele agentidele on ette kirjutatud võtta seda keda tuleb „kraest ja mõõk käes võidelda duellil“.

Kuid seejärel Choiseul väljendas oma imestust selle suhtes, et Venemaal tuli järsku mõte vaidlustada Prantsusmaale kuuluv esikoht. Ta teab isiklikust kogemusest, et Keisrinna Jelizaveta Petrovna valitsemise ajal Venemaa esindajad läksid alati välisriikide kohalolekul peale Prantsusmaa esindajaid. Krahv Kayserling ((Кайзерлингъ)), Venemaa saadik Viini Õukonna juures, asus alati hertsog Choiseulist alamal kohal, kes oli sel ajal seal Prantsusmaa suursaadiku ametikohal. „Prantsusmaa“, tõestas Choiseul, „juba omas Euroopas oma kõrgemat järku, kui Venemaa sai tuntuks ja oleks olnud ebaõiglane, kui Venemaa jätkaks tema oma kohast ilma“.

Kui Venemaa Valitsejad, jätkas oma argumenteerimist Prantsusmaa minister, olid tuntud tiitli Tsaarid all, nad mitte kunagi ei pretendeerinud kõrgemale kohale ja „ainult kui neid hakati tunnustama imperaatori tiitliga, hakkasid tekkima probleemid, seda ilmselgelt erilise tähenduse tõttu, millist anti Keisri tiitlile, kes on Valitsejate pea“.

„Kuid Prantsusmaal ei ole vajadust järele anda“, lisis Choiseul, „nõnda nagu ta ei vaja Venemaad ja kui ta jääb kindlaks oma pretensioonile, siis me teeme lõpu neile vaidlustele, jättes ta ilma keiserlikust tiitlist (sic!). Kuningas avaldab vastava manifesti ja te võite olla veendunud, et Hispaania teeb seda sama. Meil oli rumalust seda tiitlit tunnustada, kuid me parandame selle igaveseks ajaks“.

Kulanud ära sellise võika väljakutse, milline oli tehtud Prantsusmaa peaministri poolt, Hotinski muutus kartlikuks ja väljendas kahetsust, et Choiseul väljendus „kogu ima iseloomu elavusega“. Kuid seejärel ta märkis väarikalt, et Venemaa ei tagane sammugi, et ta ei kavatse tungida kallale võõrastele õigustele, kuid ka ei luba oma õiguste rikkumist. Ta nõuab ainult „võrdsust“ - ega midagi enam.

Selle peale vastas hertsog Choiseul kategooriliselt: „Selline võrdsus on mõeldamatu, kuna seal kus on olemas esimene, peab olema ka teine!“ Selline vastus tõestas Venemaa asjuriile võimatust veenda hertsog Choiseuli tema pretensiooni põhjendamatu ja ta lõpetas oma jutuajamise kahetsuse väljendamisega, et sellisel viisil „katkestatakse nõrk side, milline veel eksisteeris mõlemate valitsuste vahel“.

Selle-peale hertsog Choiseul vastas ainult „õlgade kehitamisega“.

Nendest sellistest hertsog Choiseuli avameelsetest sõnadest on näha, kuivõrd on tema hingele kogunenud Venemaa suhtes rahulolematust ja viha. On täiesti arusaadav, et tema poolt S-Peterburi nimetatavad Prantsuse diplomaatilised agendid olid kandnud endas samasuguseid vaenulikke tundeid. Nad olid neid ametisse määranud ministrile ustavad ja kuulekad. Selles suhtes esimese koha au kuulub kahtlematult mr. Sabatier de Cabrele, kes asus augustis 1769 aastal Venemaa Õukonna juures asuvale Prantsusmaa asjuri ametikohale. Selle diplomaadi teguviisi paistis silma Katariina II, Venemaa ja kogu veneliku vastase süstemaatilise vaenulikkusega*).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.264 et suiv.

Kui Katariina II temast kuulis, ta kirjutas tema kohta erakirjas: „Sabatier, keda tee sellise kannatamatusega ootate, on kelm, kes hakkab teile valetama. Mida ta teile ka ei räägiks, mitte keegi ei vihka Venemaad ja mind eriti, kui tema. Kui ta mind kiidab, olge veendunud, et ta ei räägi tõtt“. Kuid kui Sabatier ilmus S-Peterburi, ta ei olnud veel tuntud kui Venemaa vaenlane, kelle kirjavahetus ilmus kurikuulsas teoses: „La Cour de Russie il y a cent ans“.

Muideks, Sabatier paljastas üpris varsti oma Venemaa suhteis olevaid tundeid ja Venemaa valitsusel oli suur hulk fakte, millised tunnistasid tema „kurjust“. Ta ei nõudnud tema tagasikutsumist ainult sellepärast, et ei soovinud Versailles Õukonnaga uut tüli. Ainult peale hertsog Choiseuli tagandamist ja tema asendamist hertsog d'Aiguilloniga, tegi Keiserlik valitsus Hotinski ülesandeks paljastada selle „eluka“ ((kreatuuri)), hertsog Choiseuli, teguviisi. Seda tegi krahv N. Panin oma Hotinski saadetud 4. (15.) oktoobri 1771 aasta telegrammis.

„Kui sisulised ka“, kirjutas Viitse-kantsler, „on ka Prantsusmaa Õukonna meie suhtes oleva kadeduse põhjused, millised tulenevad sellistest asjade käigust ja huvidest, millises kogu Euroopa

riikide poliitika pöörleb. Kuid samas ainiti, mitte vähem oli näha hertsog Choiseuli ja kogu ta ministeeriumi eksiteerimise ajal meie vastane eriline tigidus“. Kõik Prantsusmaa ministrid ja „Choiseuli poolt kasutatud asjuriid, kes üks teise järel sõitsid siia, olles, nõnda öeldes, meie ja meie asjade vastu juba ette marru (sic!) aetud“.

„Andes teile teada meie suhtes olevast Prantsumaa Õukonna pahatahtlikkusest, ütlen, et siinse ministeeriumi juurde akrediteeritud asjur, kavaler Sabatier de Cabre, vaevu ei ületa kõiges selles oma eelkäijaid, ja seepärast meie soovisime väga vabaneda sellest nõnda musta südametunnistusega ja alatult käituvastoma kaitsja hertsog Choiseuli kirgedega inimesest“.

Lõpetuseks krahv Panin ei kirjuta Hotinskile ette Sabatieri tagasikutsumise nõudmist, kuid jutuajamises hertsog d'Aiguilloniga, ütelda, et Choiseul saatis alati Venemaale Prantsusmaa esindajaks inimesi, kes olid läbi imunud Venemaa vastasest vihkamisest. Kui hertsog d'Aiguillon kuulab ta küölmavereliselt ära, siis ta vahest võib viidata Sabatierile, kui hertsog Choiseuli kahjulikule kreatuurile ((käsilasele)).

Ja tõesti, 1772 aastal oli Sabatier tagasi kutsutud ning tema kohale, kui saadik, oli nimetatud Durand. Kuid Hotinski hoiatab oma valitsust mitteuskuma, et see juhtus Versailles kabineti soovist olla Venemaale meelepärane. „Hr. Sabatieri nõrk tervis“, kirjutas ta krahv Paninile 13. (30.) juuli 1772 aastal, „millist seisundit arvestades ta Venemaalt tagasi kutsutakse, on krahv d'Aiguillonile ainult ettekäändeks (sic!) asendada ta hr. Durandiga, aga tegelik asi seisneb selles, et hertsog Sabatieriga ei ole temaga rahul sellepärast, et ta näeb ja kuuleb kõike prints Lobkovitzi silmade ja (Austria S-Peterburi Õukonna juures asuva suursaadiku) kõrvadega“.

Hertsog Choiseuli errumineek rõõmustas kahtlematult Keisrinna Katariina II, kes tundis selle riigimehe väärtust. Tema osavus ja oskus diplomaatilistes intriigides oli üldtuntud ja Keisrinna ise nimetas teda „Euroopa kutsariks“. Kui aga juhtus katastroof hertsog Choiseuliga ja ta oli mitte ainult vallandatud, tänu Louis XV uuele armukesele, md. Dubarryle, ametikohalt, vaid saadetud tagasi oma mõisa, oli Keisrinnal temast kahju.

„Tegelikult ma olen väga vähe hr.Choiseuli peale pahane“, kirjutas ta jaanuaris 1771 aastal hr. Bielkele, „et minul on kahju tema asumisele saatmisest. See inimene, soovides teha minule suurt halba, eksis alati, sest tema meelitajad rääkisid temale alati ainult meeldivat ja varjasid tema eest tõde; see ajas ta ebaõigete tegevuste laburünti, millistest sai lõpliku kasu minu kuulsus. Minul ei ole mingit soovi temale kahju teha; ta oli erakordselt tuulepäine inimene; ametnikud, kes teda siin teenisid, olid koletuslikult õelad; kuid mis on selline tigidus? Ta muutub naeruväärseks, kui paljastub sarnastel isikutel“*).

*)Recueil de la Societe Imperiale historique russe, t. XIII, p.63; Сборникъ И. З. Общ., т.XIII, стр. 63.

Hertsog d'Aiguillon, kes asus kõrgele hertsog Choiseuli ametikohale, ei paistnud silma viimase riigimehelikkusega. Kui vastuolu tundest ja Choiseuli vastasest vaenust, ta soovis ajada oma enda erilist poliitikat. Venemaa suhtes hertsog d'Aiguillon jagas arvatavasti oma eelkäia vaateid, kuid soovist olla iseseisvam, ta püüdis näida Venemaa Keisrinna hoiaku ja poliitiliste eesmärkide suhtes enam õiglane. Hertsog d'Aiguilloni sõnades ja tegudes ei paista olevat Venemaa ja tema poliitiliste eesmärkide suhtes olevat süstemaatilist vaenulikkust. Kuid selline uue Prantsusmaa ministri suhtumine paistis silma tema vestlustes Venemaa asjuri Hotinskiga Vene-Türgi sõja ning Poola jagamise, aga samuti ka Sabatier de Cabre tagasikutsumise üle.

Peale kolme aastast sõda Türgiga, Katariina II soovis siiralt kiiremat rahu taastamist. Kuid Kõrge Porta, kõikvõimalike diplomaatiliste sepitsuste mõju all olles, ei otsustanud vastu võtta temale Venemaa poolt pakutud rahutingimusi. Pidades silmas sellist asjade seisu sai Hotinski ettekirjutuse asuda Türgi asjades avameelsesse jutuajamisse hertsog d'Aiguilloniga ja veenda teda Türgit mõjutama teda, võitja- Venemaa suhtes, suurema järeleandlikkuse mõttes.

Aprillis 1772 aastal Hotinski ja hertsog d'Aiguilloni vahel tekkis järgmine jutuajamine:

Hotinski: „Õigus, hertsog, kas teil oleks tarvis osutada teene türklastele ja meile ja kogu inimkonnale, veendes Portat olema jutukamad“.

Hertsog d'Aiguillon: „Kuidas te tahate, et me sellist nõu annaks, kui me ju ise ärgitasime türklasi sõtta astuma? Peale selle on meie krediit üpris väike. Tegime rumaluse, et lubasime teie laevastikule läbisõidu“...

Teine kord Prantsusmaa minister väljendas veelgi avameelselt Venemaa esindajale.

„Tasakaal Euroopas rikutakse“, ütles ta Hotinskile, „kui te jõuate türklastele ette kirjutada rahu kolmel tingimusel: vaba meresõit Mustal merel, selles sadam ja tatarlaste sõltumatus. Selliste kasudega hakkate te varsti olema Konstantinoopolis ja kes siis teid sealt välja sööb?“

„Kes soovib“, vastas Hotinski.

D'Aiguillon: „Kes see oleks?“

Hotinski (muigega): „Teie oleksite esimesed, siis austerlased ja inglased“.

d'Aiguillon: „Siis on juba hilja“.

Hotinski: „Kas te tõesti seda nii tõsiselt mõtlete?“

Hotinski: „Sellisel juhtumil ka mina tunnistan, et kasud, milliseid me endale välja räägime, on meile enam vahvamad kui kasulikumad, kuna see puudutab meresõitu, siis ma esitan teile näiteks, millist edu me omame Balti merel, milline on meile avatud. Te teate, et meie kaubandust teostavad võõrad rahvad ja vaatamata igasugusele püüdele ergutada meie rahvast merekaubandusega tegelema, ta seda ei soovi, millest on selgelt näha, et temal ei ole selles valdkonnas tegelemiseks kalduvust. Krimmi tatarlased jäävad sõltumatuteks“.

D'Aiguillon: „Milline saab olla nende sõltumatus? Teie juba valisite neile ka khani, kes hakkab olema teile ustav. Kui aga te peate vajalikuks, saadate nad Ungarisse ja teistesse Austria maadesse, millised nad laostavad enne kui Viini Õukond jõuab ringi vaadata ja kokku korjata mööda Itaaliat ja Flandrias laiali olevad väed. Kas saab teile ette kirjutada, et teil oleks Mustal merel ainult 10, 20 või 30 laeva ja kui paljude kahuritega? Teie olete juba niigi tugevad koos Preisimaa kuningaga; teie peate nüüd olema temaga sõbralik ja ta lubab teile kõike; kuid aja jooksul te saate ka temast jägu. Teie olete oma asendilt mitteohus: kes hakkab teid nõnda kaugele ründama? Muideks, te teete hästi, nõudes nende kasude saamist. Ma teeksin teie asemel seda sama; kuid kahtlen, et türklased teile järgi annaksid“.

Septembris 1772 aastal esitas Hotinski hertsog d'Aiguillonile Poola jagamist puudutava deklaratsiooni, milline võeti vastu üpris jahedalt. Hiljem hertsog ütles, peale lühikest järelemõtlemist: „Aga Preisimaa kuningale saab parim osa. Meie ei kurvasta, et ta tugevneb, kuid teie hakkate seda veel kunagi kahetsema. Vaat milleni viisid hertsog Choiseuli teod, samas kui mõlemate meie riikide asendi tõttu me pidime elama sõpruses ja vastastikuseks kasuks“.

„Lõpuks aga“, lisas hertsog d'Aiguillon, „võib olla me pidime teile rohkem neid (s.t. Preisimaast ja Austriast) teeneid osutama, kuid teie aga jätsite meid kõrvale!“

Siis Hotinski ise temale „ütles selle peale otse, et, teisest küljest, meie teame sellest nii nagu ta tunnistada võib, et meie Prantsusmaal oleme vastutavad Türgi sõjas“.

„Kuid kus te seda näete“, vastas Prantsusmaa minister, „et me ei oma paremat, kuidas elada teiega sõpruses“.(Донесение Хотинского от 20-го сентября (1-го октября) 1772 года).

Hertsog d'Aiguilloni esimeseks sõbraliku poolehoiu tõendiks Venemaa suhtes pidi olema Sabatier tagasikutsumine ja tema asemel Durandi nimetamine.

„Ma avaldan teile üksi“ ütles hertsog Hotinskile, „et püüan teha esimese sammu teie õukonnaga lähenemiseks; kuid, kui ta ei hakka samamoodi vastama, siis ma taganen. Teile on piisavalt tuntud minu mõtteviisi ja minule näib, et ühe eraisiku (sic!) Choiseuli tigidus ja riikad peavad olema põlatud suurte riikide poolt“.

Esimene Prantsusmaa poolt tehtud samm oli piisavalt edukas. Durand esitas volikirja, millises oli täielik Keiserlik tiitel*).

*) Vt. Durandile antud instruksiooni. Rambaud, t. II, p. 286 et suiv.

Hertsog d'Aiguillon tunnistas, et prantsuse keele reeglite järgi ei ole keelatud peale sõnade „Sa Majeste“ lisada veel sõna: „Imperiale“. Nii nagu Keisrinna, nagu ka krahv N. N.Panin osutasid

Durandile üpris hellitava vastuvõttu. Kuid kumbgi ei uskunud Versailles kabineti sõbralikku poolehoiu siirust.

Hertsog d'Aiguillon väljendas Venemaa asjurile oma rõõmu hellitava vastuvõtu üle, millise väaris Durand Venemaa Õukonna juures.

Sel juhtumil algas mõlemate diplomaatide vahel järgmine vestlus:

Hotinski: „Nüüd on juba peaegu aasta, kui asjad oleksid võinud olla käesolevas seisukorras, kui siis, minu tollaste veenmiste järgi oleksite te Venemaale saatnud inimese enda poolt“.

D'Aiguillon: „Te teate, et ma tegin seda, mis oli minul võimalik. Meie tegime esimese sammu, kuid ma ei häbene seda; ma teatasin sellest meie sõpradele ja Hispaaniale, kes on meiega nõus: mõistlikud peavad esimesena järgi andma“.

Hotinski: „Südametunnistuse järgi, me ei saanud esimesena järgi anda; kuid kui asjad jõudsid juba soovitava lõpuni, siis milleks on inimestele, kes on vaenulikud Venemaa ja Prantsusmaa vahelise kooskõla taastamisele, antud viisid sellise hea asja tõrjumiseks siinse poole sõnade ja tegude vahelise vasturääkivustega“.

D'Aiguillon: „Milles seisneb see vasturääkivus?“

Hotinski: Relvarahu on pikendatud ja kongress taastatakse türklaste korduvate palvete tulemusel; aga Pariisi ajalehes on trükitud, et türklased nõustusid sellega meie palvel; sellistest avaldustest, nähtavasti, võib järeldada, et teie jätkate meie suhtes mitteheatahtlikkust“.

D'Aiguillon: „Ma seda ajalehtedes ei märganud, kuid mäletan, et selline sõnum oli saadetud Viinist ja õieti koos muude mitte asjatult ära trükitud teadega; vaid et tõestada, et seda tehakse igasuguse kavatsuseta, soovite – ma käsen teile saata ajalehete korrektuuri ja te saate maha tõmmata neis kõik, mis teile ei meeldi“.

Hotinski: „Täna väga, ma seda ei soovi; palun ainult üht – käskida, et edaspidi vaikataks maha, või mainitaks tagasihoidlikult asju, milliste üle minu Õukond ei saa jääda ükskõikseks“.

D'Aiguillon: „Luban“.

Sellest vestlusest möödus päev. Kui järgmisel päeval hertsog d'Aiguillon kohtus uuesti Venemaa asjuriga, puhkes nende vahel uus vestlus, milline puudutas Prantsusmaa välisministri poolt seejärel S-Peterburist Prantsusmaa uueltsindajalt saadetud esimesi raporteid.

D'Aiguillon: „Durand oli Keisrinna poolt armulikult vastu võetud ja kõik õukondlased suhtlesid temaga väga austavalt; ta kiitles eriti krahv Panini meelitustega, kes ütles temale: „Te võite oma Õukonnale raporteerida, et meil ei ole kohustusi, millised keelaksid meil olla Prantsusmaaga liidus“ - „Näeme, mis tuleb edasi“, lisab enda poolt d'Aiguillon.

Hotinski: „Nüüd peab ootama, et mõõlemate Õukondade vahel sõpruse taastamise vastased hakkavad kõigi vahenditega seda takistama ja püüavad pikendada olnud umbusaldust ja seepärast oleks parem esimene kord tugevdada sõprust, näitamata seda otse välja“.

D'Aiguillon: „Neid tülisid ei ole kellegi teiste poolt, kui preislaste poolt, oodata“.

Hotinski: Ja ka inglaste poolt on tarvis samuti karta, kuna kuigi Prantsusmaa praegu on nendega ka sõpruses, ei ole tarvis, ainiti, unustada, et nad on tema loomulikud vaenlased“.

D'Aiguillon: „Preisimaa minister, muidugi, ründab meid, et midagi teada saada; kuid mina loodan, et te ei räägi temale meie jutuaajamisest edasi. Viini ja Sardiinia suursaadikud kaebasid minule, et ta ei anna oma järelepärimistega uudiste üle, neile rahu“ (Донесение Хотинского от 8-го (19-го) ноября 1772 года).

Sellele telegrammile kirjutas Keisrinna Katariina II oma käega: „See telegramm näitab selgelt hr. d'Aiguilloni intrigandi vaimu ja udutamise soovi“ (see on tõlge*).

*)Ср. Соловьевъ. История России, т. , глава, 4-я (стр. 871 и след. Изд. «Обществ. Польза»).

Keisrinna kirje kinnitab täielikku umbusaldust, milisega ta suhtus Prantsusmaa poliitikasse. Ei saa eitada, et see umbusaldus oli täiesti põhjendatud, kuna tegelikkuses Versailles Õukond kõikjal ja väsimatult intrigeeris Venemaa vastu. Keisrinna Katariina II sõdis Türgiga juba 6 aastat ja sellesse laostavasse sõtta oli ta välja kutsunud eelkõige Prantsusmaa intriigidega Konstantinoopolis.

Keisrinna oleks olnud väga rõõmus, kui Prantsusmaa ärgitaks Türgit pakutud rahutingimusi vastu võtma. Kuid, teades, et Prantsusmaa seda siiralt ei soovi, ta keeldus vastu võtmast Versaillesl Õukonna Venemaa-Türgi vahendust. Krahv Panin vastas Durandile, et Venemaa ei soovi oma kohustusi suurendada ja loodab vahetult Türgiga rahu sõlmida.

Sellist Prantsusmaa poolset vaenulikkust Venemaa kohtas Poolas ja Rootsis, kus Venemaa poliitika järgis Versaillesl Õukonna traditsioonilisele poliitikale vastupidiseid eesmäärke. Poola jagamine toimus, tänu Venemaa, Preisimaa ja Austria vahelisele liidule. „Siin kolme õukonna üksmeel“, kirjutas Hotinski Pariisist, „loetakse kummaliseks kõigi suhtes liidu poolt ja ei ole teada, milliseid selles eesmäärke ei kahtlustata. Seepärast kartes, mina, selleks et ei kasutaks sinne Õukond igasuguseid kavalusi sellega ka inglasi hirmutada, kes sellesse võrku võivad sattuda ja hakkavad ka Prantsusmaaga koos tegutsema selle ettevõtmistes, kord rahu tahtes, aga ta ei loobu igasugusest sisse mässimisest (sic!) ja sogamisest“.

Ainiti, vaatamata kõigile Prantsusmaa riugastele, kolm liitlasriiki korrladasid Poola asjad eranditult kooskõlas oma enda eesmärkide ja huvidega. Prantsusmaa täielik jõuetus ei saanud Venemaad sundida tegema talle mingeid järeleandmisi või pidama eriti kalliks tema sõprust.

Selline jõuetust ilmusta Versaillesl kabinett Rootsis, kus jälle Venemaa poliitilised eesmärgid olid täielikus vasturääkivuses Prantsusmaa huvidega. Rootsi kuningas Gustave III poolt sooritatud riigipööre rõõmustas Prantsusmaa valitsust ja kurvastas S-Peterburi kabinetti. Hertsog d'Aiguillon isegi väljendas Hotinskile kartust, et Venemaa, pahameele tundest, sooritab Rootsile kallaletungi. Hotinski püüdis hertsog d'Aiguilloni ümber veenda Venemaa Rootsi ründamise kavatsusest. Kuid d'Aiguillon ei uskunud.

„See on üks-sama“, vastas ta Venemaa esindajale, „just nagu teie minule rääkisid, et jääte Versaillesse, aga ma nägin aknast oma silmaga, et teie kaariku ette on hobused rakendatud. Milleks te ei taha meiega lepingu sõlmimisega Rootslaste poolelt kindlustuda“?

On mõistetav, et selliste asjaolude juures ei Durandi diplomaatiline kunstiga, ega Hotinski kohusetundliku püüdlusega ei suudetud saavutada Venemaa ja Prantsusmaa tegelikku lähenemist. Asjaolud olid tugevamad üksikute isikute heast tahtest. Mõlemate riikide vastastikune vaen muutus niivõrd krooniliseks, et seda peeti normaalseks faktiks Euroopa poliitikas. Siit tekkise loomulikul viisil ületamatu vastastikune umbusaldamine, milline muutus takistuseks mõlemate riikide tegelikule lähenemisele.

Sellise umbusaldusega suhtus krahv Tšernõšov avameelitsemistesse, millistega tema poole pöördus 1773 aasta detsembris, markiis Montalembert, hertsog d'Aiguilloni sõber. Tšernõšov asus juhuslikult Pariisist, kus ta tihti kohtus oma vana tuttava, markiis Montalembertiga. Ükskord ta tuli krahv Tšernõševi juurde ja rääkis temale, et hertsog d'Aiguilloni ülesandel ta peab temale teatama, „kuna suure kuninga, praeguse ministeeriumi, peamise rahvahulga soov, on olla sõpruses Venemaaga ja et kõik kurdavad ja ei andesta kõlbmatule Choiseuli ministeeriumile, et meie Õukonnad on jõudnud sellise jaheduseni“. Kui aga krahv Tšernõšov keeldus markiisiga poliitikast avameelselt rääkimisest, kuna tal puudusid igasugused volitused, Montalembert ei rahunenud, ta teatas, et „ta on laetud meie Õukondade tulevases ühendamise mõtetest ega saa rahulikult magada, seni kuni ta neid välja ei ütle“. Markisi nõudis, et „iga neist riikidest saab teada, millisel juhul üks teist saab teist õieti lugeda“.

„Mind ajas mõnevõrra kimbatusse“, jätkab krahv Tšernõšov, „selline tõsine algus“, kuid ta kuulas kannatlikult markiis Montalemberti ära, kes teatas temale oma sõbra, Prantsusmaa peaministri järgmised küsimused: 1)kas Venemaal on Rootsi ründamise kavatsus? See küsimus tegi ilmselgelt Prantsusmaa valitsuse rahutuks. 2)kas Venemaal on kavatsus osaleda uues Poola jaotamises? - mida ilmselt soovib, markiisi sõnul, „vihatud“ Preisimaa kuningas. Lõpuks. 3)Versaillesl õukond on valmis püüdma Porta juures, et ta oleks nõus kõigi Venemaa õiglaste nõudmistega, seda mõlemate riikide tegeliku lähenemise tingimusel.

Krahv Tšernõšov soovitas markiis Montalembertil saata kõik need ettepanekud Durandi kaudu Keiserlikule ministeeriumile. Mis peale markiis vastas, et ta ei usalda Durandi, kuna ta on nimetatud oma ametipostile hertsog Choiseuli poolt. Sii krahv Tšernõšov küsis tahtmatult markiisilt: „Ja miks te siis teda S-Peterburis hoiate?“

Lõpuks, 1775 aastal veendus Versailles kabinetti ise, et Durand on S-Peterburis kasutu ja ta kutsuti tagasi. Tema asemele oli nimetatud markiis d'Juigne, kes jäi oma ametikohale 2 aastaks, misjärel sõitis ära. Tema asetäitja kavalier d'Corberon, endine Prantsusmaa d'Juigne misjooni sekretär. Corberoni arvamus oma ülemast ja eelkäiest ei olnud eriti kiitev: ta pidas teda „üpris piiratuks“*).

*)Vt. Un diplomate a la Cour de Catherine II, 1775-1780. Journalk intime du chevalier de Corberon, publie par Labande. Paris (1901, 2 vls.), t. I, p.68.

1775 aastal Louis XV suri ja Prantsusmaa troonile asus Louis XVI. Louis XV surma hetkel ei teadnud Prantsusmaal keegi, kellele loota, mida uskuda ja mida oodata“. Hertsog Choseul-Praslin sõitis, lootuses saada tagasi oma endine seisund, oma pagendusest Versaillesse. Kuid ta jäi sinna vaid kolmeks päevaks ning sõitis siis uuesti tagasi oma mõisa. Hertsog d'Aiguillon läks erru ja tema asemele oli nimetatud krahv Vergennes.

Louis XVI ei kiitnud üldsegi heaks hertsog Choiseuli poliitilist süsteemi ja keeldus mõistmast, miks Prantsusmaa kulutas nii suuri rahasummasid erinevatele välisriikidele subsidiiumitena maksmiseks.

„Ei ole minu mure“, rääkis uus kuningas, „et Venemaa peab Türgiga sõda, aga Poolas tehakse konföderatsiooni ja miks anda subsidiumeid Rootsile ja Taanile? - Ma teen kõikidele nendele kuludele lõpu“.

Kuid, kahjuks, uue Prantsusmaa kuninga head kavatsused ei saanud parandada Prantsusmaa haletsusväärset olukorda ja peatada ähvardavalt lähenevat õudset äikest - „suure“ prantsuse revolutsiooni näol. Samuti ei saanud need head kavatsused parandada Venemaa ja Prantsusmaa suhteid, millised jäid jätkuvalt vaenulikeks.

1773 aastal oli Venemaa saadikuks Versailles õukonna juures nimetatud vürst J. Barjatinski ((И.С. Барятинский)). Temale antud 8. augusti 1773 aasta instruksioonid pakuvad erilist huvi, sest et neis konstateeritakse Venemaa ja Prantsusmaa vastastikuste suhete tegelikku olukorda.

Barjatinskile kirjutatakse ette, eelkõige, olla nimetatud „Legatus“, s.t. täievoliline minister, 2000 ja miski hinna eest ei tohi sellest nõudmisest taganeda. Peale temale kõigi etiketi, visiitide jne. nõudmiste selgitamist, jätkab instruksioon: „selleks et G. Kindral-major (s.t. Barjatinski) kogu oma tulevase ministeeriumi ajal, jälgides tema tagasihoidlikku aunimetust ja iseloomu ning kõikides osades vastavat käitumist, koos sellega kohe täiesti alguses kasutaks kõikvõimalikku püüdu jätta endast kasulikku muljet ning muuta oma isik Õukonnale ja kogu avalikkusele aga eriti Ministeeriumile meeldivaks, kuna see tee on parim, kindlaim ja lühim tee üldise austuse ja usalduse võitmiseks“.

Peale Venemaa ja Preisimaa, Austria, Rootsi, Taani ja Poola suhete ülevaadet, läheb instruksioon üle Venemaa ja Prantsusmaa suhete iseloomustamisele. Viini õukond, nähes Venemaa ja Preisimaa liitu, hakkas olema järelandlik Prantsusmaa huvidele ja seda Venemaa huvide arvelt.

„Prantsusmaa, sellele risti vastu kurvastasid, tunnetades, et Venemaa mõju sünnib ja põhineb tema enda mõju arvel, tema esimene minister, hertsog Choiseul, nähes selles oma personaalset au, haaras kinni kõigist lubatud ja mittelubatud viisidest. Tema, lüües hädakella kõigi Prantsusmaaga liidus olevate Õukondade juures, levitas oma intriige kõikjal, kus vaid ta sai kohata meie üldise rahu kindlustamisele kalduvaid operatsioone“.

„Rootsis, korraldades rahva erimeelsust, otsis ta kõigiti võimalust kukutada selle vabadusi ja muuta ta sellega meile selle krooni kaudu ohtlikuks ja aktiivseks naabriks. Taani ta külvas üle kasulike ettepanekutega, sisendades temale otse, et Venemaa petab teda... Poolas külvas ta kergemeelsete ja ebausklite inimeste hulgas fanatismi ja kui see puhkes põlema suure leegiga, sel aja hakkas meie vastu relvad käes üles tõusnud mässajaid aitama ja seda mitte ainult salaja, vaid ka avalikult nõuande, rahadega ja inimestega“.

„Tema peamin püüd *Ottomani Porta* juures oli, kus oli raisatud kõige vihatumaid vahendeid selle sõtta viimiseks“. Ühe sõnaga, kõikjal prantsuse „sisistamine“ ja „solvangud“. Siia hulka kuulub „ootamatult üles tõstatatud Keisri tiitli probleem kuninglike Tema Keiserlikule Majesteedile

kirjutatud kirjade pealdises, vaatamata endistele eeskujudele, nõnda ka Londonis Prantsusmaa suursaadiku poolne kõrgema koha nahaalne hõivamine kuninglikus lossis ja avalikul ballil“.

Mis aga puudutab Inglismaad, „siis Londoni Õukond, igal juhul, kui vaid keegi Bourbonide õukonnast merel end näitab, siis ülekaalukate jõududega talle risti ette astub ja asub seal üpris kergelt kaklusesse“...

Minnes see järel üle Versailles Õukonna Venemaa suhtes teostatava poliitika määratlemisele, krahv N. I. Panin jätkab:

„Prantsusmaa üldine meie vastane süsteem seisneb selles, et Keisririigi mõjule ja kuulsusele, milline on praegu muutunud Versailles Õukonna omale kõikjal, äärmisel juhul võrdseks, seada tugevaimaid takistusi ja püüda nende kaudu tõrjuda Venemaa endisele kohale tagasi, Riigiks, milline ei tegutse enda, vaid võõrastes huvides. Selle kava alusel tegutseved käesoleval ajal kõikide Õukondade juures Prantsusmaa ministrid“, kuigi hertsog d'Aiguillon hakkas end korralikumalt ülal pidama, jälgides „välist sündsust“. Ta samuti tegi Türgiga rahu sõlmimisel aitamise ettepaneku, „ainiti sisemiselt, kogu nende välise heatahtlikuse, ei sisalda nad endas mitte teist eesmärki, peale selle sama, et viia meid ühel või teisel viisil üldistes asjades välja enda huvides tegutsemisest, sõltumatute eeskirjade järgi. Venemaa enda poliitikast“.

Prantsusmaa valitsus mõtles lõpuks „ümber pöörata ja seadistada oma patarei meie endi juures“ Rootsi ja Fokschany kongressi arvelt, milline kogunes Türgiga rahu sõlmimiseks. „See peen mõte, et anda meile meie enda asjas tunnetada meie endi võimete puudujääki; kuid Prantsusmaa peensus ei kannatanud välja Tema Keiserliku Majesteedi tarkuse vastupanu, milline tungis sellest odana läbi“.

Selline oli vürst I. C. Brjatinskile antud instruksioon, milline määratles üpris täpselt Venemaa ja Prantsusmaa vahelised suhted. Sellest instruksioonist ei saanud vürst jätta tegemata veendumust, et temal tuleb jääda üpris ettevaatlikuks kõigi Versailles kabineti ettepanekute suhtes. Krahv Panin, kirjutas talle lõpetuseks kategooriliselt ette, et kõik temale Prantsusmaa ministrite poolt tehtud teavitusi tuleb võtta kui sõnumeid ja vastata neile „üldiste terminitega, lisades kergelt, justkui enda poolt ja ainiti mitte Õukonna nimel“.

Jaanuaris 1774 aastal vürst Brjatinski saabus Pariisi ja väärts Louis XV poolse aupakliku vastuvõtu. Esimestel jutuajamistel hertsog d'Aiguilloniga selgus Versailles õukonna palav soov võtta enda peale Venemaa ja Türgi vaheline vahendustegevus. Kuid Venemaa saadik lükkas tagasi igasuguse sellise vahendamise mõtte. Kui aga seejärel saadi Pariisis teada Venemaale austava Koutchouk-Kainardji rahu-traktaadi allkirjastamisest, kuningas Louis XVI ja krahv Vergennesi äärmine rahulolematuse tuli esile täiesti avatud viisil.

„Ebatõenäoline“, kirjutas Brjatinski, „kuni millise määrani laieneb siin kadedus meie edusammudele. Siin asuvad poolakad on suures kurbuses. Austria suursaadik on minu suhtes väga vähe avameelne; kui ta ka midagi räägib, siis seda üldistes ja kahemõttelistes väljendites“.

Esimestel Louis XVI valitsemise aastatel paistsid Prantsusmaa ja Venemaa vastastikused suhted silma endise vastastikuse umbusalduse ja traditsioonilise hallusega. See värvitus pani oma pitseri kõigile vürst Brjatinski esimese viie aasta raportitele, mil ta viibis Versailles Õukonna juures. Vürst Brjatinski raportite sisutus on fenomenaalne. Ta kirjutab pidevalt šifreeritud raporteid, millistes ta teatab oma Õukonnale teateid, milliseid on ta saanud „kindlalt sõbralt“, kes „veenas“ teda või siis ta ammutas „usaldusväärsest allikast“. Kuid tekib küsimus, mida ta siis teada sai? Ta teatab õukonna armu-intriigidest, krahv d'Artois ja hertsogina Bourboni vajhelistest tülist ja üldse igasugusest Versailles Õukonnas liikuvaatest kuulujuttudest. Harva teatab vürst asju Saksamaa asjadest, sellest, mida räägitakse seltskonnas Prantsusmaa ja Inglismaa vahelisest sõjast, Voltaire surmast jne. Vürst, ilmselgelt, ei ole kuude kaupa näinud krahv Vergennesit ja ei omanud temaga, ega ka Prantsusmaa kuningaga mitte mingeid vestlusi.

Seejuures, ei saa öelda, et sellisteks vestlusteks ei oleks materjali olnud. Kui Bavarie pärandi pärast puhkes sõda, kirjutas Keisrinna Katariina II vürst Brjatinskile ette teha „esitlus“ ja pakkuda välja sellesse asja ühise sekkumise ettepanek. Krahv Vergennes võttis üpris aupaklikult Venemaa ettepaneku vastu ja tänu Venemaa ja Prantsusmaa ühisele vahendustegevusele, kutsuti kokku

Tescheni kongress, millisel vürst N. V. Repninile ja parun Breteuilile õnnestus rahumeelselt lõpetada Saksamaal puhkenud sõda*).

*)Vt. meie poolt välja antud И.Р. Истор. Общества, kd. LXV, milline sisaldab pabereid vürst Repnina arhiivist, millised puudutavad Tescheni kongressi.; Vt. samuti käesoleva kogumiku kd.II, Nr.35 lk.43 jne.; kd. VI.Nr.229 lk. 53 jne.

Keisrinna Katariina II oli Tescheni kongressi tulemusega, milline oli saavutatud Venemaa ja Prantsusmaa ühisel jõupingutusel, väga rahul. Veel enam ta oli tänulik tegeliku teene üle, milline oli osutatud Versailles' Ōukonna poolt Venemaale 1778 aastal, kui Krimmi tatarlaste pärast puhkes Ottomani Impeeriumiga ohtlik arusaamatus. Antud juhtumil tegutses Prantsusmaa üpris sõbralikul moel: tänu Prantsusmaa Konstantinoopolis asuva saadiku krhv Saint-Priesti energilisele mõjutusele, nõustus Türgi allkirjastama 1779 aasta „selgitavat“ konventsiooni Venemaa poolt pakutud tingimustel. Krahv Saint-Priest sai tänulikult Venemaa Keisrinnalt Aleksander Pervosvannõi briljantidega kaunistatud ordeni ja 15.000 tservoonetsit ((ducats)). (Депега гр. Панина к кн. Брятинскому от 23-го апреля 1779 года).

1780 aasta alguses kutsus Katariina II ellu oma tuntud *Relvastatud neutraliteedi*. Kõige kõrgema 27. veebruari 1780 aasta vürst Brjatinski nimele antud reskriptis on esitatud tuntud asjaolud, millised sundisid Keisrinnat võtma neutraalse kaubanduse kaitseks mõjuvaid meetmeid. Välisministeeriumi allikate alusel oli meil juba juhus esitada Katariina II suure plaani ajalugu*).

*)Vt. käesoleva Trakt. Kogu., kd.II, ; kd.VI, Nr.229, lk.54 jne; kd.X. Nr.395 lk.144 jne.

Käesoleval ajal me saame sellele lisada uusi fakte, millised puudutavad konkreetsemalt Venemaa ja Prantsusmaa selles küsimuses peetud diplomaatilisi läbirääkimisi.

Pidades silmas neutraalse kaubanduse kaitsmise hädavajalikkust, on öeldud Veebruarireskriptis, „Me tunnistasime oma poliitika hädavajalikuks kohustuseks õigeaegselt ja enne seda, kui Venemaa Kaubalaevastiku lipu solvamine on muutunud kahjulikuks harjumuseks, kasutada, omalt poolt, selle täieliku piiramist ja tagamist, kõik meie ja meie riigi poolt sõltuvad vahendid, ainiti kindla eeldusega pühalt ja rikkumatult kooskõlastada need käesoleva sõja kestel range erapooletuse ning neutraliteedi eeskirjadega“.

„Selle tagajärjel me otsustasime esmalt ja seni kuni äärmine hädavajadus ei sunni meid, tahte ja soovi vastaselt, tugevamatele tegudele, võtma kaht järgmist meetet: 1)saata käesoleval suvel Põhjamerele kaks laeva ja kaks fregatti, et kõrvaldada sealsetest vetest igasugused armatoolid ((armateurs)) ning et tagada meile vaba meresõit üldse kõikide sõbralike rahvaste sadamatesse“.

2), et relvastada Kroonlinnas asuvast levastikust 15 laeva ja 4 fregatti ning et hoida neid sellises valmiduses, et nad esimese käsu peale merele minna saaksid“.

Selleks, et selgitada sõdivatele riikidele võetud meetmete motiive ja nende eesmäärke, Keisrinna otsustas tõestada „kogu Euroopale“ spetsiaalse deklaratsiooniga tema nõudmiste ja meetmete seaduslikkust. Vürst Brjatinskile saadetud deklaratsiooni pidi ta andma üle krahv Vergennesele ja selle üleandmisel „tähelepanelikult jälgima, millist muljet see temale avaldab“ . Keisrinna soovib samuti teada „deklaratsiooniga avalikkusele teatamisel tekkinud sentsatsioonist“ (sic!).

Lõpuks, juunis 1780 aastal, Keisrinna Katariina II käskis oma Versailles' Ōukonna juures asuval esindajal kinnitada tema otsustavust tagada kõigi jõududega sõdivate riikide poolne tema poolt välja kuulutatud rahvusvahelise meresõiduõiguse põhimõtetest kinnipidamine ja et hoida neid neutraalsete õiguste suurema austamise teel, millisele nad juba nüüd asusid.

„Kuid nii nagu asjade olemuses“, kirjutas ta vürest Brjatinskile 7. juunil 1780 aastal, „see kõige kasulikum pööre peab ainult puudutama meie poolt väljendatud meelegindlust, ega mitte nende riikide mõtete ja eeskirjade teguse muutmiseni, kuna need on neil asutatud vanale harjumusele ning vanadele eelarvamustele; siis meie poolt algatatud juba rajatud mere neutraliteedi

uue süsteemi hoone esmaseid loomulikke õigusi viia peatamatult lõpuni ja seadustada alatiseks üldrahvalikuks kasuks ning tõelises selle valguses ning arutluses, me otsustasime“ jaotada laevastiku 3 eskaadriks ja saata need Põhjamerre, Vahemerre ja Atlandi ookeanile, et kaitsta Vene ning liitlaste meresõitu.

Kui vürst Brjatsinski andis krahv Vergennesele Katariina Relvastatud neutraliteedi deklaratsiooni üle, krahv ei varjanud oma vaimustust; ta ilmselgelt nägi selles teos Venemaa Keisrinna kaudset sekkumist Prantsusmaa ja Inglismaa vahelisse sõtta ning seda mitte viimase riigi kasuks.

„See Tema Keiserliku Majesteedi tegu“, ütles krahv Vergennes vürst Brjatsinskile, „pärjab tema kuulsat valitsemist. Jumal andku ainult, et kõik liituma kutsutud ja sõdivad riigid ja võib öelda, et ka kogu Euroopa mõistaksid teie monarhinna inimarmastuslikku ja kaugnägevat eesmärki“ (sic!). „Tuleb tunnistada“, lisas ta, „kõigis Tema Majesteedi tarkades tegudes on esimene eeskirja sisuks õigusemõistmise ja meeleskindluse väärtuste jälgimine. Meie, omalt poolt, arvasime alati, et vastastikustes huvides hea sõprus Venemaaga on üpris kasulik, kuid käesolevat teiega sõbralikku suhet, teie suure monarhinna valitsemise ajal, me loeme eriti meeldivaks. Ja ma kinnitan teile, et te ei saa nõnda tihti kinnitada seda, kuidas me soovime, minu Valitseja, kuninga siirast sõprust Valitsejanna Keisrinnaga“.

„Ma ütlen teile veel ka enam, kogu rahvas on Venemaaga käesoleva sõpruse ja üksmeelega üpris rahul“.

Kohe peale nende Katariina II aadressil tehtud komplimentide tegemist hakkas Prantsusmaa minister rääkima Prantsusmaa omakasupüüdmatuses käesolevas sõjas, inglase piraatlusest merel jne. „Meie“, ütles krahv Vergennes, „me asume Valitsejanna Keisrinnaga reeglite üle täiesti samal arvamusel. Meie soovime õigusemõistmist ja et iga riik või rahvad kasutaksid vabalt oma toodangust ja tootmisest saadud tulu. Tema Keiserlik Majesteet avab oma deklaratsiooniga selle vaieldamatu tõe nägemiseks kogu maailma silmad“.

Selline oli meelitatav vastuvõtt, millist osutati Prantsusmaa valitsuse poolt Katariina deklaratsioonile. Brjatsinskil jäi üle veel anda aru „sentsatsiooni“ kohta, millist see akt avaldas Prantsusmaa avalikkusele.

„Ma ei suuda“, kirjutas ta krahv Paninile, „kirjeldada Teie Hiilgusele, millist sentsatsiooni see siin avalikkusele avaldab. Kogunetakse gruppidesse avalikel kogunemistel ja karjutakse vaimustusega Tema Keiserliku Majesteedi nimel, kui inimsoo ja tema vabaduste otsesest kaitsjast ning üheskoos ja ühel häälel järeldatakse: „rahu on nüüd Tema Majesteedi kätes“.

„Mõistlikud inimesed aga räägivad“, jätkab saadik, „et, muidugi, tulemuseks ei hakka olema mitte ainult rahu, vaid sellele on omane tee Euroopas sisulise tasakaalu taastamisele kuid tuleb ka ette kirjutada täpsed ja asjakohased seadused, selleks, et meresõitjaid kord ja alatiseks kaitsta Inglismaa poolt teostatava piraatluse eest“.

Peale selle „mõistlikud inimesed“ rääkisid Pariisis, et „inglise rahvuse iseloomus on enam karmust, vaprust ja võib öelda ka metsikust (sic!), kui Prantsuse või Hispaania rahvastel“. Seepärast on tarvis karta vaid inglasi, kuid mitte prantslasi ega ka hispaanlasi. (Донесение князя Барятинского от 2-го (13-го) апреля 1780 года).

Peale selle raporteeris vürst Kfrjatsinski juunis 1780 aastal, kõik kainelt mõtlevad inimesed Prantsusmaal unistavad „sõja puhuks ja neutraalsetele riikidele ühiskondliku mere-reglemendi koostamist“.

Arvestades kõiki neid krahv Vergennesi avaldusi ja Prantsusmaa üldsuse vaimustust Katariin II Relvastatud neutraliteedi suhtes, võib vaid järeldada, et Prantsusmaa valitsus hindas täiesti õieti Katariina II suure mõtte tähendust. Selline järeldus paistab veel selle poolest rõõmustav, et täpselt aasta enne Katariina deklaratsiooni avaldamist, oli Prantsusmaa valitsus täiesti vastupidisel arvamusel. Kui vürst Brjatsinski märtsis 1779 aastal, teatas krahv Vergennesile, et Venemaa kavatses sõjaliste meetmetega kaitsta oma neutraalse lipu puutumatumust, leidis krahv Vergennes, et selline avaldus on eelnevaga vastuolus „meie poolt sõbraliku Prantsusmaa Õukonna veendumustega“, kuna „selle deklaratsiooni sisu järgi ta osutab enam kiindumust Inglismaa vastu“.

Üldse siis, 1779 aastal, krahv Vergennes kordas mitmeid kordi, et ta „selle deklaratsiooni täpset sisu täiesti ei mõista“, ja mõtles, et „kaitstes neutraalse kaubanduse õigusi, Keisrinna annab inglastele „mõningase lootuse killu, justkui ta osutab tema suhtes enam soosingu“. (Донесение князя Барятинского от 28-го марта (8-го апреля) 1779 г.).

Aasta pärast oli krahv Verennes aga täiesti teisel arvamusel ja oli vaimustatud Venemaa Keisrinna suuremeelsest neutraalsete rahvaste õiguste kaitse algatusest sõdivate riikide poolse üldiselt ja eriti Inglismaa poolse vägivalla vastu.

Mida suurema kastundega neutraalsed riigid ja isegi sõdivad riigid, nagu Prantsusmaa ja Hispaania, hakkasid suhtuma Relvastatud neutraliteedi ideele, seda enam tugevnes Katariina II peas mõtte kasutada ära oma hiilgavat neutraalsuse kaitsja rolli selleks, et võta enda peale mitte väiksema sõdivate riikide vahendaja ja rahu sõlmija austava rolli.

Sellele suuremeelsele mõttele, milline oli sündinud Keisrinna Katariina II peas, viitab täiesti ühemõtteliselt krahv Panin 27. oktoobri 1780 aasta telegramm vürst Barjatinskile.

„Tema Majesteet“, kirjutas krahv Panin, „võttes endale kohustuseks tagada ja kaitsta sõja ajal kaubandust ja oma alamate meresõitu, mitte ainult selleks kutsus igati tegema samasugust kangelastegu ka teisi kaubanduslikust meresõidust huvitatud piirkondi, et sellega keelgile sõdivatest riikidest tekitada pahameelt või hukkamõistu; kuid ainus kavatsus on anda neutraalsele lipule temale kuulvad õigused ja soodustused, millised olid paljudel juhtudel ilma igasuguse halastuseta rikutud ning solvatud“.

„Tema Keiserlik Majesteet, juhindudes siin oma inimarmastusest, tundes kaasa kannatavatele rahvastele, on sellest ärgitatud ja soovib edasi veel, et oma vahel sõdivad Valitsejad... võiksid võimalikult kiiresti leida mõistlikud ja kõikidele pooltele sobivad vahendid oma äraoleppimise saavutamiseks, kuigi see oleks olnud ohverdamisega või mõnede vähem oluliste järelandmistega või allaandmistega asendatud“...

„Tema Majesteet ei võta enda peale nende (sõdivate riikide) üle kohu mõistmist, ärgitavas põhjused, on nende eesmärgid ja nende lootused, kuid mõtleb, ainiti, et igauhele neist selle sõjakäigu kulud on suuremad, kui siis võivad maksta hiljem soetatud kasud või ohvriks toodud heatahtlik suhtumine ... Tema Majesteedile ei ole päriselt teist eesmärki, peale oma inimkonna kasuks heategevast kalduvustest rahulduse saamine“...

„Tema Majesteet tahtnuks hea meelega oma sõpruse ja heasoovlikusega tõestada igale sõdivale riigile teiste enam mõjuvate katsetega ja et selline katse, kuipalju te Tema Keiserliku Majesteedi teatud mõtteviisi järgi otsustada suudate, sõltub selle riigi enda suvast, kooskõlas Tema Majesteedi poolt väljakuulutatud reeglitega“.

„See sama sisendamist“, lõpetab oma telegrammi krahv Panin, „käskis Tema Keiserlik Majesteet praegu ka teostada Inglismaa ja Madriidi Ōukondade suhtes, selleks, et kõikjal mõista lühemalt käesolevat poolehoidu ja kooskõlastada sellega Tema Majesteedi edasised kangelasteod, et taastada Euroopas üldine rahu“.

„Öelnud sellisel viisil välja Keisrinna Katariina II rahu taastamise soovi, krahv Panin, ainiti, seab Venemaa esindaja kohustuseks mitte sundida peale Venemaa vahendust ja isegi ei teeks selleks formaalset ettepanekut.

Katariina II suutis pidada läbirääkimisi Venemaa vahendusest niivõrd oskuslikult, et sõdivad riigid ise pöördusid tema poole, et ta võtaks enda peale austava vahendaja rolli.

Ainiti, varem, kui esitada Versailles rahu-traktaatide sõlmimisel Venemaa osaluse tingimused, on hädavajalik meenutada mõningaid teisejärgulisi asjaolusid.

Siaa puutuvad markiis Veraci Prantsusmaa Keiserliku ōukonna juures asuva saadiku kohale nimetamine. Markiisile antud instruksioonide jõul ta pidi püüdma kõigest jõust hoidma Venemaa ja Prantsusmaa vahelisi sõbralikke suhteid. Pidades silmas seda eesmärki ta pidi kõigi vahenditega välja võitlema Keisrinna enda hea poolehoidu, meelitama tema uhkusetunnet, kiitma üles tema kangelastegusid ja soetada kõigi Venemaa Ōukonna juures asuvate mõjukate isiksuste usaldus.

„Markiis Veraci missiooni eesmärk“, on öeldud 6. mai 1780 aasta instruksioonis ja „seisneb selles, et Venemaa ōukond harjuks arvestama kuninga õiglust ja siirust ja et Keisrinna ja tema

ministrid oleksid veendunud selles, et ainult kõige paremad tagajärjed võivad tuleneda usaldusest, milline on sündinud mõlemate Õukondade vahel*).

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.352 et suiv.

Markiis Verac püüdis ka tegelikult olla Keisrinna meele järgi ja seada sisse enam sõbralikud suhted tema valitsuse ning Venemaaga. See oli täiesti võimalik, kuna Prantsusmaa, asjaolude jõul, pidi loobuma mõnedest oma välispoliitika sajanditepikkustest alustest. Ta oli sunnitud andma saatuse kätte Poola ja Rootsi. Mis aga puudutab Türgit, siis selle riigi täielik jõuetus ei lasknud tekkida temaga kasuliku liidu mõttel. Vastupidi, Türgi abitus veenas Versailles Õukonda äärmist sõpruse ja liidu vajadust Venemaaga – Türgi võitjaga. Seepärast Prantsusmaa suursaadik Konstantinoopolis jätkas Porta Venemaa vastaste väljakutsuvate tegevuste peatamist.

Aga Prantsusmaa ministrid, krahvid Maurerepas ja Verennes, kinnitasid pidevalt, et „Venemaa ja Prantsusmaa vaheline sõprus on naturaalne ja saadetud vastastikuse kasulikkusega“. (Донесение князя Барятинского от 23-го мая (3-го июня) 1779 года).

Tõsi, krahv Ostermani, krahv Panini järeltulijal ja markiis Veraci vahel tekkisid mõnikord arusaamatused ja eriarvamused. Kuid need lõppesid tavaliselt hästi.

Nii, markiis vaidles kaua, 1782 aastal Viitse-kantsleriga Prantsusmaa S-Peterburi konsuli mr. Lessepsi oma kontoris lepingute sõlmimise, millise pooleks olid Venemaa alamad, õiguse küsimuses. Prantsusmaa saadik tõestas, et konsulil on selline õigus olemas; krahv Ostermann eitas aga kategooriliselt seda õigust ja nõudis Prantsuse praktika äramuutmist. Markiis Verac vaidles üks kord selles küsimuses krahv Ostermanniga neli tundi! Kuid Viitse-kantsler ei andnud järgi ja saavutas ettekirjutuse konsulile mitte sõlmida konsulaadis lepinguid, milliste pooleks on Vene alamad.

Ei ole kahtlust, et eriti aitas mõlemate riikide lähenemisele kaasa Prantsusmaal Suurvürst Paul Petrovitshi ja Suurvürstinna Marie Feodorovna ((Павла Петровича, Мария Феодоровны)), kes reisisid inkognito tiitliga: „comte et comtesse du Nord“. Vürst Barjatinski korraldas suurvürstlikule seltskonnale peatuskohaks oma maja ja peale selle, üüris „igaks juhuks“ veel mõned möbeleeritud majad“. Versailles pakkus kuningas neile lossis elamist.

Suurvürst koos abikasaga saabusid Pariisi 1782 aasta maikuu keskel ja peatusid vürst Barjatinski majas. Oma kõrgete külaliste auks kuningas korraldas, muuseas, kontserdi Versailles lossis, millisele olid samuti kutsutud Pariisis viibivad vene daamid. Austusest suurvürstliku saatjaskonna vastu, raporteeris vürst Barjatinski, olid kõik vene daamid „vabastatud siin tavalisest etiketiga ettenähtud kleidi suudlemisest“.

Kontsert oli hiilgav. Peale kontserti Suurvürst Paul koos abikaasaga jätsid kuningas Louis XVI ja kuningannaga hüvasti ning suundusid oma ajutisse elukohta.

„Käies mööda kuninglikke ruume“, raporteeris vürst Barjatinski 12.(23.) mail 1782 aastal, „kuni selleni, millised oli neile määratud, kus kõigis tubades oli niivõrd palju inimesi, et oli tarvis liikuda kahe inimese kaupa reas. Käteplaksutamine oli üleüldine“. Kui Suurvürst ja Suurvürstinna läksid Comedie Francaise, siis publik saalides ja koridorides tõusis ja aplodeeris. „Kogu rahvas plaksutas käsi“, kirjutas saadik.

Nende Keiserlikud Kõrgused käisid samuti Prantsuse Akadeemias, millises vahetuks sekretäriks oli sel ajal tuntud D'Alembert. Akadeemias, nende Kõrguste auks, peeti kõnesid ja loeti luulet.

Chantilly lossis korraldas prints Conde suurvürstliku kaaskonna auks hiilgava peo, millisest räägiti Prantsusmaal veel kaua. Selle lossi imelises pargis ja l'Isle d'Amour olid korraldatud teatraalsed etendused, lõunad ning õhtusöögid koos särava illuminatsiooniga. Kõik oli korraldatud „täiusliku maitse ja võrdse suurepärasusega ja see prints (Conde) osutas Nende Kõrgustele nii palju austust ja meelitusi, et mitte ainult nemad, vastastikuselt hüvasti jättes, vaid ka paljud ümbritsevatest olid pisarateni liigutatud“.

Nende Keiserlikud Kõrgused sõitsid Pariisist ära 8. (19.) mail 1782 aastal. (Донесение князя Барятинского от 12-го (23-го) мая 1782 года).

Pöördume nüüd Venemaa poolsele Versailles rahu-traktaadi sõlmimise vahendusele.

Veebruaris 1781 aastal Pariisis asuv Venemaa asur Hotinski sai S-Peterburist telegrammi, milline oli allkirjastatud krahvide Panini ja Ostermanni poolt ja millises oli öeldud, et Keisrinna „sai hiljuti Tema Briti Majesteedilt formaalse kutse võtta enda peale vahendamine koos T. M. Rooma Keisriga“. Pidades silmas viimase nõusolekut selliseks vahendamiseks Keisrinna samuti väljendas „tahtmist ja järeleandlikkust“ ja tegi ettepaneku kutsuda Viinis kokku rahu-kongress. Ainiti, on hädavajalik, et ka teised sõdivad riigid, täpsemalt mõlemad Bourboni Õukonnad, nõustuksid selle vahendusega.

Hotinski tegi Versailles Õukonnale vahendamiseks formaalse ettepaneku. 7. veebruari 1782 aasta noodiga markiis Verac teavitas Viitse-kantslerit, et Viini õukond võtab tänutundega Venemaa Keisrinna ja Rooma Keisri vahendusettepaneku vastu, kuid tingimusel, et see ettepanek oleks vastu võetud ka teiste sõdivate riikide, aga täpsemalt ameeriklaste poolt.

Seejuures Inglismaa keeldus järsult rahu-kongressile Ameerika Ühendatud Osariikide esindajate lubamisest. Sellise äraütlemise tulemusel Viinis alustatud rahuläbirääkimised ei viinud soovitud tulemuseni ja olid üle viidud Pariisi ja Versailles.

Rahuläbirääkimistel osalemiseks nimetas Keisrinna Katariina II saadik vürst Barjatinski ning riiginõunik Morkovi ((Моркова)), et nad oleksid sõdivate poolte vahendajad. Mõlematele vahendajatele antud 9. märtsi 1783 aasta instruksioon väärrib tõsist tähelepanu.

Keisrinnale ja Rooma Keisrile sõdivate riikide poolt avaldatud soovi tagajärjel, on öeldud instruksioonis, et nad võtaksid enda peale vahendamise, Keisrinna tegi Morkovile ülesandeks suunduda Pariisi ja koos vürst Barjatinskiga pidada rahuläbirääkimisi.

Austria Kantsler, prints Kaunitz, viitas sobivale juhusele seadustada lõplikus rahu-traktaadis Relvastatud neutraliteedi eeskirjad. Keisrinna näeb selle eesmärgi saavutamisel suuri probleeme. Ainiti, vürst Golitsõnile, Venemaa saadikule Viinis, oli ettekirjutatud esitada Rooma Keisrile selles asjas järgmised kaalutlused:

1) vahendamist peetakse sobivaks juhtumiks, et „kallutada Inglismaa, Prantsusmaa ja Hispaania neutraliteedi eeskirju seadustama“ rahu-traktaadis.

2) kui on ilmselge, et selline ettepanek lükatakse sõdivate riikide poolt tagasi või ka ainult Inglismaa poolt, siis parem on seda mitteteha.

3) Prantsusmaa ja Hispaania, arvatavasti, probleeme ei tekita, „kuna nad juba kogesid tegelikkuses, kuivõrd sõjategevuse ajal oli selle süsteemi mõju neile kasulik“.

4) „et Inglismaa mere neutraliteedi reeglite mittetunnistamisega mõningaselt viisil väitleb vastu oma enda tahtel, kui ta tegelikult sellele allus, on kas siis nende õiguse tunnistamiseks, või äärmisel juhul andes järgi asjaolude sunnil“.

5) „et me oleme üpris kaugel, siis meie poolt kehtestatud neli esimest mere neutraalsuse eeskirja tuleb lugeda piisavateks kõigiks võimalikeks juhtudeks, nii et, äärmisel määral, millised nad on, juba töid palju kasu ja et seepärast nõuab üldine hüvangu nende levitamist käesoleval kujul võimalikult palju“.

6) mõlemate Keiserlike Õukondade poolne rahu-traktaatide käendus võib leida aset ainult sel juhtumil, kui neutraliteedi eeskirjad võetakse sõdivate riikide poolt traktaati võetuna vastu.

Need põhimõtted, millised on saadetud Kõigekõrgeima käsul vürst Golitsõnile, olid samuti antud juhendumiseks mõlematele Venemaa vahendajatele Versailles rahu-kongressil.

Ainiti, ei olnud mingit võimalustki võtta Relvastatud neutraliteedi põhimõtteid Versailles rahu-traktaatidesse: kõik sõdivad riigid ihkasid rahu ja ei nõustunud selle küsimusega muuta raskemaks rahu-traktaatide allkirjastamist. Krahv Vergennes ütles Venemaa saadikutele, et Inglismaa ei nõustu mitte mingi hinna eest rahu-traktaatidesse Katariina neutraalse kaubanduse deklaratsiooni võtmisega.

Seejuures asjaolud sunnivad Prantsusmaad, krahv Vergennesi sõnul, võtma „Inglismaa vastu kõikvõimalikke ettevõtmisi“, nagu raporteeris vürst Barjadinski 30. aprillil (11. mail) 1783 aastal.

Inglismaa kategoorilise mittenõustumisega võisid vürst Barjadinski ja Morkov veenduda jutuajamisest, milline oli neil selle asja suhtes Inglismaa volinikuga, hertsog Manchesteriga. 18. ((29.) mai 1783 aasta üldises raportis nad annavad sellest vestlusest järgmise aruande.

Nad ütlesid hertsog Manchesterile: meie arvame, et ei ole paremat viisi kaubanduse ja meresõidu kindlust kui see, et kõik riigid tunnistaksid üleüldiselt reegleid, milliseid Tema Keiserlik Majesteet suvatseb jutlustada neutraalsete vabast kaubandusest ja meresõidust ja millisega ei ole liitunud ainult nemad (inglased). Nüüd aga meile näib, et on parimaks lahenduseks (sic!) viis, et neid eeskirju Inglismaa tunnistab artikli võtmist definitiivsesse ((lõplik, otsustav)) traktaati; et selle vahendusel see süsteem muudetakse üldiselt kinnitatuks kõikidele rahvastele ja igaveseks ajaks“.

Selle peale „hertsog Manchester vastas meile“: „Meie, muidugi, ka ise mõtleme, et see süsteem kõigi rahvate kasuks on loomulik (sic!); kuid te teate, et meie konstitutsiooni järgi meid valitsev kuningas ei ole kõikvõimas. Järelkult, kuipalju ka Tema Majesteet ei soovi, omalt poolt nende reeglitega liituda, kuid ilma parlamendi nõusolekuta ta seda teha ei saa. Selle kohta ettepanekut praegu muidugi teha ei saa, kuna meie seame sellega endale definitiivse artikli kiiremaks lõpetamiseks barjääri“.

„Nii-siis, selle asja rahulepingu punktide hulka võtmist ma ei arva võimaliku olevat, aga see peab olema loetud täielikult kõrvaliseks. Ma ei ole isegi selleks volitatud; minule on usaldatud vaid rahu allkirjastamine. Peale aga selle asja lõpetamist, mina olen vaba neutraalse kaubanduse ja meresõidu eeskirjade tunnistamisega, kui teil hakkab olema sobiv, valmis vestlusesse astuma“*).

*)Inglismaa vaatest Relvastatud neutraliteedile vt. käesoleva kogumiku X köidet, Nr. 395, lk.144 jne.

Olles selle vastuse ärakuulanud, Venemaa vahendajad ei pidanud edaspidi võimalikuks oma ettepanekut peale suruda.

„Meie vihjasime temale“, jätkasid nad oma raportis, „et kõik meie vahel räägitu on miski muu kui konfidentsiaalne vestlus... aga ta ei arvestanud seda propositsiooni ((esitis, ettepanek))... Pidades silmas, et Teie Keiserlik Majesteedil on selle süsteemi suhtes lubage (kasutada sõna affection ((meeleliigutus, näiteks rõõm, viha, hirm)) ja muidugi mitte enda kasuks, aga enam üldrahvalikuks“...

Kui vürst Barjatinski ja Morkov teatasid krahv Vergennesele jutuajamisest hertsog Manchesteriga, ütles krahv: „püüame nüüd esmalt see asi lõpetada, milleks me oleme siin kokku kutsutud“.

Pidades silmas just äsja esitatud asjaolusid, oli Katariina Relvastatud neutraliteedi deklaratsiooni lülitamine Versailles rahu-traktaatidesse täiesti võimatu.

Oma 17. märtsi 1783 aasta volituste jõul vürst Barjatinski ja Morkov osalesid rahuläbirääkimistel, millised lõppesid augustis 1783 aastal Versailles alljärgnevate rahutraktaatide allkirjastamisega. Tõsi, sõdivate riikide volinikud ja eriti Inglismaal, püüdsid mittevahetute läbirääkimistega lahendada kõik oma vastastikused pretensioonid. Seepärast oli Venemaa vahendajate roll vähem tegus, kui tavaliselt on vahendajate roll.

Kuid, igal juhul, Venemaa esindajad osalesid Versailles rahu-kongressi töödes kui vahendajad ja nad allkirjastasid erilise deklaratsiooni (Nr.485) oma osaluse kinnituseks, sarnaselt sellele nagu see oli tehtud 1779 aasta Tescheni kongressil.

Vürst Barjatinski ja Morkovi ühises 31 augusti (11.septembri) 1783 aasta raportis nad edastasid S-Peterburgi Versailles traktaatide „originalid“.

Lõpuks, mõlemad vahendajad väärtsid kõigi sõdivate riikide esindajate poolt, kes osalesid Versailles rahu-traktaatide sõlmimisel, siirast tänu.

Sellisel viisil kinnitatakse dokumentaalselt vähetuntud faktina Venemaa osalus 1783 aastal Versailles rahu sõlmimisel*).

*)Vt. uusimaid uuringuid Versailles rahu kohta: Doniol. Histoire de la participation de la France a l'établissement des Etates-Unis d'Amérique. Paris 1899.

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse, Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel.

Ja olgu teada kõigil, kelle see hakkab olema või võib olla sellega asja. Hiilgaivaim ja Valitsejalik Valitseja Georg III, Jumala armust Suurbritannia, Prantsusmaa ja Iirimaa kuningas, Brunsvie ja Lunebourgi hertsog, Ülemkassapidaja ja Püha Rooma Impeeriumi valijavürst jne.

ja Hiilgaivaim ja Valitsejalikum Valitseja Louis XVI, Jumala armust Kristlikeim kuningas, ühtmoodi soovides lõpetada sõda, milline mõned aastad laastas nende riike, nõustusid vastu võtma neile Nende Majesteetide Rooma Keisri ja Ülevenemaalise Keisrinna poolset ettepanekut nende astumisest sellesse asja ning vahendust.

Kuid Nende Briti ja Kristlikeimad Majesteetid, olles hingestatud vastastikusest soovist kiirendada rahu taastamist, teatasid teine-teisele oma sellisest kiiduväärt kavatsusest ja Taevas õnnistagu teda sellisel tasemel, et neil õnnestus kindlaks määrata Versailles 20. jaanuaril käesoleval aastal selle rahu alused eelnevate artiklite allkirjastamisega.

Nende mainitud Majesteetid Suurbritannia kuningas ja Kristlikeim kuningas, võtteks oma kohustuseks esitada Nende Keiserlikele Majesteetidele oma särava tunnustuse ja suuremeelse tõestuse nende vahendamise ettepanekuga, üheskoos kutsusid neid kaasa tegutsema et teostada suur ja päästev rahu asi, nende kui vahendajate osalusega lõpp-traktaadis, milline tuleb sõlmida Nende Briti ja Kristlikeima Majesteedi vahel.

Nende mainitud Keiserlikud Majesteetid, suvatsedes vastu võtta see ettepanek, nimetasid oma esindajateks:

T. M. Rooma Keiser -

hiilgaivama ja kõrgeaulikuma senjoor Florimond hertsog de Mercy-Argenteau, vikomt de Loo, parun de Crichegnee, Kuldvillaku kavalier, Tema Keiserliku ja Apostellik Kuningliku Majesteedi Tegev Riigi-salanõuniku ning tema suursaadiku Tema Kristlikeima Majesteedi juures;

T. M. Ülevenemaaline Keisrinna -

säravaima ja kõrgeaulikeima senjoori vürst Ivan Barjatinski, Tema Ülevenemaalise Keiserliku Majesteedi armee kindral-leitnandi, Püha Anna ja Rootsi mõõga ordenite kavalieri ning oma täievolilise ministri Tema Kristlikeima Majesteedi juures;

ning senjor Arkadi Morkova, Tema Ülevenemaalise Keiserliku Majesteedi Riiginõuniku ja oma täievolilise ministri Tema Kristlikeima Majesteedi juures.

Selle tulemusel, Nende mainitud Majesteetid Suurbritannia kuninga ja Kristlikeim kuningas nimetasid ja kinnitasid oma volinikeks lõpliku rahu-traktaadi sõlmimiseks ja allkirjastamiseks, aga nimelt:

Suurbritannia kuningas -

hiilgaivama ja kõrgeaulikeima senjoori hertsog George ja Manchesteri krahvi, Mandeville vikondi jne., parun Kimboltoni, Huntingtoni krahvkonna paberite hoidja, T. Briti Majesteedi tegev-salanõuniku ja oma erakorralise ja täievolilise suursaadiku Tema Kristlikeima Majesteedi juures;

ja Kristlikeim kuningas -

hiilgaivama ja kõrgeaulikuima senjoori Charles Gravieri, krahv Vergennes, Welferdingi paruni jne.

Kes, peale oma vastastikuste volikirjade vahetust, leppisid kokku alljärgnevates artiklites.

Artikkel I.

Saagu olema kristlik üleüldine ja igavene rahu nii merel kui ka maal ja Nende Briti ja Kristlikeima Majesteetide, nende pärijate ja järeltulijate, kuningriikide, riikide, provintside, maade, alamate ja vasallide, millises seisuses või seisundis, välistamata mitte mingeid kohti ja isikuid, siiras ning alaline sõprus taastatakse. Selle tulemusel kõrged lepingulised pooled pööravad suurt tähelepanu sellele, et hoida seda sõprust ja vastastikuseid suhteid omavahel ja nende mainitud riikide ning alamate vahel, lubamata nüüdsest nii sellelt kui teiselt poolelt sooritada mitte mingeid

vaenulikke tegevusi nii merel kui ka maal, millisel põhjusel või ettekäändel seda ka ei tehtaks. Nad hakkavad hoolikalt vältima kõike, mis võinuks tulevikus muuta ära õnnelikult taastatud ühinemine, püüdes, vastupidi, igal võimalusel võimaldada teine-teisele kõik selle, mis võinuks aidata kaasa nende vastastikusele kuulsusele, huvidele ja kasudele, osutamata mitte mingit abi, ega kaitset, ei otse, ega kaudselt, neile, kes soovinuks teha mingit kahju sellele või teisele kõrgele lepingulisele poolele. Kõik, mis võis olla tehtud või sooritatud varem või just lõppenud sõja ajal, antakse unustusse ja üldisele amnestiale.

Artikkel II.

Rahu aluseks ja käesoelva traktaadi toeks on 1648 aasta Westphalie leping ja 1678 ja 1679 aasta Nimegue, 1697 aasta Ryswicki rahu-traktaadid, 1713 aasta Utrechti rahu- ja kaubandus-traktaadid, 1714 a. Bade traktat, 1717.a. Haagi kolmikliidu traktaat, 1718 a. Londoni nelikliidu traktaat, 1738 a. Viini rahutraktaat, 1748 a. Aacheni ((d'Aix-la-Chapelle)) lõplik rahu-traktaat ja 1763 a. Pariisi traktaat. Seepärast need kõik uuendatakse ja kinnitatakse kõige formaalsemal viisil, samuti nagu ka kõik muud traktaadid, millised eksisteerisid kõrgete lepingupoolte vahel enne sõda ja nimelt kõik need, millised on nimetatud ja uuendatud ülalmainitud Pariisi lõpptraktaadiga kõige formaalsemal viisil ja need loetakse kui sõna-sõnalt käesolevasse lepingusse võetuks, nõnda nagu tulevikus nad peavad olema täpselt järgitud kogu nende sisus ning peavad olema pühalt järgitud kõigis määrustes, millised ei ole käesoleva rahu-traktaadiga tühistatud.

Artikkel III.

Kõik selle ja teise poole poolt nii maal kui merel võetud vangid ja pantvangid, kes on kinni peetud või antud sõja ajal ja kuni käesoleva päevani, tagastatakse väljaostmiseta, hiljemalt kuue nädala pärast, lugedes käesoelva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast, kus juures iga pool tasub teisele avantseeritud kulutused vangide toitmisele ja ülalpidamisele, millised olid tehtud selle riigi valitseja poolt, kus nad vangis olid, nimekirjade ja tõestatud teatiste ning teiste originaldokumentide järgi, millised on poolte poolt esitatud.

Vastastikuselt antakse tagatis selle suhtes, et kohustused, millised võisid olla võetud vangide poolt riikides, millises neid kinni peeti kuni nende vabastamiseni, tasutakse ära.

Kõik laevad, nii sõja-, kui ka kaubalaevad, millised olid võetud kuni tähtaegade möödumiseni, millised on kokku lepitud merel sõjategevuse lõpetamiseks, tagastatakse eriti kohusetundlikul viisil koos nende täieliku meeskonna ja kogu kaubaga.

Selle artikli täitmise juurde asutakse viivitamatult peale selle traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist.

Artikkel IV.

T. M. Suurbritannia kuningas jätab enda valdusesse Neufundlandi ((Terre-Neuve l'isle)) saare koos selle lähedaste saarekestega, nii nagu kõik see on temale tagatud Utrechti traktaadi 13 artikliga, erandiks saared St- Pierre ja Miquelon, millised loovutatakse käesoleva traktaadiga Tema Kristlikeima Majesteedi täielikku omandisse.

Artikkel V.

Tema Kristlikeim Majesteet, et hoida ära vaidlusi, millised kestsid kuni käesoleva ajani Prantsusmaa ja Inglismaa rahvaste vahel, nõustub loobuma temale ülalmainitud Utrechti traktaadi Artikkel 13 jõul kalapüügiõigusest alates Bonavista neemest kuni St-Jeani neemeni, milline asub Neufaanlandi Ida-kaldal, 50° Põhja-laiusel. Omalt poolt T. M. Suurbritannia kuningas nõustub, et Tema Kristlikeima Majesteedi alamatele on antud kalapüügiõigus, alates mainitud St-Jeani neemest,

pöördudes Põhja ja laskudes mööda Neufounlandi saare Lääneranda pidi kuni kohani, millist nimetatakse Raye neemeks ja see asub 47°50' laiusel.

Prantsusmaa kalurid hakkavad kasutama kalapüügiõigust, milline on antud neile käesoleva artikliga, samamoodi nagu see õigus oli neile antud Utrechti traktaadiga.

Artikkel VI.

Mis aga puudutab kalapüüki St-Laurenti lahes, siis prantslased hakkavad seda teostama kooskõlas Pariisi traktaadi Artikkel 5 sätetega.

Artikkel VII.

Suurbritannia kuningas tagastab Prantsusmaale St-Lucie saare sellises seisundis, millises see asus, kui selle vallutasid Briti väed. Tema Briti Majesteet loovutab ja garanteerib Tema Kristlikeimale Majesteedile Tabago saare. Nimetatud saare protestntidest elanikud, nagu ka sama usku Lucie saare elanikud, kes asusid St-Luciele sel ajal, kui see saar oli okupeeritud Briti vägede poolt, saavad järgida oma usukombeid takistuseta edasi.

Britid ja teised elanikud, kes olid ülalmainitud saartel Suurbritannia kuninga alamad, säilitavad oma omandi samasugustel alustel ja tingimustel, millistel nad selle soetasid; või siis nad võivad, midagi kartmata, täiesti vabalt lahkuda, kuhu nad soovivad ja võivad müüa maha oma omandi, kuid ainult Tema Kristlikeima Majesteedi alamatele ja viia kaasa oma vallasvara, olemata allutatud nii selles kui isiklikus suhtes oma ära kolimisel mitte mingitele kitsendustele ja seda mitte mingi ettekäände alusel, peale võlgade või kriminaalrajade juhtumi. Selleks on ette nähtud 18 kuud, lugedes käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast.

Selleks, et paremini tagada mainitud Tabago saare elanike omand, Kristlikeim kuningas annab välja sellelt saarelt ümberasujate poolt välja veetavalt varalt maksu võtmise tühistamise kirja.

Artikkel VIII.

Kristlikeim kuningas tagastab Suurbritanniale Grenade ja Grendins, St-Vicenti, la Dominique, St. Christophe, Nevis ja Monserrati saared. Nende saarte kindlused antakse üle sellises seisundis, millises need olid nende vallutamise ajal. Otsused, millised on tehtud eelnevas artiklis, hakkavad samamoodi käesolevas artiklis mainitud saartel kehtima Prantsusmaa alamate kasuks.

Artikkel IX.

Suurbritannia kuningas loovutab täielikku omandisse ja garanteerib Tema Kristlikeimale Majesteedile Senegali jõe ja selle juurde kuuluva maa koos kindlustega: St- Louis, Podor, Galam, Arguin ja Portendic aga T. Briti Majesteet tagastab Prantsusmaale Goree saare, milline antakse üle sellises seisundis, millises see oli vallutamise ajal.

Artikkel X.

Omalt poolt Tema Kristlikeim Majesteet garanteerib Suurbritannia kuningale fort James ja Gambia jõe valdamise.

Artikkel XI.

Selles maailmaosas igasuguse vaidluse ärahoidmiseks mõlemad kõrged lepingulised pooled nimetavad kolme kuu jooksul, peale käesoleva traktadi ratifitseerimiskirjade vahetamist komissarid, kellele tehakse ülesandeks vastastikuste valduste piiride määratlemine ja mahamärkimine. Mis aga puudutab kummiaraabikuga kauplemist, siis Inglisele antakse õigus seda toota alates St.Jean jõe suudmest kuni Portendic lahe ja fortini, kaasaarvatud; kuid seejuures mõistetakse, et nad ei saa rajada mainitud St-Jeani jõe kaldal, nagu ka Portendic lahes, mitte mingeid alalisi asutusi, millised need ka ei oleks.

Artikkel XII.

Ülejäänud Aafrika randade osa hakavad Prantssumaa ja Inglismaa alamad külastama nii nagu see oli tavaks kuni selle ajani.

Artikkel XIII.

Suurbritannia kuningas tagastab Tema Kristlikeimale Majesteedile kõik asutused, millised kuulusid temale Orixa kaldal ja Bengales käesoleva sõja algusel, õigusega ümbritseda Chandengagore vee juhtimise kanaliga. Tema Briti Majesteet kohustub võtma kõik temast sõltuvad meetmed, et tagada Prantsusmaa alamatele selles India osas, nagu ka Orixa, Coromandel ja Malabari kallastel samasuguse ohutu, vaba ja sõltumatu kaubanduse, millist pidas Prantsusmaa kompanii Ida Indias, kus-juures sõltumatult sellest, kas seda hakkavad teostama üksikud isikud või koperatiivid.

Artikkel XIV.

Samamoodi tagastatakse ja garanteeritakse Prantsusmaale Pondychery aga ka Karikal. Tema Briti Majesteet annab selleks, et ümardada Pondychery: kaks ringkonda: Valanour ja Bahour, aga Karikalile neli seda ümbritsevat magani.

Artikkel XV.

Prantssumaa saab uuesti tagasi oma valdusesse Mahe, samuti ka oma kontori Surattes ja prantslased hakkavad teostama kaubandust selles India osas alustel, millised on sätestatud käesoleva traktaadi Artikklis XIII.

Artikkel XVI.

Kõrged lepingulised pooled, arvestades eel-traktaadi Artikkel XVI sätteid, saatsid Indiasse korraldused ja otsustavad uuesti, et kui neljakuise tähtaja jooksul, Nende Briti ja Kristlikeima Majesteedi liitlased ei liitu käesoleva rahuga või sõlmivad eraldi kokkuleppe, siis Nende mainitud Majesteetid ei osuta nende suhtes mingit, ei otsest, ega ka kaudset kaastegevust Briti või Prantsuse valduste vastu, või nende liitlaste vanade valduste vastu, millised need olid 1776 aastal.

Artikkel XVII.

Suurbritannia kuningas, soovides anda Tema Kristlikeimale Majesteedile siira äraleppimise ja sõpruse tõestuse ning et aidata kaasa Nende mainitud Majesteetide vahel taastatud rahu kindlustamisele, nõustuvad tühistama ja hävitama kõik artiklid, millised puudutavad Dunkerqued, alustades rahutraktaadist, milline on sõlmitud 1713 aastal Utrechti ja kuni tänase päevani.

Artikkel XIX.

Kõik maad ja territooriumid, millised võisid olla vallutatud üks-kõik millises maailma osas Tema Briti või Tema Kristlikeima Majesteedi relvaga ja millised ei ole võetud käesolevasse traktaati loovutatud, ega ka tagasi saadud valdustena, antakse probleeme tekitamata ja hüvituse nõudmiseta tagasi.

Artikkel XX.

Pidades silmas hädavajadust määrata kindlaks kummagi Kõrgete poolte maade tagasiandmise ja evakueerimise tähtaeg, otsustatakse, et Suurbritannia kuningas evakueerib St-Pierre ja Miqueloni saared kolme kuu pärast peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetust või kui see on võimalik, siis ka varem; St. Lucie Antillides ja Goree Aafrikas kolme kuu jooksul peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist või ka varem, kui see on võimalik.

Samamoodi Suurbritannia kuningas asub kolme kuu möödudes peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetust, või varem, kui see osutub võimalikuks, valdama Grenade, Grenadins, St. Vincent, la Dominique, St. Christophe, Nevis ja Monserati saari.

Prantsusmaa asub valdama linnu ja kontoreid, millised tagastatakse temale Ida Indias ja maade üle, millised antakse temale Pondicherry ja Karikali ümardamiseks, kuue kuu pärast, peale käesoleva traktaadi ratifitseerimist, või ka varem, kui see osutub võimalikuks. Samasuguse kuue kuuse tähtaja kestel annab Prantsusmaa linnad ja maad, millised olid tema poolt Inglismaalt või tema liitlastelt Ida Indias vallutatud.

Seepärast saadetakse iga Kõrge lepingulise poole poolt käsud vastastikuste passidega laevadele, millised veavad neid viivitamatult peale käesoleva traktaadi ratifitseerimist.

Artikkel XXI.

Enne sõjategevust võetud priiside ja ülevõtmiste suhtes otsuste tegemine antakse vastavale kohtukohale ja nimelt mainitud priiside ja ülevõtmiste seaduslikkust hakatakse määratlema kooskõlas rahvusvahelise õigusega ja traktaatidega selle riigi kohtukohtades, milline priisi võttis või kirjutas ette ülevõtmise.

Artikkel XXII.

Selleks, et takistada kohtuasjade, millised on lõpetatud saartel, millised on ühe või teise Kõrge lepingulise poole poolt vallutatud, taasalustamist, otsustatakse, et need kohtuotsused, millised läbisid viimase instantsi, mis juba jõustusid, loetakse kehtivateks ja kuuluvad täitmisele kooskõlas nende vormi ja sisuga.

Artikkel XXIII.

Nende Briti ja Kristlikeim Majesteet lubavad siiralt ja kohusetundlikult järgida kõiki artikleid, millised sisalduvad ja on otsustatud käesolevas traktaadis; nad ei salli nende vastastikuste alamate poolset otsest ega kaudset rikkumist ja mainitud Kõrged lepingulised pooled garanteerivad üldse ja vastastikuselt teine-teisele kõik käesoleva traktaadi kohustused.

Artikkel XXIV.

Käesoleva traktaadi ametlik ratifitseerimine, milline teostatakse seaduslikus ja ettenähtud vormis, vahetatakse selles Versailles linnas Kõrgete lepinguliste poolt vahel kuu möödudes, või ka kui on võimalik, siis varem, lugedes käesoleva traktaadi allkirjastamise päevast.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Manchester. (M.П.)Манчестеръ.

(L.S.)Gravier de Vergennes. (M.П.)Гравье де Вержень.

*

Eraldi artiklid.

I

Mõningad õigusallustest, millised on esitatud lepinguliste Riikide poolt nii volitustes ja teistes aktidest toimunud läbirääkimiste ajal, nagu ka käesoleva traktaadi sisejuhatavas osas, ei saa lugeda üldtunnustatuteks. Selle tõttu otsustatakse, et siit ainiti ei hakka tekkima mitte mingit kahju ei sellele ega ka teisele mainitud lepingulistest pooltest ja et õigusallused, milliseid on rakendatud või välja jäetud selle või teise poole poolt mainitud läbirääkimiste ajal ja käesolevas traktaadis, ei hakka olema sellele asjaolule viitamise või sellest mingite järelduste põhjenduseks.

II.

Pooled nõustusid ja otsustasid, et kõigis selle traktaadi eksemplarides kasutatud prantsuse keel ei hakka omama kohustuslikku eeskujutähendust ja ei anna õigust mitte mingitele järeldustele ja ei ole mitte mingil viisil selle või teise lepingulise riigi halvustamine ja et edaspidi võetakse arvesse seda, et jälgitaks ja et peab jälgima nende riikide suhtes ja poolelt, millised järgivad kommet ja eeskirja anda ja saada sarnaste traktaatide eksemplare mitte prantsuse keeles, aga vaid mingis teises keeles; aga käesolev traktaat hakkab omama samasugust jõudu ja tähendust, justnagu mainitud tava oleks selle puhul järgitud.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Manchester. (M.П.)Манчестеръ.

(L.S.)Gravier de Vergennes. (M.П.)Гравье де Вержень.

Meie, allakirjutanud, Tema Briti Majesteedi ja erakorraline ja täievoliline suursaadik ja Tema Kristlikeima Majesteedi volinik tunnistame, et käesolev koopia on täiesti kooskõlas originaaliga, milline on koostatud kahes eksemplaris.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Manchester. (M.П.)Манчестеръ.

(L.S.)Gravier de Vergennes. (M.П.)Гравье де Вержень.

****

Nr. 480.

Deklaratsioon.

Kuningas, ollest täielikult nõus Kristlikeima Majesteediga lõpp-traktaadi artiklitega, pingutab kõigest jõust, et mitte ainult otsida kõiki viise, millised aitaksid temal kindlustada nende täitmine temale omase kohusetundlikkuse ja täpsusega, kuid omalt poolt annab kõikvõimaliku jõu neile põhimõtetele, millised kõrvaldavad tulevikus vaidluseks vähimagi ettekäände.

Sell eesmärgil ja selleks, et mõlemate rahvaste kalurid ei satuks igapäevastesse sõnelustesse, T. Briti M. võtab kõige otsustavamaid meetmeid selleks, et hoida ära oma alamate poolseid igasuguseid segadusi mis tekkinud neile prantslaste kalurite konkurentsist, nende selle ajutise tegevusloa ajal Newfoundlandi saare lähedal ja et selleks nad säilitavad alalised asutused, millised seal rajatakse.

T. Briti Majesteet annab käsu, et Prantsusmaa kaluritele ei keelataks ära metsa raiumist, milline on hädavajalik nende kaide, elamute ja kalatööstuste remondiks.

Utrechti traktaadi Artikkel 13 ja kalapüügi viis, milline oli tunnistatud kõikidel aegadel, on juhiseks, millisega kooskõlas hakatakse seal kalapüüki teostama. Nii selle, ega ka teise poole poolt ei tohi see olla rikutud. Prantsusmaa kalurid ei hakka mitte midagi ehitama, peale kaide, hakkavad piirduma vaid oma kalatööstuste remondiga ega hakka seal talvituma. Tema Briti Majesteedi alamad, omalt poolt, ei hakka mitte mingil viisil häirima Prantsusmaa kalureid nende kalapüügi ajal, ega löhu nende äraolekul nende kaisid.

Suurbritannia kuningas, loovutades Prantsusmaale St-Pierre ja Miqueloni saared, loeb, et see järeleandmine on tehtud sel eesmärgil, et mainitud saared oleksid tegelikkuses Prantsusmaa kaluritele kinnituseks ja omab täielikku veendumust, et need valdused ei muutu kahe rahva vahelise kadeduse asjaks ja et kalapüük nende kahe saare ja Newfoundlandi saare hakkab piirduma nende vahelise keskel asuva joonega.

India suhtes Suurbritannia andis Prantsusmaale kõik, mis võib tagada ja kinnitada kaubandust, millise teostamist ta seal nõuab, kusjuures Tema Majesteet suhtub usaldusega mitmeid kordi Versailles õukonna poolt antud lubadustesse, et Chandénagore vee eest kaitseks kanali rajamise õigust ei hakata teostama sellisel viisil, et anda põhjust kahtlustusteks.

Uus olukord, millises võib hakata olema kaubandus kõigis maailma osades, nõuab eksisteerivate traktaatide ümbervaatamist ja selgitamist; kuid nende traktaatide täielik tühistamine, kunas ka selline ka ei järgneks, viinuks kaubanduse segadusse, milline oleks temale kõrgeimal määral kahjulik.

Sellistes traktaatides ei ole mitte ainult artiklid, millised puudutavad puhtalt kaubandust, vaid ka palju teisi, millised tagavad vastastikuselt alamatele privileegid, ja nende asjaajamise soodustused, isiklike ja muude kasude kaitsmine, milliste sisu ja olemus ei tohi olla sellised, et muutuvad üksikasjade mõjul, millised puutuvad puhtalt asjade ja kaupade maksumusse, milline muutub sõltuvalt paljudest asjaoludest.

See-tõttu, kahe rahva vahelise kaubanduse küsimuse väljatöötamisel, on tarvis nõustuda selles, et need muutused, millised võivad järgneda eksisteerivates traktaatides, puudutaksid ainult puhtalt kaubanduslikke sätteid, aga privileegid ja vastastikused ja erilised kasud, sellel ja teisel poolel, mitte ainult ei oleks olnud säilitatud, vaid isegi, kui võimalik, ka suurendatud.

Neil eesmärkidel Tema Majesteet väljendab valmidust nimetada vastastikused komissarid, kes pühendavad oma tööd ainult sellele ajale.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Manchester.

(M.П.)Манчестеръ.

****

Nr.481.

Vastu-deklaratsioon.

Põhimõtted, millistest juhendus Kuningas kõigi läbirääkimiste kestel, millised eelnesid rahu taastamisele, pidid veenma Suurbritannia kuningat, et Tema Majesteet ei omanud muud eesmärki, peale selle, et teha rahu vastupidavaks ja kestvaks, ennetades, kuivõrd võimalik, kõigis neljas maailma osas igasugune põhjus vaidluseks ja sõneluseks.

Suurbritannia kuningas, ilma kahtluseta, omab niipalju usaldust Tema Majesteedi otsuste kavatsuste suhtes, et olla rahulik pideva tähelepanu suhtes, millist Tema Majesteeti hakkab omama selle ärahoidmiseks, et St-Pierre ja Miquelon saared ei saaks kahe rahva vahelise kadeduse asjaks.

Mis puudutab kalapüüki Neufoundlandi randadel, milline oli uute otsuste asjaks, milliste suhtes mõlemad Valitsejad jõudsid kokkuleppele, siis ta on piisavalt määratletud käesoleval ajal allkirjastatud traktaadi ja deklaratsiooniga, rahulepingu Artikkel V, milline on üle antud ühtmoodi praegu Tema Briti Majesteedi erakorralise ja täievolilise suursaadiku poolt ja Tema Majesteet kuulutab sellele asja suhtes oma täielikku rahulolu.

Neufoundlandi ja St. Pierre ning Miqueloni saarte vahelise kalapüügi suhtes otsustatakse, et seda ei hakata teostama mõlemate poolte poolt teisiti, kui nende vahelise keskkohani ja Tema Majesteet annab kõige täpsemad korraldusi, et Prantsusmaa kalurid ei ületaks seda joont; Tema Majesteet omab, kindlat veendumust, et ka Surbritannia kuningas annab samasuguseid käske Inglismaa kaluritele.

Kuninga rahu säilitamise soov hõlmab täpselt samuti Indiat, nagu ka teisi maailma osi; seepärast T. Briti Majesteet võib olla veendunud selles, et Tema Majesteet ei luba mitte kunagi, et selline kahjutu ja süütu asi, nagu kraav, millisega kavatsetakse Chandernagor ümbritseda, võiks Londoni Õukonnas esile kutsuda kahtlustusi.

Kuningas, pakkudes välja uusi kaubanduse ettepanekuid, ei pidanud silmas muud eesmärki, kui seda, et parandada, vastastikususe ja mõlemate kasu põhimõtete alusel, seda et kaubandustraktaat, milline on allkirjastatud Utrechti 1713 aastal, võiks sisaldada miskit mitterahuldavat. Suurbritannia kuningas võib sellest järeldada, et Tema Majesteedi kavatsuste hulka üldsegi ei kuulunud kõikide kohustuste kaotamine, millised on sätestatud mainitud traktaadis.

Seevastu, Tema Majesteet kuulutab sellega, et ta on valmis säilitama kõik privileegid, soodustused ja kasud, millised on sätestatud selles traktaadis, kuivõrd need hakkavad olema vastastikused või hakkavad olema asendatud võrdsete kasudega.

Selleks, et saavutada nimelt seda mõlemate poolte poolt soovitavat eesmärki ja nimetatakse komissarid kahe rahva vahelise kaubavahetuse küsimustes töötamiseks ja nende tööde lõpetamiseks antakse märkimisväärne ajavaru. Tema Majesteet hellitab end lootusega, et see asi arutatakse läbi samasuguse kohusetundlikkusega ja sellise leppimise vaimuga, millised olid kõigi teiste otsuste sõnastamise juhendiks, millised läksid lõpp-traktaati ja Tema mainitud Majesteet omab kindlat veendumust, et vastastikused komissarid asuvad suurima kiirusega seda olulist ülesannet täitma.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.)Gravier de Vergennes.

(M.П.)Гравье де Вержень.

****

Nr. 482.

Tema väga puha ja Jagamatu Kolmainuse, Isa, Poja ja Püha Vaimu nimel. Aamen*.

*((Aamen = See sündigu nõnda.))

Ja polgu teada see kõigil, kes seda teadma peavad võib kellesse mingil viisil puutuda võib. Hiilgaivam ja Valitsejalikum Valitseja Charles III ((Prince Charles III, Карль III)), Jumala armust Hispaania ja India kuningas jne.,

ja hiilgaivaim ja valitsejalikum Valitseja Georg III, Jumala armust Suurbritannia kuningas, Brunswiki ja Lunebourgi hertsog, Püha Rooma Krisiriigi peakassapidaja ja valijavürst jne.,

soovides ühtmoodi sõda lõpetada, milline mitmeid aastaid rusus nende riike, nõustusid vastu võtma temale Nende Majesteetide Rooma Keisri ja Ülevenemaalise Keisrinna ettepaneku nende selle asja juurde asumisega ning vahendamisega.

Kuid Nende Katoliiklikud ja Briti Majesteetid, olles innustatud vastastikusest soovist kiirendada rahu taastamine, teatasid teine-teisele oma sellisest kiiduväärt kavatsusest ja Taevas õnnistas seda sellisel määral, et meil õnnestus kehtestada selle rahu alused Versailles 20. jaanuaril, käesoleval aastal allkirjastada selle eelnevad artiklid.

Nende mainitud Majesteetid Hispaania kuningas ja Suurbritannia kuningas, võttes endale kohustuse anda Nende Keiserlikele Majesteetidele hiilgava tõestuse oma tunnustusest nende suuremeelse vahenduse ettepaneku eest, kutsusid neid üheskoos aitama kaasa suure ja päästva rahu asja lõpule viimisele, nende osalusel, kui vahendajad, lõppraktaadis, milline tuli sõlmida Nende Katoliikliku ja Briti Majesteetide vahel.

Nende mainitud Keiserlikud Majesteetid, suvatsedes selle kutse vastu võtta ja nimetasid oma esindajateks:

T. M. Rooma Keiser -

hiilgaivama ja kõrgeaulisema senjoori Florimondi krahv de Mercy-Argenteau, Loo vikont, parun Crichegnee, Kuldvillaku kavaleri, kammerhärra, Tema Keiserliku ja Kuningliku Apostelliku Majesteedi tegev-riigi salanõuniku ja oma suursaadiku Tema Kristlikeima Majesteedi juures;

ja T. M. Ülevenemaaline Keisrinna -

hiilgaivama ja auväärseima senjoori vürst Ivan Barjatinski ((Ивана Барятинскаго)), Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi armee kindral-leitnandi, Püha Anna ja Rootsi Mõõga ordenite kavaleri ning oma täievolilise ministri Tema Kristlikeima Majesteedi juures;

ja senjoor Arkadia Morkova ((Аркадия Моркова)), Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi riiginõuniku ja oma täievolilise ministri Tema Kristlikeima Majesteedi juures.

Seepärast Nende mainitud Majesteetid Hispaania kuningas ja Suurbritannia Kuningas nimetasid ja kinnitasid oma volinikeks, et sõlmida ja allkirjastada lõplik rahutraktaat, aga nimelt:

Hispaania kuningas -

hiilgaivama ja kõrgeauliseima senjoori Pierre Paul Albarca de Bolea, Ximenez d'Urrea jne, krahv d'Aranda ja Castelflorido, markiis de Torres, jne. oma suursaadiku Kristlikeima kuninga juures,

ja Suurbritannia Kuningas -

hiilgaima ja kõrgeauliseima senjoori hertsog George ja krahv Manchesteri, vikont Mandeville jne., oma erakorralise ja täievolilise suursaadiku Tema Kristlikeima Majesteedi juures, kes, peal oma vastastikust volikirjade vahetust, leppisid kokk alljärgnevatel artiklites:

Artikkel I.

Ja saagu olema kristlik, üleüldine ja igavene rahu nii merel kui ka maal ja siiras ja alaline sõprus taastatakse Nende Katoliikliku ja Briti Majesteetide, nende pärijate ja järeltulijate, kuningriikide, riikide, provintside, maade, alamate ja vasallide vahel, millisest seisusest või seisundis nad ka ei oleks ei välistaks mitte mingeid kohti, ega isikuid. Selle tulemusel Kõrgele lepingulised pooled pööravad suurima tähelepanu sellele, et toetada seda nende mainitud riikide ja alamate sõprust ja omavahelisi vastastikuseid suhteid, lubamata nüüdsest nii sellelt kui teiselt poolelt sooritada mitte mingeid vaenulikke tegevusi nii merel kui maal, millisel põhjusel või millisel ettekäändel seda ka ei tehta. Nad hakkavad vältima hoolikalt kõike, milline võiks tulevikus muuta õnnelikult taastatud ühinemist, püüdes seevastu, igal juhtumil esitada teine-teisele kõik see, mis võinuks soodustada nende vastastikust vahvust, huve ja kasusid, osutamata mingit abi ega kaitset, ei otse, ega ka kaudselt, neile, kes soovivad tekitada mingit kahju sellele või teisele kõrgele lepingulisele poolele. Kõik, mis võis olla tehtud või sooritatud varem või just äsja lõppenud sõja ajal, antakse unustusse ja üldisele amnestiale.

Artikkel II.

Käesoleva traktaadi ja rahu aluseks ja toeks on: 1648 a. Westphalie; 1667 ja 1670.a. Madriidi traktaadid; 1713 a. Utrechti rahu- ja kaubandus-traktaadid; 1714 a. Bade traktaat; 1715 a. Madriidi; 1729 a. Sevilja; 1748 a. Aacheni lõpp-traktaat; 1750 a. Madriidi ja 1763 a. Pariisi lõpp-traktaat. Sel eesmärgil nad kõik uuendatakse ja neist peetakse kinni kõige formaalsemal viisil, samuti nagu ka üldse kõik traktaadid, millised eksisteerisid kõrgete lepinguliste poolte vahel enne sõda ja nimelt kõik need, kes on nimetatud ja uuendatud ülalmainitud Pariisi lõpp-traktaadis kõige formaalsemal viisil ja neid loetakse kui sõna-sõnalt siia sissevõetud, nõnda et tulevasel ajal nad peavad olema täpselt järgitud kogu nende sisus ja vastastikuselt pühalt täidetud kõigis sätetes, millised ei ole käesoleva rahu-traktaadiga tühistatud.

Artikkel III.

Kõik vangid, kes on võetud selle või teise poole poolt nii maal kui merel ja pantvangid, kes on kinni peetud või antud sõja ajal kuni käesoleva päevani, antakse tagasi ilma väljaostmiseta, hiljemalt kuue nädala pärast, lugedes käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast, kusjuures iga riik tasub avanseeritud kulud, millised olid tehtud selle riigi poolt vangide toitmisele ja ülalpidamisele kus nad vangis olid, nimekirjade ja tõestatud teatiste ja teiste originaaldokumentide alusel, millised poolte poolt esitatakse.

Vastastikuselt hakatakse käendama seda, et kohustused, millised võisid olla vangide poolt võetud riikides, millistes neid peeti kuni nende vabanemiseni, tasutakse ära.

Kõik laevad, nii sõja, kui ka kaubalaevad, millised olid võetud peale tähtaegade möödumist, millised olid kokku lepitud sõjategevuse lõpetamiseks merel, tagastatakse eriti kohusetundlikul viisil, kogu nende ekipaazi ja veostega.

Selle artikli täitmisele asutakse viivitamatult peale selle traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist.

Artikkel IV.

Suurbritannia kuningas loovutab Tema Katoliiklikule Majesteedi omandusse Minorque saare. Seejuures mõistetakse, et sätted, millised on võetud järgmisesse artiklisse, hakkavad mainitud saarel omama jõudu Briti alamate kasuks.

Artikkel V.

Tema Briti Majesteet loovutab, peale selle ja garanteerib Tema Katoliikliku Majesteedi täielikku omandisse Ida-Florida, samuti nagu ka Lääne-Florida. Tema Katoliiklik Majesteet ilmutab nõusolekut selleks, et Briti või muud elanikud, kes asuvad mainitud maades Suurbritannia kuninga alamluses, võiks täiesti ohutult ja vabalt ümber asuda sinna kuhu nad soovivad ja võiks müüa oma kinnisvara ja viia kaasa oma vallasvara, olemata see-juures oma ümberasumisel mitte üldsegi kitsendatud ja seda mite ühelgi ettekäändel, kui siis vaid kohustuste või kriminaalasja tõttu. Ümberasumiseks kehtestatakse elnevak tähtajaks 18 kuud, lugedes käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamisest. Kuid kui Inglismaa omanikud, nende valduste väärtuse tõttu ei suutnud neid mainitud tähtajaks võõrandada, siis Tema Katoliiklik Majesteet annab neile sel eesmärgil vastavat ajapikendust. Peale selle otsustatakse, et Tema Briti Majesteet hakkab omama õigust viia Ida-Floridast välja kõik temale kuuluvad asjad, sellised nagu: suurtükid jne.

Artikkel VI.

Võttes arvesse, et mõlemate Kõrgete lepinguliste poolte kavatsuseks on see, et hoida ära niivõrd kui võimalik kõik põhjused kaebamiseks ja mittenõusolekuks, millisele endistel aegadel viis

värvimise puu või campeche ((Selle troopilise puu tõmmisest saadakse punast värvi.)) raiumine ja nii nagu paljud inglise asutused olid asutatud sel eesmärgil ning olid levinud Hispaania kontinendil, siis otsutatakse positiivselt, et Tema Briti Majesteedi alamad hakkavad omama õigust raiuda, laadida ja vedada ära Värvipuud alal, milline asub Walliz ja Bellese ning Rio-Hondo jõgede vahel, kusjuures mainitud jõgede laevatatavat jõesängi loetakse äramuutmatuks piiriks, nõnda et laevasõit neil hakkab olema ühine kahele rahvale, aga nimelt: mööda Walliz või Bellese jõge alates merest mööda jõevoolu üles kuni järveni, või kuni surnud haruni, milline tungib maasse ja moodustab maakitsuse või maakaela koos teise sarnase jõeharuga, milline tuleb Rio-Nuevo või Neu-River poolt, nõnda et eraldusjoon lõikab otse mainitud maakitsuse ja puutub teise järve, milline on moodustunud Rio-Nuevo või Neeu-River kuni tema jooksvani; mainitud joon hakkab jätkuma mööda Rio-Nuevo voolu, laskudes kuni ojani, millise allikat märgitakse kaardil Rio-Nuevo ja Rio-Hondo vahel ja milline suubub Rio-Ondosse; see oja hakkab moodustama samuti ühist piiri kuni ta liitumiseni Rio-Ondoga ja sealt ta jookseb alla mööda Rio -Hondot kuni mereni. Kõik see on märgitud kaardil, millist mõlemate riikide volinikud pidasid mõistlikuks kasutada, selleks, et määrata kindlaks kokkulepitud punktid, selliselt, et mõlemate rahvaste vahel valitseksid head suhted ja et inglise töölised, metsaraidurid ja vabrikutöölised ei saaks, nende teadmatuse tõttu, piiri ületada.

Vastastikused komissarid määratlevad mainitud territooriumil sobivad kohad, kus siis Tema Briti Majesteedi alamad, kes tegelevad puidu eksploatatsiooniga, saaksid takistamatult ehitada neile, nende peredele vajalikud majad ja varale aidad, ja Tema Katoliiklik Majesteet tagab neile kõige selle kasutamise, mis on sätestatud käesoleva artikliga, mõistes seejuures, et need otsused mitte milleski ei tühistata tema ülemvõimu õigusi.

Seetõttu, kõik inglased, kes oleksid asunud Hispaania kontinendil teistes kohtades, või selle mingil saarel, milline kuulus selle kontinendi juurde, mingisugusel põhjusel, milline see ka ei ole, kogunevad kantonis, milline on just äsja määratletud, 18 kuu kestel, lugedes ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast. Selleks saadetakse neile, Tema Briti Majesteeti käsud, aga Tema Katoliiklik Majesteet käseb oma kuberneridel võimaldada mainitud inglastele kõikvõimalikke soodustusi, et asuda ümber käesolevas artiklis kehtestatud asumisse või üldse sõita ära sinna, kuhu nad ise soovivad.

Samamoodi otsustatakse, et kui praegu mainitud piirkonnas osutusid olevat varem rajatud kindlustused, siis Tema Briti Majesteet käseb kõik need lammutada ja annab oma alamatele uute kindluste mitte-ehitamise käsu. Inglismaa elanikele, kes saavad Värvipuid raiuma, lubatakse vabalt mainitud lõigu kallastel või saartelt, millised asuvad selle vastas, tegeleda oma toiduks kalapüügiga, olemata selles tegevuses segamatud, kui vaid nad ei asu neile saartele elama.

Artikkel VII.

Tema Katoliiklik Majesteet tagastab Suurbritanniale Providence ja Bahama saared, kõik eranditult, sellises seiundis, millises need olid siis, kui need Hispaania kuningas vallutas. Otsused, millised on võetud selle traktaadi Artikkel V, hakkavad käesolevas artiklis mainitud saartel omama Hispaania alamate kasuks, ühesugust jõudu.

Artikkel VIII.

Kõik maad ja territooriumid, millised võisid olla või võisid olla vallutatud Tema Katoliikliku või Tema Briti Majesteedi poolt mingis maailma osas ja millised ei ole võetud käesolevasse traktaati nii loovutatavatena, ega ka tagasi antavate maadena, antakse tagasi ilma probleemideta ja hüvitust nõudmata.

Artikkel IX.

Viivitamatult, peale ratifitseerimiskirjade vahetust mõlemad Kõrged lepingulised pooled nimetavad komissarid, et töötada vastastikused ja mõlemate kasuks välja uued kahe rahvuse vahelised kaubandus-kokkulepped, millised tööd peavad olema lõpetatud ja sõlmitud kahe aasta jooksul, lugedes esimesest jaanuarist 1784 aastast.

Artikkel X.

Pidades silmas hädavajadust nimetada kindlaksmääratud aeg maade, millised peavad olema teostatud kõrgetest lepingulistest pooltest igauhe poolt, evakueerimiseks ja üleandmiseks, otsustatakse, et Suurbritannia kuninga käseb evakueerida Ida-Florida kolme kuise tähtaja jooksul peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist või ka varem, kui see osutub võimalikuks.

Samamoodi Suurbritannia kuninga astub valdama Providence ja Bahama saari, kõigiga, ilma eranditeta, kolme kuu pärast, peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist või ka varem, kui see osutub võimalikuks.

Selle tagajärjel iga Kõrge lepingulise poole poolt saadetakse hädavajalikud käsud, koos vastastikuste passidega, laevadele, millised viivad neid viivitamatult kohe peale käesoleva traktaadi ratifitseerimist.

Artikkel XI.

Nende Katoliiklik ja Briti Majesteetid lubavad jälgida siiralt ning kohusetundlikult kõiki käesoleva traktaadi artiklites sisalduvaid otsuseid ja ei salli nende mõlema poolte poolt oma alamate poolseid rikkumisi, ei otsest, ega kaudset. Kõrged lepingulised pooled garanteerivad teine-teisele üldse ja vastastikuselt kõiki käesoleva traktaadi sätteid.

Artikkel XII.

Ametlik käesoleva traktaadi ratifitseerimine, milline on teostatud õiges ja ettenähtud vormis, siis ratifitseerimiskirjad vahetatakse Kõrgete lepinguliste poolte vahel siin linnas, Versailleses, ühe kuu pärast või kui võimalik, siis ka varem, lugedes käesoleva traktaadi allkirjastamise päevast.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.)Le comte d'Aranda.

(L.S.)Manchester.

(M.П.)графъ д Аранда.

(M.П.)Манчестеръ.

*

Eraldi artiklid.

Artikkel I.

Mõningad õigusallustest, millised on esitatud lepinguliste Riikide poolt nii volitustes ja teistes aktides, toimunud läbirääkimiste ajal, nagu ka käesoleva traktaadi sisejuhatavas osas, ei saa lugeda üldtunnustatuteks. Selle tõttu otsustatakse, et siit ainiti ei hakka tekkima mitte mingit kahju ei sellele ega ka teisele mainitud lepingulistest pooltest ja et õigusallused, milliseid on rakendatud

või välja jäetud selle või teise poole poolt mainitud läbirääkimiste ajal ja käesolevas traktaadis, ei hakka olema sellele asjaolule viitamise või sellest mingite järelduste põhjenduseks.

II.

Pooled nõustasid ja otsustasid, et kõigis selle traktaadi eksemplarides kasutatud prantsuse keel ei hakka omama kohustuslikku eeskju tähendust ja ei anna õigust mitte mingitele järeldustele ja ei ole mitte mingil viisil selle või teise lepingulise riigi halvustamine ja et edaspidi võetakse arvesse seda, et jälgitaks ja et peab jälgima nende riikide suhtes ja poolelt, millised järgivad kommet ja eeskirja anda ja saada sarnaste traktaatide eksemplare mitte prantsuse keeles, aga vaid mingis teises keeles; aga käesolev traktaat hakkab omama samasugust jõudu ja tähendust, justnagu mainitud tava oleks selle puhul järgitud.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Le comte d'Aranda.

(M.П.) графъ д Аранда.

(L.S.) Manchester.

(M.П.) Манчестеръ.

*****

Nr.483.

Deklaratsioon.

Uus olukord, millises, võib olla, hakkab asuma kaubandus kõigis maailma osades, nõuab ümbervaatomist ja eksisteerivate traktaatide selgitamist; kuid nende traktaatide täielik tühistamine, kui kunagi selline ka ei järgneks, viiks kaubanduse segadusse, milline oleks olnud sellele ülimal määral kahjulik.

Sellistes traktaatides on olemas mitte ainult artiklid, millised puudutavad puhtalt kaubandusse, aga ka palji teisi, millised vastastikuselt tagavad vastavatele alamatele nende asjaajamises privileege, soodustusi, isiklikku kaitset ja muid kasusid, millised olemuselt ka ei pea olema sellise omadusega, et muutuda sarnaselt üksikasjadele, millised puutuvad puhtalt asjade ja kaupade maksumust, millised muutuvad sõltuvalt igasugustest asjaoludest.

Selle tõttu, kahe rahvuse vahelise kaubanduse küsimuse käsitlemisel tuleb kokku leppida selles, et need muutused, millised võivad järgneda eksisteerivates traktaatides, puudutaksid ainult puhtalt kaubanduslikke küsimusi, aga selle ja teise poole privileegid ja vastastikused kasud ei peaks olema säilitatud, vaid isegi, kui on võimalik, siis ka kaotatud.

Neil eesmärkidel Tema Majesteet väljendas valmisolekut vastastikuste komissaride nimetamiseks, kes pühendavad oma töö ainuüksi sellele asjale.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.) Manchester.

(M.П.) Манчестеръ.

Nr.484.

Vastu-deklaratsioon.

Katoliiklik kuningas, pakkudes välja uued kaubandus-kokkulepped, ei pidanud silmas minit muud eesmärki, peale selle, et parandada vastastiku ja vastastikuse kasu põhimõtetel, seda, et tulevastes kaubandus-traktaatides võinuks sisalduda mitterahuldavat. Suurbritannia kuningas võib

siit järeldada, et Tema Katoliikliku Majesteedi kavatsuste hulka ei kuulunud kõikide kohustuste kaotamist, millised sisalduvad mainitud traktaatides. Vastupidiselt, Tema Majesteet kuulutab sellega, et ta on valmis säilitama kõik privileegid, leevendused ja kasud, millised on kehtestatud vanades traktaatides, kuivõrd need hakkavad olema vastastikulised või hakakvad olema asendatud vastastikuste kasudega. Nimelt selle mõlemate poolte poolt soovitava eesmärgi saavutamiseks nimetataksegi kahe rahva vahelist kaubandust puudutavate küsimuste lahendamiseks komissarid ja nende tööde lõpetamiseks sätestatakse märkimisväärne ajavaru. Tema Katoliiklik Majesteet hellitab end lootusega, et see asi arutatakse läbi samasuguse kohusetundlikkusega ja samasuguse leppimise vaimuga, millised olid juhiseks kõigi teiste otsuste, millised läksid lõpp-traktaati, sõnastuste tegemisel ja Tema mainitud Majesteet omab kindlat veendumust, et vastastikused komissaarid teostavad selle olulise asja täitmise võimalikult kiiresti.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.)Le comte d'Aranda.

(M.П.)графъ д Аранда.

*****

Nr. 485.

Deklaratsioon.

Meie, Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi volitatud ministrid, tegutsedes rahu sõlmimise asjas vahendajatena, kuulutame, et rahutraktaat, milline on täna T. Briti Majesteedi ja T. Katoliikliku Majesteedi vahel Versailles allkirjastatud, koos sellele lisatud kahe eraldi artiklitega, millised kuuluvad selle koostisse, samuti ka kõigi otsustega, tingimustega ja kohustustega, millised selles sisalduvad, oli sõlmitud Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi vahendusel.

Selle tunnistuseks jne.

See juhtus Versailles, 3. septembril 1783 aastal.

(L.S.)Prince Iwan Bariatinskoy.

(M.П.)Князь Иванъ Барятинский.

(L.S.)A. Morcoff.

(M.П.)А. Морковъ.

Identne deklaratsioon oli allkirjastatud samal päeval Tema Keiserliku ja Kuningliku Apostelliku Majesteedi esindaja krahv Mercy d'Argenteau poolt.

*****

Nr. 486.

1786 a. 31 detsember (11. jaanuar 1787 a.) S-Peterburis Prantsusmaaga sõlmitud kommerts-traktaat. (II.C.3.№16.489).

((F. Martensi kommentaar.))

Versailles rahu-traktaadi läbirääkimiste ajal oli Ida küsimus asetatud uuesti järjekorda. Venemaa ja Ottomani Impeeriumi vahel tekkis avalik vaen Vene vägede poolse Krimmi okupeerimise asjas. Katariina II püüdis hoida ära sõja puhkemist, kuigi Türgi jõuetus oli temale niivõrd teada, et ta, koos Rooma Keisri Ioseph II ((Иосифом II) koostas sel ajal endise Bütsantsi impeeriumi taastamise ja türklaste Euroopast lõpliku väljakihutamise kava*).

*)Vt. Käesolev „Traktaatide kogumik“, kd. II, lk. 60 jne.

Kuid Keisrinna kava ei olnud veel täielikult küps ja tal oli selle paremaks ettevalmistamiseks tarvis veel lisaaega. Sel eesmärgil ta arvestas Versailles õukonna armastusväärset kaastegutsemist, kes veel säilitas Türgi Sultani Õukonnale suurt mõju. Katariina II soovis, et krahv Saint-Priestile oleks ette kirjutatud Porta poolne Venemaa vastu sõja väljakuulutamise peatamine ja veenda teda Venemaa nõudmisi allkirjastama.

„Meie ootame muutumatult Tema Kristlikeima Majesteedi sõprust ja valgustamist“, kirjutas Keisrinna vürst Bariatinskile ja Morkovile 11. juunil 1783 aastal, „et ta Krimmi, Tamani ja Kubani ühendamiseks ei leia miskit sellist, mis meie ja Porta vahelist rahu takistada ei saaks“. Türklased ise ründasid pidevalt tatarlasi ja kutsusid esile rahu rikkumise.

Ainiti, soovides Prantsusmaa poolset mõju Türgile tema sõjakate rünnakute rahustamise mõttes. Katariina II keeldus järsult lubamast Versailles Õukonna formaalset vahendamist. Seepärast, kui markiis Verac läks 1783 aasta juunis Viitse-kantsleri juurde ja pakkus Prantsusmaa ja Ottomani Impeeriumi vahelist vahendust, siis krahv Ostermann lükkas selle ettepaneku kategooriliselt tagasi.

Krahv Vergennes mõistis, et ta ei saa oma ettepanekut peale suruda. Seepärast ta väitis vürst Bariatinskile, et kuningas on rahul Venemaa valitsuse armastusväärse vastusega, milline lubas häid teeneid, kuid mitte vahendust. Prantsusmaa minister ütles, muu-seas, Venemaa saadikule järgmist:

„Seejuures palun teid teha teie ministeeriumile tugevaimaid kinnitusi, et meie poolne Porta mõjutamine kohe täiesti teie vaheliste segaduste alguses oli ühtmoodi käigus, s.t. püüdis seda asja lõpetada armastusväärse viisil. Aga nüüd ma oman Kuninga käsku temale (Portale) soovitada, et rahu oleks temale käesolevatel asjaoludel sõjast eelistatum“. Kui Kuningas ei soovi olla ei „vahendaja, aga veelgi vähem garandiks“. Seda oli veel vähe. Krahv Vergennes esitas kõrgmised Louis XVI sõnad, millised olid öeldud temale Vene-Türgi kokkupõrke kohta:

„Millise vormiga ja millise poole poolt see asi ei olnud ka alustatud, mina, omalt poolt, üritan tõestada minu tunnete vahetut, et hoida üldist rahu, kuniks minul selleks jõudu jätkub“. Nendele oma kuninga sõnadele lisas krahv Vergennes enda poolt:

„Ma arvan, et kui Tema Keiserlik Majesteet suvatseks nüüd anda Portale lubaduse, et ta ei hakka kunagi Mustal merel temaga rahu ajal laevastikku looma; et Krimmis teeks printsi (sic!) sellisel alusel, nii nagu nad oleksid Türgi võimu all, ma oletan, et nende kahe viisiga võib Portat kergelt maha rahustada“. (Донесение князя Барятинского от 17-го (28-го) сентября 1783 года).

On mõistetav, et Keisrinna Katariina II ei jaganud üldsegi krahv Vergennesi vaatenurka Vene-Türgi kokkupõrkele. Ta ei mõelnud lahti öelda oma õigusest asutada oma laevastik Mustal merel ja mitte kunagi ei mõelnud Krimmis uue Türgi printsi valitsemise peale „Türgi valitsuskepi all“. Seepärast Keisrinna ei võinud mittekahtlustavalt suhtuda Versailles Õukonna poolt lubatud headesse teenetesse.

Seepärast kui krahv Vergennes veenas vürst Bariatinski „meelitaval moel“, et türklased peavad järgi andma hakkama, kuigi ei saa mittedüstuda, et Krimma vallutamiseks seab Venemaa Portale „des grandes lunettes“ ((suured prillid)), siis Versailles Õukonna kadetus ja kartused on liiga selgelt väljendunud.

„Kas te ka teate“, küsis krahv Vergennes Venemaa saadikult, „et Cafast ja Balaklavast sõidavad laevad Konstantinoopolisse ((Царьградъ)) tihti 36 tunniga?“ (Донесение князя Барятинского от 21-го июля (1-го августа) 1783 г.).

Sellisel viisil oli raske oodata Prantsusmaa esimeselt ministrilt Venemaa Türgi poliitika eesmärkidel siirast kaastegevust. Seejuures, Prantsusmaa ikkagi osutas 1784 aasta Konstantinoopoli konventsiooni sõlmimisel Venemaale suure teene, millisega oli kinnitatud Krimmi lõplik ühendamine Venemaa valdustega. Ainult selle teene osutas krahv Saint-Priest, Prantsusmaa suursaadik Porta juures, kes, oma enda initsiatiivil, mõjutas kõige energilisemal viisil Türgi valitsust ja sundis ta alluma Venemaa nõudmistele. Krahv Vergennes ei kiitnud sellist krahv Saint-Priestiv käitumist heaks, rääkides temast, „et meil on Konstantinoopolis mitte Prantsusmaa, vaid Venemaa suursaadik“. Kuidas ka need asjaolud ei olnud, Katariina II sai uue särava diplomaatilise võidu ja krahv Saint-Priest sai temalt imelised kingitused, aga krahv Vergennes ainult „jaheda tänu“*).

*)Rambaud. Recueil des instructions, t. II, p. 391.

On ilmselge, et Versailles õukond laskis käest soodsa juhuse, et ka tegelikult Venemaale läheneda. Muideks, alates 1785 aastat leidis aset isegi mõningane lähenemine, seda tänu uuele Prantsusmaa väljapaistvale saadikule S-Peterburi õukonna juures, krahv Segurile. Viimasel õnnestus saavutada Keisrinna enda eriline austus ja teenis välja vürst Potjomkini erilise usalduse, kelle mõju Venemaa välispoliitikale, peale krahv N. I. Panini erruminekut, ei kuulunud vähimagi kahtluse alla.

Instruktsioon, milline on antud krahv Segurile, joonistab Venemaa ja Prantsusmaa vahelistest suhetest üpris rõõmutu pildi. „Kuningas“, räägitakse selles, „on veendunud, et kõik tema jõupingutused, millised ta võinuks teha Katariina II sõpruse soetamiseks, oleksid olnud üpris kasutud. Seni kuni see Valitsejanna elab, tema isiklik käitumine tema suhtes peab piirduma lihtsa viisakusega ja üldiste poliitiliste asjade valdkonnas peab Tema Majesteedi saadik S-Peterburis püüdma ainult seda, et tõestada, et Tema Majesteedi poliitika soovib säilitada igapähele, eranditult, tema õigused ja valdused“*).

*)Rembaud. Recueil, t. II, p. 389 et suiv.

Kui krahv Segur saabus 1785 aasta märtsis S-Peterburgi, mängisid Austria ja Inglismaa esindajad Venemaa õukonna juures juhtivat rolli. Tänu krahv Seguri oskusele, mõistusele ja hurmavale armastusväärsele, muutus kõik 2-3 kuu pärast. Uus Prantsusmaa saadik muutus Keisrinna juures persona *gratissimaks* ja „suurepäraseks“, vürst Potemkin oli võlutud tema teravmeelsusest ja maneeridest.

Ainiti ka krahv Segur pidi varsti veenduma selles, et tema inimeste mõjutamise võime ei suutnud tema poliitiliste kavade suhtes Katariina II udujuttu ajada. Selles suhtes krahv Segur sai mitmeid kordi tagasilööke seal kus ta neid üldsegi ei oodanud. Se juhtus konkreetsemalt Türgi asjades.

Nii 1785 aasta septembris, krahv Segur ütles Viitse-kantslerile krahv Ostermannile, et „nii nagu ta varem kinnitas, nii ka praegu võib uuesti kinnitada, et Ottomani Porta ei kavatse ette võtta vaenulikke ettevõtmisi; tema paljastunud hoolitsus ja ettevalmistused tulenesid nende alamate kreeklaste rahutustest, millist tekitasid neisse piirkondadesse saabunud Venemaa konsulid (sic!), mis äärmisest seadusekuulekusest lootsid nende siinset kaitset, kuid ka praegu see ettekääne relvastumisele on tagasi tõrjutud nende kreeklaste rahunemisega“.

Sellele Prantsusmaa saadiku kummalisele süüdistuskõnele vastas Viitse-kantsler viivitamatult, „et võib kinnitada, et kõigi Venemaa konsulite raportite järgi on näha, et nende poolt ei ole rahutusteks mingit põhjust antud ja et kõigis nende viibimise kohtades ka mingeid rahutuse märke ilmutatud ei olnud, kuid seda siis vaid türklaste endi poolt, kes ei lubanud mõnd konsulit nende kohustuste täitmisele“. (Конференциальная записка от 24-го сентября 1785 года).

Selles aruandele vestlusest, milline oli toimunud Viitse-kantsleri ja krahv Seguri vahel, kirjutas Keisrinna Katariina II vene keeles järgmise kokkuvõtte: „Krahv Segur on tarvis lugeda türklaste kaitsjaks ja seepärast on eitav vastus parimaks kummutuseks“.

Enam õnne oli krahv Seguril püüdlustes saavutada Prantsusmaa ja Venemaa vahelise kaubandus-traktaadi sõlmimine. Krahv Segurile antud instruktsioonidest on öeldud, et Prantsusmaa kuningas kahtleb võimaluses saavutada Venemaaga kommerts-traktaat. Ainult see tuntud „Vene ministrite omakasupüüdlikkus“ võib kehtuda neid astuma selles asjas läbirääkimisi pidama, „lootus saada mingeid kingitusi“.

Krahv Segursaavutas esimese Prantsusmaa ja Venemaa vahelise kommerts-traktaadi sõlmimise mitte kingituste abil, vaid oma mõistuse ja oskuslikkusega. Ta kasutas ära oma lähedust vürst Potemkinile, et veenda viimast Venemaale kaubandus-traktaadi suurest kasumlikkusest. Ta tõestas Prantsusmaaga otsestest kaubandussuhetest Lõuna-Venemaale suurt kasu. Venemaa poolt uued soetused Musta mere ääres vajasisid välismaiste kaupade sissevedu ja Prantsusmaa võis olla sellele piirkonnale kõigi hädavajalike asjade tarnijaks. Levanti kaubanduses omas Prantsusmaa

esimest kohta. Prantsusmaa ja Venemaa sadamate vahelised otsesed kaubandussuhted pidid olema vastastikku kasulikud, kõrvaldades Inglaste kalliks maksuma läinud vahenduse.

Juulis 1785 aastal krahv Segur avas need läbirääkimised Viitse-kantslerile kaubandus-traktaadi sõlmimise formaalse ettepaneku üleandmisega. Samal kuul krahv Vergennes andis samasuguse noodi üle salanõunik, J. Simolinile ((Тайному Советнику И. М. Симолину)), kes oli just astunud Pariisis Venemaa saadiku kohalke, peale vürst Barjatinski tagasikutsumist. Mõlemates aktides Versailles Ōukond tõestas vahetust kaubanduskäibest mõlemate riikide vahel kogu kasu, enamsoodustatud rahvaste põhimõtte alusel.

Keisrinna Katariina II suhtus üpris kaastundlikult Prantsusmaa valitsuse ettepanekusse ja krahv Segurile oli Viitse-kantsleri poolt teatatud, et Keisrinna konstateerib rahuloluga vaadete ühtsust kaubandus-käibe suhtes. Seejuures Prantsusmaa saadikule oli üle antud akt, millises olid esitatud Venemaaga välisriikidega sõlmitavate kaubandus-traktaatide tuntud „Põhiprintsiibid“. Ainult nende „põhiprintsiipide“ alusel Keiserlik valitsus nõustus astuma tõsiseid läbirääkimisi Prantsusmaaga sõlmitava kommerts-traktaadi suhtes*).

*)Need „Põhiprintsiibid“ on trükitud ära käesoleva kogumiku kd. II. Nr.41, lk.86 jne. ((1785.a.)).

Kehtestatud korra järgi oli Prantsusmaa valitsuse ettepanekd saadetud Kommerts-Kolleegiumi presidendile, krahv Vorontzovile ((Worontzowile, Воронцову)), kes suhtus samuti sellesse soodsalt. Tema arvates, tuleb Prantsusmaaga sõlmitavale kaubanduslepingule võtta aluseks Venemaa poolt Taaniga sõlmitud kaubandus-traktaat. Seejärel võib prantslased vabastada efimkadega maksude maksmise kohustusest; välja rääkida, et Vene laevad ei maksaks Prantsusmaal rohkem lasti-rahaseid, kui seal maksavad Hollandi laevad; vabastada Venemaa alamad droit d'aubaine ((juhuslike maksude maksmise kohustustest)); anda Mustamere kaubandus prantslastele Vene tollitariifi järgi maksustamisele ja lõpuks, loobuda Prantsusmaa veinidele maksude tõstmisest. (Письмо графа Воронцова к графу Безбородко от 24-го июля 1785 года).

Pidades silmas sellist Kommerts-Kolleegiumi kaastundlikkust, Viitse-kantsler, krahv Ostermann, tegi Simolinile ülesandeks astuda krahv Vergennesiga kaubandus-traktaadi suhtes läbirääkimistesse. 6. veebruari 1786 aasta telegrammis sai Simolin selles asjas üksikasjaliku instruksiooni. Keiserlik valitsus, räägitakse selles instruksioonis, on nõus Prantsusmaa kaubandus-traktaadi sõlmimisega, kuid ta ei ole nõus Prantsusmaa kasuks ohverdama oma kaubanduse huvisid ja kohustusi, millised seovad Venemaad teiste välismaiste rahvastega. Veelgi vähem kavatseb Venemaa kõrvaldada teiste välismaiste kaupade konkurentsi prantsuse omadega.

Kuid peamisteks mõlemate riikide vaheliste erimeelsuste asjadeks olid järgnevad kolm küsimust: 1)konsulite asend, 2)Prantsusmaa veinide Venemaale vedu, 3)enamsoodustatud rahvaste määratluse vormel.

Prantsusmaa valitsu nõudis, et konsuleid tunnistataks kui „kommertsagente, kes asuvad rahvusvahelise õiguse kaitse all ja peavad seetõttu kasutama isiklikku vabadust ja puutumatust“. Venemaa valitsus oli aga teist meelt: ta ei soovinud tunnistada mitte mingit konsulite eelist ja rõhutas nende allumist kohalikele kohtutele ja võimudele.

Mis aga puudutab Venemaale Prantsusmaa veinide vedamise tingimusi, siis Venemaa valitsus keeldus neilt võetavaid tollide vähendamisest ja sellisel viisil vähendada Hispaania ja Portugali veinide sissevedu.

Lõpuks, Venemaa valitsus keeldus komeerts-traktaati enamsoodustatud rahvaste artikli võtmisest, kuna „kogemus tõestas meile, et see määratlus kutsus mitmeid kordi esile põhjendamatu pretensioone ja kutsuse esile kaubanduse tegeliku vaimuga täiesti kokkusobimatut väärat rakendamist“.

Lõpetuseks väljendab Viitse-kantsler Keisrinna tänulikkust Prantsusmaa kuningale tema nõusoleku eest võtta kommerts-traktaati relvastatud neutraliteedi põhimõtted, millised on „kõigi rahvaste ühiseks huviks“.

Kooskõlas nende põhialustega oli koostatud esimene Venemaa-Prantsusmaa vahelise kaubandus-traktaadi kava, milline oli üle antud krahv Segurile. Viitse-kantsleri 5. veebruari 1786 aasta noodis, milline anti krahv Segurile, oli antud selle kava selgitus. Selle sõnul olid Venemaa kava artiklid jaotatud 3 kategooriasse: esimene kategooria hõlmab artikleid, millised puudutavad relvastatud neutraliteeti; teise - „merepolitseid“ ja lõpuks, kolmas – lepinguliste riikide vastastikuseid kasusid.

Kahe esimese kategooria suhtes oli mõlemate valitsuste vahel täielik üksmeel. Ainult kolmas kategooria kutsus esile tõsisemaid arusamatusi, kuna Venemaa valitsus ei nõustu Prantsusmaa veinidelt tollimaksu vähendamisega ja nõuab, et Prantsusmaa konsulid oleksid Venemaa kohtute kohtualluvuses. Prantsusmaa valitsus ei lubanud seda, et Prantsusmaa kaupmehed ja käsitöölised registreeritaks Venemaa gildidesse, mis tooks kaasa nende võrdsustamise Venemaa alamatega.

Kommerts-traktaadi sõlmimise läbirääkimised kestsid kuni 1786 aasta lõpuni ja lõppesid krahv Seguri hiilgava võiduga. Venemaa valitsus alandas Prantsusmaa veinidelt võetavat tollimaksu ja nõustus isegi enamsoodustatud rahvaste vormeli vastuvõtmisega. 1786 aasta viimasel päeval oli Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud kommerts-traktaat allkirjastatud.

*

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse nimel.

Tema Majesteet Ülevenemaaline Keisrinna ja T. M. Prantsusmaa Kuningas, soovides kiita heaks nende vastastikuste alamate poolse lakkamatu kauplemise ja laevasõidu sõpruse, kaubanduse ja laevasõidu-traktaadi sõlmimisega, valisid ja nimetasid oma volinikeks ja nimelt:

Tema Majesteet Ülevenemaaline Keisrinna,

krahv Ivan Ostermani, oma Viitse-kantsleri, Tegev-salanõuniku, Senaatori ja Püha Andrei Esmanimetatu, Püha Aleksander Nevski jt. ordenite kavaleri;

krahv Aleksander Vorontzovi, Tegev-salanõuniku, Senaatori, Kommerts-Kolleegiumi presidendi, Tegev-kammerherra ja Püha Aleksander Nevski ja võrd-apostelliku Vürst Vladimiri Suure Risti esimese järgu ordenite kavaleri;

krahv Aleksander Bezborodko, oma Kohtu-meistri, Salanõuniku, Posti peadirektori, Püha Aleksander Nevski ja võrd-apostelliku Vürsti Bladimiri Suure Risti esimese järgu ordeni kavaleri, ning

Arkadi Morkova, Tegev-riiginõuniku, Välisministeeriumi kolleegiumi liikme ja võrd-apostelliku Vürsti Vladimiri Suure Risti teise järgu ordeni kavaleri;

Tema M. Prantsusmaa ja Navarra Kuningas:

Louis Philippe krahv Seguri, kuninglike St-Louis sõjaliste ordenite kavaleri, St-Lazare ja Mont Carmeli püha Notre Dame ordu kommodoori, Ameerika Cincinnatuse ühingu liige, dragunipolgu polkovniku, Tema täievolilise Ministri Venemaa Keiserliku Õukonna juures,

kes peale vastastikust volikirjade vahetust, astusid läbirääkimistele ja küpses arutlenud sõlmisid ja sõnastasid järgnevad artiklid:

Artikkel I.

Saagu Tema M. Ülevenemaalise Keisrinna ja T. M. Prantsusmaa Kuninga, nende pärijate ja järeltulijate, ühelt ja teiselt poolt, nagu ka nende vastastikuste alamate vaheline kestev rahu, hea üksmeel ja siiras sõprus. Seepärast Kõrged lepingulised pooled kohustuvad nii enda, kui ka oma pärijate ja järeltulijate ning alamate eest, ilma mingi väljajätuta, mitte ainult hoiduda kõig eest, mis võinuks pöörduda hukkamõistetavaks ühe või teise poolt, vaid veel ka osutada vastastikku

heatahtlikkuse ja heasoovlikkuse märke nii maal kui merel kui ka magedatel vetel ja osutada igasugust abi ning häid teeneid kõiges, mis puudutab kauplemist ning laevasõitu.

Artikkel II.

Venemaa alamad Prantsusmaal, samuti nagu Prantsusmaa omad Venemaal, omavad täielikku kauplemisõigust, teostades seda kooskõlas mõlemates monarhiates eksisteerivate kehtivate seaduste ning asutustega ning ilma mingi sekkumise ja häirimiseta.

Artikkel III.

Prantsusma alamatele Venemaal lubatakse täielikku usuvabadust, milline põhineb kõigile uskudele annetatud täieliku sallitavuse alusel. Nad võivad vabalt täita oma usu kohustusi, teostada jumalateenistusi nende seaduse järgi nii oma kodudes, aga ka kirikutes, olemata selles kitsendatud milleski ja mitte kunagi. Venemaa alamad Prantsusmaal hakkavad samamoodi kasutama täielikku jumalateenistuse pidamise vabadust nende seaduse järgi eramajades, võrdselt teiste rahvastega, millistel on Prantsusmaaga sõlmitud kaubandus-traktaadid.

Artikkel IV.

Mõlemad lepingulised Riigid annetavad oma vastastikustele alamatele kõigis nende valduste maades, kus laevasõit ja kauplemine on lubatud, omandiõigus ja väljajätud, milliseid neis kasutavad enam soodustatud rahvad ja määratlevad, et nad sell tagajärjel kasutaksid kõiki kasusid, milliste vahendusel nende kaubandus võiks laieneda ja õitseda, ainiti sellisel viisil, et peale mainitud õiguste, vabaduste ja soodustuste, milliseid hakatakse neile vastastikku lubama alljärgnevatel artiklites, peavad nad olema allutatud vastastikustes piirkondades oma kauplemisel ja tootmises, tariifidele, käskudele ja seadustele.

Artikkel V.

Vastastikuste riikide kõigis sadamates ja suurtes kaubanduslinnades, millistesse on vaba pääs ja kauplemine Euroopa rahvastele, mõlemad lepingulised Riigid võivad asutada Peakonsuleid, Konsuleid ja Viitse-konsuleid, kes ühelt ja teiselt poolelt, hakkavad kasutama privileege, soodustusi ja erandeid, millised omistatud selle ametinimetusega nende viibimispaigas; kuid see mis puudutab nende asjade lahendamist ja kohtukohti linnades, kus nad resideeruvad, siis nendega toimitake võrdselt, nagu kõige soodustatumate rahvastega, millistega mõlemad riigid omavad kaubandus-traktaate. Ülalmainitud Pea-konsulid, Konsulid ja Viitse-konsulid, ei saa edaspidi olla valitud selle Riigi pärismaiste alamate hulgast, millise valdustes nad peavad viibima, kui siis nad saavad spetsiaalse loa olla akrediteeritud selles sellistena. Muideks see erand ei või puudutada neid, kes olid määratletud ülalmainitud kohtadele enne käesoleva traktaadi sõlmimist.

Artikkel VI.

Mõlemate lepinguliste Riikide Peakonsulid, Konsulid ja Viitsekonsulid hakkavad omama vastastikuselt erandlikku võimu oma teenistuspaikades nende rahvuse laevade ekipaažide üle, seda nii meresõitjate üldise heaolu arvestadesm aga ka ekipaazi liikmete hulgas tekkinud vaidluste lahendamisel ning nende suhtes otsuste tegemisel.

Artikkel VII.

Kui aga ühe või teise lepingulise Riigi kaupmeestest alamad hakkavad omavahel protsessima või mingiters asjades vaidlema, siis nad võivad pöörduda ühisele meelele jõudmiseks oma Konsulite poole, kelle otsust hakatakse tunnistama mitte ainult tegelikuks ja seaduslikuks vaid ka neil hakkab olema vajadusel õigus küsida abi Valitsuselt, et viia see otsus ellu. Kui aga üks kahest poolest ei soovi pöörduda oma Konsuli kohtu poole, siis nad võivad pöörduda tavalise maakonna kohtu poole, milline on asutatud Konsuli resideerimise paigas ja nad mõlemad peavad selle kohtu otsusele alluma. Avarii või kahju juhtumil, milline juhtus Venemaa laeval, kuis vaid sellest said kahju ainult venelased, siis Venemaa Peakonsulid, Konsulid ja Viitse-konsulid koguvad sündmuse kohta andmeid ja nad võivad antud asja ise ära lahendada. Samamoodi, kui ainult prantslased sattusid avarisse, milline juhtus Prantsusmaa laevaga, siis Prantsuse Peakonsulid, Konsulid ja Viitse-konsulid uurivad seda asja ja lahendavad ise kõik sellesse asja puutuva.

Artikkel VIII.

Kõik Venemaal kauplevate Prantsusmaa kaupmeeste asjad hakkavad kuuluma kaubanduse asjade ajamiseks asutatud kohtukohtade alla, kus nende üle mõistetakse kohut viivitamatult eksisteerivate seaduste alusel, nii nagu seda tehakse teiste rahvastega, millistega on Venemaa Õukonnaga sõlmitud kaubandus-traktaadid. Venemaa alamad Tema Kristlikeima Majesteedi valdustes hakkavad samamoodi olema Kuningriigi seaduste kaitse all ja nendega toimitakse samamoodi kui teiste rahvastega, millistel on Prantsusmaaga sõlmitud kaubandus-traktaadid.

Artikkel IX.

Kõrgete lepinguliste poolte alamad võivad moodustada koos nende Konsulitega corps de factorie ja anda omavahel nende nõusoleul üldiseks kasuks korraldusi, kuid et need ei oleks olnud milleski maa või koha, kus nad asuvad, seaduste vastased.

Artikkel X.

Kõrgete lepingupoolte alamad hakkavad maksma nende kaupade pealt makse ja teisi koormisi, millised on kehtestatud käesoleval ajal kehtivate tariifidega või millised hakkavad olema edaspidi vastastikes piirkondades; kuid Tema Keiserlik Majesteet, selleks, et turgutada Prantsusmaa alamate kauplemist Venemaaga, annetab neile soodustuse maksta kogu Tema Venemaa Keisririigi territooriumil Venemaal kehtiva rahaga, sundimata neid endiselt maksma neid efimgadega, sellisel viisil, hakatakse iga efimka eest neilt võetud ainult 125 kopikat; ainiti ülalpool minitud soodustus ei puuduta Riia sadamat, millises Venemaa alamad ise peavad maksma makse igasuguste kaupade eest tõeliste efimkadega.

Kõigi nende kasude vastu Tema Kristlikeim Majesteet, soovides samuti soodustada Venemaa alamate vahetud laevasõitu tema piirkondades, vabastab nad täiesti Prantsusmaal asutatud veoseõiguse maksust, millist võetakse välismaa laevadelt, kui vaid Venemaa laevad laadivad Prantsusmaa sadamatest peale Prantsusmaa kaubad, et viia need sama riigi teise sadamasse ja laadivad need seal maha, millisel juhtumil mainitud laevad peavad maksma seda maksu seni, kuni teised rahvad peavad seda maksu maksma.

Artikkel XI.

Veelgi suuremaks vahetu kauplemise turgutamiseks vastastikuste riikide vastastikuste sprovintsid, Tema Keiserlik Majesteet kohustub lubama Prantsusmaa kaupmeestele osaleda kasus, milline oli annetatud tema alamatele 27. septembri 1782 aasta ukaazi Artikkel 6 sätete alusel, milline oli sissejuhatuseks Venemaa tollide üldisele tariifile, milline kõlas järgmiselt: „Kuigi see

üldine tariif on kõikidele meie Mustal ja Aazovi merel asuvatele sadamatele; kuid meie selleks, et turgutada sealset kauplemist maksude maksmise vähendamisega ühe neljandiku osa võrra mei alamate ja nende rahvaste kasuks, kellega meil sõlmitakse selleks täpsed otsused vahetuseks neilt soetatud Venemaa kaubanduse kasudele ja soodustustele. Sellest vähendamisest jäävad välja maksud neile kaupadele, millised on tariifis nimeliselt näidatud, et neilt võtta maksu Musta mere sadamates võrdselt teiste tollipunktidega või kus on täpselt öeldud selles tariifis, millist maksu Musta mere sadamates võtta“.

Sellele kasule vastavalt Tema Kristlikeim Majesteet suvatseb, et Venemaa toiduained ja kaubad, millised tuuakse mainitud sadamatest Marseillesse või teistesse, olekisd vabad maksust, millist tasutakse 20 sajast ja 10 senti livrest, mis moodustab koos 30 sajast, millist on kohustatud maksma välismaalased nende poolt sissetoodavatelt Levanti kaupadelt, kuid sellise arvestusega, et Venemaa laevade kaptenid või laevnikud esitaksid vaieldamatu tõestuse Prantsusmaa Konsulite või Viitse-konsulite tunnistuste kaudu, või kui neid ei ole, tolli järeelvaatajatelt või kohalikelt kohtunikelt, et need toiduained või kaubad on olemuselt täpselt Venemaa päritolu ja saadetud teel jõesadamatest, ega mingitest teistest, ega mingist Ottomani Porta valduste osast.

Peale selle lepiti kokku, et Venemaa laevad, millised tulid Musta mere sadamatest, ei randunud teistes sadamates, peale Marseille ja Touloni, millistesse võivad siseneda ainult Prantsusmaa laevad.

Mis aga puudutab välismaa laevadelt ja kaupadelt maksude võtmist Vahemere sadamates, Tema Kristlikeim Majesteet kuulutab, et Venemaa laevadega, millised tulevad Mustalt merelt, hakatakse käituma võrdselt Prantsusmaa omadega.

Artikkel XII.

T. M. Ülevenemaaline Keisrinna, selleks et rohkem edendada Tema Kristlikeima Majesteedi alamate vahetut kauplemist ja meresõitu oma valdustes, kingib neile järgmised kasud:

1)Kõik Prantsuse veinid, kaasa arvatud Bourgogne ja Champagne, milliseid hakatakse Venemaale vedama Balti või Valge mere sadamate kaudu, Venemaa ja Prantsusmaa laevadel ning vastastikuste alamate arvel, hakkavad kasutama neid, igalt oxhoftilt ((1 oxhoft = 221,4 l Berliinis, 220,0 l Venemaal)) 240 pudelilt, kolm rubla allahindlust sisseveolt, nõnda et 15 rubla asemel, millist tasutakse senini üldise tariifi järgi nende veinide oxhoftilt, hakatakse edaspidi maksma ainult 12 rubla. Kuid kui mainitud veinid viiakse Venemaale Musta mere sadamate kaudu ja samal tingimusel, et nad on laaditud venelaste või prantslaste enda laevadele, millised kuuluvad sellele või teisele rahvale; nad hakkavad kasutama, peale ülalmainitud vähendamist, antakse järgi 25 protsenti, milline kingitakse üldise tariifiga Musta mere sadamate kaubanduse ergutamiseks ja järelikult, maksu võetakse nende veinide sissetoomiselt ainult 9 rubla oxhoftilt. Sellest tuleneb, et kui vaid mainitud veinid ei hakka kuuluma venelastele või prantslastele või kui nad tuuakse Venemaa sadamatesse võõrastel laevadel, siis nad ei hakka enam osalema ülalmainitud soodustustes, vaid hakkavad alluma täpselt üldisele tariifile.

2)Champagne ja Bourgogne veinid hakkavad saama Balti ja Valge mere sadamates soodustust 10 kopikat pudelilt sisseveo maksust, sellisel viisil, et neist veinidest esimese eest, milliselt praeguse üldise tariifi järgi makstakse 60 kopikat pudelilt, hakatakse maksma 50 kopikat; aga teiselt 50 kopika asemel 40 kopikat pudelilt. Peale selle, peale ülalmainitud veinide maksu-alanduse tehakse 25 protsendine järeleandmine Musta mere sadamates, millise kaudu Champagne veini sisseveo-maksuna hakatakse võtma 37½ kopikat pudelilt, aga Bougognelt 30 kopikat pudelilt. Mõlematel juhtudel see sissevedu peab olema ühtmoodi Venemaa või Prantssumaa laevadel ning vastastikuste alamate arvelt; kuna kui need veinid ei hakka kuuluma sellele või teisele rahvale või tuuakse kohale võõrastel laevadel, siis nad kuuluvad täielikult üldise tariifi alla.

3)Marseille seebile, millist tuuakse Prantsusmaa alamate poolt Venemaa piirkondadesse, tehakse samuti maksude alandamine, nõnda et 6 rubla pealt puudalt, mida senini nad selle eest

maksid, hakatakse maksuma samasugust maksu, millist praegu makstakse sarnastelt Veneetsia ja Türgi seepidelt, s.t. rubla puudalt.

Selle soodustuse vahetuseks, T. M. Kristlikeim Kuningas, lubab:

1) Selleks, et Vene lattu- või sordi-teras, milline on kohale veetud Prantsuse või Venemaa laevadel, kuuluks võrdse maksu alla, millist võetakse või hakatakse võtma enam soodustatud rahvaste raualt.

2) Savipottides searasva sisseveolt, 3) rullides või kärkeades kollaselt ja valgelt vahalt, millist tuuakse Venemaalt, vähendada 20 %, millist võetakse praegu mainitud kaupadelt Prantsusmaal käesoleva tariifi järgi.

Ainiti mõistetakse, et see alandamine leiab aset ainult siis, kui need kaubad tuuakse Venemaa või Prantssumaa laevadel.

Artikkel XIII.

Nii nagu Kõrgete lepinguliste Poolte kavatsus artiklites X, XI ja XII sätestatud kasude suhtes, kaldub ainult mõlemate monarhiate vahelise vahetu kauplemise ja laevasõidu hoogustamisele; siis hakkavad vastastikused alamad kasutama mainitud soodustusi ja väljajätte mitte teisiti, kui tõestades omandiõigust oma kaupadele, vastavas vormis tunnistustega ja mõlemad lepingulised Riigid kohustuvad vastastikuselt avalikustada, kumbki oma poole alamatele range keelu kuritarvitada neid kasusid nimetades end nende laevade ja kaupade peremeesteks, kartuses, et selle või nende, kes sellisel viisil teostavad maksupettuse, lubades võtta oma nime teisele välismaisele kaupmehele, hakatakse toimima selleks puhuks vastastikustes piirkondades asutatud seaduste ning asutuste kogu karmusega.

Artikkel XIV.

Selleks, et tunnistada eriti Venemaale veetavate Prantsuse kaupade päritolu, peab hakkama esitama ettenähtud vormis Prantsusmaal asuvate Venemaa Pea-konsulite Konsulite või Viitse-konsulite poolt välja antud tõendeid; kuid kui aga laev lahkus sadamast, kus ei olnud Venemaa Pea-konsulit, Konsulit või Viitse-konsulit, siis loetakse piisavaks tõendiks selliseid sealse magistraadi või tollipunkti või ka kellegi teise selleks volitatud isiku poolt väljastatud tõendeid.

Venemaa Pea-konsulid, Konsulid või Viitse-konsulid Prantsusmaal võivad sellise tunnistuse või mingi sarnase sertifikaadi väljaandmise eest nõuda vaid ühe rubla, mis on konverteeritud Prantsusmaa vääringusse.

Samamoodi, selleks, et tunnistada Prantsusmaale veetud kaupade Venemaist päritolu, tuleb samuti esitada vastavas vormis Venemaal asuvate Pea-konsulite, Konsulite või Viitse-konsulite poolt välja antud tõendeid või sertifikaate. Kuid, kui laev väljus sadamast, kus ei ole Prantsusmaa Peakonsulit, Konsulit või Viitse-konsulit, peab olema esitatud sealse koha, kust laev väljus, tollipunkti või magistraadi poolt välja antud tõendi.

Mainitud Pea-konsulid, Konsulid või Viitse-konsulid, ei saa sellise vajaliku tõendi või kirjaliku käenduse või siis mingi teise sertifikaadi väljaandmise eest nõuda üle ühe rubla.

Artikkel XV.

Kõrged lepingulised Pooled lepivad kokku, et nende Pea-konsulid, Konsulid või Viitse-konsulid, kaubandusega tegelevad inimesed ja kaupmehed, kes ei naturaliseeru, oleks vastastikuselt mõlemates Riikides vabad makudest ja isiklikest koormistest, millistest vabastatakse või vabastakse tulevikus nendes samades riikides enam soodustatud rahvaste Pea-konsulid, Konsulid või Viitse-konsulid, kaubandusega tegelevad inimesed ja kaupmehed.

Vastastikused alamad, kes Venemaal või Prantsusmaal naturaliseeritakse või kes soetavad väikekodanlase õiguse, peavad kandma võrdseid makse ja koormisi, millistega on koormatud riigi sünni järgsed alamad, kuna nad hakkavad nendega võrdselt neid kasusid kasutama.

Artikkel XVI.

Nii nagu rahvad, kes on Prantsusmaaga seotud kaubandus-traktaatidega, on vabastatud nn. soodustuse õigusest ((droit d'aubaine)), siis Tema Majesteet käsib, et ka Venema alamad ei alluks sellele Prantsusmaal ja järelikult, oleksid vabad mainitud või teisest sellele sarnasest õigusest, millise nime all see ka ei oleks; neil on vabadus oma vallas ja kinnisvarast loobuda, kinkida või teisiti toimida, nende kasuks, kellele soovivad ja mainitud varad, millised jäävad jäärgi peale Venemaa alama surma, tagastatakse ilma vähima takistusega, testamendi või ilma selleta, tema seaduslikele pärijatele, kes elavad Prantsusmaal või mujal, nõudmata, et nad oleksid olnud naturaliseeritud ja ei tee neile selle loovutamise täitmisel mingeid tingimusi või probleeme, millisel ettekäändel neid ka ei tehtaks.

Nad hakkavad samamoodi olema vabastatud taganemisõigusest (Droit de deduction) või mingist teisest sellisest, senini, kuni ei asutata selliseid T. M. Ülevenemaalise Keisrinna piirkondades.

Ülalmainitud pärijad, kes asuvad kohal, aga samuti ka testamendi täitjad, võivad pärandis osaleda, kui vaid nad seaduslikult rahuldavad tavaid, millised on Tema Kristlikeima Majesteedi seadustega ette kirjutatud ja käsutama oma tahte järgi pärandit, milline neile väljastatakse peale seadusega sätestatud, kuid selles artiklis mittemainitud maksude maksmist.

Kuid kui pärijate puudusel või alaealisusel, järelikult, ei saadakse seda õigust kasutada, siis sellisel juhtumil tehakse, selle koha kohtunike käsul, avaliku nootari poolt, koos Venemaa Konsuliliga või Viitse-konsuliga, kui selline seal asub ja kuningliku prokuröri või maksuprokuröri järelevalve all selle pärandi nimekirj; kuid kui seal ei ole Konsulit või viitse-konsulit, siis tuleb kaasata kaks usaldusväärset tunnistajat. Peale selle tegemist antakse pärand üle Konsulile või Viitse-konsulile, aga nende puudumisel, kahele kuningliku prokuröri või maksuprokuröri poolt selleks spetsiaalselt nimetatud isikule, et mainitud omand oleks säilitatud seaduslikele pärijatele või otsestele peremeestele.

Kui aga pärijad on alaealised ja Prantsusmaal ei ole ühtegi nende sugulastest, kes võinuks sel juhtumil võtta enda peale eestkostmise või hoolduse, siis see usaldatakse Venemaa Konsulile või Viitse-konsulile, aga nende puudumisel, kuningliku prokuröri või maksuprokuröri poolt spetsiaalselt nimetatud isikule, kuni selle ajani, kuni surnud sugulased nimetavad eestkostja või hooldaja; kui Prantsusmaal surnud Venemaalase pärandi suhtes toimusid mingid vaidlused, siis surnu vara asupaiga kohtud peavad lahendama tsiviilkohtuasja Prantsusmaa seaduste alusel.

Kuigi venemaalastel on Prantsusmaal kõik prantslastega võrdsed õigused, millised kehtivad omandi suhtes ja seda soetatakse nende samade seaduslike viisidega, olemata kohustatud kuningriigis elamise ajal olema naturaliseeritud; kuid nad ei saa, siiski, välismaalaste suhtes kehtestatud seaduste jõul, olla mingis teenistuses, auametis, omada mõisaid, ega täita avalik-õiguslikke ametikohti, saamata selleks vajalikku patenti, milline oleks ettenähtud viisil registreeritud kuningriigi kõrgemates kohtutes.

Kuigi ülalmainitud droit d'aubaine Venemaal ei eksisteeri, ainiti T. M. Ülevenemaaline Keisrinna, et kõrvaldada selles igasugune kahtlus, lubab lubada kogu oma Keisririigis Tema Kristlikeima Majesteedi alamatele seda selles artiklis sisalduvate sätete suhtes, täielikult ja vastastikuselt kasutada.

Artikkel XVII.

Keelatud kaupade kaudu või mingil teisel viisil tollimaksude maksmise pettuste ärahoidmiseks, Kõrged lepingulised Pooled lepivad kokku vastastikuselt kõiges, mis puudutab

kaubalaevade ülevaatust, kaupade deklareerimist, nende esitamise aega, nende kontrollimise viisi ja üldse kõike, mis puudutab ettevaatusabinõusid, milliseid tuleb ette võtta salakauba ja salakaubavedajate karistamise suhtes, tuleb toimida igas riigis seal eksisteerivate või tulevikus vastu võetavate seaduste, asutuste ja tavade järgi.

Kõigis ülaltäheldatud juhtudes mõlemad lepingulised Riigid kohustuvad ühtmoodi vastastikuste alamatega käituda mitte karmimalt, kui suhtutakse oma enda alamatesse, kes on langenud sarnastesse kuritegudesse.

Artikkel XVIII.

Kui aga Venemaa või Prantsusmaa laevad tormi või end vaenuliku kallaletungi või mereröövlite eest päästes, või siis mingil muul põhjusel hakkavad olema sunnitud vastastikuste piirkondade sadamatesse sisenema; siis nad võivad seal laeva remontida, varuda kõike hädavajalikku ja sõita vabalt merele, olemata allutatud mingile ülevaatusele ega tollimaksude ja sadamasse sisenemise eest maksmisele, välja arvates ainult majaka- ja sadamamaksud, kui nad vaid sel oma nendes sadamates viibimise ajal mainitud laevadelt ei kandnud välja mitte mingeid kaupu, veel vähem, ei lasknud midagi müüki; kuid, kui sellise laeva peremees või ülem otsustab oma kasuks mingid kaubad ära müüa, siis ta on kohustatud tegema seda selle koha, millises ta randus, seaduste, korralduste ning tariifidega kooskõlas.

Artikkel XIX.

Mõlemate lepinguliste poolte sõjalaevad hakkavad omama võimalust vastastikustes piirkondades, olla reididel, jõgedel, sadamates ja kaide ääres, mis avatud sisenemiseks ja väljumiseks, seista ankrus, nii kaua kui neil tarvis, olemata allutatud mingile ülevaatusele, ainult et teostataks seda kooskõlas vastastikustes piirkondades kehtivate üldiste kõlbluse ja garantiini eeskirjadega. Kindlustatud sadamatesse, kus asuvad garnisonid, ei saa nad koos, enam kui viis sõjalaeva, siseneda, omamata selle arvu ületamiseks spetsiaalselt luba.

Nendele sõjalaevadele hõlbustame vastastikes sadamates enda laevade remontimiseks vajalike vahendite hankimist, tarnides käesoleval ajal kehtiva hinna alusel toiduaineid ning joogipoolist ja seda tollimaksude vabalt, samuti nagu ka laeva tarbeid, puitu, köisi ja muud materjali, millist neil tarvis läheb, nende vastastikuste piirkondade arsenalidele kehtiva hinna alusel, kui vaid ainult tungiv riiklik vajadus seda seaduslikult ära ei keela.

Artikkel XX.

Kõrged lepingulised Pooled, selleks, et vältida kõiki probleeme, millisteks annavad põhjust merel või sadamasse sisenemisel saluudi andmise juhtudel erinevad lipud ja ohvitseride aujärkude erinevad astmed, lepiti kokku, et tulevikus ei hakata merel, ega ka mõlemate rahvaste laevade poolt, millised need ka ei ole ja millist auastet ka nende kamandavad ohvitserid ei omaks, sadamatesse sõites teostama mitte mingeid saluteerimisi.

Artikkel XXI.

Mitte mingi ühe lepingulistest Riikidest sõjalaev, ega keegi selle meeskonna liikmest ei saa olla teise Riigi sadamates kinni peetud; nende laevade ülemad peavad otsustavalt tegutsema, et ei anda oma laevadel desertööridele, salakaubavedajatele ega ka mingitele põgenikele, kurjategijatele või pahategijatele mitte mingit varjupaika, ega tekita vähimatki probleemi, kui valitsus nõuab nende väljaandmist.

Artikkel XXII.

Mitte mingi vastastikuste alamate kaubalaev ja mitte keegi selle ekipaazist, ega kaubad ei saa olla kinni peetud teise Riigi sadamates, välistades kohtuliku kinnipidamise või võlgade eest vahistamise, või siis isiklikult teenitud sellel maal kas laeva või kauba peremeeste juhtum või siis laevale tollitariifidega keelatud kaupade laevale võtmine; või siis asjade peitmise, milliseid peidetakse pankrotide tegemiseks või teist võlgnike poolt oma seaduslike laenuandjate kahjuks, või siis teadlikult ärajooksmise soodustamine või kellegi maa- või mereväe desertööri, salakaubavedaja või kellegi teise kellel ei ole seaduslikku passi, varjamise eest; kuna sellised jooksikud peavad olema valitsusele välja antud, samuti nagu ka kurjategijad, kes võisid end mingil laeval varjata; kuid vastastikustes piirkondades hakkab valitsus pöörama erilist tähelepanu sellele, et mainitud laevad ei oleks hädavajalikust ajast kauem kinni peetud.

Kõigil ülaltäheldatud juhtudel, nagu ka isiklike kuritegude puhul hakkab igaüks olema allutatud karistusele selle maa seaduste järgi, millises laev ja selle teenistujad randusid ja nende üle peab olema kohut mõistetud selle koha tavade järgi, kus kuritegu sooritati.

Artikkel XXIII.

Kui madrus jookseb oma laevalt minema, siis ta antakse selle laeva peremehe või laevniku, millise juurde ta kuulub, nõudmisel välja, aga mässu puhul laeva peremees või laevnik võib nõuda relvastatud abi, millist vastastikuste piirkondade valitsus peab kõrvalekaldumatult osutama, et viia mässajad oma ametikohustusi täitma, samuti nagu ka kõiki temale vajalikke vahendeid, et jätkata ohutult ning peatumatult oma teekonda.

Artikkel XXIV.

Ühe Kõrgetest lepingulistest poolte laevad ei saa olla mitte mingil ettekäändel sõja ajal sunnitud olema teise poole laevastikes või eskaadrites, ega võetud mingeid vedusid teostama.

Artikkel XXV.

Venemaa või Prantsusmaa laevad samuti nende ekipaazid, nende madrused, aga ka pärismaalastest reisijad või Välsriigi alamad, hakkavad omama vastastikustes piirkondades igasugust abi ja kaitset, millist ainult võis oodata sõbralikult Riigilt ja keegi neist mainitud laevade juurde kuuluvast personalist, ega reisijad ei saa olla nende tahte vastaselt võetud teise Riigi teenistusse; ainiti ei saada piirduda selle viimase vabadusega kummagi kahest lepingulisest Riigist alamad, kes hakkavad asuma teisele kuuluval laeval, milliseid alamaid nad võivad alati tagasi nõuda.

Artikkel XXVI.

Kui üks Kõrgetest lepingulistest Pooltest hakkab sõdima teiste riikidega, teise lepingulis Riigi alamad, vaatamata sellele, võivad takistamatult teostada oma laevasõitu ja kauplemist nende samade riikidega, ainult et nad hoiduksid nende varustamisest keelatud kaupadega, milliseid hiljem nimeliselt mainitakse.

Tema Kristlikeim Majesteet võtab rahuldusega käesoleval juhtumil seda oma eeskirjade täieliku vastavuse väljendamisega nendega, milliseid T. M. Ülevenemaaline Keisrinna suvatses avalikustada oma 28 veebruaril 1780 aastal neutraalsete rahvaste julgeoleku ja kaubanduse kasuks tehtud deklaratsioonis.

Artikkel XXVII.

Seetõttu Kõrged lepingulised Pooled kohustuvad, mingi Riigiga sõja puhul, järgima väga täpselt põhimõtteid, millistele on rajatud neutraalsete rahvaste kauplemise ja kaubandusliku meresõidu õigused ja nimelt järgmiseid nelja seadusesätet:

1)Et neutraalsed laevad saaksid vabalt ujuda ühest sadamast teise ja ka sõdivate randade lähedal.

2)Et kaubad, millised kuuluvad sõdivate Riikide alamatele, oleksid vabad neutraalsetel laevadel, välistades keelatud sõjalised kaubad, nii nagu neid hiljem täheldatakse.

3)Selleks, et määratleda seda, mis võib tähistada blokeeritud sadamat, peab selliseks lugema seda, milline piiratakse sisse sellise arvu laevadega, milline on proportsionaalne selle koha jõule ja millised viiakse selle niivõrd lähedale, et sellesse sisenemise puhul eksisteerib ilmselge oht.

4)Et neutraalseid laevu ei saaks peatataks teisiti, kui õiglastel põhjustel ning ilmselgel tegevusel, et nende üle oleks mõistetud viivitusega kohut, et kohtumenetlus oleks alati ühetaoline, kiire ja seaduslik ja et alati neile, kes olid seejuures süütult kahju kannatanud, peale nende tehtud kahjude hüvitamist, oleks lipule tekitatud ülekohtu eest antud täielik rahuldus.

Artikkel XXVIII.

Nende eeskirjade tagajärjel Kõrged lepingulised Pooled kohustuvad vastastikuselt, juhtumil, kui neist üks hakkab pidama sõda mingi teise Riigiga, mitte kunagi rünnata vaenulikke laevu, millised asuvad tema Liitlasriigi kallastest kahurilasust kaugemal. Nad kohustuvad samuti vastastikku pidada täielikku neutraalsust temale kuuluvates sadamates, kaide ääres, lahtedes ning teistes vetes, milliseid mõistetakse suletud vete nime all.

Artikkel XXIX.

Keelatud sõjaliste kaupade all mõistetakse tulirelvi, kahureid, muskette, relvi, mortiire, paugutid, pommid, granaadid, püssirohu sukad, tõrva kettad, suurtükkide alused, hargid, sidemed, püssirohi, süütenõör ((taht)), salpeeter, kuulid, täägid, mõõgad, kiivrid, soomusvestid, hellebardiid, odad, püstolite kabuurid, rakmed, sadulad, päitsed ja kõik sarnased tööriistad ja varustus, milliseid sõjavägedes kasutatakse. Sellest kõigest arvestatakse välja laeva ja selle ekipaazi kaitseks vajalikud esemed.

Kuid kõik asjad ja kaubad, milliseid ei ole selles artiklis nimeliselt mainitud, hakkavad olema vabad ja võivad takistamatult veetuks ega saa kunagi olla loetud sõjalise või laevade varustusega laadituks ja järelikult, olla konfiskeeritud.

Artikkel XXX.

Kuigi Artikkel XXIX on sõjalised keelatud kaubad nõnda selgelt märgistatud, et kõik selles mitte nimetatud peab olema igasugusest vallutamisest täiesti vaba ja ohutu; ainiti Kõrged lepingulised Pooled, soovides kõrvaldada selles suhtes oleva igasuguse kahtluse, otsustasid selle hüvanguks, et neist ühe sõja puhul ükskõik mingisuguse riigiga, teise lepingulise Riigi alamad, kes jäävad selles sõjas neutraalseteks, võiksid vabalt osta ja ehitada oma arvel ja üks-kõik millisel ajal, sellise hulga laevu, kuipalju tahetakse teise lepingulise Poolega sõdivates piirkondades, ilma et see pool tekitaks igasuguseid raskusi, kuid sellise arvestusega, et mainitud laevad oleksid varustatud, et tõestada neutraalse Riigi alamate seaduslikku omandit, kõigi vajalike kirjalike tõenditega.

Artikkel XXXI.

Kui üks kahest lepingulistest Riikidest hakkab sõdima mingi teise riigiga, siis tema sõjalaevad või era-armatootid omavad õigust vaadata üle kaubalaevu, millised kuuluvad teise lepingulise Riigi alamatele, milliseid nad kohtasid ilma konvoita oma teel, ranna lähedal või

avamerel; kuid nii nagu nimelt neil viimastel on keelatud sel juhtumil visata merre mingeid pabereid, nõnda ka mainitud sõjalaevadel või armatooridel on väga täpselt ette kirjutatud, mitte kunagi ligineda neile kaubalaevadele lähemale kui poolele suurtükilasu kaugusele; aga et hoida ära igasugust korratust ja vägivalda, Kõrged lepingulised Pooled leppivad kokku, et esimesed ei tohi mitte kunagi saata kaubalaevale oma paatides üle kahe või kolme inimese, et tutvuda passide ja meresõidu-paberitega, milliselega kinnitatakse mainitud kaubalaevade omandit ja veost; selleks, et veelgi paremini hoida ära kõiki juhte, Kõrged lepingulised Pooled nõustusid vastastikuselt saatma kinnituste ja meresõidu-paberite vormid ning lisama need näidised ratifitseerimiskirjadele.

Kuid kui need kaubalaevad hakkavad olema konvoeeritud ühe või mitmete sõjalaevade poolt, siis konvoi ülema ohvitseri lihtne avaldus sellest, et neil laevadel ei ole mitte mingeid keelatud sõjalisi kaupu, peab olema piisav, et mitte mingit ülevaatus ei tehtaks.

Artikkel XXXII.

Kohe kui, olles tutvunud merel kohatud kaubalaevade tõenditega või kuulunud ära konvoid juhtiva ohvitseri sõnalise kinnituse, osutub, et nad ei ole koormatud keelatud sõjaliste kaupadega, siis nad võivad siis kohe vabalt oma teekonda jätkata.

Kuid vaatamata sellele, need kaubalaevade suhtes kasutatakse Sõdiva Riigi sõjalaevade või armatooride poolt vägivalda või tehakse mingit kahju, siis nende viimaste ülemad peavad kogu neile tekitatud kulude ja kahju eest isiklikult ja oma nimel vastutama, aga peale selle ka selle solvangu eest, millist tekitati lipule, täieliku rahulduse.

Artikkel XXXIII.

Kui aga ühel kaubalaeval leitakse sellise merel tehtud ülevaatus käigus keelatud sõjalisi kaupu, siis ei lubatamainitud laeval luuke eest murda, ega avada mingeid kaste, kohvreid, paunu, kaubapalle või tünne, ega midagi kohalt ära nihutada. Kuid laevnik võib, kui ta seda arukaks peab, anda koheselt tema vallutajale välja keelatud sõjalised kaubad, kes peab olema rahul selle vabatahtliku loovutamise ja tegeostamata laeva ja selle teenistujate suhtes mingit kinnipidamist, ülekohut või ähvardusi, lubab sellel siis oma teekonda vabalt jätkata. Kui aga ta ei soovi sellele laaditud keelatud sõjalisi kaupu välja anda, siis tema vallutajal on vaid õigus saata ta sadamasse, kus tema asi vaadatakse selle koha seaduste ja kohtutavade järgi, Admiraliteedis kohtunike ees läbi; peale selle suhtes tehtud otsust, võidakse ära võtta ainult need kaubad, millised tunnistati sõjaliseks salakaubaks aga kõik teised asjad, milliseid ei ole loetletud Artikkel XXIX, antakse õieti tagasi, millistest seejuures ei lubata midagi, kulutuste või karistuse ettekäändel, kinni pidada.

Sellise laeva omanik või tema asendaja ei ole kohustatud tahte vastaselt ootama ära lõpplikku kohtuotsuse tegemist ja ta võib vabalt oma laeva, meeskonna ja oma alles jäänud kaupadega merele sõita, andnud vabatahtlikult ära keelatud sõjalised kaubad, millised ta laeval olid.

Artikkel XXXIV.

Ühe Kõrgetest lepingulistest Pooltest teise riigiga sõdimise juhtumil, tema vaenlase alamad, kes hakkavad asuma lepingulise Riigi, milline on selles sõjas neutraalne, teenistuses, või neist need, kes naturaliseeritakse või saavad tema piirkonnas väikekodanlase õiguse, isegi ka sõja ajal, hakkavad teise sõdiva poole poolt olema peetud ja võetud võrdselt neutraalse Riigi pärismaiste alamatega, tegemnate neil vähimatki vahet.

Artikkel XXXV.

Kui aga Kõrgete lepinguliste Poolte laevad satuvad vastastikuste riikide randade lähedal madalikule või sõidavad karile, siis osutatakse neile kõik-võimalikku abi ja toetust, seda nii laeva ja kaupade kui ka meeskonda moodustavate inimeste suhtes. Sel juhtumil peab kiiresti teavitama selle rahva Konsulit või Viitse-konsulit, kellele kuulub avariiline laev ja temale või tema agendile tuleb teha ülesandeks järelvalve teostamine päästetööde üle; aga kus ei ole Konsulit või Viitse-konsulit, seal peavad maiitud päästetööde üle jälgim selle koha teatud ülemad ja nad peavad käituma kõiges niimoodi nagu see oleks juhtunud selle maa alamateg, nõudmata midagi, peale kulude ja maksude, millist võetakse neilt viimastelt sarnasel juhtumil nende endi kallastel; mõlemate poolte poolt hakatakse jälgima suurima tähelepanuga, et iga karidelt või madalikult päästetud laeva asi oleks õieti seaduslikule omanikule tagastatud.

Artikkel XXXVI.

Kohtuasjad ja teised tsiviilasjad, millised puudutavad vastastikuseid kauplevaid alamaid, hakkavad olema käsitletud ja otsustatud üleriigilistes kohtutes, milliste kompetentsis asuvad rahvaste kaubandusasjad, millistega Kõrged lepingulised Pooled omavad kaubandus-traktaate. Need kohtud hakkavad neile osutama seadustele ja kohtu-tavadele vastavat kiiremat ja täpsemat õigusmõistmist, millised on ettekirjutatud mainitud kohtutele. Vastastikused alamad võivad volitada nende asju ajama kedagi advokaatidest, prokuröridest või nootaritest, keda heaks arvavad, kui ainult nad oleksid valitsuse poolt tunnustatud.

Artikkel XXXVII.

Kui Venemaa ja Prantsusmaa kaupmehed hakkavad kirjutama vastastikustes tollides oma lepinguid või oma ärikontori ametnikke, ekspediitorite ja teiste nende poolt kasutatavate inimeste kaudu kaupu ostes ja müües kaupleva, tollipunktides, millistes neid lepinguid hakatakse registreerima, peavad tähelepanelikult vaatama, kas lepingulised omavad oma käendajate arvelt nende poolseid käske või volitusi ettenähtud vormis, millisel juhul mainitud käendavad hakkavad vastutama selle eest nii täpselt, justkui nad ise oleks isiklikult kokku leppinud. Kuid kui need kontoritöötajad, ekspediitorid ja teised mainitud kaupmeeste poolt kasutatud inimesed ei ole varustatud piisavate käskude või volitustega, siis ei tohi uskuda nende sõnu; ja kuigi tollipunktid peavad selles suhtes neid kontrollima, ainiti lepingulised, vaatamata sellele, on kohustatud ise oolema ettevaatlikud, et tingimused või lepingud, milliseid nad omavahel sõlmivad, ei ületaks usalduskirju või volitusi, millised on antud kaupade peremeeste poolt, kuna need viimased vastutavad ainult asjade ning hinna üle, milline on märgitud nende volitustes.

Artikkel XXXVIII.

Kõrged lepingulised Pooled kohustuvad vastastikuselt andma vastastikustele alamatele kõikvõimalikku abi, nende vastu, kes ei täida lepingu kohustusi, millised on sõlmitud ja registreeritud seadusega ja traditsioonidega sätestatud korras ja valitsus mõlematelt pooltelt kasutab vajadusel vajalikku võimu, selleks, et sundida kostjaid nende kohtade kohtusse ilmuma, millises need lepingud on sõlmitud ja registreeritud ja sundida neid täpselt ja täiuslikult täitma kõike seda, mis on neid sätestatud.

Artikkel XXXIX.

Vastastikku hakatakse võtma kõiki ettevaatusabinõusid, et prakeerimine oleks usaldatud inimestele, kes on tuntud nende teadmiste ja aususe poolest, et kaitsta vastastikuseid alamaid kehva kauba ja võlts-pakendi eest. Ja iga kord, kui leitakse prakeerijate või selle teostamiseks määratud

inimeste suhtes piisavaid pettuse, võltsingu või hooletuse tõendeid, siis nad peavad vastutama isiklikult ja oma varaga ning nad on kohustatud rahuldama nende poolt tekitatud väljaminekud.

Artikkel XL.

Prantsusmaa kaupmehed, kes elavad või asuvad Venemaale elama, võivad nüüd ja tulevikus maksta nende poolt ostetud kaupade eest selle sama Venemaal käibel oleva rahaga, millist nad saavad nende poolt müüdud kaupade eest, kui-siis lepingutes või tingimustes, millised on tehtud müüja ja ostja vahel, otsustatakse sellele suhtes teisiti. See-sama peab laieneda vastastikuselt ka Venemaa kaupmeeste üle, kes elavad või astuvad elama Prantsusmale.

Artikkel XLI.

Vastastikused alamad hakkavad oma viibimise kohtades omama sellises keeles, millises nad soovivad, täielikku kauplemise raamatute pidamise vabadust, millise suhtes ei saa neile miskit ette kirjutada; ja seetõttu ei tohi mitte kunagi neilt nõuda oma arve- ja kauplemisraamatute esitamist, kui vaid siis nende õigustamiseks pankroti või kohtuasja juhtumil. Kuid ka sellel viimasel juhtumil hakkavad nad olema kohustatud esitama ainult neid artikleid, milliseid on tarvis asja selgitamiseks.

Artikkel XLII.

Kui aga Venemaa Prantsusmaal elav alam või Prantsusmaa Venemaal elav alam pankrotiseerub, siis laenuandjad peavad hakkama küsima selle koha magistraadi või kohtuvõmu määrata käendajate võlgade maksmist, kellele antakse pankroti teinud isiku teenistus, raamatud ja paberid. Vastastikused Konsulid või Viitse-konsulid võivad asuda neis asjades vahendajaks kui puuduvad oma rahvuse laenuandjad ja võlgnikud, ootuses, seni kuni nad ei esita oma volikirju ja neile antakse ärakiri aktidest, milliseid võib vaja minna nende Valitseja alamatel, selleks, et nad võiksid saata nende neile selle kohta andmeid.

Need laenuandjad võivad samuti omavahel ühineda et teha neile vajalikke korraldusi, millised puudutavad mainitud võlgade tasumist. Neil koosolekutel kogu võlgades summast kahele-kolmandikule pretendeerivate laenuandjate hääl hakkab omama alati eelistust teiste ees ja teised laenuandjad peavad esimeste otsusele alluma.

Kuid mis puudutab vastastikuseid alamaid, kes on naturaliseeritud, või kes soetasid väikekodanlase õigused teise lepingulise Riigi piirkondades, nemad pankroti juhtumil, allutatakse selle maa seadustele ja asutustele ning otsustele, kus nad on naturaliseeritud.

Artikkel XLIII.

Prantsusmaa kaupmehed, kes elavad või asuvad Venemaale elama, võivad ehitada, osta, müüa ja rentida maju kõigis Keisririigi linnades, millised ei ole selle ülemaaliste privileegide või väikekodanlaste õiguste vastu. Kõik majad, millised kuuluvad Prantsusmaa kaupmeestele ja milliseid nad omavad S-Peterburis, Moskvast ja Arhangelski linnas, Hersonis, Sevastopoolis ja Fedossias, vabastatakse igasugusest sõjaväe paigutusest kuni selle ajani, kuni need neile endile kuuluvad ja nad ise neis elama hakkavad; kuid ei vabastata sõjaväele eluruumi andmisest ja ametikohustest, millised on ette kirjutatud neile kohtadele, majad millised on nende poolt antud üürile või siis ka nende poolt üüritud. Prantsusmaa kaupmehed võivad samuti asuda elama teistesse Venemaa Keisririigi linnadesse; kuid majad, millised on nende poolt ehitatud ja ostetud, ei hakka kasutama vabadusi, millised on annetatud ainult kuuale ülalmainitud linnale.

Ainiti, kui T. M. Ülevenemaaline Keisrinna suvatseb edaspidi teha üldise otsuse sõjaväele korteri andmise kohustuse asendamise rahalise kohustusega, siis ka Prantsuse kaupmehed, kõrvuti teistega, peavad sellele korraldusele alluma.

Tema Kristlikeim Majesteet kohustub vastastikku lubama Venemaa kaupmeestele, kes elavad või kes asuvad elama Prantusmaal, samasuguseid vabadusi ja kasusid, millised on otsustatud käesoleva artikliga Venemaal elavate prantslaste kasuks ja kõigis nendes samades ülalesitatud tingimustes, nimetades linnad: Pariis, Rouen, Bourdeaux, Marseille, Cette ja Toulon, selleks, et Venemaa kaupmehed võiksid kasutada samasuguseid soodustusi, millised on lubatud Prantsusmaa kaupmeestele S-Peterburis, Moskvas, Arhangelskis, Hersonis, Sevastoopolis ja Feodossias.

Artikkel XLIV.

Kui ühe lepingulise Riigi alamad soovivad asuda ümber teise lepingulise Riigi piirkondadesse, siis nad võivad seda teha vabalt, kui vaid seda soovivad, ilma, et selleks tehtaks mingeid valitsuse poolseid takistusi, milline varustab nad ettekirjutatud ettevaatusabinõudega, riigist väljasõiduks tavaliste passidega ning vabalt vedada välja nende poolt kaasatoodud või soetatud vara, olles rahuldanud kõik nende poolsed võlad, ja maksnud ära selle maa, millest nad kavatsevad ära sõita, seadusega, määrustega ja korraldustega sätestatud maksud.

Artikkel XLV.

Aga selleks, et enam edendada mõlemate rahvaste kaubandust, on lepitud kokku, et juhtumil, kui puhkeb Kõrgete lepinguliste Poolte vahel sõda (Jumal hoidku selle eest!) anda, peale sõja kuulutamist, mõlemalt poolelt, äärmisel juhul vastastikustele kauplevatele alamatele, et koguda, ära viia või müüa nende teenistus või kaubad, ja et nad saaksid sõita ära sinna, kuhu nad soovivad; aga kui neilt võetakse midagi ära või kirjutatakse üles sõja ettekäändel nende Valitsejaga või kui neile ühe aasta kestel tehakse mingi ülekohus vaenuliku Riigi valdustes, siis sellisel juhul antakse neile täielik ja täiuslik rahuldus. Seda sama mõistetakse ka vaenuliku Riigi teenistuses asuvate vastastikuste alamate suhtes, kellest nendel ja teistel lubatakse riigist ära sõita, kui vaid nad on ära maksnud oma võlad ja enne oma ärasõitu korraldada oma tahte ja võimaluste järgi seda vara, millist nad ei suutnud maha müüa, aga samuti neil olevaid teisi kohustusi, milliseid võlgnikud peavad rahuldama täpselt samuti, justku suhete katkestamist ei oleks olnud.

Artikkel XLVI.

Käesolev sõpruse- ja kaubandustraktaat hakkab kehtima kaksteist aastat ja kogu selle aja kestel kõik selle sätted peavad mõlemate poolte poolt olema pühalt järgitud. Kuid nii nagu Kõrged lepingulised Pooled soovivad ühtmoodi jätkata ka igavesti sõpruse ja kaubanduse liite, millised on nüüd sõlmitud, nii nende, kui ka nende vastastikuste alamate vahel; siis jätavad enesele enne selle lepingu tähtaja möödumist kas jätkamise või uue lepingu sõlmimise ettepaneku tegemise õiguse.

Artikkel XLVII.

T. M. Ülevenemaaline Keisrinna ja Tema Kristlikeim Majesteet kohustuvad käesolevat traktaati ratifitseerima ja selle heas ja ettenähtud vormis olevad ratifitseerimiskirjad vahetama kolme kuu pärast, lugedes selle allkirjastamise päevast, aga kui võimalik, siis ka varem.

Selle tunnistuseks jne.

See juhtus Sankt-Peterburis, 31, detsembril 1786 aastal ((11. jaanuaril 1787 aastal.).

(L.S.)Comte Jean. (L.S.)Louis Philippe (М.П.)Гр. Иванъ (М.П.)Лудов. Филиппъ

d'Osterman Comte de Segur. Остерманъ. Гр. Серюръ.

(L.S.)Comte Alexandre (М.П.)Гр. Александръ

De Worontzow.
(L.S.)Alexandre Comte
De Bezborodko.
(L.S.)Arcadi de Morcoff.

Воронцовъ.
(М.П.)Гр. Александръ
Безбородко.
(М.П.)Аркадий Морковъ.

*****

Nr.487.

1801 a. 9. (21) märts.Vene sõjavange puudutav Pariisi konventsioon.

((1801 г., марта 9-го (21-го). Парижская конвенция относительно русскихъ военнопленныхъ.))

((F. Martensi kommentaar.)).

Versailles õukond oli Venemaaga kaubandus-traktaadi sõlmimisega väga rahul. Venemaaga XVII sajandil diplomaatiliste suhete loomisest täiesti algusest peale, Prantsusmaa püüdis kõrvalekaldumatult vene rahvaga kaubakäibe arendamisele ning kommerts-traktaadi sõlmimisele. Ainult krahv Seguril õnnestus see raske ja sajandeid nõudnud ülesanne lahendada. Prantsusmaa valitsus väljendas oma võimekale esindajale Venemaa Õukonna juures elavaimat tänu. Keisrinna Katariina II tegi ta õnnelikuks oma armulikuse märkidega ja ta võttis tema isegi endaga kaasa oma jaanuaris 1787 aastal toimunud tuntud ringsõidule Venemaa Lõuna-kubermangudesse.

Sellistel asjaoludel Keisrinna Katariina II pidas endal olevat õigust arvestada uute poliitiliste probleemide juhtudel Prantsusmaa tegusale abile. Võimaldades Prantsusmaa kaubandusele, eriti Venemaa Musta mere sadamates, erilised soodustused ja mugavused, Keisrinna sidus Prantsusmaa huvid Mustal mere randadel ja Kagu Euroopas rahu säilitamisega. Taganud Prantsusmaa kaubandusele täpsemalt, veinide Venemaale veol soodus-tingimused, Katariina II oletas põhjendatult, et nüüdsest Prantsusmaa ise hakkab tagasi hoidma Türgi Venemaa vastast sõjakat õhinat.

See arvestus osutus üldiselt õigeks. Kui 1787 aastal puhkesid uued Venemaa ja Türgi vastased erimeelsused, Versailles õukond kirjutas oma Porta juures asuvale esindajale ette toetada Venemaa seaduslikke nõudmisi ja et peatataks Sultani väljakutsuvad ning ohtlikud sammud. Krahv Montmorin saatis Simolinile instruksiooni, milline oli antud temale, kuninga nimel, Prantsusmaa saadikule Konstantinoopolis, hertsog Choiseul-Gouffierile, millises oli viimasele ette kirjutatud teha uusi katseid, et viia Porta Venemaa suhtes enam rahumeelsetele tunnetele. Seejuures hertsog Choiseul-Gouffierile oli kästud kategooriliselt kuulutada Portale, et kui ta annab voli oma Venemaa vastasele vaenulikkusele ja alustab tema vastu sõda, Prantsusmaa ei kavatse siis temale mingit abi anda. (Донесение Симолина от 21-го сентября (2-го октября) 1787 года).

«Ma saan lisada», kirjutas Simolin selles raportis, „positiivse teadmise alusel, et , võib olla, Prantsusmaa õukond ei omanud mitte kunagi selliseid sõbralikke tundeid meie õukonna suhtes, kui käesoleval ajal. Toimus täielik muudatus vaadetes, tunnetes ning tegudes. Keisrinna näeb millist kasu siit võib ta oma huvides saada“.

Ainiti Prantsusmaa jõuetus Porta juures tuli ilmsiks üpris varsti, kui Türgi kuulutas Venemaale sõja. Siis oli Prantsusmaa kaubandusele Mustal merel antud, Musta mere sadamate sulgemise tõttu, Venemaa valitsuse korraldusel, üpris tunnetatav löök. Krahv Segur isegi protesteeris sellise meetme vastu, viidates mitte just äsja sõlmitud kommerts-traktaadile. Kuid Viitse-kantsleril ei olnud raske seda argumentatsiooni ümber lükata, viidates sõjale, milline asjaolude jõul katkestab rahuaja kaubakäibe seal, kus toimuvad sõjategevused.

Sarnast jõuetust väljendas Prantsusmaa, kui Keisrinna Katariina II pöördus krahv Seguri poole palvega peatada Rootsi kuningas Gustav III Venemaale kallale tungimine. Tõsi, Simolin

raporteeris Pariisist, et Versailles õukond tunnistas Rootsi kuninga hulluks ja et Prantsusmaa kuningas soovib Gustav III energiliselt, Venemaa vastast sõda alustades, mitte riskima oma trooniga. Vähe sellest: krahv Montmorin tunnistas Venemaa Keisrinna piiramatut õigust kirjutada Rootsi kuningale ette üks-kõik milliseid rahu tingimusi. (Донесения Симолина от 23-го июня (4-го июля) и 21-го июля (1-го августа) 1788 года).

Seejuures Gustav III, ootamata ära S-Peterburgi saadetud ultimaatumile antud vastust, kuulutas Venemaale sõja ja ründas Venemaa laevastikku, pööramata mitte mingit tähelepanu Prantsusmaa headele nõuannetele. Vähe veel: Versailles õukond oli sunnitud tunnistama, et Rootsiga sõlmitud Liidu-traktaadi täitmiseks, ta maksis temale Venemaa vastu sõja pidamiseks subsiidiumit. Viitse-kantsleril oli täielik alus öelda krahv Segurile, et sellisest täitmisest ei saa juttugi olla, kuna Rootsi ei kuuletunud Prantsusmaa mõistlikele nõuannetele ja seepärast oli viimasel Rootsi kuningale mitte-maksmise õigus.

Nii, nagu Türgi, kui ka Rootsi küsimustes Versailles õukond ilmutas jõuetust ning kahepalgelisust. Seepärast Keisrinna Katariina II silmis Prantsusmaa jäi üha enam ja enam ilma oma tähendusest Euroopa poliitika asjades.

Sellisele veendumusele pidi Keisrinna viima samuti Versailles õukonna käitumine Hollandi asjades. Oktoobris 1788 aastal Keisrinna kirjutas Simolinile, et ta justkui enda poolt, õhutas Versailles õukonda sekkuma Hollandi asjadesse, et tegutseda Inglismaa ja Preisima eesmärkide vastaselt, millised taotlesid selle riigi täielikku orjastamist.

„Teie püüdke seepärast“, kirjutas ta Simolinile, „kasutada ära kõiki juhuseid, et veenda krahv Montmorinit ja teisi olulisi ja asjades osalevaid inimesi, et nad Hollandi asjades kõrgendaks oma tooni Londoni ja Berliini õukondadega suheldes, kes uhkustades oma ülemlusega Prantsusmaa arvelt soetatud mainitud vabariigi üle, ei tagane muidugi ja levitavad kõikjal, seda Versailles õukonna kahjuks ning hukkamõistuks“.

Kui Venemaa saadik „omalt poolt“ andis Prantsusmaa ministrile nõu täita Keisrinna soovi, krahv Montmorin nõustus täielikult sellise soovi põhjendatusega ja lubas seda täita. Vähe veel: tal ei olnud raske mõista selles asjas hukka oma eelkäia „iseloomu“ ning isegi „ara“ poliitika. Ainiti krahv Montmorin ei teinud midagi, et parandada oma eelkäia vigu ja Prantsusmaa prestiižile oli antud samuti ka Hollandis tunnetatav löök.

Lõpuks, sündmused, millised eelnesid suurele Prantsusmaa revolutsioonile ja mis paljastasid Prantsusmaa sisemise laostumise, pidid saatuslikult kajastuma ka selle riigi rahvusvahelisel prestiižil. Simolini raportid olid täis teateid Prantsusmaal järkjärguliselt arenevast revolutsioonilisest liikumisest ja need väärivad igasuguse selle ajajärgu ajaloolase erilist tähelepanu. On tähelepanuväärne, kui heatahtlikult suhtusid Prantsusmaa ministrid esialgu Prantsusmaa revolutsiooni ettekuulutustesse. Kui kuninglikud dekreedid hakkasid olema protestitud parlamentide poolt, kui trahvahulgad hakkasid piirama kohtukohtasid, kuidas jõuk karistamatult hakkas solvama kuningliku perekonna liikmeid ja isegi kuningat, krahv Montmorin rahustas Venemaa saadikut, veendes teda, et „meie maal sellised sündmused ei kutsu esile mingeid kartusi“.

(Донесение Симолина от 13-го (24-го) августа 1787 г.).

Juba novembris 1788 aastal krahv Montmorin jätkas Venemaa saadiku veenmist, et mõne kuu pärast, „1789 aasta suveks“, kogu Prantsusmaa rahvas rahuneb ja taastab endise jõu ning tähenduse!

Seejuures, tegelikult Prantsusmaa revolutsioon sammus hiiglaslike sammudega edasi oma lõpliku eesmärgi poole: *ancien regime* ((vana korra)) purustamisele ja kuninga trooni kukutamisele. Kui kuningas Louis XVI oli sunnitud kokku kutsuma notaablite kogu, Katariina II märkis õiglaselt oma sekretär Hrapovitskile, et see on selline ettevõtmine, milline igapähe ei õnnestu. Kuid igal juhul Prantsusmaa rahva riigi siseelu sündmused 1787 aastal ja järgmistel aastatel tõid ilmsiks Prantsusmaa riigi organismi täieliku korratusse langemise ja seejuures, halvas Prantsusmaa valitsuse igasuguse initsiatiivi rahvusvahelise poliitika valdkonnas.

Kui võtta arvesse kõiki ülalmainitud asjaolusid, siis saab täiesti selgeks, miks Venemaa ja Prantsusmaa vahelised liidu-traktaadi sõlmimise läbirääkimised lõppesid täieliku ebaeduga. Need läbirääkimised kestsid 1788 ja 1789 aastal ja ei saavutanud miskit tulemust.

Selles küsimuses kuulub algataja au Versailles õukonnale, milline käskis krahv Seguril teha franko-vene traktaadi sõlmimiseks formaalne ettepanek. Krahv Segur võttis selle asja, tänu oma lähedusele vürst Potemkinile, erakordselt tuliselt käsile, ning tal oli kindel lootus edu saavutamiseks.

Ainiti, üpris varsti selgus salajane eesmärk millist Versailles õukond järgis, tehes oma ettepaneku: ta soovis teada, milliseid eesmärke peab silmas Keisrinna Ottomani Impeeriumi arvel, milliseg ta sõdis? Prantsusmaa valitsust huvitas vä'ga küsimus: kas Keisrinna kavatses peale Türgiga peetud edukat sõda viia ellu oma Konstantinoopolis Bütsantsi keisrite trooni taastamise kava, millise troonil suurvürst Konstantin Pavlovitsi kui selle Keiser? Versailles õukond oletas, et liidu-traktaadi artiklite arutamise ettekäändel, saab välja selgitada Keisrinna Katariina II tõelised eesmärgid Ottomani Impeeriumi jaiotamise suhtes. Tõstatanud sellisel viisil küsimuse liidust, Versailles õukond võis saada ainult põiklevaid vastuseid mitte-tagasihoidlikele küsimustele, ja lõpuks, kutsuda esile Katariina II otsustava Prantsusmaaga liitu astumisest keeldumise.

Simolinile antud 5. veebruari 1788 aasta instruksioonis on üpris selgelt väljendatud Venemaa vaatepunkt Prantsusmaaga liidule. Keisrinna tunneb väga kaasa sellise liidu ideele ja kirjutab: „Meie näeme erilise rahuloluga, et selle tõe kuulutamine, millises on mõlemad pooled mingist ajast veendunud, et Venemaa ja Prantsusmaa asuvad vastastikuselt sellises õnnelikus olukorras, et on pigem teine-teisele armastusväärne, kui siis üks teisele mingi kahju või segadus tekitada võib“.

Ainiti, kui Versailles õukond soovib edaspidi teada saada Venemaa kavatsusi ja sihte sõja ja tulevase rahu suhtes, siis Keisrinna ei olnud võimalik sellist soovi täita, kuna Venemaa vastu algatatud „barbarite ja kogu kristluse vaenlaste“ sõda veel jätkub, ei saa midagi selle kohta öelda, mis tuleb. Kui 1779 ja 1783 aastatel Keiserlik valitsus väljendus avameelselt Versailles õukonnale, siis seda sai siia öelda asjaolude ning aja tõttu. Nüüd, nende vahelise sõpruse ajal on avameelsus veel enam loomulik, kui see oleks olnud võimalik. Kuid ei „olemus ise, ega asjade seis“ ei luba avameelitsemist. Miskit ei ole teada.

Vastupidi, Keisrinna arvates, nüüd võib kuningas väljendada oma eesmärke ja kavatsusi käesoleva sõja suhtes ja selle tagajärgede üle. Ainiti, liidu-traktaadi sõlmimist ikkagi ei toimunud. Olid nii teisejärgulised kui ka peamised takistused. Esimeste hulka on tarvis lugeda lepinguliste riikide soov kaasata liiduga Austria ja Hispaania. Viimane keeldus sellest täiesti, aga teine seadis tingimusi, milliseid Versailles õukond tagasi lükkas. Peamisteks takistusteks tuleb arvata, eelkõige, Prantsusmaa nõudmist eelnevalt teada saada tulevase Venemaa ja Türgi vahelise rahu tingimusi. Lõpuks, Prantsuse revolutsiooni äiksepilved hakkasid tõusma ka Prantsusmaa valitsuse kohale ja tekitasid seal sellist hirmu ja kartust tuleviku pärast, et franko-vene liidu idee pidi ära langema juba asjaolude enese survele.

Lõpuks, 1789 aasta märtsis sai krahv Segur oma valitsuselt liidu-traktaadi sõlmimise suhtes lõpliku instruksiooni, millise kava oli juba valmis ja see koosnes 14 artiklist*)-

*)Rambaud. Recueil, II, p. 464.

Krahv Montmorin luges Simolinile selle instruksiooni ette ja viimane leidis, et selles sisaldub „lihtsus, tõe ja väärikas avameelsus Prantsusmaa sisemise olukorra suhtes“. (Донесение Симолина от 7-от (18-го) марта 1789 года.).

Saadud käskude täitmiseks ilmus krahv Segur Viitse-kantsleri., krahv Ostermanni juurde ja selgitas, et nii nagu Hispaania „hoidis kõrvale mingitesse uutesse liitusesse astumisest, hoides ainiti alal oma vana Prantsusmaaga loodud suhete süsteemi, siis Tema Kristlikeim Majesteet, nähes et seda asja ei saa täies mahus ellu viia, loeb paremaks selle liidu sõlmimise edasilükkamist, kuni mõlemate keiserlike õukondade ja Porta vaheline äraleppimine järgneb ja tema enda sisemine olukorra korraldus riigiseisuste assamblee kokkutuleku järel muutub paremaks; kuna selle korda ajamiseks, Prantsusmaa mitte ainult ei saa mõelda uute liitu astumise järel kohustuste täitmisest, kuna tal on probleeme endiste kohustuste täitmisega, kui selleks oleks aeg küpsenud. Samas sellise

liidu sõlmimine jätkaks käesoleval ajal ta ilma kogu oma mõjust Portale ja ei see ei saanuks mõlematele keiserlikele õukondadele kasuks tulla“.

Pidades silmas neid Versailles õukondade kaalutlusi, tehti krahv Seguri kaudu ainult ettepanek, „et praegu leppida kokku vaid selle liidu peamised alused, et sobiva aja saabumisel jääks üle vaid selle teostamine; selleks ma saatsin temale, saadikule kava, milline oli õukonna poolt koostatud koos volitusega“. (Конференциальная записка от 29-го марта 1789 года).

Viitse-kantsler ei suutnud Prantsusmaa saadikule märkimata jätta, et käesoleval ajal astuda läbirääkimistesse tulevase liidu-traktaadi aluste suhtes – ei oma mõtet.

See mõistlik mõte oli arendatud krahv Ostermanni 17. juuli 1789 aasta telegrammis Simolinile. „Meie poolelt“, kirjutab Viitse-kantsler, „on tunnustatud liiast astuda tõsistesse liidu-traktaadi kava artiklite arutamisele mitte enne, kui see pööratakse positiivseteks otsusteks“. Seepärast Keisrinna otsustas oodata, et „Prantsusmaa siseasjad võtaksid varsti õnneliku pöörde ja et ta võiks jälle tõelisel viisil tegeleda välisasjadega, millised võivad olla mitte vähem riivavad selle tähendust ja isegi selle heaolu tulevikus“.

Sellega lõppesid Venemaa ja Prantsusmaa läbirääkimised „suure asja“ suhtes, s.t. franko-vene liidu sõlmimist.

Peale liidu-traktaadi sõlmimise läbirääkimiste lõppu katkes ka Versailles ja S-Peterburi õukondade vaheline rahvusvaheliste küsimuste üle peetud mõtete vahetus täiesti. Krahv Segur lahkus 1789 aasta oktoobris oma ametipostilt. Ta kavatses sõita ainult puhkusele ja mõtles, et tuleb mõne kuu pärast uuesti S-Peterburi tagasi. Kuid Keisrinna Katariina II, kes hindas väga Prantsusmaa saadiku talenti ja ustavust temale, jättis temaga alatiseks hüvasti. Ta nägi paremini ette Prantsuse revolutsiooni arengut ja nad läksid kurvalt lahku.

„Ma kurvastan väga teie ärasõidu pärast. Te teeksite paremini, kui te jääksite minu juurde ja ei lähes tormidele vastu, milliste täielikku tähendust te võib-olla ette ei kujuta. Teie armastus filosoofia ja vabaduse vastu ületamatul viisil sunnib teid tegutsema rahva hüvanguks. Ma hakkan seda kahetsema, sest et ma jään aristokraadiks. See on minu roll ((imperatiiv))“*.

*)Rambaud. Recueil, t. II, p.478.

Sündmused õigustasid täielikult Keisrinna Katariina II läbinägelikkust. Krahv Segur ei naasunud S-Peterburgi oma ametipostile, ja Venemaa ja Prantsusmaa vahelised diplomaatilised suhted katkesid täielikult.

Simolin, oma 1789 ja 1791 aasta raportites jätkas Prantsuse revolutsiooni, Rahvuskonvendi aruteludest, kuningas Louis XVI ja kuninganna Marie Antoinette põgenemise ning kinnivõtmise jne. kohta üpris huvitavate sõnumite saatmist. Tema raportid kujutavad endast väga huvitavat materjali Prantsuse revolutsiooni ajaloo kohta, kuid üpris vähe puudutatakse seal diplomaatilisi suhteid. Simolin oli hirmsalt vapustatud, et „36 tunni kestel oli Prantsusmaa monarhia hävitatud ja et selle pea oli sunnitud allkirjastama kõike, mida ohjeldamatu, metsik ja barbaarne rahvas nõuab temalt kõige võikamal ja nahaalsemal viisil“.

„Mitte kunagi“, lisas Simolin, „minu hing ei olnud nii kurvastatud, kui käesoleval ajal. Pariis pöördus tiigrite koopaks“. (Донесения от 8-го (19-го) и 13-го (24-го) июля 1789 года.).

Sel samal ajal tulid Venemaa saadiku juurde kaks korsiklast – üks Prantsusmaa armee alampolkovnik, aga teine St- Louisi ordeni kavaler, järgmise hiuvitava avaldusega. Prantsusmaa valitsus ilmselgelt ei olnud võimeline Korsika saarel korda ja oma võimu hoidma ja seepärast võib jõuda mõttele anda see saar Hispaaniale või Genua vabariigile. Seda korsiklased ei soovi ega ka luba. Seepärast, ainult sellise üeandmise juhtumil, korsiklased, soovides seda ära hoida, pakuvad saart – Venemaale!

Simolin võttis sellise imestamistväärse ettepaneku vastu, et sellest oma valitsusele raporteerida, väljendamata mitte mingit arvamust. (Донесение от 16-го (27-го) октября 1789 г.).

See juhtum tõestab Prantsusmaa sise- ja välisasjade täielikku korraldamatust. Kõikvõimalikud projektid ja kombinatsioonid puhkevad ja kaovad hetkega, tänu revolutsioonilise liikumise vahetpidamatule voogamisele. Simolin positiivselt ei teadnud midagi, kellega asju ajada

ja keda kuulata. Krahv Montmorin pääses suure vaevaga „laternast“ ja läks erru. Venemaa saadikut ennast aga ähvardati surmaga, kahtlustades teda kuningliku perekonna põgenemisele salajases kaasaaitamises. Lafayette pidi panema Venemaa saadiku maja juurde kolmekordse sõjaväelise vahtkonna.

Muideks, selliseks kahtlustuseks oli ka mõningane alus: ühe daami juurest, kes oli põgenemisel Marie Antoinette saatjaskonnas, leiti paruness Korffi nimega Vene pass. Kui, peale kuninga ja kuninganna kinnipidamist, krahv Montmorin küsis Simolinilt selles asja kohta selgitusi, saadik vastas, et tema poolt välja antud pass „kergemeelsusest“ sattus võõrastesse kättesse ja seda kasutati ära.

Sellise Simolini vastuse eest sai ta oma valitsuselt range laitude. Kui ka ta isegi tahtlikult andis passi Prantsusmaa kuningale või tema kaaskonna liikmetele, siis Keisrinna oleks ta teo heaks kiitnud. Kuid aga nimetada isikute poolt, kes toetasid Prantsusmaa kuningat, vene passi kasutamist mõtlematuks või ebaseaduslikuks, pidas Viitse-kantsler äärmiselt kummaliseks. Üldse aga oli temale ette kirjutatud mitte astuda mitte mingitesse suhetesse isikutega kes olid nimetatud ametisse, „nn. Rahvuskonvendi poolt“ et pidada läbirääkimisi diplomaatilise korpuse ametnikega. Kui aga, sellistes tingimustes tema edasine viibimine Pariisis osutub ebasobivaks, siis ta võib Prantsusmaalt ära sõita igal ajal ning ettekäändel, millise ta ise valib. (Депеша графа Остерманна от 31 июля 1791 года.).

Oli ilmselge, et Simolini Pariisis edasiviibimine oli ka tegelikult sihipäratu ning ka ohtlik.

Keisrinna Katariina II kirjutas, et Simolin suhtleks vaid Prantsusmaa välisministriga, kes oli ametisse nimetatud Prantsusmaa kuninga poolt. Kuid sellist isikut ei olnud enam peale Prantssumaa monarhia kukutamist.

Venemaa alamaid, kes vajaksid saadiku kaitset, ei olnud samuti enam Prantsusmaal, kuna juba 1790 aastal oli Simolinile kirjutatud ette koostada kõigi Prantsusmaal asuvate Venemaa alamate nimekiri ja saata neile Keisrinna Prantsusmaa territooriumilt viivitamatult lahkumise ettekirjutus.

Simolin täitis Kõigekõrgeima käsu viivitamatult. Pariisis osutus olevat väga vähe Venemaa alamaid ja nad kõik allusid viivitamatult antud käsule ja sõitsid Pariisist ära. Ainult noor krahv Strogonovi ei suutnud saadik leida, et teatada talle Kõigekõrgeimast käsust. Saadikule oli teada, et krahv Srtrogonov oli võrgutatud oma kasvataja, prantslase Ramme poolt, kes viis ta Jakobiinide klubisse ja ka teistesse revolutsionääride koosviibimistele. Sel põhjusel palus saadik, et ta isa krahv Strogonov, kirjutaks pojale ja võtaks oma meetmeid, et ta naaseks oma isamaale.

Simolini selle juhtuimi suhtes kirjutatud 16. (27.) augusti 1790 aasta raportile kirjutab Keisrinna Katariina II oma käega järgmise venekeelse otsuse: „Lugedes eilseid Pariisist saadetud Simolini raporteid, millised saadi Austria kaudu, Venemaa alamatest, pean vajalikuks ütelda, et see oleks viivitamatult Nõukogus käesoleval kuupäeval ette loetud ja et krahv Brucele oli tehtud ülesandeks öelda krahv Strogonovile, et tema poja õpetaja mr. Ramme, kelle kätte see noor inimene on usaldatud, veab teda jakobiinide klubisse ja propagandasse, milline on asutatud mässamiseks, et kõikjal rahvas astuks võimu ja võimude vastu ja et ta Strogonov vabastaks oma poja sellistest kurjadest kätest, või siis, ta, krahv Bruce, teda kaupadega Peterburi ei luba“.

Arhiivi materjalidest on näha, kuidas noore krahv Strogonovi asi lõppes.

Detsembris 1791 aastal, Simolin sai ettekirjutuse Prantsusmaalt Brüsselisse sõita ja jätta Pariisi missiooni sekretäri, Novikovi, kui asjuri. Ainiti, viimast Simolin ei pidanud Prantsusmaa revolutsioonilisele valitsusele Venemaa ametliku esindajana esitlema. Novikov pidi ainult „ajutiselt“ juhtima Venemaa missiooni asju. Keisrinna ei soovinud esimesena Prantsusmaaga suhteid katkestada. Kuid kui Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus ei soovi Novikovi tunnistada sellises ebamäärases ametinimetuses, siis Simolin pidi korraldama kirjavahetuse selle Prantsusmaa välisministeeriumi usaldusisikuga, kes juba saatis temale erinevaid huvitavaid andmeid. Lõpuks, enne saadiku ärasõitu oli kästut tal kohtuda kuninga ja kuningannaga ning veenda neid nende suhtes oleva Venemaa Keisrinna siiraimas poolehoius.

Simolin täitis kõik ettekirjutused, millised ta sai. Erandlikku huvi väärivad tema märkmed kohtumisest Prantsusmaa kuningaga ja kuningannaga. Detsembris 1791 aastal, õhtul, kuninganna

Marie Antoinette kasutas sobivat heke, et öelda Simoliline, et ta juba ammu jast peale otsis juhust temaga rääkimiseks, kuid ei julgenud, kuna ta oli ümbritsetud špiioonidest. Nüüd ta kasutab juhust, et paluda saadikut, et ta edastaks Keisrinnale tema siira tänu tema poolse poolehoiu eest, millisega ta suhtub kuninglikku perekonda ja kõigile õige asja kaitsjatele. (Донесение Симолина от 22-го декабря 1791 г. (2-го января 1792 г.).

Hulga huvitavam oli salajane kohtumine milline oli toimunud Simolini ja kuninganna Marie Antoinette vahel vahetult enne saadiku Pariisist ärasõitu. Esitan siin kogu Simolini aruande, ilma oluliste lühendusteta, milline oli antud Keisrinnale Brüsselist 31. jaanuaril (11. veebruaril) 1792 aastal saadetud raportis.

See kohtumine leidis aset kuninganna magamistoas ja kestis üle kolme tunni. Kuninganna võttis simolini ise vastu ja lukustas kohe enda järel ukse. Seejärel ta pani tema enda vastu istuma ja ütles, et Keisrinna teab tema olukorrast kirjast, milline oli temale üle antud parun Breteuli kaudu. Seejärel kuninganna jutustas üksikasjalikult Simolinile oma põgenemisest Tuileriesi lossist, milline õnnetuseks ei õnnestunud, tänu ühe tema garderoobi teenija reeturlikkusele. Selle jutuaajamise ajal kuninganna silmad täitusid pidevalt pisaratega.

Ühe tunni pärast sisenes magamistuppa kuningas ja ütles, et ta soovis samuti näha saadikut enne ta ärasõitu. Ta palus tunnistada Keisrinna ees, et ainult tema peale ta paneb kõik oma lootuse. S-Peterburis ja Stokholmis, ütles kuningas, näib, et soovitakse, et ja lahkuks Pariisist. Kuid see on käesoleval ajal võimatu. Lõpuks, kuningale ei meeldi eriti pretendeerida troonile.

„Muideks“, lisas Louis XVI, „on üpris tõenäoline, et kui riigid tuleksid üksmeeles appi ja ühest suunast, siis nad võinuks hävitada mässajate ja vabariiklaste parteid, olemata mitte-sunnitud vägivalda kasutama(sic!). Teisest küljest, võib kihla vedada, et kui käesolev asjade olukord veel kestab kaks aastat, kuningriik kaob ja Prantsusmaal ei hakka enam kuningat olema“.

Kuninga ja kuninganna arvates on neile mõlemale vastik mõte, et nad peavad otsima abi välismaalastelt, kuid, õnnetuseks, Prantsusmaal endas ei ole neil kuskilt oodata abi ja õiglust. „Adelkond ja parlamendid“, ütles kuningas, „laostasid Prantsusmaa ja üldine pankrott on vältimatu“.

Peale kuningas Louis XVI toast lahkumist, kuninganna Marie-Antoinette väljendas veelgi enam avameelsemalt Venemaa saadikule oma kõige intiimsemaid tundeid. Ta ütles temale, et ta „on ahastuses oma venna, Leopold II (Rooma-Saksa keisri) kahepalgelisuse ja jaheduse pärast, kes säilitas troonil väikese Toscani hertsogi mõtte-viisi, kes tõi ilmale 17 või 18 last, kes ta kugistavad“... Kui Simolin märkis kuningannale, et võib olla keisri hirm seada ohtu tema ja ta perekonna elu, takistab tal avalikult välja astuda, Marie Antoinette vastas, et „kuningas ja ta poeg on rahvale vajalikud ja et ta nende pärast miskit ei kardaks kui vaid nad päästetakse, temale on kõik ülejäänud üks-kõik“. Ta ise eelistanuks surma igapäevasele alandusele, millist ta peab kannatama.

Sellega lõppeski Simolini huvitav audients õnnetu Prantsusmaa kuninganna juures, kes kuni hukkamiseni elas illusioonides oma tõelise olukorra suhtes. Simolin sai kuningannalt kirja keiser Leopold II ja prints Kaunitzile, millise ta andis isiklikult neile üle, veebruaris 1792 aastal, kui ta saabus Viini. Kuid need kirjad ei avaldanud mingit mõju ja ei päästnud kuningannat surmasuust.

Sama aasta juunis sai Novikov Kõige kõrgema käsu, sõita koos saatkonna arhiiviga Prantsusmaalt ära.

Sellistel asjaoludel on mõistetav, et Prantsusmaa asjurile, mr. Genetile, kes jäi S-Peterburi õukonna juurde peale krahv Seguri ärasõitu, ei olnud oma ametipostil enam midagi teha. Geneti isiklik käitumine kutsuse esile pidevat Keisrinna ja Viitse-kantsleri rahulolematust. Tema läbi valgustatud raportitest oli näha, et ta väljendus üpris jõhkralt Keisrinna ja ta poliitika kohta. Peale selle, ta tundis ilmselgelt kaasa Prantsuse revolutsioonile. Lõpuks, ta tüütas ära krahv Ostermanni oma pidevate ettepanekutega Prantsusmaa vahendustegevusest, et sõlmida Venemaa ja Türgi vaheline rahu. Nendele ettepanekutele ei pööratud mingit tähelepanu.

Juulis 1791 aastal, Genet läks Viitse-kantsleri juurde oma mõtteviisi ja suhtumist Prantsuse revolutsiooni õigustama. 9. juuli konverentsi protokollis on seda külastuskäiku kirjeldatud järgmisel kujul.

„Mr. Genet, sisenes Viitse-kantsleri kabinetti, ja ütles, et ta kardab tema suhtes mitteheatahtlike inimeste süüdistamist oma käitumise üle tema isamaa praegustes asjaoludes, asub raskes olukorras ja soovides end õigustada, kavatseb osaliselt pihtida nende ja Viitse-kantsleri ees, oma varjatumaid mõtteid ja nende varjamise tõelist põhjust“.

Pärast, meenutades Prantsusmaa viimaseid sündmusi ja eriti kuninga arreteerimist, Genet „selgitas, et ta teab, et mõned siinsetest inimestest, pidades teda kuninga vastase partei toetajaks, paneb temale üpris pahaks, kuid et ta võib oma au nimel teda, Viitse-kantslerit veenda, et ta mitte kunagi ei olnud aristokraatlikud, ega ka demokraatlikus parteis ja täitsin temale antud korraldusi vajaliku kuulekusega“, et ta sekuse oma isamaal korratustesse ja et ta kardab vägivaldset sekkumist Prantsusmaa asjadesse, milline oleks olnud kuningale hukatuslik.

Krahv Ostermann ei vastanud midagi nendele Prantsusmaa asjuri südame kergendamisest ja ütles vaid, et ta raporteerib kõigest öeldust Tema Keiserlikule Majesteedile.

Nädala pärast saabus katastroof. Viitse-kantsler, näinud enda juures, tavalisel vastuvõtul diplomaatilisi agente, Genet, viis ta kõrvale ja ütles talle, et nii nagu tema kuningas asub vahi all, siis teda ei saa pidada kuninga poolt akrediteerituks ja ta ei peaks õukonna juurde ilmuma. Genet oli üpris häiritud ja „äärmise kurvastusega ja tuliselt vastas, et ta ei tea, kuidas tal on võimalik teha selline tema Valitseja väarikusele solvav manitsus!“

Genet hakkas tõestama, et valve on antud kuningale tema julgeoleku tagamiseks. Viitse-kantsler vastas, et edaspidi mitte mingitesse selgitamistesse temaga ei kavatse astuda, „vaid piirdub Tema Keiserliku Majesteedi nimel temale tehtud manitsusega ja seejärel läks temast eemale.“

Genet sõitis ära „ootamata ära lõunasööki“ - nende sõnadega lõppes selle intsidendi kohta tehtud aruanne 20 augusti 1792 aasta „konverentsi memost“*).

*)Rambaud. Recueil des instructions, t. II, p. 511, 536 et suiv.

Ainiti juba 8. (19.) juulil Genetile oli kuulutatud Kõigekõrgeima käsk, sõita S-Peterburist ära 8 päeva kestel ja 16. (27.) juulil ta lahkus pealinnast ka tegelikult. Ilmselge, et konverentsi memo oli koostatud kuu aega hiljem, kui see Viitse-kantsleri ja Prantsusmaa asjuri vaheline intsident oli toimunud.

Sellisel viisil toimus, 1792 aastal kõigi Venemaa ja Prantsusmaa vaheliste diplomaatiliste ja isegi kaubandus-suhete katkestamine. Erinevate ukaazide jõul**) Prantsusmaa alamad, kes soovivad jääda Venemaale, pidid andma politseijaoskondades spetsiaalse töotuse, millises nad ametlikult ütleksid lahti Prantsuse revolutsioonist. 1787 aasta kommers-traktaadi mõju oli peatatud ja sisenemine Venemaa sadamatesse oli keelatud ära kõigile Prantsusmaa laevadele, milliste kaptenid ei suuda tõestada, et nad lahkusid Prantsusmaa vetest enne kuningas Louizs XVI hukkamist, 21 jaanuaril 1793 aastal.

**)Vt. в Полном Собр. Законовъ №№17101, 17737, 17738, 18554, 17704 и др.

Keisrinna Katariina II kuni oma surmani jäi ustavaks Prantsusmaa siseasjadesse mittesekkumise poliitikale, millise otsuse ta võttis vastu peale küpset järelemõtlemist. Olles käsist-jalust seotud Türgi, Poola ja Rootsi asjadega, ta ei saanud endale lubada Venemaa revolutsioonilise Prantsusmaa asjadesse vahetu sekkumise mõtet.

„Je me casse la tete“ ((Ma murrin pead)), ütles Keisrinna 1791 aasta detsembris oma riigisekretärile Hrapovitskile, „et nihutada Viini ja Berliini õukonnad Prantsusmaa asjadesse. Je veux les engager dans les affaires pour avoir les coudees franches. ((Tahan, et nad tegeleksid millegiga, et minul oleksid vabad käed)). Minul on palju ettevõtmisi lõpetamata ja on tarvis, et nad oleksid hõivatud ega segaks mind“*).

*)Дневникъ Храповицкаго, изд. Барсукова, стр. 386.

Kooskõlas sellega ta ka tegutses. Prantsuse revolutsiooni ja selle tagajärgete suhtes olevates Keisrinna Katariina II isiklikes tunnetes ei saanud olla vähimatki kahtlust: ta vihkas seda revolutsiooni ja selle tegelasi kogu oma „aristokraatliku“ hingega. Ta jätkas, peale Louis XVI hukkamist, lugema „Prantsusmaa kuninga“ esindajatena Venemaa õukonna juures krahv Esterhazy, krahv de Polignac ja krahvi Seguri. Ta kirjutas krahv Provencele õnnitluskirja tema Prantsusmaa troonile tõusu puhul ja tunnustas tema Louis XVIII tiitlit, peale Louis XVII surma. Katariina II aadresseeris isiklikult oma kirja Louis XVIII: „Au Roy de France“. Simolin asus elama Frankforti Maine ääres, kus samuti asus Louis XVIII 1796 aastal ja ta ilmus ametlikult Prantsusmaa kuninga juurde üle andma Keisrinna poolset õnnitlust.

Seda veel vähe: Polignac oli 1796 aastal tunnustatud Louis XVIII saadikuks Venemaal, aga asjuriiks oli markiis De la Ferchaimb.

Ainiti, need isiklikud vihkamise ja ärrituse tunded üldsegi ei tumendanud Katariina II poliitilist mõistust. Ta veenas väsimatult, energiliselt Austriat, Preisimaad, Inglismaad ja teisi riike tegutsema Prantsusmaa revolutsionääride vastu, kuulutama sõda Prantsusmaale ja kasutama sobivat juhust et vähendada selle riigi territooriumi ning võimsust. Prantsusmaa vastu moodustati koalitsioone; Austria ja Saksa väed võitlesid Prantsusmaa revolutsioonilise armee vastu, kuid Katariina II jäi kogu oma elu lõpuni kõrvale ega liigutanud Vene vägesid vihatud Prantsusmaa revolutsionääride vastu.

Tõsi, mõned kuud enne oma surma otsustas Keisrinna saata Vene vägede abikorpuse Reini äärde, kuna „selles rahvaste trooni vastasel võitlusel“, kirjutas ta 1796 aasta oktoobris, „asi ei ole ainult Prantsusmaal korra taastamises, vaid hoopis selles, et tagada monarhide võidu nende kahjulike põhimõtetega, milliste ohvriks võivad eelkõige sattuda Prantsusmaale lähimad valdused“*).

Vt. käesoleva kogumiku köidet II, lk.100 jne. kd.VI, lk.80 jne; kd. X, lk.180 jne.

Keiser Paul I lühiajaline valitsemine ei muutnud üldsegi eksisteerivat asjade korda: Prantsusmaaga täielik suhete katkestamine kestis edasi. Tõsi, oma valitsemise alguses Paul I, Katariina II poliitika vastasest vaimust, tühistas kõik ta sõjalised ettevalmistused ja kuulutas, et ta ei soovi „oma armsatele alamatele ära öelda, peale nõnda kaua kestnud vintsutusi, vajalikkust ja soovitud puhkusest“. Võis arvata, et uue Keisri vaenulikkus „oma esivanema eeskirjadele, millised olid põhjendatud soetusil silmas pidades“, sunnivad teda Prantsusmaale lähenema.

Ainiti, üpris varsti see lootus purunes. Paul I veendus üpris varsti hädavajaduses seada piirid prantslaste „võimuahnete ja kahjulikele kavatsustele“. Ta oli sunnitud asjaoludes nägema Prantsuse võimu ja Prantsusmaa revolutsionääride poolt levitatavate ideede võidukas levimises suurt ohtu kogu Euroopale. Olle Prantsusmaa vastu üpris ükskõikne, Paul I võis Paul I veelgi vähem tunda kaasa sajandeid eksisteerinud troonide ja kõigi riigikorra aluste Prantsusmaa revolutsionääride poolsele kukutamisele. Seepärast juba 1797 aastal Keiser otsustas, et on tarvis „Prantslasi üldiseks ohutuseks vaigistada“**).

**)Vt. käesoleva väljaande kd. II. lk.180 jne.

ja välisriikidele oli kuulutatud, et „Valitseja, mitte vähem, kui tema surnud esivanem, tunneb vajadust olla vastu kõikvõimalikele meetmetega vihatud Prantsusmaa vabariigile“.

Selline Paul I mõtteviisi muutus viis Venemaa ja Prantsusmaa vahelise sõjani. Keiser kostitas Mitaus „kuningas Louis XVIII“ ja kaitses paljusid Prantsusmaa emigrante. Juulis 1798 aastal Vene vägede abikorpus, kindral Rosenbergi juhtimise all, oli saadetud Reinile ja 1799 aasta alguses tuntud Vene väejuht Suvorov, Venemaa liitlase, Saksa Keisri palvel, võttis enda peale Põhja Itaalias liitlasvägede juhtimise.

Kuid Prantsusmaa vastsesse koalitsiooni astunud riikide vaheline üksmeel eksisteeris lühikest aega; 1799 aasta lõpus toimus Venemaa ja Austria vaheliste suhete täielik katkestamine.

Prantsusmaa vastaseks sõjaks Paul I, ta enda sõnade järgi, seadis ainsaks eesmärgiks selle, et „viia Prantsusmaa viisakatesse piiridesse ja et talt võtta teiste riikide häirimise tahtmise ning vahendid valduste laiendamiseks ning nakkuse väljajuurimiseks, tagada niivõrd kui võimalik tema naabrite kui ka kogu Euroopa rahu“.

Venemaa ja Austria vaheliste suhete katkestamine pidi viima Napoleon Bonaparte mõttele läheneda Paul I et ergutada ta Austria vastasele sõjale, millist Keiser vihkas samuti*).

*)Vt. käesolevat väljaannet , kd, X, lk.210, kd.XI, lk. 5 jne.

Bonaparte hakkas käiku laskma kõiki vahendeid, et vallutada Vene Tsaari süda. Ta kinkis temale mõõga, millise isa Leon X kinkis ühele Malta ordu magistrile. Ta oli valmis andma Malta ordu Tsaar-Suurmeistrile Inglastelt vallutatud Malta saare. Lõpuks, Bonaparte tegi Paul I ettepaneku tagastada temale 6000 Vene vangi, kes asusid Prantsusmaal.

Prantsuse Vabariigi Esimese Konsuli käsul, pöördus Talleyrand otse oma 7. (19.) juuli 1800 aasta kirjaga Venemaa Välisministri poole, ettepanekuga anda tagasi 6000 vangi „ilma vahetuseta ja kõigi sõjaväeliste auavaldustega“. Vähe veel: sõjavangid „riietatakse uute mundritega, saavad uued relvad ja oma lipud“.

Keiser Paul I suhtus kastundlikult Prantsusmaaga ühinemise mõttesse, kui viimane nõustub täitma tema tingimusi. Крaхв Rostoptšin ((Ростопчинъ)), täites Kõige kõrgeima käsku, saatis Talleyrandile rahu tingimused, arvult oli neid 5, milliseid pakutakse Prantsusmaale. Need olid järgmised: saare Malta ordule tagastamine, Sardiinia kuningale tema valduste tagastamine, Mõlemate Sitsiiliate kuninga, Bavaria valijavürsti, Wurtembergi hertsogi, Keisrinna Marie Feodorovna venna puutumatus.*).

*)См. Сдорникъ И. Р. Истор. Общества, т. (изд. Проф. Трачевскимъ), стр. 10 и след.

Lõpuks, Vene sõjavangide tagastamise läbirääkimistele oli Pariisi saadetud kindral Sprengtporten ((Спренгтортенъ)).

Venemaa volinik oli Prantsusmaal võetud vastu suurte auavaldustega; teda võtsid vastu kohalikud võimud, suurtüki saluudiga ja teda ülistati „klõig meeldivamate ja hellitavate sõnadega“. Napoleon võttis tema samuti vastu üpris meelitavalt ja veenas teda oma siirast Venemaale lähenemise soovist, aga samuti, „kui tarvis, tuues selleks suuri ohvreid“.

Viivitamatult peale Sprengtporteni vastuvõtmist, kirjutas Napoleon Keiser Paul I, et ta soovib siiralt näha kahe maailma võimsama rahva kiiret ja muutumatut liitu“. „Maksab vaid Teie Keiserlikul Majesteedil“, jätkas Bonaparte, „varustada keegi isik, keda Te usaldate ja kes Teab Teie soove, spetsiaalsete ja piiramatute volitustega, - ja kahekümne nelja tunni pärast saabub maal ja merel rahu. Kuna Inglismaa, Saksamaa Keiser ja kõik teised riigid veenduvad, et nii nagu soovid, aga ka meie kahe suure rahva käed ühinevad ühise eesmärgi saavutamiseks, relvad kukuvad neil käest ja kaasaegne põlvkond hakkab õnnistama Teie Keiserlikku Majesteeti, kes vabastas ta sõja õudustest ning parteide tülidest“.

Keiser Paul I suhtus Prantsusmaa Vabariigi esimese konsuli ettepanekusse kaastundlikult ning oli rahul, et Bonaparte võttis vastu, põhimõtteliselt, 5 rahu tingimust, millised olid temale Sprengtporteni poolt pakutud. Ainiti, kui võrrelda Bonaparte 9. (21.) detsembri 1800 aasta kirja kahe teise Tsaari poolt Bonapartele 18. (30.) detsembril 1800 a. ja 2. (14.) jaanuaril 1801 aastal kirjutatud kirjaga, siis ei saa märkamata jätta suurt vahet viimaste kirjade toonis. Paul I tunneb end Keisriks Jumala armust ja vaatab Bonapartele kui usurbaatorile ning avantüristile.

„Need, kellele Jumal andis rahvaste üle valitsemise võimu“, kirjutab Tsaar, „peavad mõtlema ja hoolitsema nende heaolu eest... Ma ei räägi ja ei soovi vaielda nii inimõiguste, ega ka erinevate valitsuste printsiipide üle, millised on kehtestatud igas riigis. Püüame tagastada maailmale rahu ja vaikuse, millist ta nii vajab ning milline nõnda vastab Iidsetele seadustele. Nüüd ma olen valmis Teid kuulama ja et vestelda Teiega“...

Seejuures Keiser teavitab Prantsusmaa valitsejat, et ta käseks Viitse-kantsler Kolõtsevil ((Колычевъ)) suunduda Pariisi ja et ta asuks Esimese Konsuliga Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu sõlmimisele.

Oma Jaanuarikirjas Keiser Paul I veel enam lakoonilisemalt teavitab Bonaparteti Kolõtsevi ärasõidust, kes on varustatud instruksioonidega, millised võivad anda vastused kõigile tõstatatud küsimustele. „Ma soovin, omaltpoolt“, kirjutab Tsaar, „rahu Euroopas, millist meie, muidugi, saame anda... Vaieldamatult, et kaks suurt riiki, olles omavahel üksmeelel, hakkavad omama positiivset mõju ülejäänud Euroopale. Ma olen valmis seda tegema“.

Jaanuaris 1801 aastal Kolõtsev sõitis Pariisi, olles varustatud 29. detsembri 1800 aasta salajaste instruksioonidega. Nende instruksioonide jõul oli Kolõtseville tehtud ülesandeks sõlmida rahu-traktaat, juba varem Bonapartele saadetud tingimuste alusel, kuid lisades veel teisi. Nõnda, Paul I teeb talle Austria alandamise ettepaneku, tunnistada Reini jõge Prantsusmaa ja Saksamaa vaheliseks piiriks, garanteerida Malta saare seisund peale selle tagastamist Malta ordu magistrile jne.

Erilist tähelepanu vääriavad instruksiooni salajased artiklid, millistest pidi Kolõtsev juhinduma läbirääkimistel Bonapartega. Ta pidi nõudma, et Prantsusmaa tunnustaks Paul I Malta ordu suurmeistrina; ta oli kohustatud suunama Bonaparteti Inglismaa randu ründama; ta pidi andma esimesele konsulile mõtte kuninga tiitli vastuvõtmisest ja kehtestama trooni pärimine oma perekonnas, lõpuks, Bonaparte pidi sulgema Pariisi revolutsioonilised klubid ja täpsemalt, Poola klubi.

Olles varustatud nende instruksioonidega, Kolõtsev suundus teele. Kogu oma teekonna kestel, alates Mayencest, milline oli okupeeritud Prantsuse vägede poolt, kuni Pariisini, Vene Tsaari volinikku kohtasid suurte auavaldustega: kirikukellade helistamisega, ametliku vastuvõtuga linna piiril, ballide ja ilutulestikuga. Pariisis Esimene Konsul valmistas temale ette Hotel Caramani, kuid Kolõtsev eelistas elada eramajas.

Järgmisel päeval, peale saabumist, võeti Kolõtsev eriti meelitava moel vastu esimese konsuli poolt. Kuid Viitse-kantslerit need auavaldused ja komplimendid ei muutnud, nagu Sprengtportenit, kes, olles mõjutatud Pariisi teatrites tema auks lauldud šansonetidest ja „pöörasest aplausist“, oli täiesti pimestatud ja ei märganud seatud võrke. Kolõtsev oli teistsuguse karastusega inimene. „Vaatamata sellele“ kirjutab ta oma Valitsejale, „erakordsetele auavaldustele ja suulisele veenmisele, näib, et Prantsusmaa ja Venemaa lähenemises ei ole vähimatki siirust... Üpris selge oli valitsuse soov tõmmata Venemaa kahjulikku sõtta mitte ainult Inglismaaga, vaid ka Porta endaga“ (Донесение от 25-го февраля (9-го марта) 1801 года).

Oma umbusalduse paikapidavuses Kolõtsev veendus üpris varsti konverentsidel Bonaparte ja Talleyrandiga. Esimene Konsul keeldus järsult allkirjastamast Venemaa, Paul I Malta saare tagastamise artiklit. Ta nõudis, et Venemaa laevastik ühineks Prantsusmaa laevastikuga, et ajada inglased sellelt saarelt minema, kui ta ei soovinud seda näha venelaste kätes.

Seejuures oli Kolõtseville ette kirjutatud tingimata jääda selle saare Venemaale tagastamise nõudmise juurde.

Teisest küljest, Paul I nõudis Portale Egiptuse tagastamist. Seejuures Bonaparte tõestas, et Egiptus on vallutatud prantslaste kallihinnalise verrega ja see maa on Prantsusmaale asendamatu vajalik, et sooritada rünnakuid Inglismaa Indiale. Edasi, Paul I nõudis, et Bonaparte halastaks Mõlemate Sitsiiliate kuningale ja taastaks ta endistes valdustes. Bonaparte aga ajas Neapoli saadiku Pariisist välja ja kirjutab Muratile ette, et ta ei tseremoonitseks Neapoli kuningaga ja karistaks teda Prantsusmaa vastaste tegude eest.

Sellistel tingimustes oli Kolõtseville ülesandeks tehtud läbirääkimiste soodne käik täiesti mõeldamatu ja Viitse-kantsler hakkas juba veebruari lõpust peale anuma krahv Rostoptšinit ((Ростопчина)), et ta lubaks tal rutem Pariisist ära sõita, kus tema viibimine on täiesti kasutu. Ta tunnustab, et mitte kunagi ei harju Prantsuse valitsuse asjadega ja ei hakka teda kunagi uskuma. Kui aga Sprengtporten oli Pariisist sellises kirjeldamatus vaimustuses, siis seda sellepärast, et tal „puudub terve mõistus“. Ta meelitas liiga palju Prantsusmaa valitsust, milline jõudis veendumusele, et Prantsusmaa on Venemaale vajalik.

„Siinsete valitsuse liikmetega“, kirjutas Kolõtsev krahv Rostoptsinile 25. veebruaril (9. märtsil) 1801 aastal, „on vaja olla jäik ning ei tohi milleski järgi anda; aga üldsegi ei tohi neile vastu tulla. Neilt on tarvis nõuda austust ja uskuda neid vaid siis, kui nad täidavad oma lubadused, kuna mitte kuidagi ei tohi unustada, et nad püüavad kõikjal võimutseda, meelitades meid ja kasutades meid kui tööriistu, et meid petta ja paremini saavutada endale seatud eesmärgid“. „Nende eesmärk“, järeldeb Kolõtsev, „seisneb selles, et tekitada meile probleeme ja võimutseda Euroopa üle“.

Aga ei saa öelda, et Kolõtsev mõistis üpris õieti Prantsusmaa olukorda ja oleks viivitamatult tunginud Bonaparte salaplaanidesse.

„Siinsed heatahtlikud inimesed soovivad“, kirjutas ta oma Valitsejale 13. (25.) märtsil 1801 aastal, „et Prantsusmaa, andnud Euroopale õiglase ja kindla rahu, soetas sellega tiheda liidu Venemaaga ja... muutnuks oma vabaduse rikastumisele maaharimise ning kaubandusega. Bonaparte ohjamatu kuulsusearmastusel on teine eesmärk. Prantsusmaa, säilitades seepärast Vabariigi nime, on vaikides allutatud Esimese Konsuli võimule; vahva kindrali suhtes tänumeel ja austus nagu ka värske mälestus revolutsiooni õudustest, on selle korra alus“.

„Kuid koos kõige sellega on ka opositsiooniparteid: jakobiinid soovivad rikastumiseks oma anarhiat; vabariiklased – vabadusi, millise eest palju verd valati; kuningriiklased – seaduslikku kuningat välismaalase asemel, kes kraapis omale kokku piiramatu võimu; kindralid soovivad olla konsulid ja omavad tugevaid ohvitseride parteid ning armeed; kergemeelne rahvas on valmis kõigeks, soovib uudiseid ja olemata hõivatud võitudega, pöörab varsti tähelepanu enesele“.

„Kus on võimatus“, küsib suur Vene diplomaat, „sõlmida üldine rahu, juhtida vägesid, millised on rahastamata, leiva ja rõivasteta, olla valmis esimese relvaks, keda on kasulik teenida?“...

Selline Kolõtsevi poolne Esimese Konsuli ja Prantsusmaa Vabariigi kordade iseloomustus ei jäänud ka Napoleonile ega ka Talleyrandile saladuseks. Nad teadsid, et see on „väikest kasvu inimene, elava ning meeldiva figuuriga ja mõistuse ning headuse jäljega“, vaatab üpris kainelt armastusväärsetele ja auavaldustele, millistega Prantsusmaa valitsejad ta üle külvasid. Konverentsidel Talleyrandiga, millised algasid 12. märtsil, veendus viimane viivitamatult, et „vanamoodne diplomaat ja kartlikult viisakas“ s.t. Korõtsev, kaitseb väga hästi oma Valitseja väarikust ning üpris oskuslikult paljastab Bonaparte ja ta välisministri salajasi kavatsusi. Esimene Konsul soovis ainult Venemaa ja Prantsusmaa rahu-traktaati, samas kui Kolõtsev tõestas, et tema Pariisi sõidu eesmärgiks on Euroopas üldise rahu korraldamine. Mõlemate poolte lähtepunktid olid täiesti erinevad ja seepärast Kolõtsev nõudis visalt oma Pariisist tagasikutsumist, kus ta ei näinud ette mõlemate valitsuste vahelise lähenemise võimalust.

Keiser Paul I ootamatu surm peatas ajutiselt Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu-traktaadi sõlmimise läbirääkimised. Kuid ülesanne, milline oli antud kindral Sprengtportenile, oli tema poolt täielikult täidetud. Märtsis 1801 aastal, toimus Pariisis alljärgneva akti allkirjastamine, milline käsitles Venemaa sõjavangide tagastamist.

*

Konventsioon

parun Sprengtporteni, Tema M. Ülevenemaalise Keisri jalaväe kindrali, Tema mainitud Keiserliku Majesteedi voliniku Vene vägede, millised asuvad käesoleval ajal Prantsusmaal, vastuvõtmise korraldusega, et juhatada neid sealt Venemaale tagasi ja kodanik Clarke, Prantsusmaa Vabariigi diviisikindrali ja sõjalise asja direktori, kes on volitatud Prantsusmaa valitsuse poolt mainitud Vene vägede Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi saadikule üleandmiseks, vahel. Allakirjutanud:

M. George Magnus, parun Sprengtporten ((Георгий-Магнусъ, баронъ Сперенгтпортенъ)), T. M. Ülevenemaalise Keisri jalaväe kindral, tegev-kammerhärä, Püha Jean de Jerusalemi Suure Risti ja Püha Anna ordenite kavaleri, Tema Keiserliku Majesteedi käsul on volitatud preagu Prantsusmaal asuvate Vene vägede vastuvõtmiseks, et juhatada nende Venemaale naasemist ja kodanik Henri

Jacques Guillaume Clarke ((Генрихъ-Яковъ-Вильгеемъ Кларкъ)) Prantsusmaa Vabariigi divisjoni kindral ja sõjaväe depoo direktor, Prantsusmaa valitsuse poolt volitatud mainitud Vene vägede Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi saadikule üleandmiseks,

vahetanud vastastikuliselt oma volikirjad, millised on nende poolt saadud Venemaa vägede suhtes, millised asuvad käesoleval ajal Prantsusmaal ja Prantsusmaa valitsuse poolt väljendatud soovi tulemusel anda mainitud väed Tema Keiserlikule Ülevenemaalisele Majesteedile ilma vahetuseta ja et tunnistada Esimese Konsuli au ja austust Tema mainitud Majesteedi Isiku vastu, leppisid kokku alljärgnevas:

Artikkel I.

Venemaa ohvitserid, all-ohvitserid ja sõdurid, kes on paigutatud käesoleval ajal Lille, Cambrai, Bouchain, Avesnes, Landrecy, Lequesnoi ja Nordlibre laagritesse, saavad viivitamatult käsud koguneda Namuris.

Artikkel II.

Neid käske hakatakse andma sellisel viisil, et kõigi Vene vägede koondamine Namuri järgneksid mitte hiljem kui 24 märts 1801 aastal (vana kalendri järgi), milline vastab 15 Germinalile Prantsusmaa Vabariigi 9 aastal.

Artikkel III.

Namuris antakse Vene vägedele nelja päevane peatus, selleks et anda nende edasiseks rännakuks ja nende viieks kolonniks jaotamise organiseerimiseks hädavajalikud korraldused.

Artikkel IV.

Prantsusmaa Vabariigi sõjaminister nimetab sõjakomissari, et Namuris likvideerida võlad, milliseid võisid Prantsusmaal viibimise ajal võtta Vene ohvitserid.

Artikkel V.

Vene vägede esimene kolonn asub teele 29. märtsil 1801 aastal (vana kalendri järgi) või 20 Germinalil, 9. aastal, Huys;

30. märtsil – 21 Germinal – Lieges;

31. märtsil – 22. Germinal – Herve;

1. aprillil – 23. Germinal – Aix la Chapelle; ((Aachen))

2. aprillil -24. Germinal – Juliers;

3. aprill – 25 Germinal – Bergen;

4. aprill – 26 Germinal – Cologne. ((Köln))

Teised kolonnid järgnevad esimese järel ühe või kahe päevase vahega ja sellise vahega üksteise järel, et viimane jõuaks Kölni mitte hiljem kui 12 aprill 1801 aastal (vana kalendri järgi) või 4. Florealil, 9. aastal.

Artikkel VI.

Vene väed lahkuvad Kölnist mitte hiljem, kui 3 päeva peale kogunemist selles linnas ja oma ülemuste käsu all.

Artikkel VII.

Prantsusmaa Valitsus maksab etapi ülalpidamise kuni Kölnini, kaasa arvatult.

Venemaa ja Prantsusmaa vaheline lõpparvestus Vene vägede ülalpidamise eest nende Prantsusmaal viibimise aja eest, koostatakse enne Kölnist lahkumist, sel eesmärgil selle ja teise poole poolt nimetatud komissaride poolt.

Artikkel VIII.

Haigete ja havatute eest hoolitsemiseks, kes võisid osutada Prantsusmaa Vabariigi territooriumil peale Vene vägede Kölnist lahkumist, vajadusel, jääb Vene ohvitser. Ta hakkab kasutama Prantsusmaa valitsuse kaitset ja temale osutatakse vajalikku abi ning kaastegevust.

See on koostatud allakirjutanute vahel kahes eksemplaris ja nende pitsatitega, Pariisis, 9. märtsil 1801 aastal (vana kalendri järgi), 30 Ventosel, 9. Prantsusmaa Vabariigi aastal.

(L.S.)G.M.Sprengtporten.

(M.П.)Г. М. Спренгтпортеъ.

(L.S.)H.I.C.Clarke.

(M.П.)Г.Я.В. Кларкъ.

*****

Nr.488.

1801 a. 26. september (8. oktoober). Pariisis Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud rahutraktaat.

Nr.489.

1801 a. 28 september (10 oktoober). Pariisi salajane konventsioon.

Nr.490.

1801 a. 28 september (10 oktoober). Selgitav deklaratsioon.

((F. Martensi kommentar.))

Peale kindral Sprengtporteni Pariisist ärasõitu jätkas Viitse-kantsler Kolõtsev ((Колычев)) üksi Talleyrandiga Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu-lepingu ja Euroopa rahustamist puudutava spetsiaalse konventsiooni läbirääkimisi. Need läbirääkimised toimusid mõne kuu kestel ja need lõpetas septembris 1801 aastal mitte Kolõtsev, vaid tema järglane, krahv Morkov. Kolõtsev ise, peale Keiser Aleksander I troonile tõusu, palus enda Pariisist tagasi kutsuda ja Napoleon Bonaparte samuti taotles Peterburi Kolõtsevi eemaldamist, kuna leidis, et viimane on liiga kangekaelne ja isegi jämedakoeline.

Ainiti, on tarvis anda Kolõtseville täielikku õigust, et ta ainult täitis saadud instruksioone ja kaitses täieliku väarikusega instruksioone ja täieliku väarikusega kaitses oma Valitseja vaateid.

Peamisteks komistuskivideks olid järgmised küsimused: 1) Napoleon Bonaparte nõudis, et Venemaaga sõlmitav rahu-traktaat eraldataks Euroopa rahustamise konventsioonist; 2) ta ei soovinud, et Venemaa astuks välja Mõlemate Sitsiiliate kuninga eest, ja 3) Napoleon ei kavatsenud Sardiinia kuningale ta valdusi, millised olid tema vägede poolt okupeeritud, tagastada. Nende kolme küsimuse ümber koondus kogu diplomaatiliste läbirääkimiste huvi, millised toimusid üheaegselt Pariisis ja S-Peterburis, kuhu Napoleon saatis aprillis 1801 aastal oma esimese adjudandi Duroci.

Tõsi, Keiser Aleksander I võttis südamesse ka Saksamaa valitsejate saatuse ja eriti oma sugulase, Württembergi hertsogi, kuid ikkagi ülalpool esitatud kolm küsimust mägisid peamist rolli ja tekitasid tõsisemaid probleeme projekteeritud rahvusvaheliste aktide kiiremale sõlmimisele.

Korõitsev suhtus, üldiselt öeldes, Esimesse Konsulisse ja tema poliitikasse äärmiselt kahtlustavalt. Ta oli veendunud, et Napoleon soovis Venemaad ära kasutada, kui oma poliitiliste eesmärkide saavutamise vahendit. Ta soovis Venemaa relvastada Inglismaa vastu, et kirjutada talle ette oma rahu-tingimusi; ta püüdis Venemaad Türgiga tülli ajada, selleks, et vallutada Egiptust; lõpuks, ta püüdis Austria ajada tülli Preisimaaga, et sundida mõlemaid riike, Venemaa abil, alluma oma soovidele Saksamaa valduste arvelt.

Kui Napoleon veendus, et Kolõitsevi on raske eksiteele viia, ta komandeeris S-Peterburi ametliku ülesandega, troonile tõusmise puhul, õnnitlema noort Vene Keisrit, oma osava adjudandi Duroci. Kuid tema komandeeringu tõeliseks eesmärgiks oli Pariisi läbirääkimiste kiirem lõpetamine*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т.LXX, стр. 114 и след.

Keiser Aleksander I kiitis Kolõitsevi käitumise üldiselt heaks ja üksikasjalikus 16. (28.) aprilli instruksioonis, ta nõudis eriti Mõlemate Sitsiiliate ja Sardiinia kuningriikide puutumatus ega lubanud rahu-traktaadi eraldamist üldise rahu loomise aktist. Ainiti, seejuures, Valitsus pööras Kolõitsevi tähelepanu sellele, et suhetes Esimese Konsuliga ta „ei kalduks kõrvale sellisest teenistuslikkusest, milline ainult ei kahjusta asja olemust, vaid, vastupidi, kindlustab selle edu“.

Seejuures Kolõitsev kirjutas Taleyrandile 14. (26.) aprilli noodi sellistes väljendites, et viimane andis selle tagasi, tehes avalduse, et ta ei julge seda Esimesele Konsulile esitada. Taleyrand leidis, et see noot on kirjutatud „niivõrd ebataavalises toonis, kui ka Prantsusmaa valitsuse suhtes kõikidest vaatepunktidest ebaviisakas“.

Kolõitsev, ainiti, ei näinud selles oma noodis miskit ebaviisakat (milles võib temaga nõustuda) ja tagastas seõlle Taleyrandile, lisades sellele uue lakoonilise noodi, millised ta ainult küsis, kas Prantsusmaa valitsus kavatses täita tema poolt antud Sardiinia ja Neapole kuningriigi seaduslikule valitsejale tagastamise lubadust?

Talleyrand ei armastanud kategoorilistele küsimustele vastata ja seepärast väitis Esimese Konsuli kavatsusest alati antud lubadusi täita.

Seejuures Duroc kirjutas S-Peterburist, et ta kiirustab igati krahv Morkovi ära sõitma. Napoleon ei saanud Kolõitseviga ükskõikselt juttu ajada.

„Teie näete“, kirjutas ta Talleyrandile, „et raske on suhelda sellise põikpäise ja rumalaga, nagu on hr. Kolõitsev“. Keiser Aleksander I aga veenas Duroci, et ta armastas alati Prantsusmaad ja prantslasi ja et „ta soovis alati näha Prantsusmaad ja Venemaad ühendatuna; need kaks suurt rahvast, millised tõestasid vastastikust austust ja peavad ühinema, et lõpetada mandril tühised tülid“.

Vähe sellest, Keiser Aleksander I, risti vastu Kolõitsevile antud instruksioonidele, veenas Duroci, et tal ei ole miskit prantslaste poolse Egiptuse okupeerimise vastu. Kui aga ta astub välja Sardiinia ja Neapoli kuningate eest, siis seepärast, et ta on kohustatud seda tegema traktaatide ja antud lubaduste jõul. Kuid tal ei ole miskit isiklikku huvi. Ta soovib vaid Euroopas kiiremat rahu taastamist.

Venemaa ja Prantsusmaa valitsuste ilmsel soovil jõuda täielikule kokkuleppele, pidi viimane ka toimuma. Juba mais 1801 aastal olid mõlemad pooled täiesti üksmeelel rahu-traktaadi suhtes ja erimeelsus kestis edasi salajase konventsiooni suhtes.

27. juuni (9. juulil) 1801 aastal, krahv Morkovile antud instruksiooniga Keiser Aleksander I veel kord kinnitab oma siirast Prantsusmaaga rahu sõlmimise soovi ja et tagada kogu Euroopa rahustamine*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т.LXX, стр. 201 и след.

1801 aasta septembri lguses krahv Morkov saabus Pariisi ja veendus juba kohe, et Napoleon Bonaparte ei kavatsenudki loobuda oma vallutuslikest kavatsustest Itaalia riikide suhtes. Sõlmime esmalt rahu“, ütles temale Esimene Konsul, „aga pärast räägime muudest asjadest“. Bonaparte keeldus motiivide mõistmisest, millised sundisid Vene Tsaari osalema nõnda palavalt mingi väikese Sardiinia „kuningakese“ saatuses.

Selle peale vastas Venemaa volinik, et tema Valitseja seadis enesele kohuse täita kohusetundlikult enda peale võetud kohustusi. Kui aga Esimene Konsul ei kavatse neid kohustusi tunnustada, siis kõik läbirääkimised jäävad arvatavasti viljatuteks. Kui aga Talleyrand tunnistas, et Bonaparte otsustas Piemonti ühendada Prantsusmaa valdustega, karahv Morkov teatas, et Venemaa täidab võetud kohustused.

Seejuures juhtusid asjaolud, millised sundisid krahv Morkovi projekteeritud rahvusvaheliste aktide allkirjastamisega kiirustama. Bonapartel õnnestus sõlmida rahu Inglismaaga ja veenda Neapolitani kuningat kiireloomuliselt Prantsusmaa Vabariigi nimel talle ettekirjutatud rahu tingimusi vastu võtma.

Pidades silmas neid asjaolusid krahv Morkov nõustus 26. septembril (8. oktoobril), Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu-traktaadi allkirjastamisega. Nii nagu rahu juba ka tegelikkuses eksisteeris, siis krahv Morkov nimetas seda akti „lihtsaks formaalsuseks“.

Mis aga puudutab salajast konventsiooni (Nr. 489), milline pidi seadma kindlad alused Euroopas rahu kehtestamisele, siis Talleyrandi tungival nõudmisel, oli see akt allkirjastatud kaks päeva hiljem. Selle faktiga Prantsusmaa välisminister soovis konstateerida Vene-Prantsuse rahu-traktaadi ja Euroopa rahustamise konventsiooni täielikku eraldi seismist.

Kui aga kiigata sala-konventsiooni tähtsusesse, siis ei ole raske veenduda, et see jättis lahtiseks kõik peamised vaidlusalused küsimused.

Lõpuks, selleks, et „kiirendada üksmeele saabumist“ Bonaparte nõudis, et krahv Morkov ise annaks kõigi kolme akti ratifitseerimiskirjad. Krahv Morkovil oli voli nende aktide viivitamatuks ratifitseerimiseks ja salakonventsiooni ja selgitava deklaratsiooni allkirjastamise päeval olid vahetatud ka kõigi kolme akti ratifitseerimise kirjad.

*

Nr. 488.

Tema Püha ja Lahutamatu Kolmainsuse nimel.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja Prantsusmaa Vabariigi Esimene Konsul Prantsusmaa rahva nimel, olles hingestatud soovist taastada hea üksmeele suhted, millised eksisteerisid kahe valitsuse vahel kuni käesoleva sõjani ja teha lõpp hädadele, millised vaevavad Euroopat, nimetasid oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser:

krahv Arcadie Morkovi, oma Tegev-salanõuniku, Püha Aleksander Nevski ja Püha Vladimiri I järgu ordenite kavaleri,

ja Prantsusmaa Vabariigi Esimene Konsul, Prantsusmaa rahva nimel, kodanik Charles Maurice Talleyrandi, välisministri,

kes, peale oma volikirjade kontrollimist ja ahetamist, leppisid kokku alljärgnevates artiklites.

Artikkel I.

T. M. Ülevenemaalise Keisri ja Prantsusmaa Vabariigi vahel hakkab nüüdsest olema rahu, sõprus ning hea üksmeel.

Artikkel II.

Selle tulemusel, alates käesoleva traktadi ratifitseerimiskirjade vahetamisest, ei hakka mõlemate riikide vahel toimuma mitte mingeid vaenulikke tegusid ja mitte ükski lepingulisest pooltest ei tohi osutada teise poole nii välistele kui ka sisemistele vaenlastele mitte mingit abi vägedega ega ka rahadega, kuidas seda ka ei nimetataks.

Artikkel III.

Mõlemad lepingulised pooled, soovides, kuivõrd see neist sõltub, aidata kaasa oma valitsuste rahu, lubavad vastastikuselt mitte lubada, et keegi nende alamatest lubaks enesele hoida mingeid, otseseid või kaudseid, suhteid eksisteeriva valitsuse sisevaenlastega mõlemates riikides, levitades põhimõtteid, millised on nende riigikorraldusele vastased või tekitada neis segadusi ja selle kokkuleppe jõul igasugune mõlematest riikidest pärit alam, kes asudes teise valdustes, tungiks kallale tema julgeolekule, saadetakse viivitamatult mainitud riigist välja ja olles välismaale saadetud, ei hakka mitte mingil juhul omama õigust nõuda oma valitsuse kaitset.

Artikkel IV.

Mis puudutab vastastikuste missioonide taastamist ja mõlemate valitsuste vahel tseremoniaali järgimist, siis on otsustatud selles suhtes jääda selles selle korra juurde, milline eksisteeris kuni käesoleva sõjani.

Artikkel V.

Kuni uue kaubandus-traktaadi sõlmimiseni, lepingulised pooled lepivad kokku kaubandussuhete taastamise mõlema riigi vahel, võimalust mööda alustel, millised eksisteerisid enne sõda, koos nende muudatustega, millised võisid järgneda sõltuvalt ajast ja asjaoludest ning millised nõudsid uusi põhikirju.

Artikkel VI.

Käesolev traktaat ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse viiekümne päeva pärast või ka varem, kui see osutub võimalikuks.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 26. septembril (8. oktoobril) 1801 aastal.

(L.S.)Le comte de Morcoff. (M.П.)Графъ Морковъ.

(L.S.)Ch. Maur: Talleyrand. (M.П.)К.М.Тальеранъ.

(Ratifitseeritud Pariisis 11. oktoobril 1801 aastal).

*

Nr. 489.

Artikkel I.

Mõlemad lepingulised pooled, võttes arvesse, et üksmeel, milline eksisteeris Venemaa ja Prantsusmaa vahel Tescheni rahu ajal, oli kõrgemal määral kasulik mõlematele valitsustele ja viis lõplikule rahule; varvestades seejuures Keisririigi asjades nende huvide samasust ja soovides võimalikult vähem allutada Saksa riigikorralduse alused muutmisele, kohustuvad vastastikuselt tegutseda põhimõtete suhtes üldisel nõusolekul, milliseid tuleb järgida hüvituse küsimuses, teavitada teine-teist oma eesmärkidest ja järgida omavahel täielikku üksmeelt, selleks, et viia asjast huvitatud pooled nende plaane vastu võtma, millise muutumatuks aluseks hakkab olema Austria ja Brandenburgi õukondade vahelise õiglase tasakaalu säilitamine.

Artikkel II.

Tema Keiserlik Ülevenemaaline Majesteet ja Prantsusmaa Vabariigi Esimene Konsul asub tihedale lähenemisele ja hakkavad teatama teineteisele oma eesmärkidest et armastusväärset lõpetada poliitilises suhtes järgnevad Itaalia ja Püha Tooli asjad.

Artikkel III.

Prantsusmaa Vabariigi Esimene Konsul kohustub asuma nüüd Konstantinoopoliga läbirääkimistele et taastada T. M. Ülevenemaalise Keisri vahendusel Hiilgaivama Ottomani Portuga lõplik rahu.

Artikkel IV.

Prantsusmaa Vabariik kohustub säilitama 28 märtsi 1801 aasta (7. möödunud Germinal) rahu-traktaadi põhimõtetele, T. M. Mõlemate Sitsiiliate kuninga ja T. M. Ülevenemaalise Keisri liitlase, valduste terviklikkuse. Prantsusmaa väed, millised okupeerivad Bari ja Otrante maid ja need, millised võinuks olla viidud Tema Sitsiilia Majesteedi valdustesse esimeste asenduseks, jäävad sinna ainult selle ajani, kuni ei otsustata ära Egiptuse saatust.

Artikkel V.

Lepinguliste poolte vahel jõuti kokkuleppele selles, et Neapolitani kuningriiki hakatakse lugema neutraalseks riigiks ja see hakkab kasutama kõiki neutraalsuse kasusid peale seda, kui järgneb lahendus Egiptuse saatuse suhtes. Seetõttu Esimene Konsul kohustub siis mitte nõudma Tema Sitsiilia Majesteedilt 28. märtsi 1801 aasta (7. möödunud Germinali) Rahu-traktaadi artikkel 3 sätete täitmist, aga T. M. Ülevenemaaline Keiser kohustub kasutama oma häid teeneid selleks, et Suurbritannia ja Ottomani Porta tunnistaksid Neapolitani kuningriigi neutraalsust.

Artikkel VI.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja Prantsusmaa Vabariigi Esimene Konsul hakkavad sõbralikult ja heas üksmeeles hoolitsema T. M. Sardiinia kuninga huvide eest ja seejuures arvestavad kõike, millised on kooskõlas eksisteeriva asjade olukorraga.

Artikkel VII.

Prantsusmaa Vabariik kohustub ühendama oma püüdlused Tema Keiserliku Ülevenemaalise Majesteedi samasuguste taotlustega, et anda T. K. M. Würtembergi hersogile tema kaotustele vastav õiglase hüvitus Saksamaal.

Artikkel VIII.

Mainitud Vabariik võtab enesele samasuguse kohustuse T. K. M. Bavaaria valijavürsti kasuks ja garanteerib temale, üheskoos T. M. Ülevenemaalise Keisriga, tema valduste terviklikkuse, millised ei ole Prantsusmaale loovutatud; kuid juhtumil, mil lepingulised pooled otsustaksid ühisel üksmeelil, võtta osa Bavaariat hüvituse koosseisu ja valijavürst pidanuks andma mõningaid ohvreid, siis on otsustatud sellele Valitsejale anda tema kaotustele ekvivalentse hüvituse, milline vastab tema huvidele ja kõige rangema õigluse põhimõtetele.

Artikkel IX.

Lepingulised pooled tunnistavad ja garanteerivad Seitsme Ühendatud Saare Vabariigi, endised Veneetsia omad, sõltumatust ja riigikorraldust ja otsustavad, et nendel saartel enam välisriikide vägesid ei hakka olema.

Artikkel X.

T. M. Ülevenemaaline Keiser kohustub kasutama oma häid teeneid Prantsusmaa sõjavangide tagasi saamiseks, keda peetakse kinni Konstantinoopolis ja teistes Ottomani Impeeriumi osades.

Artikkel XI.

Viivitamata, peale rahu-traktaadi ja käesoleva salajase konventsiooni allkirjastamist, mõlemad lepingulised pooled asuvad tegelema üleüldise rahu, ülalpool esitatud alustel, kinnitamise vahendite küsimusega, taastama õiglase tasakaalu erinevates maailma osades ja et tagada merede vabadus, lubades teine-teisele tegutseda üheskoos kõigi lepitavate või sunduslike meetmete võtmisel, milliste suhtes nad lepivad inimkonna hüvanguks, üleüldiseks rahuks ja valitsuste sõltumatuseks omavahel kokku.

Selle kinnituseks jne.

See juhtus Pariisis, 28. septembril (10. oktoober) 1801 aastal.

(L.S.) Le comte de Morcoff. (M.П.) Графъ Морковъ.

(L.S.) Ch. Maur. Talleyrand. (M.П.) К.М. Тальеранъ.

(Ratifitseeritud Pariisis 11. oktoobril 1801 aastal).

*

Nr. 490.

Deklaratsioon.

Pidades silmas käesoleval kuupäeval, 28. septembril (10. oktoobril) 1801 aastal (18 Vendemiaire 10. aasta), Venemaa ja Prantsusmaa volinike poolt sõlmitud ja allkirjastatud salajase Euroopa asju puudutava konventsiooni, kodanik Charles Maurice Talleyrand, Prantsusmaa valitsuse volitatud minister, teatas:

et mainitud salajase konventsiooni artikkel teise alusel, Prantsusmaa Vabariigi arvates, ei saa olla tehtud mitte mingeid taganemisi traktaatidest, millised määratlevad Itaalia riikide saatust, aga nimelt:

Tolentino, Luneville ja Florence traktaate ja et kaheksanda artikli sisu järgi, Prantsusmaa valitsus sõlmis juba Bavaaria valijavürstiga kohustuse, millise jõul ta ei saa nõustuda valijavürsti Saksamaal asuvate eksisteerivate valduste mitte mingit tükeldamist.

Prantsusmaa volitatud minister kuulutas, peale selle, et Esimene Konsul, soovides anda T. M. Ülevenemaalisele Keisrile erilise rahulolu, ja oma isiklikust austusest Badeni markkrahvi vastu, väljendas valmisolekut lugeda end kohustatuks selle Valitseja kasuks, sellisel viisil, nagu ta kohustus Palatini valijavürsti kasuks ja just-kui selles asjas eksisteeris selle kohta tänases salajases konventsioonis spetsiaalne artikkel.

Krahv Morkov, Venemaa volitatud minister, tunnistas, et käesolevad avaldused olid tema poolt vastu võetud.

See juhtus Pariisis, 28. septembril (10. oktoobril) 1801 aastal.

(L.S.)Le comte de Morcoff. (M.П.)Графъ Морковъ.

(L.S.)Ch. Maur. Talleyrand. (M.П.)К.М. Тальеранъ.

*****

Nr. 491.

1802 a. 14. (26.)detsember. Venemaa liitumise akt 14. (26.) detsembri 1802 a. Austria-Prantsuse konventsiooniga. (vt. kd. II, Nr.53, lk. 194).

(F. Martensi kommentaar.)

Pariisi traktaadi ja salajase konventsiooni (Nr. 488-490) sõlmimisega oli kinnitatud rahu ja Euroopa peamistes poliitilistes asjades Venemaa ja Prantsusmaa ühiste tegevuste alused. Ainiti, need rahvusvahelised aktid ei loonud mõlemate valitsuste vahelist täielikku usaldust ja siirast meelestatust. Keiser Aleksander I, mõningasest Napoleon Bonaparte särava isiksuse imetlusest läks vähe-haaval üle Korsika avantüristi poliitika suhtes avalikku umbusalduse ja varjamatu kahtlustamisse.

Sellisel Vene Keisri meeleolu muutusel olid ka mõjuvad põhjused: Bonaparte ilmselgelt irvitas antud lubaduste ja võetud kohustuste üle. Nõnda ta kohustus Sardiinia kuningale tagastama tema valdused. Kuid üpris varsti ta tunnistas, et ei kavatse midagi tagastada. Saksamaa ümberkorraldamise - Austria, Preisimaa, Bavaaria ja teiste Saksamaa valitsuste pretensioonide vahendusel - küsimuse õigeaks lahendamiseks, Bonaparte varjas süsteemikindlalt Keiser Aleksander I eest oma tõelisi kavatsusi.

Aleksander I indemnisationi ((hüvitamise) kava oli põhjendatud kahele peamisele alusele: 1)Saksamaa Keisririigi sisemise jõu suurendamine ja 2)peamiste Saksamaa riikide tugevnemine, et muuta neid, eriti Prantsusmaa, vastulöögi andmise võimelisteks, endiste kallaletungide kordumiste juhuks.

Samas püüdis Bonaparte ilmselgelt, ühest küljest, Saksamaa riikide vahelise tülitsemise jätkumisele ja teisest, Saksamaa Keisririigi jõuetuse säilitamisele. Sellised eesmärgid läksid täiesti rist vastu Venemaa poliitika eesmärkidele.

Keiser Aleksander I oli sunnitud krahv Morkovile kirjutama, et tema raportid, millised sisaldavad jutuajamisi Esimese Konsuliga, „ei saanud jätta minule avaldamata maendavat muljet“. „Tihti muidugi juhtus“, jätkas Valitseja 5.(17.) detsembri 1801 reskriptis, „et muud kabinetid ei juhindu puhtsüdamlikult; vaid äärmisel määral nad püüdsid alati säilitada mingit väljanägemist; siin aga on näha Bonaparte selget tunnistamist halvas usus, nagu minul meeldis hellitada mõtet, et selle konsuli isiklikud omadused ja ta asend aitavad lõpuks kaotada vastupidised eeskirjad, millistest erinevad järgnevad Prantsusmaa valitsused juhitudid“.

„Ma tunnetan muidugi“, lõpetab Keiser, „täiel määral, et Venemaa ei saa ja ei tohi praegu üksi end Prantsusmaaga siduda, ja üldse igasugune sarnane otsustavus oleks olnud vastuolus minu

vaadetega ning riigi eest hoolitsemise ja kasuga; kuid ma tunnen seejuures ka seda, et ka Prantsusmaa ei saa vahetult Venemaad kahjustada. Sel alusel ma soovin siiralt säilitada Prantsusmaaga sõprust ja häid suhteid; teisiti ei saa see kahe nõnda kaugel asuvate riikide vahel ka eksisteerida“.

Krahv Morkov jagas täiesti oma Valitseja arvamust Prantsusmaa valitsuse kohta ja ta toetas seda paljude faktidega oma suhetest Bonaparte ja Talleyrandiga. Tema arvates, kogu Prantssumaa rahvas jagunes kahte parteisse: rojalistideks ja filosoofideks. Viimaste all ta mõtles kõiki vabariiklasi ja revolutsionääre, kes „tegid“ Bonaparte. Kuid tema sõjaline vahvus võib muutuda suureks ohuks kogu uuele korrale, milline on loodud filosoofide-revolutsionääride poolt. (Секретное донесение от 13-го (25-го) декабря 1801 года).

Üldse aga krahv Morkov ei imetlenud Prantsusmaa Vabariigi Esimest Konsulit, ega ka tema välisministrit. Ta ei lasknud endale „auku pähe rääkida“ ja hoiatas pidevalt oma valitsust, et Bonaparte soovib kõikjal valitseda ja ta ei vali selle eesmärgi saavutamiseks vahendeid, ega peatu millegi ees. Teisest küljest, Bonaparte ja Talleyrand ei armastanud krahv Morkovi, süüdistades teda kõrksuses, ihnuses ja halvlas käitumises.

Selliste vastastikuse suhetega selgitatakse kokkupõrget, milline oli esile kutsutud kellegi Fouilhouxi, Pariisi väikese paberimäärija, politsei poolse ülekuulamisega, kes trükkis ära Esimese Konsuli vastase paskvilli ((pamfleti)) ja ütles ülekuulamisel, et need paskvillid tellis temalt Venemaa saadik, krahv Morkov*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т.LXX, стр. 325 и след.

Selle juhtumi puhul kirjutas Talleyrand 8. (20) veebruaril 1802 aastal Caulaincourtile, et Venemaa saadiku süü on vaieldamatu: ta „algatas, maksis ja suunas“ Pariisi paskvillante. Esimene Konsul ei suutnud end talitseda, et mitte väljenduda Morkovi enese ees „mõningase naljatooniga“ tema sepitsustest.

Ainiti, Bonaparte ei soovinud anda tõsist tähendust neile intriigikestele ja Caulaincourtile tehti ülesandeks, vestlustes Viitse-kantsleriga, ainult „kergelt, mõõdukalt ja peenetundeliselt“ puudutas seda juhtumit. Seejuures Caulaincourt pidi „pillama sõnakese krahv Morkovi Pariisis koonerdava eluviisi suhtes, kes ei olnud veel andnud mitte ühtegi lõunat ja keegi ei tea, kus ta elab“.

Caulaincourt mõistis väga hästi temale antud ülesande delikaatsust. Kuid kuulujutud sellest sündmusest ei viivitanud S-Peterburi jõudmisega ja Aleksander I ise vestles Caulaincourtiga, öeldes temale: „Ma kuulsin, et üks isik tegi rumalusi. Töotan, teades seda kindlalt, oleks ta selle eest saanud näidiskaristuse; ma ei luba minu nimel labasusi teha“.

Prantsusmaa saadik pidas enam mõistlikuks üksikasjadesse mittelaskumist, vaid piirdus armastusväärse avaldusega: „Teie Keiserliku Majesteedi aus ja siiras iseloom on liiga tuntud, et Prantsusmaa valitsus võinuks alati eristada teie ministri käitumist see, mis kuulub Teie Keiserliku Majesteedi korraldustesse ja kavatsusse, sellest, mis on seotud tema isikliku mittekaugnägelikuse või intrigaanlusega“.

Peterburis levis isegi kuulujutt, et krahv Morkov kukkus meeltesegadusse. Ainiti, Keiser Aleksander I ei kutsunud teda tagasi, ega väljendanud ühegi sõnaga tema suhtes oma rahulolematust. Vähe veel: Keisri 14. (26.) märtsi 1802 aasta kirjas Bonapartele on väljendatud, vastupidiselt, täielikku umbusaldust Morkovi süüdistuse põhjendatusesse.

„Jäeb üle ütelda bületäänide ja teiste liikuvate uudiste kohta“, kirjutab Valitseja, „millisele teie, kodanik Esimene Konsul, pöörate minu tähelepanu. Ma põlgasin alati sarnaseid teoseid ja isegi ei teaks, millesse teie palve puutub, kui ei oleks näinud mõnedes ajalehtedes samavõrd ebaviisakat kui ka kohatut artiklit, milline tõi krahv Morkovile süüdistuse oletatavas tutvuses sarnaste pamflettidega. Loodan, et teie mõistate kergelt, kui vähe ma kaldun pöörama vähimat tähelepanu paberimäärija vestele, kes ei tundnud mitte mingit seotust oma valitsusega; arusaadav, et ma ei mõelnudki süüdistuste üle, millised on algatatud krahv Morkovi suhtes“.

„See minister“, lõpetab oma kirja Keiser Aleksander I, „teab liiga hästi minu püüdlust arendada ja tugevdada Prantsusmaaga täielikku üksmeelt, et otsustada midagi ette võtta, milline oleks tema eesmärkide ja oma valitsuse huvide vastane“.

Krahv Kotšubei ((Kotschoubey, Кочубей)) kinnitas samuti Caulaincourtile Valitseja veendumust, et Morkov kunagi „võis miskit Kõige kõrgeima kavatsuste vastast teha“. Caulaincourt, 16. (28.) märtsi konferentsiaalse memo sõnul, „oli piisavalt pahandatud viimastest märkustest“ ja veenas, et „Esimene Konsul ei omanud kavatsusi esitada krahv Morkovi peale kaebuse“. Ainiti, Keiser Aleksander I kahtlustas, et tema saadiku suhete ajalugu Pariisi paskvillandiga on korraldatud Prantsusmaa võimude poolt. Seepärast, kui aprillis 1802 aastal, ilmus Peterburi uus Prantsumaa saadik, kindral Hedouville, Viitse-kantsler, esimesel nõupidamisel, naases selle loo juurde ja nõudis formaalseid tõendeid krahv Morkovi süü kohta. Kuid saadik püüdis kogu jõust rahustada krahv Kotšubeid ja mitte mingeid pretensioone Morkovi vastu ei esitanud. Vastupidi, Hedouville hakkas tõestama, et kui Esimene Konsul ei oleks ära olnud, kui see lugu juhtus, siis ei oleks miskit olnud; et Bonaparte ainult „nalja pärast“ meenutas Morkovile seda sündmust; et viimasel on Pariisis piisav austus ja et kõik hindavad täiesti tema väärtusi. Lõpuks, Hedouville lisas, et „Politseiminister Fouche käre mõistus osales siin kõige rohkem“.

Neis viimastes sõnades peitub kogu sündmuse lahendus: tuntud Fouche tahtis kannuseid teenida ja et tõestada oma hädavajadust, teades Bonaparte mitte just eriti meeldivaid tundeid krahv Morkovi vastu.

Arusaadav, et see tume lugu ei saanud suurendada Venemaa saadiku poolehoidu ja usalduse tundeid Prantsusmaa Vabariigi pea suhtes. Aleksander I kordas pidevalt oma reskriptides krahv Morkovile, et Bonaparte soovib ilmselgelt oma selgitustega saksa ja muude asjade suhtes, „meiega venitada“.

Lõpuks, ainult juunis (22. mail) toimus Morkovi ja Talleyrandi vahel Saksamaa asjades eel-kokkuleppe sõlmimine.*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXX, стр. 414.

Kuid see eel-kokkulepe oli Keiser Aleksander I poolt heaks kiidetud eranditult soovist teha lõpp lõppmatutele läbirääkimistele Saksamaa riikide indeminatsiooni suhtes. Valitsejat pahandas kõvasti Napoleoni käitumine kõigis teistes küsimustes. Krahv Morkov raporteeris temale, et kui ta küsis Napoleonilt, et kas kindral Hedouville kirjutas temale Sardiinia kuninga asjas, Esimene Konsul vastas: „Jah, kuid see on juba otsustatud asi; raha, kuupalju ta ja teie soovite, kuid mitte midagi rohkem!“

Loomulik, et selline Sardiinia kuninga saatuse küsimuse omatahtsi lahendamine pidi pahandama Aleksander I, keslles Napoleon lubas tagastada tema valdused, kui mitte kõik, siis sellest suurema osa.

Mitte vähem vihastus Keiser Aleksander I siis, kui Napoleon tegi temale ettepaneku võtta enda peale Amiensi traktaadi Artikkel X täitmise garanteerimise, milline puudutas Malta saart. Valitseja nõustus, omal ajal, võtta enda peale selle saare kaitsmine ((protektoriaat, protectorat)). Selle asjaoli Prantsusmaa ja Inglismaa unustasid ja möödudes Keiser Aleksander I nõusolekust, otsustasid, et Venemaa võtab enda peale Amiensi traktaadi Artikkel X täitmise garanteerimise**).

***)Vt. käesoleva väljaande köidet XI, lk 30; Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXX, стр. 557 и след.

Sellisel viisil detsembris 1802 aastal osutus lahendatuks ainult üks Saksamaa riikide indeminatsiooni küsimus, millise suhtes toimus kokkulepe Prantsusmaa ja Austria vahel.

Selle kokkuleppe juurde, milline langes peamistes joontes kokku ülalpool mainitud eel-kokkuleppega, mis oli allkirjastatud krahv Morkovi ja Talleyrandi poolt, Keiser Aleksander I leidis võimalikuks liituda 1802 aasta detsembris.

(Venemaa Austria-Prantsuse konventsiooniga liitumise Detsembriakt on trükitud ära käesoleva väljaande kd. II, Nr.53, lk. 194 jne.).

****

Nr. 492.

1807.a. 9. (21.) Juuni . Venemaa ja Prantsusmaa vahel relvarahu sõlmimise akt, mis on allkirjastatud Tilsitis.

****

Nr. 493.

1807.a. 25. Juuni (7. juuli). Venemaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud Rahutraktaat, mis on allkirjastatud Tilsitis. (II.C.3. №22584).

*****

Nr.494.

1807 a. 25. Juuni (7. juuli). Venemaa ja Prantsusmaa vahel Tilsitis sõlmitud rünnaku- ja kaitse-liidu sõlmimise traktaat.

****

Nr. 495.

1807.a. 27 juuni (9.juuli). Venemaa ja Prantsusmaa vaheline ja Tilsitis allkirjastatud Ioonija saari puudutav kokkulepe.

((F. Martensi kommentaar))

20 jaanuari (1. veebruari) 1803 aasta Kõigekõrgeima reskriptiga krahv Morkovile oli tehtud ülesandeks väljendada Esimesele Konsulile Venemaa Tsaari täielikku rahuldust ülalmainitud detsembriakti (Nr. 491) sõlmimise suhtes. Kuid see rahuldustunne oli üpris lühiaegne. Üpris varsti pilved, millised hakkasid varjutama poliitilist horisonti, hakkasid tihenema üha enam ja enam ja katsid varsti kogu taeva, et väljenduda üleeuroopalises sõjas, millises Venemaa oli sunnitud asuma Prantsusmaa ja selle võimuahne Esimese Konsuli vaenlaste leeri.

„Venemaa“, kirjutas 1803 aasta jaanuaris Riigi-kantsler krahv Vorontsov krahv Morkovile, „ei soovi kedagi käskida ega kellegile alluda“. Kuid, teisest küljest, Venemaa sooviks, et tema seaduslikud õigused ja elulised huvid oleksid teiste valitsuste poolt austatud. Suurimad ohud ähvardasid vaieldamatult nii Euroopat kui ka Venemaad Napoleoni poolt, kelle vallutuslikud kavatsused tulid ilmsik üha suurema ilmselgusega.

Need kavatsused riivasid kogu Euroopa ajalooliselt välja kujunenud poliitilist süsteemi. Napoleon vallutas mitte ainult kogu Itaalia, vaid seisis kindla jalaga Saksamaal ning tunnistas avalikult, et hädavajalikult on tarvis hoida ära Ottomani Impeeriumi langemine. Samas kui Venemaa valitsus oli veendunud, et Türgi on väga mugav Venemaa naaber ning ei ole mitte mingit

vajadust algatada hirmus Ida-küsimus. Napoleon aga, soovis viivitamatult asuda selle lahendamisele, et anda, Türgi ja Egiptuse kaudu Inglismaale Indias tunnetatav löök.

Keiser Aleksander I sai päranduseks Poola jaotamise, millisele ta isiklikult eriti kaasa ei tundnud. Kuid Poolat uuesti ümber jaotama ta ei olnud võimeline ja püüdis seepärast leppida toimunud faktiga. Seejuures Napoleon pöördus oma vestlustes Venemaa ja teiste riikide esindajatega pidevalt tagasi Poola jaotamise ja selle uuesti ümberjaotamise võimalikkuse küsimuse juurde.

Vähe veel, Napoleon tunnistas isegi endal olevat õigust teha märkusi reformide, millistega Aleksander I soovis õnnistada oma enda rahvast, õigeaegsuse suhtes. Talleyrand, jutuajamistes krahv Morkoviga, lubas endale viidata „rumalale muljele“, millist avaldavad Prantsusmaale need „järeleandmised“ millised on Valitseja poolt kavandatud oma rahva kasuks.

„Püüdke võimalusel“, kirjutas krahv Vorontsov krahv Morkovile, „vältida selliseid jutuajamisi, aga kui need uuesti puhkevad, siis andke mõista, et Tema Keiserlik Majesteet saab neist väga löödud olema“. (Депеша Госуд. Канцлера от 9-го (21-го) февраля 1803 г.).

Sellistel tingimustel oli Venemaa ja Prantsusmaa vaheline kokkupõrge vältimatu ja asjaolude jõul pidi viima verisele lahendusele. Vahetuks mõlemate riikide vaheliseks kokkupõrkeks oli Prantsusmaa ja Inglismaa vaheline sõda. Märtsis 1803 aastal keeldus Inglismaa järsult Amiensi traktaadi ettekirjutuse täitmisest, millisega nõuti Malta saarelt Inglismaa vägede evakueerumist. Selline keeldumine viis Napoleoni kirjeldamatusse raevu ja ta asus ellu viima oma suurt Prantsusmaa vägede Inglismaa saartele maandamise kava. Selleks, et võita oma sõjalisteks ettevalmistusteks aega ja et isoleerida Inglismaad, pöördus Napoleon Keiser Aleksander I poole ettepanekuga, et ta oleks tema ja Inglismaa valitsuse vaheliseks arbiitriks.

„Ma palun Teie Majesteedi sekkumist“, kirjutas Esimene Konsul Tsaarile 27. veebruaril (11. märtsil) 1803 aastal, „milline näib olevat minule hädavajalik, et hoida meredel rahu, milline, nähtavasti, teid alati huvitas“.

Märtsi alguses, Esimese Konsuli abikaasa juures toimunud vastuvõtul, arenes Napoloni ja lord Whitwoethi, Inglismaa suursaadiku, vahel tseen, milline viis mõlemate riikide vaheliste suhete täieliku katkestamiseni ning kaheteistkümne aastase sõjani.

Krahv Morkov oli selle tseeni tunnistajaks ja oma 4.(16.) märtsi 1803 a. raportis ta annab selle kohta üksikasjaliku ülevaate. Napoleon, näinud Inglismaa suursaadikut, ütles temale, et, otsustades Londonist saadud teadete järgi, Prantsusmaa ja Inglismaa, millised sõdisid teine-teisega juba 15 aastat, näib, peavad võitlema veel 15 aastat. Lord Whitworth väljendas lootust, et seda ei juhtu. Siis krahv Morkov, kes seisis Inglismaa suursaadiku kõrval, märkis, et juba esimesest 15 verise sõja aastast oli piisav ja et inimkond on tarvis päästa uutest hädadest.

„Minul oleks olnud väga hea meel“, ütles Napoleon, „kuid - Malta või sõda“. Seejärel, äärmise pahameele zestiga ta lisis: „Peale seda kõike on tarvis kõikidele traktaatidele ning hea usu kujule tõmmata must rist“.

Peale neid sõnu Napoleon jätkas oma ringkäiku 50 inimese juures, kes olid proua Bonaparte salongis ja seejärel ta peatus uuesti Inglismaa suursaadiku juures ja hakkas teda küsitلهma ta perekonna kohta. Seejärel, tõstes järkjärgult häält, Napoleon ütles ootamatult: „Prantsusmaa ei saa hirmutada Inglismaad, vaid ka Inglismaa ei saa Prantsusmaad hirmutada. Te võite tema *tappa*, kuid te ärge sundige teda taganema õigustest, millise annavad temale lepingud ja meie oleme valmis neid nõutama minema isegi teie maale“.

Lõpuks, saalist väljumise hetkel, uste juures, Napoleon pöördus veel kord Inglismaa suursaadiku poole ja valju häälega karjus üle saali: „Malta või sõda, ja häda neile, kes rikuvad traktaate!“

See „kummaline tseen“ mitte ainult ei toonud esile Napoleoni ebatavaliselt impulsiivset iseloomu, vaid ka samas oli uueks tõestuseks Esimese Konsuli erakordsest ülbusest suhetes kõigi välisriikide esindajatega. Varsti ta korraldas uuesti sarnase „kummalise tseeni“ krahv Morkovile enesele.

Vaatamata ilmsele lepitamatute lepitamise võimatusele, s.t. Prantsusmaad ja Inglismaad, Keiser Aleksander I nõustus võtma enda peale mõlemate vaidlevate riikide vahelise arbiitri

tänamatu rolli. Oma 10.(22.) aprilli 1803 aasta kirjas Napoleonile, Aleksander I võtab enda peale selle rolli, hoiatades, ainiti, et kõige parem oleks mõlematel riikidel asuda oma vaadete ja vastastikuste pretensioonide avalikku vahetusse ja sellisel viisil valmistada ette pinnas kõigi arusaamatuste täielikuks silumiseks. Peale selle, Keiser meenutab, et tema nõusolek garanteerida Malta saare puutumatus ja neutraalsus oli eranditult esile kutsutud soovist aidata kaasa rahu säilitamisele. „Vastutasuks kogu meelehea eest“ Venemaa pidi ootama Prantsusmaa valitsuselt, et „et sõja juhtumil ta loobub oma kavatsusest viia Vabariigi väed Põhja Saksamaale ja Neapoli kuningriiki“. (Докладъ Госуд. Канцлера от 20-го мая (1-го июня) 1803 г.).

Kuid need Venemaa head teened ei peatanud kuigivõrd Inglismaa ja Prantsusmaa vahelist sõda. Mais lord Whitworth lahkus Prantsusmaalt ja Napoleon, oma vihas, kaotas enesevalitsuse, et käskis kinni võtta Inglismaale pöörduvad Inglismaa Pariisi saatkonna sekretärid*).

*)Vt. Käesoleva kogumiku kd XI (Inglismaaga sõlmitud traktaadid), lk.30 jne.

Vähe sellest: Napoleon läks veelgi kaugemale ja avalikult, paljude välisriikide esindajate juuresviibimisel, hakkas süüdistama krahv Morkovi selles, et ta ei hoidnud tagasi Inglismaa suursaadikut Pariisis ja ei hoidnud sellisel viisil ära Prantsusmaa ja Inglismaa vahelist suhete katkestamist! Napoleon hakkas süüdistama Venemaa saadikut, krahv S.R. Vorontsovi St- Jamesi õukonna juures saamatuses ja sõnamurdlikkuses, sest et ta inglismaa armastusest ei täida temale oma Valitseja poolt antud instruksioone. Lõpuks, Napoleon lisas, et kui Venemaa kavatses pidada Prantsusmaa suhtes kinni sellisest „kahemõttelisest süsteemist“, siis viimane ei oleks mitte kunagi pöördunud tema heade teenete poole.

Krahv Morkov pidas oma kohuseks lükata kõige kategoorilisemal viisil tagasi kõik need, mitte millegagi põhjendatud süüdistused. Ta tegi seda isiklikes selgitustes ja Talleyrandile esitatud nootides, kes kuulas ta ära ilmse umbusaldusega ja ei tseremoonitsenud temale oma vaenulike tunnete väljendamisel. Kuid Venemaa saadik oli täiesti jõuetu ajalehtede artiklite vastu, millised olid täis insinuatsioone, millised ilmusid isiklikult tema ja Venemaa vastu Prantsusmaa ofitsiossetes väljaannetes, sellistes, nagu : Le Moniteur“.

„Valitseja“, kirjutas krahv Morkov 25. mai (6. juuni) 1803 aastal, „kuidas see ka mind ei kurvasta, ma pean ütlema tõtt, et kõik kirjutised, aga ka kõik teod, millised on esile kutsutud käesolevate asjaoludega, kajastavad sajanditeks Robespierre ja Direktooriumi masendavaid aegu ning püüavad äratada kõikjal pahameele ja purustamise ideesid, samas kui mõni aeg kõik hellitasid end lootusega, et sinne valitsus on neist täiesti lahti öelnud“.

Oma järelduste paikapidavuses krahv Morkov veendus üpris varsti, kui Talleyrand hakkas teda süüdistama selles, et ta mitte ainult ei peatanud Inglismaa suursaadiku ärasõitu Pariisist, vaid isegi veenas teda kiiremini ära sõitma ega osalema viimasel audientsil Esimese Konsuli juures. Talleyrandi pahameel läks kuni selleni, et ta mitmeid kordi kordas krahv Morkovi vastast ähvardust sõnadega: „Ma tasun temale, maksan talle selle eest kätte!“ Kui aga Napoleon ise lubas endale korrata sarnaseid mõtetuid süüdistusi Venemaa saadikule otse näkku, viimane ei kannatanud seda välja ja ütles, et Esimene Konsul ja tema esimene minister ammetavad ilmselgelt oma andmeid välisriikide kavatsustest ja süsteemidest Pariisi ja Londoni salongides ning kohvikutes ja põhjendavad neile oma teod ja jutud.

Sellistel vastastikustes suhetes Keiser Aleksander I vahekohtuniku roll oli täiesti võimatu missioon. Tõsi, Napoleon veenas krahv Morkovi, et ta allub Tsaari otsusele, milline see ka ei oleks ja et ta annab temale õiguse viivitamatult Malta saar okupeerida, kuid mõlemad vaenutsevad riigid olid juba oma vaenulikes tegudes läinud liiga kaugemale. Ükskord Napoleon pidas krahv Morkovi enda juures keskööst kuni kella 3. hommikul, rääkides Venemaa Tsaari arbitaazist ja oma suhetest Inglismaaga. Esimene Konsul, temale omase küünilisusega, tunnistas Venemaa saadikule, et ta rikub tema poolt võetud kohustusi Sardiinia ja Neapoli kuningriikide ning Hanzalinnade suhtes. Kuid ta peab peksma inglasi kõikjal, kus vaid saab.

„Nii-siis“, väitles vastu krahv Morkov, „teie tunnistate, et juhindute ainult ühest õigusest – kasu ja jõu õigusest. Kuid kui see on nii, kus siis on Euroopa julgeolek? Kust tal võtta usaldust lepingutesse, milliseid riigid teiega sõlmivad?“

Neile etteheidetele ei olnud Napoleonil raske vastata. „Inglismaa“, ütles ta, „annab väga hea näite traktaatide austamisest. Miks siis kõik riigid ei ühine, et sundida teda Amiensi traktaati täitma? Minul on kurb temaga sõida; mind hirmutavad tagajärjed, milliseid ma siit ette näen. Rohkem eurooplane, kui prantslane, mind kurvastab see teist mitte vähem, kui ühel ilusal hommikul, teie ärkate, saate teada, et Inglismaad enam ei eksisteeri. Uskuge mind, ei ole miskit lihtsamat, kui tungida Londonisse, seda selliste lurjuste abil, millistest see linn kihab“.

See argumenteerimine ei veenanud krahv Morkovi üldsegi Napoleoni tegelikus soovis rahu hoida ja ta küsis temalt, „millisel viisil kooskõlastada tema rahuarmastus tema tegudega, millised möödapääsmatult kutsuvad esile sõda?“

„Ma ei ole rahu kindel“, vastas Napoleon, „ja ma pean valmistuma sõjaks. Prantslasi ei veenaks selleks põhjendustega: tarvis on ägestuda, ässitada teda igasuguste vaenlasele suunatud süüdistustega, kellega tal tuleb võidelda; ühe sõnaga, on tarvis lasta käiku nende kired. Mind peetakse arutuks ja järjepidamatuks; kuid ma tean, mida teha, teistest paremini, kes minu üle kohut mõistavad“.

Siis Venemaa saadik küsis Prantsusmaa valitsuse pealt: miks Prantsusmaa, millisel on nii palju sadamaid Vahemeres, ei soovi, et inglased oleks kas või üks sadam?

„Seepärast“, vastas Napoleon, „et inglased hukutaks meie kaubanduse Idas; nad teeksid mogulid kõigist mereäärsetest pašadest, kes, nende keelepeksu järgi ja Türgi valitsuse praeguse nõrkuse puhul ahvatleks igatmoodi meie kaupmehi, aga pärast ajaksid nad välja; ja minuni jõuaks kaebused ja mina satuks oma koha kaotamise ohtu“.

Siis krahv Morkov esitas Napoleonile otsekohese küsimuse: „Kuid, aga kui Keiser otsustab Malta anda inglastele?“ - „Ma hellitan end lootusega“, vastas ta, „et ta hakkab olema liiga õiglane, et sellele välja minna. Kuid ma allun, nii nagu ma annan temale selles oma sõna“. (Донесение графа Моркова от 2-го (14-го) июня 1803 года).

Krahv Morkov saatis viivitamatult krahv Vorontzovile Londonis kõik Prantsusmaa pretensioonid, et valmistada ette pinnast mõlemate riikide lepitamisele. Kuid Inglismaa valitsus ei kavatsenud korrata oma endisi vigu ega uskuda Esimese Konsuli sõnu. Ta võttis tänutundega vastu Venemaa Keisri ettepaneku lahendada Malta saart puudutav küsimus. Ainiti Inglismaa lisa palvele, et vahekohtunik lahendaks mitte ainult selle küsimuse, vaid ka kõik teised Prantsusmaa poolt vallutatud valdusi puudutavad vaidlustatud küsimused*).

*)Vt. käesoleva kogumiku kd. XI, lk.30 jne; Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXVII, стр. 228.

On mõistetav, et Napoleon keeldus järsult sellise ettepaneku vastuvõtmisest. Siis Keiser Aleksander I tegi ettepaneku muuta oma vahekohtulik asjaajamine vahendamiseks. Keiser oli veendunud, et vahendajana ta saavutab kiiremini vaidlevate riikide rahumeelsele kokkuleppele saamise. Samas ta väljendas valmisolekut võtta Malta saar 10 aastaks hoiule ja kataks kõik sellest tingitud väljaminekud. (Рескриптъ к графу Моркову от 7-го (19-го)июля 1803 года).

Kuid Keiser Aleksander I ei piirdunud ainult enda peale vahendaja rolli vastuvõtmise valmiduse väljendamisega ja Venemaa garnisoni pidamisega Malta saarel. Ta esitas samuti mõlematele vaidlevatele valitsustele kokkuleppe eel-artiklid. Need artiklid kutsusid esile Napoleoni tugeva vastuseisu, kes tunnistas neid äärmiselt erapoolikuteks ja käskis esmalt Talleyrandil vastata krahv Morkovile nende peale ainult kättesaamisest teavitusega.

„Venemaa kabineti eel-kavas“, kirjutas Talleyrand Hedouvillele 17. (29.) augustil 1803 aastal, „ei ole jälgegi Prantsusmaa õigustest, kaebustest ja huvidest. Siin on kõik – inglise. Võttes sellised põhimõtted vastu, Prantsusmaa annaks vaid oma vaenlasele uute pretensioonide esitamiseks julgust juurde. Prantsusmaa võib ainult siis võtta vastu vahendamise, kui ta näeb sellest lootust rahule, milline oleks temale austav ja Euroopale kindel“. Selliste kaalutluste alusel Prantsusmaa

valitsus lükkas kategooriliselt tagasi Venemaa vahenduse, pidades silmas selle täielikku „kindlaksmääramatust oma asjas ja selle tagajärgede pettlikkusega“. Arbitraz, Talleyrandi sõnul oli lihtne ja ei nõudnud mitte mingeid eelnevaid tingimusi. Keiser- vahekohtunikuna – kuulas ära mõlemad pooled ja tegi oma otsuse „südametunnistuse ja õigluse alusel“. Kuid vahendus, arvatavasti, viinuks „uutele pretensioonidele, etteheidetele, süüdistustele ja solvamistele“.

Sellise Napoleoni Venemaa vahendamise ettepanekust keeldumise esmaseks eesmärgiks oli Põhja Saksamaa Prantsusmaa vägedega ülejutamise õigustamine ja täppsemalt, Hamburgi vallutamine. Teisest küljest, pidevalt kasvav vägivald ja vallutused, milliseid lubas endale Napoleon, koos avaliku sõnamurdlikkusega endale võetud kohustuste suhtes, veenasid Keiser Aleksander I täielikus võimatuses jätkata oma Inglismaa ja Prantsusmaa vahelist vahendamist. Vähe veel: Venemaale tungiv vajadus astuda Napoleoni vaenlaste leeri, et päästa Euroopa lõplikult orjastamisest – selgines üha enam ja enam tõrjumatu jõuga. Napoleon ise sooritas selle suhete katkestamise, solvates Venemaa esindajat, krahv Morkovi.

Sellel Venemaa diplomaadil ei olnud õnne kutsuda esile Napoleoni ja Talleyrandi rahulolu ning poolehoidu: mõlemad hakkasid teda vihkama tema järgiandmatuse ning „kõrgi suhtumise“ s.t. Suure korskilase poliitikasse kriitilise suhtumise eest. Korraldada skandaal Pariisi kirjatsura abil ja saavutamata siis krahv Morkovi tagasikutsumist, Napoleon hakkas, alates 1803 aastast, tungivalt nõudma tema tagasikutsumist. Napoleon väljendas oma 17.(29.) juuli kirjaga Aleksander I oma äärmist rahulolematust krahv Morkovi käitumise suhtes, kes justkui pidevalt intrigeerib tema vastu ja sekkub Prantsusmaa siseasjadesse.

Ainiti, Napoleon ei esitanud nende süüdistuste kinnituseks mingeid tõendeid, milliseid Talleyrand, kes eriti vihkas Morkovi, arendas oma telegrammides Hedouvillele.

Pidades silmas krahv Morkovi vastaste süüdistuste tõestamatust, Keiser Aleksander I ei mõelnud teda Pariisi ametipostilt tagasi kutsuda. Riigi-kantsler kiirustas teda rahustama kinnitamisega, et Valitseja ei usu ei „naljakaid väljamõeldisi“, ega ka „musta laimu“, millist Prantsusmaa valitsus levitab tema suhtes. Kantslerile oli Kõigekõrgeima poolt kästud teatada krahv Morkovile, et tema käitumine Pariisis „teenis alati ära tema (Valitseja) täielikku heakskiitu ja et selle aja eest ta ei lakkanud soetamast uusi õigusi tema austamiseks ja heatahtlikuse väljendamiseks“.

„Te kergelt mõistate“, jätkab krahv Vorontzov, „kui vajalik on meile Pariisis sellise iseloomuga ja sellise telendiga minister, nagu teie, ja mida vähem te suutsite neile neeldida, teie missiooni kestel, Konsuli valitsusele, seda enam Tema Keiserlik Majesteet soovib teid seal hoida“. Ainiti, tõenäoliselt Morkovil ennast oli Pariisis viibimine ära tüüdanud ja seepärast Kantsler lubas temal jätkata oma viibimist Barege tervisevetel ja peale sealt Pariisi naasemist, paluda Valitsejat enda tagasikutsumist. (Депеша графа Воронцова от 23-го августа (3-го сентября) 1803 г.).

Kuid krahv Morkovil ei olnud oma ametkohalt omal soovil lahkumiseks tarvis mingeid üllaid ettekäandeid. Napoleon korraldas Venemaa saadikule samasuguse tseeni, nagu ta oli korraldanud Inglise suurisaadikule, lord Whitworthile ja krahv Morkovi edasine Pariisis viibimine muutus võimatuks.

Napoleon oli üldse Venemaa valitsuse poliitikast äärmiselt ärritatud. T kohtas kõikjal tema poolset avalikku või salajast vastutegevust. Viimasel ajal ajal vihastas teda eriti see, et Keiser Aleksander I võttis oma teenistusse Prantsusmaa emigrante ja kaitses isikuid, keda ta pidas oma isiklikeks vaenlasteks. Selliste isikute hulgas olid šveitslane Christin, Prantsusmaa emigrant Antraigue ja teised. Christin aga oma ettevaatamatusest ilmus Pariisi, kus ta oli Napoleoni käsul arretereeritud. Krahv Morkov astus tema eest energiliselt välja, sest et ta oli Venemaa riigiteenistuses ja saadiku arvates, oli ta kinni peetud ilma mingi seadusliku aluseta. Kuid need esildised täitsid Napoleoni Venemaa saadiku enda ja Venemaa vastase rahulolematuse karika.

Sellistel asjaoludel mängiti kõigi Esimese Konsuli 13. (25.) septembri vastuvõtule tulnud diplomaatilise korpuse liikmete ees maha alljärgnev tseen. Napoleon peatus krahv Morkovi ees ja küsis temalt, miks tema Valitseja ilmselgelt kaitseb Antraiguet, kes kritseldas kokku Prantsusmaa valitsuse vastaseid pamflette? Saadik ei jõudnud veel vastata, kui Napoleon ütles, et Venemaa arvatavasti protesteerinuks Pariisis elava Venemaa alama sepitsuste vastu. Selle peale krahv Morkov

vaidles vastu, et mainitud Antraigue asub juba ammu Venemaa teenistuses ja et Valitseja Keiser arvatavasti ei lubanuks temal pamflette kirjutada. Kui aga ta oleks neid kirjutanud, siis Valitseja arvatavasti oleks teda karistanud. Siis Napoleon puudutas Christini asja, kelle ta käskis arreteerida, kui Prantsusmaa alama, kes oli Prantsusmaa printside-emigrantide sekretär. Selle peale Morkov märkis, et Christin – on šveitslane ja et kui ta on Prantsusmaa kohtute ees süüdi, siis ta peab saama ärateenitud karistuse. Kuid ta ei sooritanud mitte mingit kuritegu ja krahv Morkov võib ainult tunnistada, kõikides suhetes, tema korralikust.

Vastuseks neile aupaklikele selgitustele, Napoleon, tõstes häält, karjus valjult: „Meie ei ole veel nõnda madalale laskunud, et kannatlikult taluda sarnaseid Venemaa poolseid tegusid ja ma kavatsen ka tulevikus arreteerida kõiki, kes tungivad kallale Prantsusmaa huvidele“.

Napoleon, seda ähvardust tehes, moonduis täiesti näost, tema huuled värisesid, hääl kähises, kuid hääletoon tõusis. „Ma ise olin sellest hämmastavast tseenist sedavõrd erutatud“, raporteeris krahv Morkov 18. (30.) septembri 1803 aasta raportis, „et olin valmis mitte minema lõunale, kuhu mind sel päeval kutsuti. Ainuti aga, ma sain võitu oma järelestusest; kuid , kohe kui lauast lahkuti, ma lahkusin lossist, soovimata jääda seltskonda, milline hakkas kogunema“.

Järgmisel päeval krahv Morkov kirjutas Talleyrandile kirja, millises ta kirjeldas seda tseeni ja lõpetuseks nõudis, et temale oli kõige formalsemal viisil lubati, et sarnaseid tseene enam ei kordu. Talleyrand lubas endale esialgu pöörata Venemaa saadiku kaebus naljaks. Kui aga viimane temale meenutas, et ta on Venemaa Keisri esindaja ja et sellised naljad on kohatud, Talleyrand, „oli jultunud“, kirjutas krahv Morkov, „tõstis esile, et minule rohkem kui kellegile teisele tulnuks mitte solvuda selliste asjade peale: mind, te näete, puistatakse üle, igal juhtumil, eelistuste, austuse ja ettehoiatuste märkidega. Ma vastasin, vaadates temale otse silma, et need märgid – on minule ja igasugusele teisele saladus, samas kui just äsja minu poolt saadud solvang oli avalik“.

Talleyrand, keda krahv Morkov pidas „igasuguste jätkuste ja alatuste tegemise võimaliseks“, keeldus saadiku kirja Esimesele Konsulile edastamisest, leides see olevat Napoleoni aule liiga solvav. Erakordselt solvavaks krahv Morkovile oli Talleyrandi 16. (28.) septembri kirjas see, kus ta kirjutab, et „vasturääkivused teie tunnete ja teie kohuse suhtes võivad olla teile ebameeldivad, kuid liigne oleks seda minu poolt teatada. Kui aga saadik soovis oma kirjaga ja käitumisega maksta kätte Esimesele Konsulile tema poolt Keisrile esitatud tema tagasikutsumise nõudmise eest, siis ta eksis. Esimene Konsul ka edaspidi hakkab saadiku „taktituse“ ja „ebaviisaka käitumise“ suhtes jääma täiesti ükskõikseks.

Sellistel asjaoludel krahv Morkovi viibimine muutus täiesti võimatuks: teda solvati meelega igal sammul. Ta ei olnud veel tagasi kutsutud, kui septembri lõpus, kui teda juba lakati kutsumast ametlikele vastuvõttudele ja tema asemel sai kutseid Venemaa missiooni esimene sekretär, Oubril.

Keiser Aleksander I oli Esimese Konsuli käitumisest tema saadiku suhtes väga pahandatud. Paraadil kutsus Valitseja Prantsusmaa saadiku, kindral Hedouville, enda juurde sõnadega: „Miks te ei tule minule lähemale, hr Hedouville? Ma ei korralda teile sellist tseeni, millise Esimene Konsul korraldas Pariisis minu ministrile“.

Keiser Aleksander I teatab oma 16.(28.) oktoobri 1803 aasta kirjas Napoleonile oma nõusolekust täita krahv Morkovi palvet olla ametikohalt tagasi kutsutud. Kuid, „mitte teisiti, kui kurvastuse ja hämmastusega“, kirjutab Valitseja Napoleonile, „sain ma teada, et krahv Morkov ei jõudnud soetada Teie usaldust, veel enam, et ma mitte kunagi ei märganud selle ministri juures miskit muud, peale käitumise, milline oli kooskõlas temale antud korraldustega ja põhjendatud tema enda veendumustel, et Venemaa ja Prantsusmaa vajavad ühtmoodi head üksmeelt, milline peab eksisteerima kahe riigi vahel, millised on võrdselt võimsad ja samal ajal täiesti sõltumatud“.

Novembris krahv Morkov teatas Talleyrandile oma soovist anda Esimesele Konsulile üle oma tagasikutsumise kirja. Teda ei peetud spetsiaalse audientsi vääriliseks: ta pidi selle kirja andma Napoleonile üle diplomatilise korpuse liikmete üldisel vastuvõtul. Vähe veel: Talleyrand mõtles krahv Morkovile välja veel teise alanduse, nõudes temalt Prantsusmaa välisministri juurde isiklikku kohaletulekut (sic!!), et saada Prantsusmaalt ärasõiduks kätte pass.“Tava, kohustus ja viisakus nõuab“, ütles Talleyrand krahv Morkovile hüvastijätul, „et te tuleksite minu käest passe paluma ja et

ma annaks need teile ise üle“. Krahv Morkov võttis Talleyrandi käest passid vastu ja ütlemata vastuseks mitte ühtki sõna, lahkus.

Peale Morkovi ärasõitu sai Napoleoni ja Talleyrandi Venemaa vastase rahulolematuse märklauaks Oubril. Teda alandati, kus ja kuidas saadi. Talleyrand teatas temale, et tema kui asjur, ei hakka omama Esimese Konsuliga mingeid isiklikke suhteid.

Lõpuks, hertsog d'Enghieni ((д Ангиенскаго)) tapmine andis Venemaa ja Prantsusmaa vahelistele rahulikele suhetele lõpliku löögi. Keiser Aleksander I oli sellest kuriteost niivõrd pahandatud, et käskis Kõigekõrgema õukonna juures kuulutada välja leina ja protesteerida Ratisbonne parlamendis Napoleoni poolse Badeni hertsogiriigi, millise territooriumil oli Prantsusmaa maleva poolt hertsog d'Enghien kinni võetud, puutumatus ennekuulmatult jõhkra rikkumise vastu. Keiser kiitis täiesti heaks selles asjas 12 ametnikust koostatud Nõukogu otsuse, millisele ta tegi ülesandeks väljenduda Napoleoni ennekuulmatu teo ning Venemaa edaspidise teguviisi suhtes*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXVII, стр. 547 и след.

Napoleon ei varjanud oma äärmist pahameelt Keiser Aleksander I poolse hertsog d'Enghieni hukkamise avaliku hukkamõistu suhtes: ta ei häbenenud Oubrilile ütlemast, et Valitseja sekkub mitte enda asjadesse!

„Ja nii nagu Esimene Konsul“, kirjutas Talleyrand Oubrilile 4. (16.) mai 1804 a. noodis, „ise ei sekkunud parteidesse või arvamuste avaldamistesse, millised võivad Venemaad ärritada, siis ka Tema Keiserlik Majesteet ei oma mitte mingit õigust sekkuda parteide tegevustesse või arvamustesse, millised võivad ärritada Prantsusmaad“. Vähe veel: Venemaa valitsus „kaitseb ja peab ülal vandenõulasi Dresdenis ning Roomas, kes püüavad kuritarvitada oma sealviibimise soodustusi, et häirida naaberriike“. Mis aga puudutab hertsog d'Enghieni hukkamist, siis Talleyrand, hämmastava ebaviisakusega, esitas Venemaa esindajale järgmise küsimuse: „kui sel ajal, mil Inglismaa haudus Paul I tapmist, oleks teatud, et vandenõu algatajad asuvad piirist ühe miili kaugusel, kas nad siis ei oleks püüdnud neid kinni võtta?“

On täiesti mõistetav, et Keiser Aleksander I oli pahandatud Talleyrandi mai-noodi toonist ja sisust ja käskis Oubrilile väljendada selle noodid vastuvõtmise eest oma rahulolematust. Ta oleks pidanud selle viivitamatult Prantsusmaa välisministrile tagasi andma. Kohe seejärel kästi Oubrilil koos kõigi Venemaa missiooni liikmetega Pariisist lahkuda. Kindral Hedouville, sai samuti 5. (17.) mai noodiga, selle noodid kättesaamisest, käsu 24 tunni pärast Venemaa Keisririigi pealinnast lahkumiseks. Mai lõpus andis vürst Czartorisky Prantsusmaa saadikule passi ja viimane sõitis varsti Venemaalt ära, jättes Raynevali asjuri kohustusi täitma. Oubril jäi Pariisi kuni juulikuu keskpaigani, ikka veel lootes võimalusele sõda ära hoida. Talleyrand kasutas väga hästi ära Oubrilli usalduslikkust ja hoidis teda Pariisis, et anda Napoleonile sõjalisteks ettevalmistusteks rohkem aega

Oubril sattus sellesse lõksu. Tema 9. (21.) juuli noot Talleyrandile pidi olema ultimatumiks, millises nõuti Prantsusmaa valitsuselt võimalikult kiiresti vastata nelja Oubrilli poolt väljamõeldud punkti vastuvõtmisest. Kuid alles kahe nädala pärast ta sai Talleyrandilt teate selle kohta, et tema juuli-noot on esitatud Napoleonile. Ei midagi enam. Möödus veel kaks nädalat ja Talleyrandilt ei tulnud mitte mingit vastust. Oubril läks jälle vastust nõutama. Lõpuks, peale teistkordset meeldetuletust, Oubril saab 16.(28.) augustil vastuse noodid kujul, millises oli öeldud, et temale antakse pass tagasi, et sõita Prantsusmaalt minema. Ainiti Talleyrand hoiatab teda, et teda ei lubata Prantsusmaa piiridest välja seni, kuni ei saada teadet sellest, et Rayneval on Venemaa territooriumilt lahkunud.

See Oubrilli teguviis kinnitas Talleyrandi Venemaa diplomaatide suhtes halvustava arvamuse. „Näib, et ei ole „, kirjutas 2. (14) augustil 1804 aastal, Talleyrand Prantsusmaa esindajatele välismaal, „õukonda, milline on inimestest enam vaene, kui Venemaa oma. Seal on krahv Morkov – kotkas. Vorontzovid, nagu on hästi teada, inglased... Vorontzovid ei ole venelased ja juba ammu see Briti klikk püüdis müüa Inglismaa kabinetile Venemaa rahvuslikke huve“ (sic!!)...

1804 aasta augusti lõpus sõitis Oubrill Prantsusmaalt ära ja sellisel viisil oli konstateeritud Venemaa ja Prantssumaa vaheliste rahulike- ja diplomaatiliste suhete täielik katkestamine.

Diplomaatiliste suhete katkestamine ei viinud koheselt Venemaa ja Prantsusmaa vahelise sõjategevuse alustamisele. Keiser Aleksander I seadis oma poliitika eesmärgiks Prantsusmaa „ümbritseda ahelaga“, luues Saksamaa riikidest ja eriti Austriast ja Preisimaast tema vastase tammi. Oli tarvis, iga hinna eest, taastada Euroopa riikide vahel „loomulik tasakaal“. Selle väga raske eesmärgi saavutamiseks oli tarvis luua kõigist peamistest Euroopa riikidest ühise vaenlase – Napoleon I, prantslaste Keisri vastu - võitmatu liit.

1804 ja 1805 aasta kestel oli Venemaa poliitika kõik püüdlused suunatud selle ülesande lahendamisele. Keiser Aleksander I õnnestus sõlmida Napoleon I vastu liidud Austriaga, Inglismaaga ja Preisimaaga*).

*)Vt. Käesolevat kogumiku kd. II (Austriaga), lk. 190 jne; kd. VI (Saksamaaga), lk.150 jne; kd.XI (Inglismaaga)Nr. 408, lk.28 jne.

Ainiti, teadvustades enesele suurt vastutust rahvaste ees kõigi rahvusvahelise sõja loetlematute hädade eest, Aleksander I ei väsinud otsimast kõikvõimalikke vahendeid, et hoida ära selle puhkemist. Ainult selle kaalutlusega selgitatakse ülesannet, milline oli antud 1805 astal Novosiltsoville ((Новосильцову)) – sõita Londonist rahutraktaadi läbirääkimistele Pariisi.

Napoleoni poolt Inglismaa kuningale saadetud rahuarmastava kirja tulemusel, tekkis Londonis mõte astuda temaga rahu-läbirääkimistele. Sel ajal asus Londonis Venemaa Keisri erakorraline suursaadik, Novosiltzov. Ja nii nagu Napoleon vihkas Inglismaa diplomaate, siis Inglismaa peaminister Pittil tuli õnnelik mõte kasutada ära Inglismaal viibivat Venemaa kõrget ametnikku, kellel oli oma Valitseja täielik usaldus ja tegi temale ülesandeks sõita Pariisi, et pidada seal rahu-läbirääkimisi. Kuna Venemaa ja Inglismaa olid täiesti solidaarsed Napoleoni vastases sõjas. Ei ole kahtlust, et äärmiselt auahne Novosiltzov andis ise selle oma Pariisi sõitmise mõtte, kus ta võis katsuda jõudu Napoleoniga, keda ta eriti ei austanud.

„Mitte keegi, Pitti arvates“, kirjutas Novosiltzov 8. (20.) jaanuaril 1805 aastal vürst Czartoryskyle ((Чарторьжскому)), «ei olnud kedagi selleks rolliks enam sobilikku, kui mina. Sellisel juhtumil anti minule siin kõik vajalikud volitused... Mida te ütlete ettepaneku kohta Valitsejale suunata mind Tema Korsikaliku Majesteedi juurde? Ma peagu ei kahtle, et kui Bonaparte ei nõustu temale tehtud ettepanekuga, siis ma saan võimaluse rebida temalt maski ja näidata kõigile soovijatele, et ta on vaid koletis“*).

*)Käesolev kogumik, kd. XI, lk. 60.

Ainiti, asjaolud kujunesid Novosiltsevi jaoks nõnda ebasoodsal moel, et temal ei õnnestunud „Tema Korsika Majesteedi „maski maha rebida“.

Vürst Tsartorõzki kirjutas mais 1805 aastal Talleyrandile ja palus Nivosiltsoville passi. Viimane sai oma 30 mai (11. juuni) instruksiooni, millisega kirjutati temale ette „koostada Prantsusmaal vastastikuselt rahu ettepanekud, millised on rajatud põhimõtetele, millised võivad kindlalt kinnitada iga valitsuse poliitilise olu“. Temale anti samuti kaasa Venemaa ja Prantsusmaa vahelise traktaadi kava**).

**)Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXVII, стр.63 и след.

Kuid kui Keiser Aleksander I sai teada, et Prantssumaa väed vallutasid Genua Vabariigi ning et Napoleon I võttis endale „Itaalia kuninga“ tiitli, ta oli erakordselt pahane ja käskis Novosiltsovil viivitamatult Berliinist, milles ta viibis Pariisi sõidul, otse S-Peterburi tagasi sõita.

Selline Kõigekõrgeim käsk kurvastas Novosiltsevit väga, sest et ta jäi ilma Napoleonilt „maski maha rebimise“ võimalusest. Kuid Talleyrand peagu rõõmustas sellise korralduse üle, kuna, tema sõnul; „Inglismaale Novosiltsevi saatkond oli miskit muud, kui Prantsusmaa solvamise

vahend ja Venemaale seatud lõks“. (Депеша Тальерана к Дюрану в Дрездене от 11-го (23-го) июля 1805 г.).

Sõda Venemaa, Inglismaa, Austria ja Preisimaa ühest küljest ja Prantsusmaa teisest küljest, vahel puhkes hirmsaima jõuga ja viis liitlas-armeed enneolematute lüüasaamisteni. Austerlitz lahing kinnitas lõplikult Napoleon I, kui sõjalise geeniuse, kuulsuse.

Kevadel 1806 aastal taasalustati uuesti Venemaa ja Prantsusmaa valitsuste vahelisi vahetuid suhteid. Endine Prantsusmaa konsul S-Peterburis, kes jäi oma ametikohale peale sõja kuulutamist, veenas vürst Tsartorõzkit Prantsusmaa valitsuse soovis astuda läbirääkimistesse Venemaa Keiserliku valitsusega. Sellise avalduse tulemusel, Keiser Aleksander I otsustas Pariisi saata juba tuntud Oubrili, kui „sõjavangide asjade agent“, ettekäändel, et parandada Venemaa Prantsusmaal asuvate sõjavangide saatust. Selle ülesande eesmärk oli määratletud Oubrilile antud volitustes, järgmisel kujul: „alustada Venemaa ja Prantsusmaa kõigi huvide avameelne ja salajane arutamine, et valmistada ette tee formaalseteks läbirääkimisteks üleüldise rahu üle“. Juhtumil, kui puhkevad Prantsusmaa ja Inglismaa vahelised rahuläbirääkimised, Oubril oli volitatud „astuma ... igasugustesse Inglismaa ja Prantsusmaa vahelistesse läbirääkimistesse ja allkirjastada *sub spe rati* ((alamsuhe)), koos nende volinikega igasuguse akti, milline näib temale olevat kooskõlas Venemaa au ja huvidega“.

1806 aasta juuni alguses Oubril saabus Pariisi, kuhu juba varem oli jõudnud Inglismaa volinik, lord Yarmouth, kellega Venemaa „sõjavangide asjade agent“ pidi hoidma lähedasi suhteid.

Läbirääkimised Talleyrandi ja lord Yarmouthi vahel lõppesid üpris varsti Inglismaa voliniku Prantsusmaalt ärasõidu tõttu. Läbirääkimised Talleyrandi ja Oubrili vahel lõppesid üpris ootamatul viisil – Oubrili poolt Prantsusmaaga rahu-traktaadi allkirjastamisega! Sellist tulemust Euroopas keegi ei oodanud ja Oubril hämmastas oma kergemeelsusega kõiki oma sõpru ja tuttavaid.

Talleyrand muutis Venemaa diplomaadi oma armastusväärsusega relvituks ja halvas ta oma mõistuse ning kavalusega. Eelkõige õnnestus tal eraldada Venemaa huvid Inglismaa eesmärkidest ja pidada läbirääkimisi Oubriliiga, möödudes lord Yarmouthi osalusest. Siis Talleyrand märkis, et Inglismaa volinik teab tema ja Oubri vahelistest jutuajamistest, ta ütles viimasele: „Lubage minul esitada üks küsimus: leppides teiega kokku, kas ma siis ei lepi kokku ka Briti ministriumiga?“

Oubril oli sellise küsimuse peale väga hämmastunud, kuid Talleyrand oli juba oma eesmärgi saavutanud: Venemaa esindaja pidas võimalikuks tegutseda täiesti iseseisvalt ja oma äranägemise järgi.

Prantsusmaa välisminister tegi Oubrilile viivitamatult ettepaneku 3 päeva kestel sõlmida relvarahu traktaat 8 või 10 aastaks, millise kestel oleks välja töötatud lõpliku rahu traktaat. Venemaa esindaja ei sattunud sellise ootamatu ettepaneku tõttu kimbatusse, kuid ta leidis, et see „võib olla vastu võetud“! Kuid ta soovis saata kulleri oma valitsuse juurde, et küsida selle arvamust. Mille peale Talleyrand vastas, et praegu ei ole aeg, et „sõlmida traktaate kullerite saatmise kaudu; see on tarvis lõpetada kiiresti ja et ta ei kahtle, et minul (Oubri) on volitused“. Näis, et et Oubril ise pidi kahtlema sellise volituse olemasolus. Kuid tal ei olnud kahtlust, vaatamata saadud volituse tähtsusele mõttele. Ilmselge, Talleyrand oli ta täiesti võlunud, öeldes, et Venemaa osaks langes mängida „suurt rolli“, kui ta ei lase käest käesolevat hetke. On märkimisväärne, et Talleyrand vältis täiesti nähtavalt Oubrili Itaalia saatust, Türgi valdusi või Saksamaa riike puudutavatele küsimustele vastamisest. Tõsi, ta andis lootust, et Napoleon loobub suuremeelselt Dalmaatsiast ja Albaaniast, kuid ta ei andnud temale vähimatki käendust selle suhtes, et Prantslaste Keiser loobub oma Venemaale ohtlikest plaanidest Ottomani impeeriumi suhtes. (Донесения Убри от 28-го июня (10-го июля) 1806 года).

Talleyrand kirjutas ise rahu-traktaadi projekti ja nõudis, et selle Oubril viivitamatult allkirjastaks. Kuigi viimase mõtted, tema enese sõnul, „olid veel segased“ selle traktaadi tähenduse suhtes, kuid ta ikkagi lükkas viivitamatu allkirjastamise edasi. Seejuures ta konstateerib rahuloluga seda fakti, et ta, „ta astub ministriga ühte sammu“, kes talle isegi „lobises välja“, öeldes, et „saabub aeg, kui Venemaa ja Prantsusmaa saavad liitlasteks“. Kui aga Oubril sügavamõtteliselt nõustus, et see on võimalik, Talleyrand kiirustas lisama, et „ta, kahjuks, on liiga vana, et seda näha, kuid et see saab saatuse osaks“ Oubrilil. Üldse viimane oli väga rahul Talleyrandi poolse temasse suhtumisega

ja ta kiitis täiesti heaks oma enda otsuse „mitte kiirustada“. (Донесение Убри к князю Чарторыжскому от 29-го июня (11-го июля) 1806 г.).

Kui Talleyrand veendus, et Oubril andis kõigis suhetes järgi, siis ta nimetas kindral Clarke tema poolt nõnda edukalt alustatud asja lõpetama. Alates 30 juunist (12. juulist) kuni 8.(20.) juulini toimusid Oubrili ja kindral Clarke vahel kurnavad läbirääkimised, millised kestsid vahest 5- 6 tundi päevas. Venemaa „agent sõjavangide asjus“ viidi teadlikult kuni kurnatuseni: öösel kell 2 ta äratati, et viia Talleyrandi juurde, kes töötles teda kuni varajase hommikuni; õhtuti kuni südaööni toimusid Oubrili ja kindral Clarke vahelised vestlused, kes väsimatult rõhus nende poolt pakutud rahu-traktaadi viivitamatule allkirjastamisele: muidu Napoleon võtab tagasi oma „suured“ järeleandmised.

Oubril, lõpuks, andis alla: 8. (20.) juulil ta allkirjastas Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu-traktaadi, omamata sellise akti sõlmimiseks mingeid volitusi. Ta ise tunnistas seda, kuid ikkagi ta toimis risti vastu oma enda arusaamale.(Донесение Убри от 26-го июля (7-го августа) 1806 г.).

Selle traktaadi jõul Keiser Aleksander I pidi sõnamurdlikul viisil jätma maha oma liitlased, saamata selle eest Napoleonilt otsustavalt mitte mingeid loovutusi või käendusid Venemaa huvide austamise kasuks Saksamaal või Türgis.

Keiser Aleksander I esitas temale Oubrili enda poolt toodud rahu-traktaadi Riigi-nõukogusse arutelule ja samas, teatas oma kavatsusest see Oubrili poolt, oma instruktsioonide ja volituste rikkudes, sõlmitud traktaat jätta ratifitseerimata. Riigi-nõukogu „olles juhindunud rahvusliku kuulsuse ja Valitseja ültuntud aususest, sattus vaimustusse sellest vältimatust ratifitseerimisest keeldumisest ja Tema Keiserlik Majesteet piirdus sellest Prantsusmaa teavitamisega, lisades loetelu ainsatest alustest, millistel võinuks taasalustada rahuläbirääkimisi“.

Seejärel „välisminister teavitas ametlikult sellest otsusest Keiserliku õukonna juures asuvaid välisriikide ministreid. Hr. Oubril, arusaamatute asjaolude jõul nõnda vähe õigustasid seda usaldust, millised veel alles hiljuti ta õigutas tähtsate ülesannete täitmist väga hästi Londonis, Berliinis ja Viinis, oli saadetud oma mõisasse, et jääks sinna kuni uute korraldusteni“.

Selline oli deklaratsioon, milline oli avalikustatud S-Peterburis augusti alguses 1806 aastal, Oubrili poolt allkirjastatud rahu-traktaadi mittekinnitamise kohta. Selles samas mõttes parun Budberg, kes juhatas peale vürst Tsartorõzkit välisministeeriumit, kirjutas Talleyrandile 2. (14) augusti ametliku kirja*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXVII, стр.448 и след.

Pidades silmas ülalmainitud asjaolusid, 8.(20.) juuli traktaat, olles mitteratifitseeritud, on käesolevas köites trükitud ära kui Lisa.

Peale Preisimaa lüüasaamist Iena all, Keiser Aleksander I pidas oma kohustuseks ühendada oma väed Preisimaa omadega Napoleon I vastu. Ta veenas Preisimaa kuningat mitte virisema ja sõda jätkama. „Teie Majesteet näete“, kirjutas Tsaar oma õnnetule sõbrale, „et meie vahendid kaugeltki ei ole ammendatud ja on väga märkimisväärsed, seejuures kui kõikide tundemärkide järgi asub vaenlane äärmuses. Ma olen nõus Teie Majesteediga, et üldise ja vastupidava rahu kinnitamiseks on hädavajalik mitte ainult et Teie Majesteet oleks olnud taastatud Teie maade täielikuks valdajaks, kuid et Saksamaa oleks vabastatud Prantslastest, kes peavad olema kihutatud Reini taha“.

Liidu-konventsioon Preisimaaga, millised olid allkirjastatud 1807 aasta aprillis Bartensteinis, pidi kindlustama Venemaa ja Preisimaa ühise Prantsusmaa vastase võitluse. Ainiti, tegelikult juhtus teisiti. Peale kindral Beningseni poolt juhitud Venemaa armee lüüasaamist Friedlandi all ja kogu Preisimaa Prantsusmaa vägede poolset fatilist okupeerimist, Keiser Aleksander I oli sunnitud mõtlema rahule. Rahu sõlmimise hädavajalikkuse mõttele oli Tsaar viidud asjaolude ületamatu jõuga. Venemaa tegev-armee oli niivõrd löödud ja halvas seisus, et ülemjuhataja ise raporteeris Keisrile Napoleon I rahu sõlmimise läbirääkimistesse astumise äärmisest vajadusest, selleks, et anda armeeleaega kaotuste korvamiseks.

Peale selle, Tsareevits Konstantin Pavlovits, näinud oma silmadega Friedlandi all puruks löödud Venemaa armeed, tõestas veenvalt oma valitsevale vennale rahu sõlmimise edasilükkamatut hädavajadust.

„Valitseja“ ütles Tsareevits Aleksander I -le, „kui te ei soovi Prantsusmaaga rahu sõlmida, siis andke igale teie sõdurile hästi laetud püstol ja käskige neil end tulistada, sellisel juhtumil te saate samasuguse tulemuse, milline annaks siis teile uue ja viimase lahingu, milline arvatavasti avanuks Prantsusmaa vägedele ukсед teie Keisririiki, millised on harjunud lahingutega ja on alati võidukad“.

Kõigi nende asjaolude mõjul ja pidades silmas täielikku võimatust jätkama üksi sõda võiduka Prantslaste Keisriga, otsustas Keiser Aleksander I otsida rahu. 4. juuni oma käega kirjutatud kirjas tegev-armee ülemjuhatajale väljendab Keiser oma otsust järgmistes sõnades:

„Usaldades, teile, kindral, suurepärase armee, milline ilmutas nõnda palju tõestusi oma vaprust, ma ei olnud üldsegi ettevalmistatud selleks, et saada selliseid teateid, milliseid te minule praegu saatsite. Kui teil, peale vaherahu läbirääkimiste alustamist, ei ole teisi vahendeid keerukast olukorrast väljumiseks, millises teie asute, siis ma luban teil seda täita, kuid sellisel tingimusel, ainiti, et teie lepite kokku enda nimel. Ma pidasin heaks saata teile kindral-leitnandi vürst Lobanov-Rostovski ((Lobanow-Rostovsky, Лобанова-Ростовскаго), leides teda olevat kõigis suhetes võimeliseks saada teilt ülesanne, et pidada neid delikatsaid läbirääkimisi. Ta annab suuliselt teile käsud, millistega ma teda varustasin ja pidanud nõu kindral Popoviga ja koos temaga, saatke ta Bonaparte juurde. Teie peate tunnetama, kui võrd raske on minul pöörduda sellise vahendi poole“.

Beningsen kasutas ära temale antud luba ja asus viivitamatult suhetesse Prantsusmaa armee peakorteriga. Ta saatis vürst Lobanov-Rostovski Prantsusmaa peakorterisse ülesandega astuda relvarahu läbirääkimistesse. Napoleon saatis Venemaa leeri kindral Duroci, kes tunnistas oma Valitseja soovist mitte ainult Venemaaga rahu sõlmida vaid ka sellele läheneda.

Napoleon ise võttis vürst Lobanov-Rostovski üpris meelitavalt ja vaadates temale otse silma, ütles: Ma olen teist kuulnud palju head ja olen tänulik Aleksandrile tema poolt tehtud valiku eest“. Seejärel Napoleon hakkas viivitamatult esitama oma grandioosseid poliitilisi plaane kogu kontinentaalse Euroopa jaotamisest Venemaa ja Prantsusmaa vahel. Näidates laual lebalval kaardil Visla jõe, Prantslaste Keiser hüüatas: „Vaata mõlemate Keisririikide piirid: kus ühel pool peab valitsema teie Valitseja; teisest – mina!“ Vürst Lobanov-Rostovski ei pidanud enda õigustatuks astuda Napoleoniga jutuajamise Euroopa poliitilise kaardi ümbertegemise üle. Ta kuulas suurima tähelepanuga Napoleoni lennukaid poliitiliste kombinatsioonide kavasid, kuid vastuseks ta piirdus meenutamisega, et temale oli tehtud ülesandeks ainult relvarahu sõlmimine. Napoleon tegi vürst Lobanov-Rostovskiga relvarahu läbirääkimiste pidamise marssal Berthierile ja 10 (22.) juunil oli relvarahu juba Napoleoni poolt kinnitatud ja kohe seejärel tegi seda ka Tsaari.

Napoleon I rõõm Venemaaga sõja lõppemise üle paistis silma kõigile ümbritsevatele. Ta võttis lõuna ajal napsu Venema Keisri terviseks. Kui aga laua taga hakati rääkima Keisrinna Katariina II -st, siis ilmusid vürst Lobanov-Rostovski silmi pisarad. Napoleon, kes seda märkas, haaras ta tema kõrval istuva marssal Duroci käest ja ütles: „Vaadake, vaadake, Duroc, kuidas venelased oma Valitsejaid armastavad“*).

*)Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXXIX, Введение, стр. XXIII и след.

Üldse aga Napoleon oskas inimesi võluda, kui soovis. Vürst Lobanov-Rostovski langes samuti Napoleoni kõitva mõju alla ja ta kirjutas oma Valitsejale peale kirjeldatud lõunat: Napoleon oli lõbus ja rääkis lõpmatult, kordas minule mitmeid kordi, et ta oli alati „andunud“ ja austas Teie Keiserlikku Majesteeti, et vastastikuste riikide kasu nõudis alati liitu ja et temale endal ei ole olnud Venemaa suhtes mingeid eesmärke. Ta lõpetas sellega, et Venemaa loomulik ja naturaalen piir peab olema Visla jõgi“.

Taurogenis vürst Lobanov-Rostovski andis Aleksander I üle äraleppimise akti, millise sõlmimise üle Valitseja rõõmustas kõige siiramal viisil. Samas kästi vürstil sõita, koos vürst Kurakiniga ((Куракин)) tagasi Tilsitisse, et alustada läbirääkimisi rahutraktaadi sõlmimiseks. Oma

1käega kirjutatud instruksioonis Valitseja tegi vürst Lobanov-Rostovskile ülesandeks pidada rahuläbirääkimisi võimalikult varsti, et mõne päeva pärast oleks rahu-traktaat allkirjastatud.

„Teie tunnistage Keiser Napoleonile“, oli öeldud selles instruksioonis, „minu siirast tänu kõige eest, mis on teie poolt edasi antud tema ülesandel ja tema veenmiseks minu soovides, et tihe liit meie mõlemate rahvaste vahel silus möödunud hädad. Öelge temale, et see liit Prantsusmaa ja Venemaa vahel oli pidevalt minu soovide asjaks ja et minu veendumusel, üksi ainult see liit võib tagada maakera õnne ja rahu. Täiesti uus süsteem peab asendama selle, milline eksisteeris senini, ja mina hellitan ennast lootuses, et meie koos Keiser Napoleoniga jõuame kergelt kokkuleppele, kui meie ainult asume läbirääkimistele ilma vahendavate isikutega. Kindel rahu võib olla sõlmitud meie vahel mõne päevaga“.

Aleksander I soov teha lõpp verevalamisele vastas täiesti Napoleon I tõelistele kavatsustele, kes võttis enda peale algatamise ja Duroci ja Berthieri kaudu, tegi ettepaneku mitte ainult rahu, vaid ka Venemaga liidu sõlmimiseks. Vürst Lobanov-Rostovski raporteeris oma Valitsejale 9. juunil 1807 aastal, et ta sai Berthierilt isiklikult „uued veenmised Bonaparte siirast soovist viia kõik lõpule spetsiaalse rahuga, vaid ka läheneda liiduga, lisades sellele, et kui mõlemate riikide pead omaksid võimaluse selgitada, siis kõige lühemal ajal ka järgnes rahu sisuliselt mõlematele riikidele kasuks“.

Kuid seejuures, esimesel kohtumisel Berthieriga, vürst Lobanov-Rostovski hoiatas teda, et „kogu selle verevalamise lõpetamise soovile, Venemaa tema väarikusele solvavat rahu vastu ei võta, seda enam veel kannatab, et mingi muudatus võiks puudutada selle piire. Mille peale see sama Berthier vastas, et ta solvub ka sellise ettepaneku peale, veelgi enam, et traktaadi sisu on Teie Keiserlikule Majesteedile teada“. (Донесение кн. Лобанова от 7-го июня 1807 года).

Peale relvarahu ratifitseerimiskirjade vahetamist Lobanov-Rostovski sai öelda Durocile, et „monarhide vastastikune selgitamine võib kergendada läbirääkimisi ning selle lõpetamist“. (Донесение от 12-го июня 1807 г.). Selline märkus andis Prantsusmaa kindral-diplomaadile suurt rahuldust, millist täielikult koos temaga jagas Napoleon ise.

Kõik takistused Keiser Aleksander I ja Napoleon I kohtumiseks olid kõrvaldatud ja nende kohtumise tseremoniaal oli üpris varsti vastastikusel kokkuleppel kindlaks määratud. Sel samal 12. (24.) juunil ilmus Duroc Pitkoupoeneni asulas Keiser Aleksander I juurde Prantslaste Keisriga kohtumise ettepanekuga. Järgmisel päeval, parvel, Niemeni ((Немана)) jõe keskel, toimus kahe selle aja võimsaima Valitseja vaheline tuntud kohtumine. Äsjased vaenlased musutasid ja läksid paviljoni, millisesse nad jäid peaegu kaheks tunniks täiesti kahekesi. Selle kestva vestluse juures mitte mingeid tunnistajaid kohal ei viibinud, millisel arvatavasti olid välja selgitatud tulevase Venemaa ja Prantsusmaa vahelise rahu ja liidu peamised alused. Järgmisel päeval, st. 14.(26.) juunil, toimus mõlemate monarhide vaheline teine kohtumine Niemeni jõel, parvel ja samal päeval, õhtul Aleksander I tegi oma ametliku väljasõidu Tilsiti linna, milline oli jaotatud kahte ossa, üks oli Venemaa, aga teine Prantsusmaa oma. Pidevates mõlemate monarhide vahelistes isiklikes vestlustes lahendati kõik vaidlusalused küsimused ja leiti need „mezzo-termine“ ((keskmise tähtajaga)) (Napoleon I armastatud väljend), millised viisid Tilsiti aktideni. Pidades silmas see asjaolu, saab mõistetavaks Tilsiti läbirääkimist puudutavate arhiivi-aktide hämmastav kasinus. Peale juba esitatud dokumentide, jääb siin lisada suhteliselt vähe uusi*).

*)Käesolev „Trakt. Kogu“, kd.VI, lk.210 jne.

Avameelsetes vestlustes, millised toimusid hiljem mõlemate Keisritele lähedaste inimeste juures, võib osalt taastada intiimset mõtete vahetust, milline oli toimunud nende vahelisel kohtumisel ning pidustustel Tilsitis.

„Ma vihkan inglasi mitte vähem kui teie“, olid justkui, Keiser Aleksander I esimesed sõnad, „ma olen valmis teid toetama kõiges, mis te nende vastu ette võtate“. - „Kui nii“, vastas Napoleon, „siis kõik võib olla silutud ja ka rahu saab kindel“**).

***)Bignon. Histoire de France, t. VI, p. 316. ; Lefebre. Historie des cabinets de l'Europe 1800-1815, t.IV, p.114. ;Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXXIX, Введение, стр. XXX и след.

Seejärel Prantslaste Keiser laskis tulla laviini Inglismaa, Austria ja Preisimaa vastaseid süüdistusi, püüdes tõestada Aleksander I, et ta kaitseb asjatult nende Venemaa vaenlaste huvisid. Kui Prantsusmaa ja Venemaa on liidus, siis peab kogu maailm neile alistuma“.

„Meie jõuame kiiremoini kokkuleppele“, ütles Napoleon Tsaarile, „kui astume vahetutesse äbirääkimistesse, jättes kõrvale ministrid, kes meid üpris tihti petavad või siis ei mõista. Meie kahekesi aitame ühe tunniga asja enam edasi, kui meie vahendajad mitme päeva jooksul. Teie ja minu vahel ei pea olema kedagi. Ma hakkam olema teie sekretäriks, aga teie minu omaks“***).

***)Hardenberg. Denkwürdigkeiten, Bd. II, S.490.

Keiser Aleksander I väljendas oma vaadet rahu tingimustele instruksioonis, milline oli antud tema poolt vürst Kurakinile ((Куракин, Куракину)) ja vürst Lobanov-Rostovskile, pealkirja all: „Mõned mõtted, millised võivad leida koha Venemaa rahuläbirääkimistele saadetavale volinkule antud instruksioonis“. Selle instruksiooni jõul, Aleksander I ei lubanud mingigi Venemaa territooriumi loovutamise mõtet – mida ka Napoleon I ei oodanud. Teine seisukoht puudutas Preisimaale kõigi tema valduste tagastamist, milline kohtas Prantslaste Keisri poolset ületamatut vastuseisu. Preisimaa kuningas pidi loovutama peaegu poole oma valdustest ja nende loovutuste hulgas asus isegi Belostoki piirkond ((Белосток, Белостокская)), milline oli ühendatud Venemaaga*).

*)Vt. käesolev kogumik, kd. VI, lk.410 jne.

Napoleon I väljendas oma vaadet küsimustele, millised kuulusid arutelule, memos, milline oli tema poolt dikteeritud ja saadetud 22. juunil (4. juulil) Keiser Aleksander I**).

**))Сборникъ И. Р. И. Общ., т. LXXXVIII, Введение, стр.62 и след.

Selles memos oli, muu-seas, öeldud: „Riikidevaheline liit on kindel, kui ta on asutatud poliitilistele suhetele, mis tulenevad kaubanduslikest sidemetest ja geograafilisest asendist. Õnneks, kaubanduslikud suhted vastavad täielikult Venemaa ja Prantsusmaa kasudele ja traktaadi uuendamine, milline eksisteerib rohkem kui kakskümmend aastat, on ikkagi veel soovitav nii sellele kui ka teisele riigile. Geograafilised suhted, käesoleval asjade seisul, on samuti täiesti soodsad, nõnda, et isegi sõja juhtumil mõlemad riigid ei teadnuks, kus kohtuda, et võidelda.

Piirivaidlused, väike tollisõda, mereröövlus vetel, vaidlused toiduainete üle ja lugematu arv teisi tühiseid põhjendusi kokkupõrgeteks, millised jahutavad ja eelnevad tavaliselt avalikule tülile ja mis on rahvaste vahelise sõja ettekuulutajateks, on meile täiesti võõrad; seepärast tulnuks meil võtta kasutusele täiesti abstraktsed ja väljamõeldud asjad, et otsida põhjuseid vaenuks ning meie vaheliseks jahenemiseks“.

„Venemaa ja Prantsusmaa vahelise sõja haripunktis mõlemad Valitsejad, kes jälgisid ühtmoodi oma Keisririikide olukorra ja tõelise poliitika üle, soovisid mitte ainult taastada rahu, vaid kui justkui ühisel nõusolekul ja mõistuse ja tõe jõul, soovisid sõlmida liidu ja minna kohe üle avalikult sõjalt kõige sõbralikematele suhetele“.

„Sõprus ja piiritu usaldus, mille sisendasid Keiser Napoleonile Keiser Aleksandri kõrged omadused, kinnitasid südamega sidet, milline oli mõistusega juba kehtestatud ja heaks kiidetud. Sellises asjade olukorras hakkame püüdma tegema mida-iganes, mis võiks muuta üldisi kaubanduslikke ja geograafilisi suhteid, millised on kehtestatud mõlemate riikide vahel looduse enese poolt“.

„Tõsta prints Jerome Saxe ((Саксонский и Варшавский)) ja Varssavi troonile tähendanuks kõigi meie suhete hetkega segi paiskamist. Ei hakka olema mitte ühtegi tolli-vaidlust Niemenil, ega ühtegi kaubandustüli, ega ühtegi politseilist arusaamatust, millised koheselt ja otse ei oleks häirinud Keiser Napoleoni. Ainult ühe selle poliitilise veaga me rebiks puruks meie liidu- ja sõpruslepingu

ning valmistame ette põhjendused ebakõladeks, millised on enam olulised, kui need, millised eksisteerisid senini. Arutanud läbi selle küsimuse, Keiser Napoleon kaldus pigem kuulutama salajases artiklis, et see abielu, millist, nagu eeldati, ta kavatses, ei kuulu tema poliitiliste eesmärkide hulka ja kui ka nii oleks olnud, siis ta oleks sellest viivitamatult keeldunud, kui vaid tema otseseks tagajärjeks oleks olnud Varssavi trooni, peaegu et vahetult, tema kätte andmist. Keiser Napoleoni poliitika seisneb selles, et mitte laiendada oma otsest mõju Elbele üle; ta võttis vastu selle poliitika, sest et ta üksi võib olla kooskõllas siira ja alalise sõpruse süsteemiga, millise ta kavatses sõlmida Suure põhjariigiga“.

„Sellisel viisil“, jätkab Napoleon I, „maad, millised asetsevad Niemeni ja Elbe vahel, hakkavad olema tõkkeks, milline eraldab mõlemad suured riigid ja nõrgendavad nõopnõela torkeid, millised eelnevad, nagu oli ülalpool öeldud, rahvaste vahelistele suurtüki laskudele“.

„Keisri poolse kaitsmise tagajärjel astus Preisimaa kuningas uuesti maid valdama, millised asusid piki mõlemaid Haffe, millised jooksid alates Oderi allikatest kuni mereni. Ühe soovist teha teisele heameelt, tagastatakse suur arv kindlusi tervikuna kuningale“.

„Kuid Keiser Aleksander on liiga õiglane, et nõuda Preisimaale Heildelsheimi maa tagastamist, milline lõikab läbi maad, miline nõustuti andma Westphalie kuningale. Seda maad Preisimaa valdab üpris hiljuti. Jääb järgi, sellisel viisil, elanikond 300-400 tuhat hinge Elbe vasakul kaldal, kes, olles tagastatud sellele valitsejale, segataks tema Reini konföderatsiooni valitsejate poolt, - mis tekitanuks tüli ja korratusi“.

„Sellisel suurel ajajärgul on kõigist tähtsam täpselt määratleda suhted ja piirid. Tuleb meenutada kõiki hädasid, millised tekkisid riikide ülekandeteenustest, millise tõestuseks on Anspachi territoorium. Uueks Keiser Aleksanderile meelegärgi olemise soovi tõestuseks Keiser Napoleon on nõus andma Preisimaa kuningale, nende 300.000 hinge asenduseks, osa Poolast, milline eraldab Königsbergi Berliinist“.

„Siit tuleneksid järgmised artiklid:

- 1) Preisimaa territoorium küüniks kuni Elbeni.
- 2) Poolale antaks tagasi „Pomerania“ nimeline provints, Visla vasak kallas.
- 3) Laevasõit mööda Vislat peaks olema vaba.
- 4) Saksoonia loovutaks Elbe paremal kaldal Memeliga võrdväärse piirkonna“.

Selles märkimisväärses memos on esitatud Napoleon I kogu poliitiline programm, kuivõrd see puudutas Kesk-Euroopat. Ta pidas sellest Tilsitis peetud kõigil läbirääkimistel kinni suure järjekindlusega. Keiser Aleksander I leidis Napoleon I Preisimaa kuninga suhtes olvad nõudmised liiga jäigad, kuid temal õnnestus neid vaid osaliselt pehmedada.

Peale Preisimaa saatuse küsimuse olid mõlemate Keisrite vaheliseks alaliseks mõtete vahetuse asjaks veel Poola ja Ida küsmused. Mis aga puudutab esimest, siis ülalesitatud Napoleon I memo kinnitab täielikult tema kindlat otsustavust mitte teha mõlemate Keisririikide vahel Poola küsimusest tüliõuna. Talle meeldis poolakate visadus ja vaprus, kuid suhtus põlgusega nende vabaduste ja segaduste vaimu. Seepärast nende poolt asutatud Varssavi Hertsogiriik pidi andma, ühest küljest, poolakatele mõningase rahulduse ja teisest, mitte kutsuma Keiser Aleksander I esile vähimatki kartust. Võis isegi mõelda, et viimane tundis siiralt kaasa selle hertsogiriigi asutamisele.

Võrreldamatult paljutähenduslikud olid Napoleon I vestlused Aleksander I *Ida-küsimuse* suhtes. Prantslaste Keisri Lõuna-fantaasia leidis selles küsimuses hulga enamat perspektiivi kõige julgematele kombinatsioonidele. Ta kordas pidevalt, et Ottomani Impeeriumi päevad on loetud, et selle riigi jaotamine seisab lähimas tulevikus ees ja et Venemaa ja Prantsusmaa peavad Inglismaa kiskjalikele plaanidele vastutegutsemises, omavahel olema üksmeelel.

Kuid kui kerkis esimene küsimus: kellele saab Konstantinoopol? - Venemaale? - Sellele küsimusele vastas Napoleon sellises mõttes, milline vaevu võis rahuldada Aleksander I – st. Asetanud oma sõrme nende ees lebaval Türki kaardil sellele kohale, kus asub Konstantinoopol, hüüatas Napoleon I paatoslikult ((kirglikult ülevalt)): „Konstantinoopol – ei, mitte ialgi! See tähendaks kogu maailma üle valitsemist!“

Ainiti, soovimata Konstantinoopoli Vene vägede poolset okupeerimist, oli Napoleon ikkagi valmis asuma koos Venemaaga tegelema Türki jaotamisega, millises ta pakkus, eelkõige oam

vahendustegevust, et siluda nende vahelised tülid. Kuid on tähelepanuväärne, et grandioossed plaanid, milliseid Napoleon arendas sõnades, vestlustes Venemaa Tsaariga, ei olnud üldsegi formuleeritud Tilsitis allkirjastatud kaitse- ja rünnakuliidu traktaadis. Need plaanid jäid sõnadeks. Seejuures Keiser Aleksander I andis neile sõnadele formaalsete kohustuste tähenduse. Siit tulenesid hiljem kõik peamised mõlemate riikide vahelised arusaamatused.

Tisiti liidu-traktaadi tähtselt mõtte jõul mõlemad liitlased kohustusid ühiste vaenlaste vastu ühendama oma maa- ja mereväed. Kui Inglismaa ei võta vastu Venemaa vahendamist, siis Venemaa kohustub tegutsema, üheskoos Prantsusmaaga selle riigi vastu. Lõpuks, Venemaa pidi, koos Skandinaavia riikidega, asuma kontinentaalsele süsteemile. Vajaduse juhtumil tuleb neid sundida seda nõudmist täitma.

Täpsemalt, Rootsi suhtes, Napoleon I tekitas Venemaa Valitseja kahtlustusi, tõestades temale, et Rootsi on Venemaa „geograafiline vaenlane“ ja ta asub S-Peterburile liiga lähedal. Soome piir peab olema kaugemale nihutatud ja „vene kaunitarid Peterburis“, lõpetas Napoleon, „ei pea enam oma lossides kuulama Rootsi kahurite kõminat“.

Tilsiti traktaadid olid allkirjastatud 25. juunil (7. juulil) ja kahe päeva pärast järgnes nende ratifitseerimine.

Tilsiti rahu manifestis oli, muuseas, öeldud: Käesoleva rahu otsustega on mitte ainult Venemaa endised piirid kogu nende puutumatuses tagatud vaid ka viidud paremasse seisundisse, ühendades sellele kasulikud ja loomulikud piirid“.

„Meie liitlasele on tagastatud paljud maad ja piirkonnad, millised on sõja liisuga lahutatud ning relvaga alistatud“.

Näis, et Keiser Aleksander I ei olnud mitte ainult vaimustuses verise sõja lõpetamisest, vaid oli ka täiesti lummatud Napoleon I isiksuse hurmast. Kõik ajaloolased väidavad üksmeelselt, et Tilsits kütkestatud ja nõrgaiseloomuline Venemaa Keiser langes täielikult Prantslaste Keisri mõju alla, kes jättis oma pitseri, peale Tilsiti vestlusi, kogu Venemaa poliitikale.

Käesoleval ajal ei saa kahelda selle valitseva arvamuse põhjendatuses.

On teada, et Keisri ema, Keisrinna Marie Feodorovna ((Мария Феодоровна)), sattus õudusesse paljalt mõttest, et tema Augustlik poeg võib astuda sõbralikesse suhetesse „Bonaparte“ (tema õigekirjaviisi). Ta ei suutnud aru saada selle Prantslaste Keisriga, kelle Püha Sinod kuulutas – antikristuseks!, liidu ja sõpruse kasust.

Keiser Aleksander I pidas oma kohustuseks rahustada oma Augustlikku ema ja kirjutas temale Tilsitist kirja, millises asuvad järgmised huvitavad sõnad:

„Õnneks“, kirjutas Aleksander I, „Bonapartel on kogu oma geniaalsuse juures ka nõrk külg: auahnus; ja ma otsustasin tuua ohvriks oma enesearmastuse, et päästa Keisririik“.

Sellest vaatepunktist Aleksander I, vaatamata Keisrinna Marie Feodorovna mahalaitmisele, sõitis 1808 aastal Erfurti kohtumisele, kuna seda nõudsid Venemaa huvid, ega mitte isiklikust sõprusest ja pimedast imetlusest.

Siis 1808 aastal, Aleksander I kirjutas oma emale, oma poliitika õigustamiseks, pika prantsuskeelse kirja.

„Peale õnnetut võitlust“, kirjutas Valitseja, „millist me pidasime Prantsusmaa vastu, jäi viimane kolmest veel eksisteerivast kontinentaalsest riigist enam tugevaks, ja oma asendilt, oma vahenditelt, ta võib võita mitte ainult neist igäihe üksikult, vaid isegi mõlemaid, üheskoos võetuna“.

„Kas siis ei ole Venemaa huvides olla selle hirma kolossiga, selle vaenlasega, tõeliselt ohtlikuga, heades suhetes, millist Venemaa võib kohata oma teel?“

„Selleks, et oleks lubatud loota piisavaks aluseks, et Prantsusmaa ei hakka enam püüdlema Venemaa kahjustamist, on tarvis, et ta oleks olnud huvitatud sellest; paljalt kasu on riikidee tegevuse tavaliseks juhtivaks põhmõtteks“.

„On tarvis, et Prantssumaa saaks mõelda, et tema poliitilised huvid võivad langeda kokku Venemaa poliitiliste huvidega; sellest hetkest peale, kuni temal ei hakka olema sellist veendumust, hakkab ta nägema Venemaas vaid vaenlast ja selle hävitamise püüdlused hakkavad kuuluma tema huvide hulka. See-vastu, peab ootama, et Prantsusmaa eelistab pidevalt Venemaa sõprust, - kui vaid

ta hakkab olema ühildatav tema poliitiliste huvidega – sõjale või vaenulikeks suheteks temaga, sest et, vaatamata oma jõudude üleolekule, ta juba tunnetas, kuivõrd sarnane võitlus oli temale koormav“.

„Kui aga kontinendil on mingi-sugune lootus rahule tõenäoline, kas siis mitte Venemaa ja Prantsusmaa ühinemise teel võib loota selle teostamisele?...“

Sellisel viisil, juhindus Keiser Aleksander I ainult Venemaa huvidest, kui astus liitu Napoleoniga. Tema tahte Prantslaste Keisri poolsest orjastamisest kavaluse ja armastusväärusega ei saa juttugi olla. Tema poolt hiljem vestlustes Savaryga või Caulincourtiga väljaõeldu, imestuse tunded Napoleoni geniaalsuse suhtes olid märkimisväärsel tasemel – Valitseja iseloomule omasteks armastusväärusteks ja komplimentideks.

Lõpetuseks, võib tuua järgmise iseloomuliku fakti.

Enne Venemaalt ärasõitu, et kohtuda Keiser Napoleon I Erfurtis, kirjutas valitseja oma õele, Suur-vürstinna Katariina Pavlovnale kirja (prantsuse keeles), millises kohtab järgmisi tuntud sõnu:

„Bonaparte mõtleb, et ma ei ole midagi enam, kui loll. *Kes viimasena naerab, naerab paremini*. Mina aga loodan täielikult Jumalale!“

Nr. 492.

T. M. Prantslaste Keiser jne. ja T. M. Ülevenemaaline Keiser, soovides teha lõpu sõjale, milline eraldab kaht rahvast ja et sõlmida kuni selle ajani relvarahu, nimetasid ja varustasid oma volitustega,

ühest küljest, prints Neufchateli, Keisririigi marssali, suure armee kindralmajori,
ja teisest küljest, kindral-leitnant vürst Lobanov-Rostovski ((Любанова-Ростовскаго)), Püha Anna ordeni esimese järgu jt. kavaleri,
kes leppisid kokku alljärgnevates otsustes.

Artikkel I.

Prantsusmaa ja Venemaa armee vahel hakkab olema relvarahu, et selle jooksul ta omab läbirääkimiste pidamise võimaluse sõlmida ja allkirjastada rahu, milline teinuks lõpu nõnda inimvaenulikule verevalamisele.

Artikkel II.

See lepingulistest pooltest, milline soovinuks, Jumal hoidku selle eest, rikub relvarahu, kohustub hoiatama teise armee peakorterit ja sõjategevus võib taastuda mitte varem, kui kuu aega peale sellest teavitamisest.

Artikkel III.

Prantsusmaa ja Preisimaa armee sõlmivad eraldi relvarahu ja selleks nimetatakse selle ja teise poole poolt ohvitserid. Nelja või viie päeva kestel, millised on hädavajalikud mainitud relvarahu sõlmimiseks, Prantsusmaa armee ei teosta Preisimaa armee vastu mitte mingit vaenulikku tegevust.

Artikkel IV.

Prantsusmaa ja Venemaa armee vahelisteks piirideks relvarahu ajal hakkavad olema, alates Currisch-Haff ((Курришь-Гаффа)) ((Kura-laht?)), Niemeni laevatatav jõesäng ja selle jõe voolu suunas selle vasak kallas kuni Orasna suubumiseni Schainesse ja seejärel jookseb piir tõustes

mööda seda jõge kuniselle suhtumiseni Bobrasse, kulgedes mööda seda jõge Bogari, Lioski, Stabini, Dolistowo, Goniondzi ja Wizna kaudu kuni Bobra suubumiseni Narewi ja tõuseb sealt mööda Narewa vasakut kallast, Tykoczyni, Suraszi, Narewi kaudu kuni Preisima ja Venemaa piirini. Piir Frisch-Nehrungis hakkab olema Niddenis.

Artikkel V.

T. M. Prantslaste Keiser ja T. M. Ülevenemaaline Keiser nimetavad kõigel lähemal ajal volinikud, kes on varustatud läbirääkimisteks, mõlemate oma suurte ja võimsate rahvaste vahelise rahu sõlmimiseks ja allkirjastamiseks hädavajalike volitustega.

Artikkel VI.

Selle ja teise poole poolt nimetatakse komissarid et teostada viivitamatult sõjavangide vahetus, aujärk aujärgu ning inimene inimese vastu.

Artikkel VII.

Käesoleva relvarahu ratifitseerimiskirjade vahetus toimub Venemaa armee peakorteris neljakümne kaheksa tunni pärast, või varem, kui see osutub võimalikuks.

See juhtus Tilsitis, 21, juunil 1807 aastal.

Le Prince de Neufchateli (М.П.)Князь Невшательский,
M-al Alex. Berthier. Маршалъ Ал. Бертъе.

Le Prince Lobanoff de Rostow. (М.П.)Князь Лобановъ-Ростовский.
Approuve. En notre camp imperial de Tilsitt, le 22 juin 1807. Napoleon.

Par l'Empereur
Le Ministre Secretaire d'Etat
Hugues Maret.

*****

Nr.493.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Kaitsja, olles hingestatud ühesugusest soovist teha lõpp sõja hädadele, nimetasid selleks asjaks oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser, vürst Aleksander Kurakini, oma Tegev-salanõuniku, Riigi-Nõukogu liikme, senatori, Kõigi Venemaa Keiserlike ordenite kantsleri, Tegev-kammerhärri, T. M. Austria Keisri juures olev erakorraline ja täievoliline saadik ning Venemaa ordenite: Püha Apostele Andrei Esmanimetatu jne kavaleri; ja vürst Dimitri Lobanova-Ropstovski ((Димитрия Лобанова-Ростовскаро)), kindral-leitnandi ja ordenite : Püha Anna I klassi jt. kavaleri;

aga T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Kaitsja

Mr. Charles Maurice Talleyrandi, Prints de Benevent, välisministeeriumi ja Ülem-kammerhärri ja ordenite: Au-leegioni Suure Risti jt. kavaleri;

kes, peale vastastikuse volikirjade vahetamist koostasid järgmised artiklid:

Artikkel I.

Käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamise päevast hakkab olema T. M. Ülevenemaalise Keisri ja T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga vahel rahu ja täielikk sõprus.

Artikkel II.

Mõlemate poolte poolt lõpetatakse viivitamatult kõik vaenulikud tegevused, seda nii maal, kui merel, kõikides kohtades, kus saadakse käesoleva traktaadi allkirjastamisest ametlik teade. Mõlemad lepingulised pooled saavad selle sõnumi kulleritega oma vastastikustele kindralitele ja komandöridele.

Artikkel III.

Kõik sõja- või teised laevad, millised kuuluvad ühele lepingulistest pooltest või nende vastastikustele alamatele, mis on vallutatud peale käesoleva rahutraktaadi allkirjastamist, peavad olema tagastatud või nende müügi juhtumil, tasutakse neile nende maksumuse järgi.

Artikkel IV.

T. M. Keiser Napoleon, austusest T. M. Ülevenemaalise Keisri vastu ja et vältida oma siirast soovi ühendada mõlemad rahvad siira usalduse ja vankumatu sõprusega, nõustuvad tagastama T. M. Preisimaa Kuningale, T. M. Ülevenemaalise Keisri liitlasele kõik need vallutatud riigid, linnad ja maad, millised on mainitud alljärgnevalt:

Osa Magdebourgi Hertsogiriigist, milline asub Elbe jõe paremal kaldal.

Marche de Prignitz, l'Ukermarck ja uus Marche de Brandebourg, välja-arvatud Kotbuser-Kreis või Cotbusi ringkond alama Lusaces, milline hakkab kuuluma T. M. Saxe Kuningale.

Pomeranie Hertsogiriik.

Ülem- ja Alam-Sileesia koos Glatzi krahvkonnaga.

Osa Netze ringkonnast, milline asub suurest teest, mis viib Driessenist Schneidmühli, Põhja pool ja joonest, milline kulgeb Schneidmühlist Vislal Waldau kaudu, kulgedes mööda Brombergi ringkonna piiri; laevasõit mööda Netzi ja Brombergi kanalit alates Driessenist kuni Vislani ja tagasi jääb vabaks ning seda ei maksutata mingite koormistega; Pomerelie, Nogat saar, maad, millised asuvad Nogatil ja Visla jõe paremal kaldal, vanast Preisimaast Läänes ja Culmi ja l'Ermelandi ringkonnast Läänes ja lõpuks, Preisimaa Kuningriik sellises seisundis, millises ta asus 1. jaanuaril 1772 aastal, koos Spandau, Stettini, Custrini, Glogau, Breslau, Schweidnitz, Neiss, Brieg, Kosel ja Glatzi kindlustega ja üldse kõik, peale ülalmainitute, kindlused, tsitadellid, lossid ja kindlustused, sellises olukorras, millises mainitud kindlused, tsitadellid, lossid ja maade kindlustused, millises need praegu asuvad ja peale selle Graudentzi linna ja tsitadell.

Artikkel V.

Provintsid, millised 1. jaanuaril 1772 aastal moodustasid osa ennem eksisteerinud Poola Kuningriigist ja peale seda läksid erinevatel aegadel üle Preisimaa valdusesse, lähevad, erandiks eelmises artiklis nimetatud või mainitud maad ja need, millised alljärgnevalt IX artiklis mainitud saavad, täielikku T. M. Saxe Kuninga omandisse ja valdusse, Varssavi Hertsogiriigi nimetuse all ja hakkavad olema juhitud selliste konstitutsioonide alusel, et kaitstes selle Hertsogiriigi elanike vabadust ja privileege, olles kooskõlas naaber-riikide rahuga.

Artikkel VI.

Dantzigi linn (Gdansk, Гданськ) koos seda ümbritseva kahe miili laiuse vööndiga, taastatakse selle sõltumatuses Nende Majesteetide Preisimaa Kuninga ja Saxe Kuninga kaitse all ja seda hakatakse juhtima seadustega, milliste all nad asusid kuni selle ajani, kuni ta lakkas asumast omavalitsuse juhtimise all.

Artikkel VII.

Saxe Kuningriigi ja Varssavi Hertsogiriigi vaheliseks suhtlemiseks T. M. Saxe Kuningas hakkab vabalt kasutama T. M. Preisimaa Kuninga valdusi läbivat sõja-tee. See tee, vägede arv, millised võivad järsku seda mööda mööda marssida ja toidu valmistamise-söömise kohad määratletakse spetsiaalse konventsiooniga, millised võivad olla sõlmitud, Prantsumaa vahendusel, Nende mainitud Majesteetide vahel.

Artikkel VIII.

T. M. Preisimaa Kuningas ja T. M. Saxe Kuningas ning Danzigi linn ei hakka omama mitte mingit õigust keeluga Vislal vaba laevasõidu takistamiseks, ega selle raskendamiseks mingite lõivude, maksude või koormiste kehtestamisega.

Artikkel IX.

Selleks, et kehtestada Venemaa ja Varssavi Hertsogiriigi vahel võimalikult loomulikke piire, piirkond, milline on ümbritsetud Venemaa käesoleva piiri osaga, milline kulgeb alates Bugist kuni Lossosna suudmeni ja liiniga, milline jookseb alates mainitud suudmest ja milline jookseb edasi mööda selle jõe laevatatavat jõesängi ((thalweg)), mööda Bobra laevatatavat jõesängi kuni selle suudmeni, mööda Narewa thalwegi alates ülalmainitud kohast kuni Suratzeni, mööda Lisa thalwegi kuni tema allikani Mieni küla lähedal, mööda oja thalwegi, mis suubub Nursecki, mis asub eelmainitud küla lähedal ja mis jookseb kuni selle suudmeni ülalpool Nurri ja lõpuks, mööda Bugi thalwegi üles kuni Venemaa käesoleva piirini, ühendatakse igaveseks ajaks Venemaa Keisririigiga.

Artikkel X.

Mitte keegi, millisest seisusest või aujärku ta ka ei olnud, kes omavad alalist elukohta või omandit piirkondades, millised on eelnevas artiklis mainitud, või provintsid, mis olid või taastati endises Poola Kuningriigis ning mis tagastati paraegu T. M. Preisimaa Kuningale, või siis inimeste hulgast, kes elavad Vaerssavi Hertsogiriigis, kuid omavad Venemaal kinnisvara, pensioneid või tulusid, millised need ka ei olnud, ei saa karistatud isiklikult, ega temalt kinnis- või vallasvara, pensionite või tulude, kuidas neid ka ei nimatata, äravõtmisega ega jäeta ilma aujärkudest või seisustest, ega karistata mingi rahatrahviga käesolevast sõjast osavõtu eest ega algatata juurdlust sõjalistes või poliitilistes asjades.

Artikkel XI.

Kõik kohustused, millised eksisteerivad T. M. Preisimaa Kuninga ja eluaegsete ametikohtade endiste valdajate ning kirikute-, militaar- ja tsiviil -tulude ja samuti ka endise Poola valitsuse pensionäride ja laenuandjate vahel, võetakse üle T. M. Ülevenemaalise Keisri ja T. M. Saxe Kuninga poolt proportsionaalselt nende soetustega, Artiklite V ja IX alusel ja hakkavad olema täidetud täpselt, tegemata mingeid piiranguid ja väljajätte.

Artikkel XII.

Nende Hiilgused hertsogid Saxe-Cobourg, Oldenbourg ja Mecklenbourg-Schwerin hakkavad igaüks olema taastatud nendele kuuluvate piirkondade täieliku ja rahuliku valdamisse; kuid Oldenbourgi ja Mecklenbourgi hertsogiriikide sadamad jäävad endiselt okupeerituks Prantsusmaa garnisonide poolt kuni tulevase Prantsusmaa ja Inglismaa vahelise lõpliku rahu-traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamiseni.

Artikkel XIII.

T. M. Keiser Napoleon võtab vastu T. M. Ülevenemaalise Keisri vahenduse, et pidada läbirääkimisi, et sõlmida Prantsusmaa ja Inglismaa vaheline lõplik rahu-traktaat, sellisel eeldusel, et see vahendamine võetakse samamoodi ühe kuu pärast, peale käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjade vahetamist, Inglismaa poolt vastu.

Artikkel XIV.

T. M. Ülevenemaaline Keiser omalt poolt, oma mõlemate Keisririikide vahel siira ja kindlates suhete soovi tõestuseks, tunnistab T. M. Neapoli Kuningat Joseph Napoleoni ja T. M. Hollandi Kuningat Louis Napoleoni.

Artikkel XV.

T. M. Ülevenemaaline Keiser tunnistab ühtmoodi Reini Liitu, mõlemate valitsejate käesolevat valduste seisundit, millised moodustavad seda Liitu ja tiitleid, millised on antud paljudele neist nii Liidu aktiga, kui ka ühinemise traktaatide jõuga, millised on peale seda sõlmitud.

T. M. Ülevenemaaline Keiser lubab samuti, et peale teavitusi, milliseid tehakse temale T. M. Keiser Napoleoni poolt, valitsejad, kes liituvad hiljem Reini Liidu liikmetega, hakatakse tema poolt tunnistama sellistena, milline on neile antud liitumisaktidega.

Artikkel XVI.

T. M. Ülevenemaaline Keiser loovutab täielikku omandisse ja valdusse T. M. Hollandi Kuningale Ost-Frise Jever vürstiriigi ((Seigneurie)).

Artikkel XVII.

Käesolev rahu- ja sõprustraktaat tunnistatakse ühiseks Nende Majesteetide Neapoli ja Hollandi Kuningale ja ka Reini Konföderatsiooni ühinenud valitsejatele, T. M. Keiser Napoleoni liitlastele.

Artikkel XVIII.

T. M. Ülevenemaaline Keiser tunnistab ühtmoodi Tema Hiilgust prints Jerome Napoleoni Westphalie Kuningana.

Artikkel XIX.

Westphalie Kuningriik hakkab olema moodustatud piirkondadest, millised on T. M. Preisimaa Kuninga poolt loovutatud Elbe vasakul kaldal ja muudest, millised asuvad praegu T. M. Keiser Napoleoni valduses.

Artikkel XX.

T. M. Ülevenemaaline Keiser lubab tunnistada neid korraldusi, millised eelmise Artikkel XIX sätete ja T. M. Preisimaa Kuninga poolt T. M. Keiser Napoleonile tehtud loovutuste tagajärjel (need korraldused peavad olema saadud T. M. Ülevenemaalisele Keisrile) ja ka sellest valdamisest Valitsejatele, kelle kasuks muudatused tehakse, tekkida võivad olukordi.

Artikkel XXI.

Kõik vaenulikud tegevused lõpetatakse viivitamatult maal ja merel T. M. Ülevenemaalise Keisri ja Tema Sultanliku Majesteedi vägede vahel kõikides kohtades, kus on saadud käesoleva traktaadi allkirjastamisest ametlik sõnum.

Kõrged lepingulised pooled saadavad viivitamatult kulleritega selle teate, selleks, et see võimalikult kiiresti oleks saadud kätte vastastikuste kindralite ja komandöride poolt.

Artikkel XXII.

Venemaa väed lahkuvad Valahhia ja Moldavia vürstiriikidest; kuid mainitud provintse ei tohi Türgi väed okupeerida enne, kui on vahetatud tulevase Venemaa ja Ottomani Porta vahelise lõppliku rahu-traktaadi ratifitseerimiskirjad.

Artikkel XXIII.

T. M. Ülevenemaaline Keiser võtab vastu T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga vahendse, et pidada läbirääkimisi ja sõlmida mõlemate Keisririikide ((Keisririigi ja Sultaniriigi)) kasudega ja väärikusega kooskõlas olev rahu.

Vastastikused volinikud suunduvad sellesse kohta, milline nimetatakse mõlematele osalevale poolele läbirääkimiste avamiseks ja jätkamiseks.

Artikkel XXIV.

Tähtaeg, millisel kõrged lepingulised pooled peavad oma väed viima välja kohtadest, millised ülalmainitud otsuste tulemusel peavad olema loovutatud, samuti ka käesolevas traktaadis sisalduvate erinevate artiklite sätete elluviimise viis, määratletakse spetsiaalse konventsiooniga.

Artikkel XXV.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuniingas, käendavad vastastikku nii nende valduste terviklikkuse, kui ka nende Riikide eest, millised osalevad käesolevas rahu-traktaadis, sellises olukorras, millises nad käesoleval ajal asuvad või hakkavad asuma ülalpool esitatud otsuste tulemusel.

Artikkel XXVI.

Sõjavangis, kes on võetud lepinguliste poolte poolt või Riikide poolt, millised osalevad käesolevas rahu-traktaadis, hakavad olema vastastikuselt vahetatud otse ja kõik koos.

Artikkel XXVII.

Ühelt poolt Venemaa Keisririigi ja teiselt Prantsusmaa Keisririigi, Itaalia Kuningriigi, Neapoli ja Hollandi Kuningriikide ja nende Reini Liitu kuuluvate valduste vahelised kaubandussuhted taastatakse sellistel alustel, millises need eksisteerisid enne sõda.

Artikkel XXVIII.

Mõlemate, S-Peterburi ja Thuilleriesi Õukondade tseremoniaal, nii nende, aga ka suursaadikute, ministrite ja saadikute vaheline, keda nad üks-teise juurde akrediteerivad, korraldatakse vastastikuse ja täieliku võrdsuse eeskirjade alusel.

Artikkel XXIX.

Käesolev traktaat ratifitseeritakse T. M. Ülevenemaalise Keisri ja T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga poolt.

Ratifitseerimiskirjade vahetus järgneb selles linnas nelja päeva pärast.

See juhtus Tilsitis, 25. juunil (7. juulil) 1807 aastal.

(L.S.) Le Prince Alexandre Kourakin.

(M.П.) Князь Александръ Куракинъ.

(L.S.) Le Prince Dmitri Lobanoff de Rostow.

(M.П.) Князь Дмитрий Лобановъ-Ростовский.

(L.S.) Charles Maurice Talleyrand,
Prince de Benevent.

(M.П.) Карлъ Маврикий Талейранъ,
Князь Беневентский.

*

Eraldi ja salajased artiklid.

Artikkel I.

Venemaa väed annavad Prantsusmaa vägedele üle maa, milline on tuntud Cattaro nime all.

Artikkel II.

T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas nõustub ei otse ega kaudselt mitte trahvida ega jälitada mitte kedagi Hiilgava Porta alamatest ja eriti Tšernogoorlasi ((Montenegrolasi)), kuidas nad ka ei osalenud või võisid osaleda Prantsusmaa vägede vastases vaenutegevuses, kuid vaid nad elaks nüüdsest rahumeelselt edasi.

Artikkel IV.

T. M. Ülevenemaaline Keiser kohustub tunnistama T. M. Neapoli Kuningat Joseph Napoleoni Sitsiilia Kuningana, kui vaid Kuningas Ferdinand IV saab hüvituseks Balearesi saared või Candie saared või mingi teise võrdväärse valduse.

Artikkel V.

Kui tulevase Inglismaaga sõlmitava rahuga Hanovre ühendatakse Westphalie Kuningriigiga, siis maade territoorium, milline on loovutatud T. M. Preisimaa Kuninga poolt Elbe vasakul kaldal,

elanikkonnaga alates kolmest- kuni neljasajatuhande hingega, eraldatakse selle kuningriigi koosseisust ja see tagastatakse Preisimaale.

Artikkel VI.

Praegused Hesse-Casseli, Brunswick- Wolfenbittel ja Nassau-Orange õukondade pead hakkavad kasutama igaaastast eluaegset elatist, millist hakkavad kasutama ka nende abikaasad printsessid, kui nad neist kauem elavad.

Hesse-Casseli pea elatiseks hakkab olema 200.000 hollandi floriini.

Brunswick-Wolfenbitteli ((Вольфенъ-Бюттельскаго дома)) pea elatiseks hakkab olema – 100.000 hollandi floriini.

Need elatise summad makstakse välja T. M. Westphalie Kuninga poolt.

Nassau-Orange pea elatiseks hakkab olema 60.000 hollandi floriini ja see makstakse välja T. K. Kõrguse Suurhertsog Bergi poolt.

Tema Hiilgaivam Kõrgus, lehestunud printsess Anhalt-Zebst, kui Ieversi doomeni tulude eluaegse kasutamise õigust omava, hüvitatakse selle eest 60.000 hollandi floriinise eluaegse pensioniga, milline makstakse välja T. M. Hollandi Kuninga poolt.

Artikkel VII.

Ülalesitatud eraldi ja salajased Artiklid hakkavad omama samasugust jõudu ja tähendust, just-kui nad oleksid võetud sõna-sõnalt samal kuupäeval sõlmitud avalikku traktaati ja see ratifitseeritakse sellega üheaegselt.

See juhtus ja allkirjastati Tilsitis, 25 juunil (7.juulil) 1807 aastal.

(L.S.) Le prince Alexandre Kourakin. (M.П.)Князь Александръ Куракинъ.

(L.S.)Le prince Dmitri Lobanoff de Rostoff. (M.П.)Князь Дмитрий Лобановъ-Ростовский.

(L.S.)Charles Maurice Talleyrand, (M.П.)Карль Маврикий Тальеранъ,
Prince de Benevent. Князь Беневентский.

*****

Nr. 494.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor, võttes eriti oma südamelähedaseks Euroopas üldise rahu taastamise kindlatel ja võimaluse järgi kõigutamatutel alustel, otsustasid seepärast sõlmida kaitse- ja rünnakuliidu ja nimetasid oma volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser:

vürst Aleksander Kurakini, oma tegev-salanõuniku, Riiginõukogu liikme, senaatori, Kõigi Venemaa Keiserlike ordenite kantsleri, tegev-kammerhärä, T. M. Ülevenemaalise Keisri erakorralise saadiku ja täievolilise ministri T. M. Austria Keisri juures ja ordenite kavaleri jne., ja vürst Dimitri Lobanova-Rostovski, kindral-leitnandi, ordenite kavalerim, jne.

ning T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, Reini Liidu Prodektor:

Mr. Charles Maurice Talleyrandi, Printce de Benevent, oma ülem-kammerhärä, välisministri jne.

kes, peale oma vastastikuste volikirjade vahetamist, leppisid kokku alljärgnevates artiklites.

Artikkel I.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, kohustuvad üheskoos tegutsema nii maal kui merel ning üheaegselt maal ja merel, igasuguses sõjas, millist

Prantsusmaa või Venemaa pidanuks hädavajalikult ette võtma või pidma igasuguse Euroopa riigi vastu.

Artikkel II.

Kui saabub liidu rakendamise juhtum ja iga kord, kui see saabub, Kõrged lepingupoled määratlevad spetsiaalse konventsiooniga need jõud, milliseid neist kumbki peab kasutama ühise vaenlase vastu ja need punktid, kus need jõud peavad tegutsema; kuid nad kohustavad nüüdsest kasutada, kui seda nõuavad asjaolud, kõiki oma maa- ja merevägesid.

Artikkel III.

Kõiki ühiseid sõjalisi operatsioone hakatakse täitma kokkuleppe järgi ja ei see ega teine lepinguline pool ei saa mitte mingil juhtumil teise poole osaluseta või nõusolekuta astuda rahu-läbirääkimistesse.

Artikkel IV.

Kui Inglismaa ei võta vastu Venemaa vahendust või kui võtab selle vastu, või ei nõustu enne tulevast 1. novembrit rahu sõlmimisega, tunnistades, et kõikide riikide lipud peavad kasutama meredel ühesugust täielikku sõltumatust, ja tagastades vallutused, millised on tema poolt tehtud Prantsusmaa arvelt alates 1805 aastast, kui Venemaa hakkas tegutsema temaga üheskoos, siis mainitud kuu jooksul esitatakse St -Jamesi kabinetile T. M. Ülevenemaalise Keisri suursaadiku poolt noot. Selles noodis, koos tähenduse väljendamisega, millisele Tema mainitud Keiserlik Majesteet omistab rahu vaikuse ja tema kavatsuse kasutada kogu oma Keisririigi jõudu selleks, et anda inimkonnale hea rahu, hakkab seisnema positiivne ja selge kuulutus sellest, et, Inglismaa poolsest ülalmainitud tingimustel rahu sõlmimisest keeldumise juhtumil, T. M. Ülevenemaaline Keiser hakkab tegutsema üheskoos Prantsusmaaga ja kui St-Jamesi kabinett ei anna tulevaseks 1. detsembriks kategoorilist ja rahuldavat vastust, siis Venemaa suursaadik saab käsu nõuda mainitud päeval välja oma passid ja viivitamatult sõita Inglismaalt ära.

Artikkel V.

Eelmises Artiklis ettenähtud juhtumi saabumisel Kõrged lepingupoled üheskoos ja üheaegselt kutsuvad kolme Ōukonda: Kopenhaageni, Stockholmi ja Lissaboni sulgema nende sadamaid inglastele, kutsuvad Londonist tagasi nende suursaadikud ja kuulutavad Inglismaale sõja. Neist kolmest Ōukonnast selle suhtes, kes sellest keelduks, käitutakse Kõrgete lepingupoole poolt, kui vaenlasega ja kui Rootsi keeldub, siis Taani peab olema sunnitud temale sõja kuulutama.

Artikkel VI.

Samamoodi Kõrged lepingulised pooled hakkavad tegutsema üheskoos ja nõudma jõuga Viini Ōukonna juures, et ta võtaks vastu ülalpool Artikkel IV täheldatud põhimõtted, et ta sulgeks oma sadamad inglastele, kutsuks Londonist tagasi oma suursaadiku ja kuulutaks Inglismaale sõja.

Artikkel VII.

Kui aga, vastupidiselt, Inglismaa sõlmib ülalmainitud tähtajal mainitud tingimustel rahu (ja T. M. Ülevenemaaline Keiser kasutab kogu oma mõju, et teda sellele kallutada), siis Hanovre tagastatakse Inglismaa Kuningale hüvituseks Prantsusmaa, Hispaania ja Hollandi kolooniate eest.

Artikkel VIII.

Samamoodi, kui muudatuste tulemusel, millised toimuvad Konstantinoopolis, Porta ei võta Prantsusmaa vahendust vastu, või kui, peale selle vastuvõtmist, juhtunuks, et kolmekuise tähtaja jooksul, peale läbirääkimiste avamist, viimane ei viiks rahuldava tulemuseni, siis Prantsusmaa hakkab üheskoos Venemaaga tegutsema Ottomani Porta vastu ja mõlemad Kõrged lepingulised pooled astuvad kokkuleppesse selles, et vabastada Türgi ikke ja vintsutuste alt kõik Euroopas asuvad Ottomani Impeeriumi provintsid, erandiks Konstantinoopol ja Rumelia provints.

Artikkel IX.

Käesolev traktaat jääb salajaseks ja see ei kuulu avalikustamisele, ega tohi olla ühe lepingulise poole poolt, ilma teise poole nõusolekuta, saadetud mingile kabinetile.

See ratifitseeritakse ja selle ratifitseerimiskirjad vahetatakse nelja päeva pärast.

See juhtus Tilisitis, 25. juunil (7. juulil) 1807. aastal.

(L.S.) Le prince Alexandre Kourakin. (М.П.)Князь Александръ Куракинъ.

(L.S.)Le prince Dmitri Lobanoff de Rostoff. (М.П.)Князь Дмитрий Лобановъ-Ростовский.

(L.S.)Charles Maurice Talleyrand, (М.П.)Карлъ Маврикий Тальеранъ,
Prince de Benevent. Князь Беневентский.

****

Nr.495.

Kaks Venemaa ohvitseri saavad, kahes eksemplaris, Keiser Aleksanderi käsud, et andaadmiralile, kes käsutab Tema Aadria meres asuvat eskaadrit. Üks neist ohvitseridest suundub, koos Prantsusmaa ohvitseriks, mööda lühimat teed Zarsse ja sealt Catrarosse. Kohe kui ta jõuab Zarsse ja kui seal osutub olevat Venemaa laev ristlemas, siis ta edastab komandörile Keisri telegrammi, viimata seda Cattarosse; kui aga seal sellist laeva ei leidu, siis ta peab jätkama oma teekonda kuni Cattaroni; seal ta leiab eest Venemaa fregatid, millistest üks tõstab viivitamatult purjed, et viia Keisri käsud admiralile, kus viimane ka ei asuks. Sõltumata sellest, hakkab see-sama ohvitser omama kaasas Keisri käsku Cattaro prantslastele loovutamise kohta.

Prantsusmaa ohvitser, kes hakkab saatma Venemaa ohvitseri, saab Prantsusmaa armee kindral-majorilt käsud selle kohta, et kindral Marmont astuks Cattaro kindluse üleandmise suhtes kokkuleppesse Venemaa ülemjuhtajaga.

On hädavajalik, et hr. Budberg annaks käsud Vene agentidele, kes asuvad Montenegrolaste ((Черногорцахъ)) hulgas, et toetada hea üksmeele saavutamist.

Peetakse samuti kasulikuks, et Venemaa ohvitser oleks saadetud telegrammidega Venemaa Triestes asuva konsuli juurde, et teavitada Venemaa laevu rahu taastamisest ja sõnumiga, et nad võivad peatuda Prantsusmaa, Itaalia ja Neapoli sadamates.

Keiser Aleksandriga saavutati kokkulepe selles, et Cattaro garnison liiguks, mööda maad või merd, Veneetsiasse, kus ta majutuks ühes sisemaa linnas ja oleks viisakalt koheldud; ta võiks leida väga hea majutuse Trevises või siis Padoues.

On hädavajalik, et kindral-major annaks korraldused kindral Marmontile ja Itaalia viitsekuningale selle suhtes, kuidas need väed peaksid olema ülalpeetud: Keiser soovib, et oleks ülalpeetud samamoodi kui Prantsusmaa väed, kooskõlas oma tavadega. Avantsina nende palgaks väljaantud rahade suhtes hakatakse pidama spetsiaalset arvestust.

Neile samadele ohvitseridele peab olema saadetud käsud Corfou tsitadelli Prantsusmaa vägede sisenemise kohta.

Venemaa väed võivad jääda Corfule, või, olenevalt sellest, mida nad eelistavad, suunduda mööda maismaad või merd Veneetsiasse, kus nad sellisel viisil ühineksid kogu Vene Aadria mere

diviisiks. Corfou hõivamine tehakse ülesandeks kindral Cesar Berthierile; ta asub koos vägedega laevadele Otrantes, millised asuvad sel eesmärgil Tarentes.

Osa Vene vägedest, millist Corfoul käsutav kindral pidas kasulikuks jätta veel mõneks ajaks sellele saarele, hakkavad seal olema teenistuses üheskoos Prantsusmaa vägedega ja kaitsma saart üks-kõik kelle vastu.

Prantsusmaa konsul Janinat hoiatatakse kindral Cesar Berthieri poolt, kuid vaid siis kui Prantsusmaa väed sisenevad Corfou tsitadelli; temale tehakse sinna varude saatmise ettepanek; samasugune ettepaneks tehakse Neapoli Kuningale ja Itaalia Viitse-kuningale.

Toiduainete magasiaidad, millised jäid Corfole, antakse üle, selle kohta koostatud protokoll järgi, Prantsusmaa komissaridele, et pidada arvestust kooskõlas eeskirjadega; see-sama puutub ka Cattaros asuvaid toiduainete magasiaitu.

Kõik, mis kuulub Venemaa suurtükiväele ja laevastikule, jääb lattu hoidjate kätte, keda Venemaa ohvitserid suvatsevad sinna jätta.

Kui Venemaa Corfou garnisoni vägede hulgas osutub olevat neid, kes eelistaks Otrantes maabuda või mingis teises Dalmaatsia punktis, et vältida meresõitu ja sooritada rännak jalgsi, siis sellistele tehakse igasuguseid järeleandmisi.

Teine Venemaa ohvitser peab olema saadetud koos teise Prantsusmaa ohvitseriga Otrantesse; nad suuntakse Corfousse; nad mõlemad saavad kirjade topelt eksemplari, nii et kui neist üks kohale ei jõua, siis teine ikkagi jõuaks. Nad varustatakse kolme käsuga, millistest üks – ülemjuhatajale Cattaros, teine ülemjuhatajale Corfous, kolmas puudutab Venemaa eskadrit.

Keiser Aleksander soovib, et kogu tema Aadria mere eskaader suunduks Cdixi ja pöörduks Prantsusmaa admirali poole, kes asub selles sadamas; tal on käsk anda eskaadrile kõik vajaminev, millise järgi on neil tarvidus, ega tohi teda üle 3 päeva kinni pidada. Sealt ta hakkab oma teekonda jätkama Kopenhaageni kaudu, hoiatades, et mingi viperuse või vajaduse puhul ta võib peatuda Rochefortis, Lorientis või Brestis. Prantsusmaa mereministrile on juba antud käsud selle kohta, et Venemaa eskaadri saabumisel ühes neist sadamatest oleks antud kogu toidumoon ja teised asjad, milliseid vajatakse, ilma et neid peetaks kinni üle 2 või 3 päeva.

Venemaa laevad, millised ei saanud eskaadrile järgneda, jäetakse Cadixi või saadetakse Touloni, et neid remontida ja korrastada. Prantsusmaa poolt on juba antud nende kahe asja suhtes käsud.

Musta Mere laevad peavad jääma Corfole, kui vaid ülemjuhataja ei eelista erilistel kaalutlustel sõita Veneetsiasse või ühte Neapoli sadamatest; seal nad peavad ära ootama Prantsusmaa suursaadiku kirja, millises teavitatakse, kas Musta Merre sõiduks on läbipääsuluba saadud; kuhu ka see eskaader ei suunduks, ta peab alati hoiduma kalda-kahurite tulejõu kaugusel ning türklaste või inglaste poolsest meresõidu ohtudest ohutul kaugusel.

Prantsusmaa ülemjuhataja adjutant Guilleminot, keda saadab Venemaa ohvitser, peab ilmuma kindral Michelsoni peakorterisse koos prints Beneventi kirjadega Suurvesiirile ja Prantsusmaa suursaadikule Konstantinoopolis, täna hommikul antud käskudega. Kindral Michelson peab olema nende korralduste suhtes hoiatud; kõik vaenulikud tegevused peavad olema lõpetatud, kui Porta liitub traktaadiga ja võtab vastu Prantsusmaa vahenduse; kindral Michelson saab käsud sõlmida, kooskõlas traktaadi sätetega, Suur-vesiiriga sõjategevuse peatamise kokkuleppe.

Kui aga, vastupidiselt, Porta soovib jääda Venemaaga sõdima ja keeldub Prantsusmaa vahendamise ettepanekust, mida ei saa eeldada, siis kindral Michelson võib oma operatsioone jätkata.

Kindral Suchet nimetatakse, koos Venemaa poolt vürst Lobanovi nimetatud Venemaa ja Saxe piiridel piiripostide asukohtade määratlemise ohvitseriga; piiritulbad peavad olema püstitatud 8 päeva jookul ja peale sellest 24 tunni möödumist Venemaa väed võtavad sisse positsioonid neile loovutatud osas, nõnda, et 20. juulil oleks kõik see täidetud.

See juhtus Tilsitis, 9. juulil 1807 aastal.

Allakirjutatud volinikud leppisid kokku käskude andmises kooskõlas ülalmainitud otsustega, milliste suhtes järgnes Nende Majesteetide Ülevenemaalise Keisri ja Prantslaste Keisri vaheline kokkulepe, millise tunistuseks jne.

(L.S.)Le Prince Dmitri Lobanoff de Rostow. (М.П.)Князь Дмитрий Лобановъ-Ростовский

(L.S.) Le Printce de Neufchatel, Marechal Cesar Berthier. (М.П.)Князь Невшательский, маршал Цезарь Бертье.

*****

Lisa. ((Annexe, Приложение))

Pariisis 8.(20.) juulil 1806 aastal sõlmitud rahu-traktaat.

T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, soovides peatada sõjaga tekitatud verevalamise, milline toimus nende riikide ja alamate vahel ja soovides, peale selle, vastastikuselt, kuivõrd see neist sõltub, aidata kaasa Euroopas üleüldise rahu saavutamisele, otsustasid sõlmida lõpliku rahu-traktaadi ja selleks nimetasid volinikeks:

T. M. Ülevenemaaline Keiser -

Petra Ubri ((Pierre Oubril, Петра Убри)), oma Riiginõuniku ja Püha Vladimiri ordeni 3. järgu jt. kavaleri,

ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas,

Henry Jacques Guillaume Clarke, divisjonikindrali, Riiginõuniku ja kabineti sekretäri, Auleegioni Suure ohvitseri risti kavaleri.,

kes, peale oma volikirjade vahetamist, leppisid kokku alljärgnevates artiklites:

Artikkel I.

Alates käesolevast kuupäevast hakkab T. M. Ülevenemaalise Keisri ja T. M. Prantslaste Keisri, Itaalia Kuninga, nende pärijate ja järeltulijate, nende riikide ja alamate vahel olema igaveseks ajaks rahu ja sõprus.

Artikkel II.

Artikkel I jõuga lõpetatakse nüüdsest kõikjal nii maal- kui merel, mõlemate rahvaste vahelised vaenulikud tegevused.

Selleks hädavajalikud käsud saadetakse, peale käesoleva traktaadi allkirjastamist, 24 tunni jooksul.

Kõik sõja- ja teised laevad, millised kuuluvad ühele kahest riikidest, või nende alamatele ja mis on vallutatud mingis maailma osas peale käesoleva lõppliku traktaadi allkirjastamist, tagastatakse.

Artikkel III.

Venemaa väed annavad Prantsusmaa vägedele territooriumi, milline on tuntud Bouches du Cattaro nime all, milline kuulub, nagu ka Dalmaatsia, Presbourgi traktaadi Artikkel IV jõul, T. M. Prantslaste Keisrile, nagu Itaalia Kuningale.

Venemaa vägedele antakse kõik vastavad soodustused, et Bouches du Cattarost, nagu ka Ragusest, Montenegrost ja Dalmaatsiast evakueeruda, kuna sõjalised asjaolud sundisid neid sinna tungima.

Käesoleva traktaadi allkirjastamisel vastastikused maqa- ja merevägede ülemjuhtjad lepivad vastastikku kokku nii evakueerumise, aga ka selles traktaadis mainitud maade üleandmise suhtes.

Teisest küljest, Prantsusmaa väed evakueeruvad samamoodi Montenegro Türgi territooriumilt, kui sõjalised asjaolud neid sinna viisid.

Artikkel IV.

T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas, T. M. Ülevenemaalise Keisri palvel ja austusest tema vastu, nõustuvad:

1) Tagastama Raguse Vabariigile tema sõltumatuse, selleks, et ta kasutaks seda, nagu minevikus, Ottomani Porta garantii all.

Prantslased jätavad enesele Jabioncelle poolsaarel Stagno positsiooni, et kindlustada oma suhtlus Cattaroga.

2) Lõpetada alates käesoleva traktaadi allkirjastamise päevast kõik Montenegrolaste vastased vaenulikud tegevused, kuivaid nad hakkavad elama rahulikult ja jäävad Porta alamateks.

Nad peavad viivitamatult naasema oma maale ja T. M. Prantslaste Keiser Napoleon lubab mitte karistada, ega jälitada neid selle osaluse eest, millises nad võisid osaleda vaenulikes tegevustes, milline toimus Raguse riigis ja lähedastes maades.

Artikkel V.

Seitsme Saare ((Sept-Isles, Семи Острововъ)) sõltumatust tunnistatakse mõlemate riikide poolt.

Venemaa väed, millised asuvad käesoleval ajal Vahemeres, eemalduvad Seitsmele Saarele. T. M. Ülevenemaline Keiser, soovides anda uued tõestused oma siirast poolehoiust rahule, ei hakata seal hoidma üle 4000 inimese oma vägedes, millised ta eemaldab, kui loeb seda sobivaks.

Artikkel VI.

Ottomani Porta sõltumatus on vastastikku lubatud ja Kõrged lepingulised pooled kohustuvad vastastikuselt selle säilitama, samuti nagu ka Ottomani Impeeriumi territooriumi terviklikkuse.

Artikkel VII.

Koheselt peale Bouches du Cattaro evakueerimise käsu ärasaatmist kooskõlas lõpliku rahu-traktaadiga ja nii nagu kõik põhjendused sõja pidamiseks selle traktaadi jõul lakkavad olemast, siis Prantsuse väed evakueeruvad Saksamaalt. T. M. Keiser Napoleon kuulutab, et mitte hiljem kui kolm kuud peale käesoleva traktaadi allkirjastamisest kõik tema väed naasevad Prantsusmaa territooriumile.

Artikkel VIII.

Mõlemad Kõrged lepingulised pooled kohustuvad ühendama oma head teened et lõpetada võimalikult kiiresti Preisimaa ja Rootsi vaheline sõda.

Artikkel IX.

Mõlemad Kõrged lepingulised pooled soovivad, kuivõrd see neist sõltub, kergendada merel rahu taastamist. Selle tulemusel T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas suhtub rahuldusega selles asjas T. M. Ülevenemaalise Keisri headele teenetele.

Artikkel X.

Mõlemate keisririikide vahelised kaubandussuhted taastatakse selles seisundis, millised need olid enne ebakõlasid, millised need rikkusid ja katkestasid.

Artikkel XI.

Mõlemate rahvaste sõjavangid antakse kõik koos üle nende valitsuste agentidele koheselt peale ratifitseerimiskirjade vahetust.

Artikkel XII.

Vastastikuste diplomaatiliste missioonide taastamine ja mõlemate kõrgete riikide vaheline tseremoniaal järgneb kooskõlas sellega, millist järgiti enne sõda.

Artikkel XIII.

Käesoleva traktaadi ratifitseerimiskirjad vahetatakse kahekümne viie päeva pärast S-Peterburis, isikute poolt, kes on selleks ettenähtud viisil selle ja teise poole poolt volitatud.

See juhtus ja allkirjastati Pariisis, 8. (20.) juulil 1806 aastal.

(L.S.) Pierre d'Oubril.

(M.П.)Петръ Убри.

(L.S.)Clarke.

(M.П.)Кларкъ.

**

Salajased artiklid.

Artikkel I.

Kui, asjaolude jõul, kuningas Ferdinand IV ei peaks enam Sitsiiliat edasi valdama, siis T. M. Ülevenemaaline Keiser ja T. M. Prantslaste Keiser, Itaalia Kuningas ühinevad ja lepivad omavahel kokku kõikides meetmetes selleks, et kehtutada Madriidi Õukonda loovutama Baleares saared kuninglikule printsile, kuningas Ferdinand IV pojale, selliselt, et ta, nagu ka tema pärijad ja järeltulijad, neid valdasid kuninga tiitliga. T. M. Keiser Aleksander tunnistab siis Mõlemate Sitsiiliate uut kuningat.

Kuni selle ajani T. M. Ülevenemaaline Keiser taastab oma kommertssuhted Napoleoniga ja omalt poolt, Neapoli riik hakkab hoidma parimaid kommertssuhteid Seitsme Saarega ja koos kogu Venemaa kaubandusega.

Baleares saarte loovutamine järgneb mitte teisiti, kui positiivsel tingimusel, et mainitud saarte sadamad hakkavad olema, käesoleva Prantsusmaa ja Suurbritannia vahelise sõja ajal, suletud Prantsusmaa ja Hispaania suhetes vaenulikele riikidele.

Artikkel II.

Arvestades seda, et kuningas Ferdinand IV ja kuninganna, tema abikaasa ei saa viibida Balearesi saartel, kui nende poeg hakkab kandma seda krooni, siis tema eksisteerimine ja ülalpidamine tagatakse kokkulepete alusel, millised võivad selles asjas tehtud olla. Kõrged lepingulised riigid kohustuvad mitte seadma sellele mitte mingeid takistusi ja soodustama seda kõigi oma jõududega.

Artikkel III.

T. M. Prantslaste Keiser, vastuseks soovile, milline on väljendatud avaliku traktaadi Artikkel VIII- s, lubab kuulutada Preisimaale kiireimat Rootsiga rahu sõlmimist, võtmata sellel riigilt ära Rootsi Pommerimaad.

Teisest küljest, T. M. Ülevenemaaline Keiser lubab kohustada Rootsit kiiremale Prantsusmaaga ja Preisimaaga rahu sõlmimist.

Käesolevad salajased artiklid hakkavad omama samasugust jõudu, nagu nad oleksid kirjutatud avalikku traktaati ja need ratifitseeritakse sellega üheaegselt.

See juhtus ja allkirjastati Pariisis, 8.(20.) juulil 1806 aastal.

(L.S.) Pierre d'Oubril.

(M.П.)Петръ Убри.

(L.S.)Clarke.

(M.П.)Кларкъ.

*****

((16.06.20.V.K.L.))

*